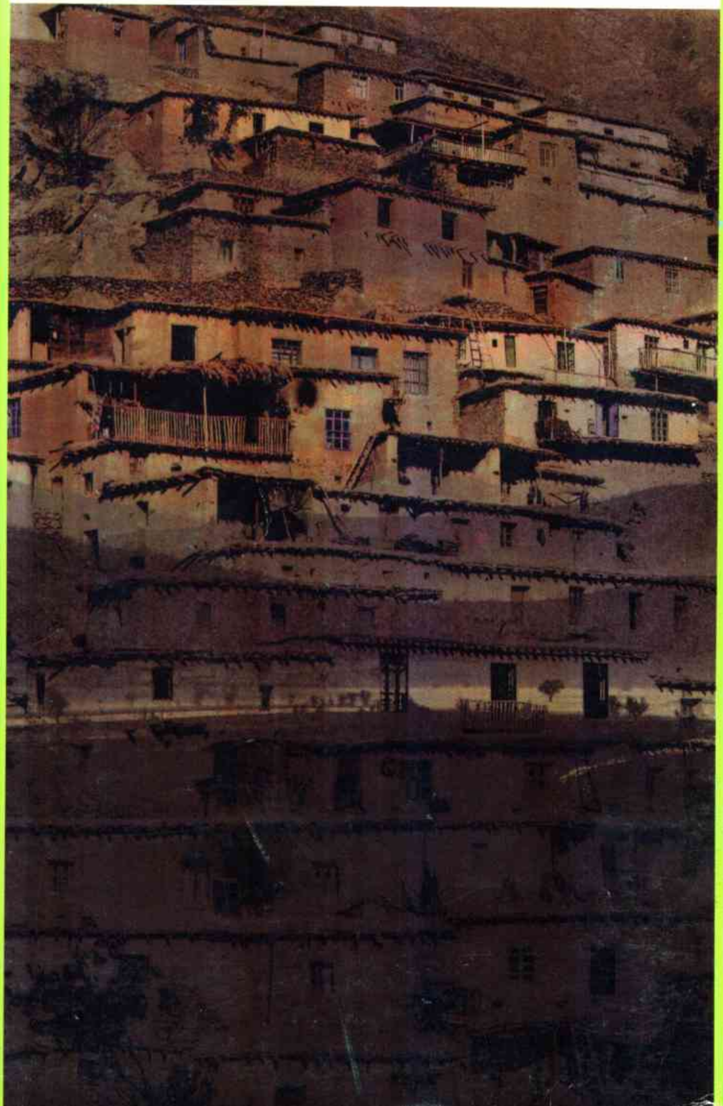
تاپۆ و بوومەلیل

سوارە ئێلخانی زادە

تاپۆ و بوومه لیڵ

سواره ئیلخانی‌زاده

ایلخانزاده، سواره، ۱۳۱۶ ـ ۱۳۵۴.
تاپو و بوومه لیل / سواره ئیلخانی زاده .ــ تهران: نشر پانیذ، ۱۳۷۹.
[۹]، ۳۹۲ ص.
ISBN 964-90549-0-1

فهرستنویسی براساس اطلاعات فیپا.
۱. شعر کردی -- ایران -- نقد و تفسیر. الف. عنوان.

PIR۳۲۵۶/ک۵۴۲الف۹ ۸فا۹/۲۱
۱۳۷۹
کتابخانه ملی ایران
م۷۸ـ۲۵۹۲۹

✓ تاپۆ و بوومەلێڵ
✓ سوارە ئیلخانیزادە
✓ پەخشان
✓ چاپی یەکەم سالّی ۱۳۷۹
✓ ئەژمار : ۳۰۰۰
✓ پیتچن: عەتا بەرفی
✓ پێداچوونەوە: سەلاحەددینی عەرەبی
✓ رووبەرگ : گیرا گرافیك
✓ لیتۆگرافی: ئابرەنگ
✓ چاپ: سالّحان
✓ سەحافی: جەعفەری
✓ بلاوکردنەوە : پانیز
دووڕنیگاری ناوەندی بلاوکردنەوە: ۲٤٤۰۲۷۹

ژیانی نووسەر

سوارە ی ئێلخانی‌زادە کوڕی ئەحمەد ئاغای ئێلخانی‌زادە لە هۆز و عێلی دێبۆکرییە لە ساڵی ١٣١٦ ـ ی هەتاوی لە ئاوایی «تورجان» لەدایك بوو، هێشتا شیرەخۆرە بوو کە بابی «تورجانی بە قەرەگوێز» سەودا پێ‌کرد. سوارە خوێندنی سەرەتایی لە لای مامۆستای تایبەت لە ـ قەرەگوێزـ تەواو کرد، بۆ خوێندنی ناوەندی هاتە بۆکان. لە جەنگەی خوێندنیدا تووشی نەخۆشی قاچ‌ئێشە هات و سێ ساڵی رەبەق لە سەر گازەرای پشتی دە جێیەدا کەوت و هەموو لەشی بە دەستووری حەکیم لە گێچەوە پێچرا؛ دوای هەستانەوە لەو نەخۆشییە سەخت و بڕست‌بڕە ئەژنۆی لاقێکی نەدەنوشتاوە و گۆچانی بە دەستەوە گرت؛ بەو حاڵە خوێندنی ناوەندی لە بۆکان دەس پێ‌کردەوە و لە تەورێز تەواوی کرد و لە زانکۆی تاران لیسانسی حقووقی قەزایی وەرگرت.

سوارە لە تاران لەگەڵ گۆڤاری «سُخَن» و چەند گۆڤارێکی ئەدەبی دەسی کرد بە هاوکاری و نووسین و شێعر کوتن. چەند ساڵ دواتر لە بەشی کوردی رادوێ تاران بە ئەندام وەرگیرا و پەرەی بە نووسین و کاری ئەدەبی دا. پەخشانەکانی لە رادوێ بڵاو دەبوونەوە بەڵام شێعرەکانی کە بۆنێکی تریان لێ‌دەهات ئاشکرا نەدەکران.

سوارە ئاڵ و گۆڕێکی گەورەی بە سەر شێعردا هێنا و پایە و بناغەی شێوازێکی تایبەت و نوێی لە کوردستانی ئێران دارشت کە لە شێعرەکانیا هیچ چەشنە لاساکردنەوەیەك بەرچاو نەدەهات بە قەولی مامۆستا «شێرکۆ بێکەس» «بە ئاوازێکی عەسری‌ترەوە لە شاعیرانی پێش خۆی چریکاندی». کۆمەڵە شێعرەکانی بە ناوی «خەوە بەردینە» بە هیمەتی کاك «ئەحمەدی قازی» و خوالێخۆشبوو کاك «مارفی ئاغایی» لە لایەن «ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی ــ ئینتشاراتی سەلاحەددینی ئەییووبی» لە ورمێ تا ئێستا دوو جار چاپەکەی تازە کراوەتەوە. سوارە بە دیوانێکی شێعری چکۆلەوە هاتە مەیدانی کەڵەپیاوانی ئەدەب و زانستی کورد. بە شارەزاییەکی زیاتر بە سەر زمانی فارسییا. هاتە ریزی ئەم زانا گەورانەی گەلی کورد کە ناوی فەرزانەیان لێ‌نان و لەساڵی ١٣٧٥ لە شاری سنە کۆنگرەیان بۆ گیرا. بە داخەوە مەرگ مۆڵەتی نەدا کە شوێن و قۆناخی ئەدەبی کوردی بەرزتر لە ئێستا بکا و بیگەیەنێتە لووتکەی بەرامبەر بە هەموو پلەکانی ئەدەبی دنیا و لە ساڵی ١٣٥٤ هـ ــ لە شاری تاران کاتێك لە «جامی جەم» دەهاتە دەرەوە بەرەو ماڵ بێتەوە یەکێك لە هاوکارانی بە شوخی یا بە... ماشێنی لێ‌دا و دوای چەند رۆژ لە نەخۆشخانە کەوتن کۆچی دوایی کرد.

سوارە نووسەرێکی بەدەسەڵات بە زمانی کوردی و فارسی بوو، بە هەر دوو زمانەکە نووسراوەی هەیە. هیواداریـن بەرەودوا نووسراوەکانی بڵاو بکرێنەوە و ببنە هۆی دەوڵەمەندتر کردنی نەسری کوردی.

عومەر ئێلخانی

نێوەرۆك

پێشەکی ١
پاش پێشەکی ٩
دوو هەوارگە ١٥
ئەوین ٢١
کەویار ٢٧
ژیان چییە؟ ٣١
«سەبا» لە گێژی پەرچەمی خاوا ٣٥
ناسۆری دەروون ٣٩
مردن سەفەرێکی دوور و درێژە ٤٥
حەقیقەتی شاعیرانە و حەقیقەتی عیلمی ٥١
شاعیر و حەقیقەت و واقعییەت ٥٥
شێعر زیاتر لە فەلسەفە نیزیکە، هەتا مێژوو ٦١
کێشەی زانایان و شاعیران ئەبەدییە ٦٧
روانگەی جیاواز لەسەر حەقیقەت ٧١
شار ٧٧
هونەرمەند ئەندازیاری کۆشکی ئاواتی گەلە ٨١
ئاواتی پیرۆز ٨٧
چاوەڕوانی ٩٣
بیرەوەری ٩٩
ئەرکی سەر شانی شاعیران و نووسەران ١٠٥
تەنز لە وێژەی کوردییا ١١١
ئەسکەندەر شاخی هەیە ١١٧
شێعری باش کامەیە؟ ١٢١

ئاوات ناوێكی خۆشه ١٢٧
«پێترۆس دووریان»ی نه‌مر ١٣١
پرشنگی هه‌تاوی بیری غه‌زالی ١٣٧
رووبه‌ندی شار ١٤٣
ئاده‌میزاد و ئه‌شیا و هونه‌ر ١٤٧
غه‌ریبی ١٥٣
رووناكبیر ١٥٧
گه‌ڕانه‌وه ١٦١
ئاسۆرروونه ١٦٥
وه‌نه‌وزی بۆری شه‌وانی درنجاوی ١٧١
تۆران ١٧٥
بژی! بژی! ١٨١
شه‌ڕگه ١٨٥
«سه‌ججادی»، «گۆران» ناناسێ ١٨٩
«گۆران» و سێحری به‌یان ١٩٥
«گۆران» و جوانی ٢٠١
«گۆران»ی رچه‌شكێن ٢٠٧
«شێركۆبێكه‌س» و گرِوگالّ دوای «گۆران» ٢١١
«مه‌حموودی» به‌شوێن مامۆستا «گۆران»ه‌وه ٢١٥
زاراوه‌كانی زمانی كوردی ٢٢١
سه‌ره‌تایه‌ك له‌سه‌ر وێژه‌ی كوردی ٢٢٧
به‌یت به تانوپۆی خۆماڵی چندراوه ٢٣٣
به‌یت بانگه‌وازی بلاوێنی ژێر دەوار ٢٣٩
وه‌زنی «عه‌رووزی» و وه‌زنی «به‌یتی» ٢٤٣
شێعری كوردی و كێشی عه‌رووزی ٢٤٩
جیاوازی نێوان «حافز» و «نالی» ٢٥٣
كه‌ی كێشه‌ی نێوان شێعری كۆن و نوێ ئه‌بڕێته‌وه؟ ٢٥٩
تامی تاڵی به‌زین ٢٦٥

کام شاعیر لای کۆمەڵ رۆڵەیە؟ ٢٦٩
بەرە هەر لە لای تەنکییەوە ئەدرێ ٢٧٣
تراویلکە ٢٧٩
ژیان و ئەوین ٢٨٣
تاپۆو بوومەلێڵ یانی چی؟ ٢٨٩
«روودەکی» مامۆستای مەزنی شێعری فارسی ٢٩٣
داخۆ «روودەکی» یەکەم شاعیری فارسە؟ ٢٩٩
بەهاری دڵداری ٣٠٥
دیمەنی بەفر و زستان ٣٠٩
خەڵکی شاری ئەوینم ٣١٣
رووناك ٣١٧
«نووری» شاعیری خەم ٣٢١
شەوە ٣٢٥
سێحری نیگا ٣٣١
شانۆگەری چۆن و کەی سەری هەڵداوە؟ ٣٣٥
راسپێری هونەر ٣٣٩
گەورەشێت ٣٤٣
رەخنەیەکی ئەدیبانە ٣٤٧
وەڵامی رەخنەیەکی ئەدیبانە ٣٥٣
یەکەم و دووەم قۆناخی نەسری کوردی ٣٥٧
دوایین قۆناخی نەسری کوردی ٣٦١
وەڵامی گوێگرێکی خۆشەویست ٣٦٥
جیاوازی نێوان شێوەو ێژەییەکانی فارسی ٣٦٩
«گۆران» و «هەژار» کامیان بەرزترن؟ ٣٧٣
تراژێدی «سەیدەوان» ٣٧٧
نومایشنامەی «سەیدەوان» ٣٨٣
درێژەی نومایشنامەی «سەیدەوان» ٣٨٩

بەناوی خودای گەورە

پێشەکی

پاییزی ساڵی ١٣٧٠ی هەتاوی، لە شاری بۆکان خودالێخۆشبوو مارفی ئاغایی و چەند کەسێکی تر لە بەرپرسانی «ئینتشاراتی سەلاحەددینی ئەییووبی» و بەڕێز کاك فەتاحی ئەمیری دیدەنێکیان لێ‌کردم و دوای باس‌وخواسێکی زۆر هاتنەسەر مەسەلەی چاپی ئەسەرەکانی سوارە و قەولیان دا هەر ئەسەرێکیان بدەینێ بەزوویی چاپ بکرێ و بڵاوی کەنەوە. کاك مارف هەر لەو مەجلیسەدا دەستی دا قەڵەم و کاغەز و چەند پرسیارێکی لە بابەت چلۆنایەتی ژیانی ئاسایی و تایبەتمەندیەکانی سوارە لێ‌کردم و جوابم داوە.

هەروەها لەمێژ بوو دۆست و ئاشناکانی خۆم و هۆگرانی سوارە هەڵیانپێچابووم بۆ کۆکردنەوە و بڵاوکردنەوەی شێعر و پەخشانەکانی. منیش لێرەولەوێ وە حەول و دەول کەوتم و رامئەسپاردە لای هەر کەسێك کە پێم شك‌هاتبا رێی دەچێتێ ئەسەرێکی سوارەی لەلا بێت بەڵکو وەکۆیان کەم و لە چاپیان بدەم.

بۆ خۆم بەشێکی زۆرم لە کۆمەڵە شێعر و دەقی پەخشانەکانی لەلا بوو و لەو حەیس‌وبەیسەشدا برای خۆشەویست و وەرگێڕی ڕێزدار کاك «موحەممەدی بەهرەوەر» و نووسەر و لێکۆڵەری هێژا کاك «ئەحمەدی شەریفی» و هەستیاری ئازیز کاك «مەلا عومەری خوسرەوی» کە هەرسێکیان خۆیان زەمانێك هاوکار و ئاشنای سوارە

بوون لە رادیۆ، هەرکام بەشێك لە بەرنامەکانی «تاپۆ و بوومەلێڵ»یان بەلای خۆیانەوە راگرتبوو و پاش ئاگاداری لە دەس‌بەکاربوونم بۆ چاپ، زۆر بە دڵاوایی و خۆشییەوە دەقەکانیان وێدام و جێی خۆیەتی سوپاسیان بکەم. هەروەها بە پێویستی دەزانم سپاسی شاعیر و نووسەری خۆشەویست و هێژا کاك سەلاحەددینی عەرەبی بکەم کە لە کۆکردنەوە و دۆزینەوەی دەقەکانا یارمەتی دام و ئەرکی پێداچوونەوە و راستەوپاستەکردنی کتێبەکەی زۆر بە گەرمی وەئەستۆگرت.

چەند مانگێك دوای ئەو دیدارە کە باسم کرد، کۆمەڵە شێعرەکان و ئەوەندەی لە «تاپۆ و بوومەلێڵ»ەکان لەلام بوون، ناردم بۆ ورمێ بۆ چاپکردنیان، بەو هومێدە کە بەڵکوو لەو رێگایەوە خزمەتێکم بە «نیشتمان و فەرهەنگی» سوارە و «سوارە» و فەرهەنگ و نیشتمانی کردبێت و مەڵحەمێکم خستبێتە سەر زامی دەروونی دەردئاژن و وردەفرمێسکی گەرمم بە دەم هەناسەی ساردەوە هەڵوەراندبێ و سکاڵایەکم بۆ روحی کلۆڵی خۆم پاش مەرگی سوارە کردبێت.

زۆری پێنەچوو دیوانەکەی بە ناوی خەوەبەردینە هاتە دەرێ و دوا مانگێك تاقە نوسخەیەکی نەماوە، بەڵام پەخشانەکە لەو ناوەندە قەتیس ما.

لە سەر خواستی دۆست و ئاشنایان لەبەر ئەوە کە من شارەزاتر بووم بە ژیانی سوارە، ژیاننامەیەکی سوارەم نووسی بۆ دیوانەکەی.

مارفی خوالێخۆشبوو قەولی دا لە چاپی پەخشانەکاندا خۆی سەرپەرشتی بکا کە جوان و رازاوە بێتەدەرێ و هەر خۆشی پێشەکی بۆ بنووسێ و داواشی لە من کرد کە دەگەڵ نووسراوەکەی خۆی ئەو

وتوویژەی ـ کە لە هەوەڵەوە باسم کرد لەگەڵ من کرابوو ـ بڵاو ببێتەوە؛ کە من ئەودەم رازی نەبووم، چونکە پێم وابوو هەر ئەو پێشەکییەیە کە لە «خەوەبەردینە»دا چاپ بووە؛ بەڵام ئێستا کە مارف ماڵاوایی یەکجاری لێکردووین و دیداری قیامەتیش گەلێك دوورە، دڵم هەڵینەگرت یادێك لە شۆڕەسواری مەیدانی ئەدەب، شاعیر و نووسەری گەنج، نەونەمامی باخی کوردستان، مارفی ئاغایی لە ناو کتێبی شەنگەسواری ئەدەب و زانای فەرزانە سوارەی ئێلخانیزادە نەکەم.

ئەوە دووهەمین نووسینمە لە سەر کتێب کە هەردووکیانم بە دڵی پڕ لە دەرد و کوڵ نووسیوە. مارف یەکێك لە هۆگرانی راستەقینەی سوارە بوو، شاعیر بوو، نووسەر بوو، لە موساحەبە لەگەڵ پیاوە گەورە ئەدیب و زاناکانی کورد لێزان بوو، تا بڵێی رەزاسووك و خوێنشیرین و جوانچاك بوو؛ «ئەك گڵە کوێر بی!» لە کوردستانی ئەمدیو و ئەودیو لە ناو شاعیران و نووسەرانی بەناوبانگی کورد ناسراو بوو.

مارف زۆری زەحمەت بە «ئەسەرەکانی سوارەوە کێشا و بە دەوروبەریاندا هات، بەڵام بەداخەوە ئاگر و گڕی مەسەلەی چاپ لە ساڵی حەفتارا هەر هات لە ساردبوونەوە و کوژانەوەدا بوو؛ هەرجارێك کە لە چاپی کتێبەکەم دەپرسی، «ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی» بە بیانووی بێپوولی بێدەنگیان دەکردم.

ساڵی ۱۳۷٦ کە مارف بەتەما بوو بە دەزگای کامپیوتێر بیاننوسێتەوە و ئامادەی چاپیان بکا، داخیداخانم کۆچی بێوادەی مۆڵەتی نەدا و کتێبیش هەر وەك دۆستانی تازیەبار و رەشپۆش بوون و دڵبەسۆ و شتەکەش هاتەوە سەر «حوللەمەرەسێ».

نازانم وایە یان نا، بەڵام پێموایە لە کوردەواریدا نەبێ، لەهیچ کوێی دیکەی دنیایە وا نییە کە شاعیر و نووسەر دەبێ بۆخۆی ئەرکی چاپی کتێبەکەی وەئەستۆ بگرێ و بە هەزار قەرز و قوڵە شان بداتە بەر ئەو کارە قورس و گرانە و زیاتر واش هەڵدەکەوێ کە شاعیر یا نووسەر لە باری ماڵییەوە توانای چاپی ئەسەرەکەی خۆی نییە، بە ناشکوری نەبێ ئەوەش هەر بەشێکە لە فەرهەنگی ئێمەی کورد.

دیسانەوە چوومەماڵی فکرەوە کە رێگایەکی بدۆزمەوە بۆ چاپی کتێبەکە، کە خوداوڕاستان مرۆڤێکی فەرهەنگی و ئەدیب و ئەدەب خۆشەویست، بەناوی بەرێز کاك **حاتەم عەلیمورادی** پەیدا بوو، لەسەر داوای خۆی ئەرکی چاپی گرتە ئەستۆ و ئەو گەوهەرەی کردە دیاری بۆ خەزێنەی فەرهەنگ و زانستی گەلەکەی. لە خودای مەزن داوا دەکەین چۆن چاکە ئەوەی بێتە رێگا و لەو خزمەتە کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییانەدا سەرکەوتوو بێت.

تاپۆ و بوومەلێڵ سەردێڕی زنجیرە بەرنامەیەکی ئەدەبی و کۆمەڵایەتی بوون کە لە ساڵانی پەنجادا سوارە دەستی کرد بە نووسین و بڵاوکردنەوەیان لە بەشی کوردی رادوێ تاران و لە ماوەیەکی کورتدا توانی لایەنگرانی هەڵبژاردە و گوێگری تاسەبار پەیدا بکا و ببێتە نوقڵی کۆڕ و مەجلیسان. لەناو ئەو بەرنامانەدا کە زۆربەیان ئەرکی لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەی ئەدەبین، پەخشانی دڵگر و کورتەچیرۆکی سەرکەوتووشی تێدایە.

زمان و شێوەی داڕشتنی نووسراوەکان کە خۆی قوڵێکی سەربەخۆیە لە ئەدەبدا، من خۆی لە قەرە نادەم و بە وتەی مامۆستایەکی

فارس‌زمانی زانستگەی تاران کە دەڵێ «پێشەکی‌نووس نابێ حەول بدا هیچ چەشنە لێکدانەوە و ناساندنێك لە سەر کتێبەکە بنووسێ، بەڵکوو تەنیا ئەبێ نووسەری کتێب لە هەر بارێکەوە بناسێنێ و لە خوێنەر گەرێ خۆی بیخوێنێتەوە و داوەری لەسەر بکا»، جا منیش بە گوێی مامۆستا لەوە زیاتر باسی کتێبەکە ناکەم، بەڵکو خودا یار بێ لە داهاتوودا کەسانێکی زانا و شارەزا لەسەری بنووسن و چلۆنایەتی شوێن‌دانانی نووسەرانی پێشوو لەسەر سوارە و تەئسیری سوارە لەسەر شاعیران و نووسەرانی هاوزەمان و دوای خۆی تەواوتر هەلاجی کەن و ئاسۆی نەسری کوردی روونتر کەنەوە.

با بێینە سەر باسی سوارە:

سوارەی ئێلخانی‌زادە کە هەموو شاعیر و نووسەرەکان بە کاك سوارە ناوی ئەبەن، هەروەك چۆن شاعیرێکی پایەبەرز و خاوەن شێوازێکی سەربەخۆ بوو و ئاڵوگۆرێکی گرینگی بەسەر شێعری کوردیدا لە کوردستانی ئێران هێنا، ئاواش بە سەر شێعری فارسیدا زاڵ بوو، لە نووسینی پەخشانی فارسی و کوردیدا مامۆستا و بەدەسەڵات بوو. لە پێشەکی دیوانەکەیدا کە سوارە کێیە و کوری کێیە و چۆن و لەکوێ خوێندوویەتی و لەکوێ لەدایك بووە و چۆن ژیایەوە و تایبەتمەندییەکانی کام بوون، تا ساڵ و رۆژی کۆچی دوایی بە وردی باس کراوە و ئیتر نیازێك نابینم باسی بکرێتەوە و بە هێنانی موساحەبەیەکی شاعیری بەناوبانگی کورد شێرکۆ بێکەس ـ کە ئەلحەق بێکەس نییە و شێعرە جوان و بەرزەکانی کەس‌وکاری ئەون و لە ژومارەی ٦٨ی گۆڤاری سروەدا بڵاو کراوەتەوە، کۆتایی بەم نووسینە دێنم.

لێی دەپرسن: «باری گشتی شیعری کوردی لە کوردستانی ئێراندا چۆن هەڵدەسەنگێنی؟» دە وەڵامدا دەڵێ: «من پێموایە لە وەفایی شاعیرەوە کە شاگردێکی قوتابخانە گەورەکەی نالی بووە، هەتا ئەگاتە سەر هەژار و هێمن، شیعری کوردی لە کوردستانی ئێراندا هەر دووبارەکردنەوە و لاسایی‌کردنەوەی بەردەوامی ئەو قوتابخانەیە بووە. هەژار و هێمن لە شاعیرانی پێش خۆیان بەهرەوەرتر بوون، ناوبەناویش وەك هونەری شیعر لە هەندێ کۆت و پێوەندی تەقلیدی یاخی بوون....

لە خەریتەی شیعری تازەی کوردستانی ئێراندا سوارەی ئێلخانی‌زادە ڕێگەیەکی نوێ‌تر و بەهرەی ئەزمونێکی تازەتر بوو، بە ئاوازێکی عەسری‌ترەوە چریکاندی، سەرهەڵدانێکی سرنجڕاکێش بوو، بەلای منەوە گرنگترین خاسیەتی شیعری سوارە لەوەدایە دەنگدانەوەی کەسی دی نەبوو، سێبەری ئەم و ئەو نەبوو، خۆی خۆی بوو.»

بەڵێ، بەڕاستی سوارە نزیك بە سی ساڵ لەمەوبەر کە نووسینی کوردی ـ بەتایبەت لە کوردستانی ئێراندا ـ زۆر کەمڕەنگ و بێ‌برەو و شاراوە بوو، قۆڵی هەڵماڵی و لە ماوەیەکی کورتا توانی بەرزترین شوێنەواری ئەدەبی بخولقێنێ و دەتوانم بڵێم، ئەو نەسرانەش پتر دەنگی ڕاستەوخۆی خۆی بوون و ئێوەش نازانم.

خوێنەری خۆشەویست و بەڕێز!

ئەو مەبەستانەی کە ئێستا لە بەر دەست دایە، هێندێك جار بە شێوەی کورت بڕاونەتەوە و بە بەرنامەیەك سەروبەریان پێکهاتووە،

وەختی واشە چەند بەرنامەیەکی رادوێی بۆ تەرخان کراوە و باسەکان بە درێژی مەودایان دراوەتێ. بە هەر حاڵ ئەگەر هات و تووشی مەبەستی وا هاتی کە تەك‌ولۆیان تێکەوتووە و ئی واشیان هەبێ کە کەم‌وکووڕی لاپەڕەیان هەبێ، ئەوە دەگەڕێتەوە سەر وەدەس‌نەکەوتنی تەواوی دەقەکان، یانی دەتوانین بەداخەوە بڵێین ئەوەی ئێستا چاپ کراوە لە سێ بەشان بەشێکە. هیواداریـن بە بڵاوبوونەوەی ئەو کتێبە، هەر کەس لە هەر کوێ دەقی تر، یا دەقی تەواوتر و نوسخەی سەحیح‌تری لا یە، بۆمان بەرێ بکا کە هەم لە چاپی داهاتوودا بە شانازییەوە کەڵکی لێ‌وەرگرین و هەم زۆریش مەمنوون دەبین.

عومەری ئێلخانی

زستانی ساڵی ۱۳۷۷

پاش پێشەکی

من ئەڵێم
هەتا هەتایە دەوری جوانییە.
ئەمڕۆ گەر هەتاو کەسیرەیە. نەماوە ئاگر و گڕی.
مێرگی ئاسمان بە سووتمانی هەوری لۆکەیی نەزۆك.
پڕ لە خاڵ و قۆپەنە!
جەنگەڵێ کە جێژوانی پۆلە پۆڕی باڕییە.
جێگە مۆڵی کەمتیار و گورگ و ڕێوییە!
شۆڕەبی کە بۆتە داری چاکی بێ نەشە و شنە.
زەلکە گەر تەیاری تیر و قۆشەنە.
خۆشەویستەکەم!
لە پەنجەرەی نیوەتاکی بوومەلێڵەوە
چاوی من لە دیمەنی کچی بەیانییە!
لە حەنجەرەی زەمانەوە
گوێم لە زەمزەمەی زوڵاڵی خێزە وردەکانی کانییە!

هیوایەك پەری ئاسا باڵ دەنگێوێ و لە مەڵبەندی ویشك و قاقڕی ناهومێدییا دەنیشێ و بە خوناوکەی نارەناری بەهاری ئاوپڕیشکێنی گوڵی ژاکاوی ژیان دەکا.

گوێ بە بیستنی ئەو زمزمە زوڵاڵ و نوێیە دەلاوێتەوە و ڕوح بە لێکدانەوە و تەعبیری شەپۆلی ئەو مووسیقایە بەرەو سەما دەچێ و

درەوشانەوەی لە ئەستێران تێدەپەڕێ....

ئەوە تەوەری سەرەکی بیری باریکی شاعیر و نووسەری هەڵکەوتەی سەردەم، کاك سوارەیە.

وتەی کاکەسوار بۆ من هەمیشە چەشنی رەهۆڵێك وایە کە لە زیندانی بێ رۆچنی خەمی هەبوون و دەردی نەبووندا بەرەو سنووری نوور و بوون دەکشێ. هەر بەڕاستی ئەوەندەم شەو و رۆژ پێ تێکخستوونەوە، لێم بوونە بیرەوەری نەمری ژیانم و سەربەندی گشتی وتەکانم.

دڵ کامە هەواری پێخۆشە کاك سوارە لەوێ رەشماڵی خۆی هەڵدەدا و بە زمانی شیرن و پاراو میوانداری دەکا و نەقڵ و نەزیلەی دنیای کۆنە و نوێ دەگێڕێتەوە. لێرەدا بەرامەی سەرخۆبوونی مرۆڤ تۆمار بە تۆمار وڵات دەتەنێتەوە و تروسکەی بیری ئازاد خۆ دەردەخا و بەرگێرەوەی بۆ نییە.

نەسری کوردی خەریکە کەسایەتی پەیدا دەکا و کەوتۆتە سەر راستەڕێیان. ئەم کتێبە درێژەی ئەو قۆناخە شکۆدارەیە و بە دەستی هەڵکەوتەیەك لە بەرەی مامۆستایان: هەژار، هێمن، قزڵجی، زەبیحی و شوکور مستەفا بەهێزتر دەکرێ. بە لای منەوە بڕینی ئەو رێگایە لە لایەن کاك سوارەوە کارێکی یەگجار گرینگ و بەرچاوە، بۆ؟ چونکە چاپ و بڵاوکرانەوەی چاپەمەنی بە زمانی کوردی لە ئێراندا بە دەگمەن بوو؛ ئەوەی بە وردی و بە پارێزەوە کاری لەسەر دەکرا و تین و گوڕێکی وەبەر هەناوی ئەدەب دەنا، زیاتر دەسنووس و تاق‌تاقە کتێبی دەستاودەست گەڕاوی سنوور پەڕاندووی گەرمێن بوون و هیچی دیکە. بەڵام تێکەڵاوی نزیکی کاك سوارە لەگەڵ کۆڕ و کۆمەڵی رۆشنبیری کورد و پلەی بنەماڵەیی لەو بارودۆخەدا توانیویانە باڵی بە سەر بکێشن و هەلی بۆ بڕەخسێنن. جا بۆ درێژەی مەنتیقی باسەکە پێویستە لێرەدا

ئیشارە بۆ ڕووداوێکی زۆر گرینگ لە مێژووی ئێرانا بکرێ کە بە «شۆڕشی سپی» نێودێر کراوە. ئەم پێشهاتە کە دەگەڕێتەوە سەر گەلاڵە و زەختی لاوەکی، ڕیفۆڕمێك بوو لە کۆمەڵی داخراو و نیمچە دەرەبەگی وڵاتا و بە بڕوای زۆربەی پسپۆڕان لە پێشکەوتی کۆمەڵا دەورێکی مەزنی بینیوە.

هەڵبەت بەر لەوەی ئەو ئاڵوگۆڕە بە شێوەی ئاشکرا بێتە ئاراوە، لە ژێرەوە جێگا و ڕێگای بۆ خۆش دەکرا. بۆ وێنە لە ساڵی «١٣٣٨»ی هەتاویدا مانگنامەی «کوردستان» بە زمانی کوردی لە تاران هاتە چاپکران و سوارەش یەکێك بوو لە هاوکارانی، کە بەداخەوە تەنیا چەند ساڵی تەمەن کرد.

هەر لەو سەروبەندەدا بەشی کوردی ڕادیۆ کرماشان کرایەوە و بوو بە درێژەی بە ڕەسمی نووسین و خوێندنەوەی کوردی؛ هەڵبەت تەنیا لەم چوارچێوەیەدا. زۆربەی نووسەران و هاوکارانی مانگنامەی «کوردستان» بوونە کارگێڕ و هاوکاری ڕادیۆ کرماشان.

بەکورتی مەودای ساڵانی چلی هەتاوی کە سوارە تووشی زیندان و بگرتن هات و دوای ماوەیەك ئازاد کرا، هەر دەسبەرداری کاری ئەدەبی نەبوو؛ تا ئەو جێیەی کە توانی شوێنەواری بەنرخی «تاپۆ و بوومەلێڵ» بخوڵقێنێ و لە ڕادیۆوە بڵاو کاتەوە....

حەقیقەت ئەوەیە چونکە تاپۆ و بوومەلێڵ تەنیا باسێك و دوو باس نییە و پتر لە شێست بەرنامەی سەربەخۆیە و لە چەند ساڵاندا نووسراوە، ڕادەربڕین و لێکدانەوەی ورد گەلێك ئەستەم دەکا و لکی زۆر لێ دەبنەوە و بێتوو بکەوینە ئەو لێرەوارە چڕە، دەرکەوتنمان ئەوەندە ئەخایەنێ کە وەڕەزی لە دوو دەبێ و لە پێشا باسی تەوەرەی سەرەکی هەڵوێستی نووسەر کرا و بە هەڵەی دەزانم شەقڵی بیرم بخەمە سەر دەقی بۆچوون و ڕوانگەی سوارە و

ئۆگران.

ئادەمیزاد بوونەوەرێکی رەمزاوییە، جاری وایە دڵی خۆشە، خۆشی بۆ دێت و روون دەبینێ، لە بازنەی شادیدا هەڵدەسووڕێ، هەستی دەبزوێ و بە ژیانەوە دەخافڵێ؛ هەلی وایە خەمناکە، هەموو شتێك لەبەرچاوی تەم گرتوویە و قاپۆڕی ژیان بە زیندان دەشوبهێنێ؛ ئینجەل لە مابەینی هەرکیانندایە، لە تەنگەبیران لا دەدا و قووڵ دەبێتەوە، بۆیە لە چیرۆکی «شەرگە»دا بە لێکدانەوەیەکی عالمانە شەڕ وەلا دەنێ و دەسکە گوڵی ئاشتی و پێکهاتن دەکاتە دیاری؛ پێکهاتنێك لەسەر بناغەی مرۆڤایەتی و خۆشەویستی ئادەمیزاد.

وەك روونە گێڕانەوەی نێوەرۆکی زۆربەی چیرۆکەکان لە زمان یەکەم کەسی تاکەوەیە و دەتوانم بڵێم خوێنەر زۆر چاك بەدوای خۆیدا دەکێشێ. فۆرمی چیرۆك، تەنز، پەخشان، لێکدانەوە و ناساندنی کەسایەتیکان برێ لە قەڵافەتی ئەدەبی فارسی نیزیکن، بەڵام جیاوازییان زۆرە. بەرچاوترین جیاوازی سوارە لەگەڵ ئەدیبانی سەردەمی خۆی ئەوەیە کە سەرەڕای زاڵبوون بەسەر فەرهەنگی رەسەن و زمانی فۆلکلۆر و زگماکیدا، بە بوونی چێشکەیەکی (زەوقی) سەربەخۆ و هەڵکەوتە، نووسراوەکانیشی وەکوو شێعرەکانی پڕن لە وێنەی جوان و خەیاڵ ورووژێن و وردەکاری زیرەکانە و کەمتر وایە ناوەرۆکی نووسراوەکانی گرێ نەدرابن بە مەبەستێکی گرینگی بەرزی گەلی بێدەرەتان. کاکەسوار ئەوینداریکی لەجۆشە و هەموو شتێك لە جوانی و خۆشەویستییا دەبینێ. یانی مەلی جوانیپەرەستی روحی لەوپەڕی نارەحەتی و کلۆڵیشدا، سەرەڕای بڕوا بە ئەوینی ئاسمانی، هێشتا نەیتوانیوە خۆی لە داوی ئەوینی زەوینی تیژتیپەڕ رزگار کا و هەتا جێیەك چۆتە پێش کە لۆمەی کراوە!؟

بە رای من سەرجەمی بابەتەکانی ئەو کتێبە دەتوانێ گەلێك قوژبنی

تاریك و ونی روحی ئەوسای کۆمەڵی کوردەواری، بەتایبەت توێژی رووناکبیر و خوێندەوار و چۆنیەتی هەڵوێست و ویستی بەرەنگاری و ملکەچی وەدەر بخا. واتە مەودایەك کە لە نێوان نووسەرانی ئاوارەی کوردستانی رۆژهەڵات و هەڵسوکەوت و هەڵوێستی خەڵکا بەدی دەکرا، بە بڵاوبوونەوەی ئەو کتێبە چاکتر دەردەکەوێ و مەیدان بۆ لێدوان و شیکردنەوە فرەوانتر دەبێتەوە.

خوێندەواری دەلال!

بەرێز «حاجی عومەراغای ئێلخانی» بە درێژی باسی بەسەرهاتی کتێبەکەی کردووە و من خۆی لێدەبوێرم، بەڵام پێمخۆشە لەم مەبەستانەی خوارەوە ئاگادار بن:

١ـ ئەگەر وشەیەك لە سەر باوی رێنووسی رابردوو بووە، بەپێی پێویست هاتۆتە سەر رێنووسی ئێستا و تاق و واز هەڵەی تێدا راست کراوەتەوە.

٢ـــ ئەو دەقانەی بە خەت و دەنگی کاكسوارە نەبوون، زۆر وردەکاریيان لەسەر کراوە و بریتین لە:

ـ دوو هەوارگە

ـ «نووری» شاعیری خەم

ـ «سەججادی» . «گۆران» ناناسێ

ـ «مەحموودی» بە شوێن مامۆستا «گۆران»ەوە

ـ «گۆران» و جوانی

ـ کەی کێشەی نێوان کۆن و نوێ ئەبڕێتەوە؟

ـ بەهاری دڵداری

ــ دیمەنی بەفر و زستان

ــ خەڵکی شاری ئەوینم

ــ رووناك

ــ تراژێدی «سەیدەوان»

دیارە بێتوو لە داهاتوودا نوسخەی حاشا هەڵنەگرتر پەیدا بن، ئۆباڵیان بۆ دەکێشم.

٣ــ تەواوی ئەو شێعرانەی نووسەر کەڵکی لێوەرگرتوون، لەگەڵ دەقە هەرە باشەکان لەبەر یەکم رۆناون و پێم وایە گرێیان لێبڕاوە.

٤ــ دەقەکان لە سەر بنەمای پێوەندی و مێژووی نووسران یان بڵاوبوونەوەیان یام بە دڵخواز ریز کراون.

٥ــ تەواوی ئەو ناوانەی بەسەر نووسراوەکانەوە هەن ــ بێجگە لەو ناوانەی خوارەوە ــ من بۆم هەڵبژاردوون.

ــ دوو هەوارگە

ــ کەویار

ــ بەهاری دڵداری

ــ دیمەنی بەفر و زستان

ــ خەڵکی شاری ئەوینم

ــ رووناك

ــ نومایشنامەی «سەیدەوان»

سەلاحەددینی عەرەبی

١٣٧٧/١٢/١٧

دوو هەوارگە

لە هەوارگەی یەکەمی بەرنامەکەماندا دەچینە سەیری گوڵزارێکی بێ‌خەزان و باخێکی جوان و رازاوە بە گوڵاڵە و رێحان؛ تێراو و پاراو لە سەرچاوەی تەبعێکی رەوان و یان جیهانێکی رووناك و رەنگین کە پڕە لە سەفا و سەیری کاڵای پڕ لە نەخش و نیگاری عیشق و ئەوین؛ پارچە هۆنراوەیەکی تەنراو بە تانوپۆی خۆشەویستی دوو دڵداری نەخشین‌کراو بە تاری رەنگاورەنگی وەفاداری، دەسکردی زانا و هەستیاری شیرین‌وتاری کورد خودالێخۆشبوو مەلا مەحموودی مفتی (بێخود).

بێخود لەم پارچەیەدا بە دڵێکی پڕ لە ئاە و نالەوە مەحروومی و بێبەشی خۆی لە دیداری ئازیز و نازداری دەرئەبڕێ و بە زبانێکی هەستیارانە و بەیانێکی رەوانی عاشقانە لە چاوگەی تەبع و نرخێکی بەهێز و نوکتەسەنجەوە دیمەنێ لە حاڵات و پەرێشانی و پەردەیێ لە سینەی پڕ لە ئاە و فوغانی خۆی لە هەر سات‌وکاتێکی تاریکی و ناکامی و ناهومێدی لە ژیانی دەرئەخا، کە چۆن پەژارەی دڵداری شەوی لێ‌کردووە بە رۆژی

بەدبەختی و رۆژی لێ‌کردووە بە شەوی رەشی پڕ لە سەختی.

لە دولبەر گفتوگۆیێکم نەبیست، ئەی سینە ئەفغانێ
لە لێوی پێکەنینێکم نەدی، ئەی دیدە گریانێ
دەسم ناگاتە شووشەی گەردنی مینایی، ئەی ساقی
دەمم ناگاتە چاوی، ئەی عەرەق خۆرینە فینجانێ
پەرێشانم، لە رووی ئەو شۆخە لاچۆ ساتێ ئەی پەرچەم
دڵم بەینێکە زۆر تاریکە، ئەی شەو ماهی تابانێ
گەهێ زامداری تیغی ناز و خەمزەم، چارێ ئەی جەڕڕاح
گەهێ بیماری چاوم، ئەی رەئیسی سیحە دەرمانێ
بە شەو شێواوی زوڵفی عەنبەرم، ئیمدادێ ئەی سومبوڵێ
بە رۆژ چەوتاوی باڵای دولبەرم، ئەی سەرو جەولانێ
لە شەوقی ماهی رووی ئەو شۆخە توخودا پەرتەوێ ئەی رۆژ
بە یادی چاکی سینەی، ئەی سەحەر سا دەی گریانێ
بە تاو هات لەشکری غەم، سا لەخۆ رۆیشتنێ ئەی دڵ
مناڵی زۆرەشاری سینە، ئەی مەجنوون بیابانێ
زەلیلم، بگرە دەستم، کەوتووم، سا رەحمێ ئەی گەردوون
فەقیرم، نامرادم، بێ‌نەوام ئەی مونعیم ئیحسانێ
وەکوو بێخود لەمەولا بگرە بۆ خۆت رێگەیێ ئەی پێ
لەمەولای خۆت بوێ تۆش چەشنی ئەو، ئەی دەست دامانێ

کاروانی ئێمە لە گوڵزاری بێ خەزانی مامۆستا بێخودەوە بەرەو لووتکەی بەرز و باسەفای هونەر و هونەروانی سەوزەزاری تەڕو زیندوو بە شێعرە جوانەکانی «نالی»ـ

ماموستای راستەقینەی زانین و کەماڵ، سەرتۆپی ناسك خەیاڵان و ویژەوانانی ئەدەب و هونەری کوردی ــ وەڕێدەکەوێ و هەوارگەی دووهەمی ئەم بەرنامەیە بە پارچە هەڵبەستێکی بەستراو بە رایەڵ و پۆی هاوریشمینی وڵاتدۆستی و ئەویندارییەوە ئەرازێنینەوە.

ئەمجار لە گوڵستانی بەعەتر و بۆنخۆشی ئەم هەوارگەیە داوێن پڕ ئەکەین لە گوڵاڵەسوورە و هەڵاڵە و سونبول و ئەگەڕێینەوە بۆناو هەڤاڵ و دۆستەکانمان.

نالی لەم شێعرەدا سکاڵای دووری لە مەوتەن و خۆشەویستانی رائەگەیەنێ. بەدڵێکی پڕ لە سۆز و گودازەوە هەزاران ئاخۆ و پرسیار ئەکا؛ ئایا زرووف و مەجال هەیە بۆ هاتنەوە ناو باوەشی شارەکەی و عازیزەکانی؟ ناهومێد و دڵسارد ئەڵێ بڵێی لە سەر زمانان مابم و یا لە ناو دڵاندا یاد ئەکرێم؟ ئەتوانم بێمەوە، یا ئەبێ تا حەشرم ئەکەن، هەر لە دیاری غوربەتدا بژیم؟

شەرحی دووری و سۆزی بەدبەختی و دەربەدەری، دەردی ئاوارەیی و سەرلێشێواوی، بێبەشی لە بزەی لێوی خۆشەویست و ناسیاوان، دڵی پڕ هەست و ناسکی ئەکاتە ئاو و بەچاویا تێئەپەڕێ.

ئەوەند بێهومێد و تووڕەیە، ئەوەندە ترساوە و رۆژانی رەشی دیوە؛ بە «باد» ئەڵێ بە چپە و نهێنی بە یارەکەم، بە یارە دڵڕەقەکەم بڵێ کە سوودی دووری من بۆ ئەوە و بەس.

نالی کە ئەم پارچە هەڵبەستە لە ناخی دڵیەوە هەڵقوڵیوە، بەڕاستی شاکاری ئەوین و خۆشەویستی خوڵقاندووە؛ تابلۆی جوان و نەخشین؛ یانی ئەم هۆنراوە، پەڕاوی بەبایەخ و بەنرخ لە دەربڕینی هەستی دەروون، یانی ئەم پارچەیە کە هەر دڵێك ئەکا بە دڵۆپ دڵۆپی ئاو و بە چاوا ئەیهێنێتە خوارەوە.

ناڵەی گەرووسۆزی دڵ، ئەم شێعرە بەرز و بەرز ئەکاتەوە تا ئەیگەیەنێتە گومبەدی کەیوان و سەوز و ساف لە بانی عەرشی شێعری کوردی ئەدرەوشێتەوە و

تروووسکە دەدا.

جا ئەمەش چەند شێعرێك لە قەسیدە بەناوبانگەکەی نالی:

قوربانی تۆزی ڕێگەتم ئەی بادی خۆش مروور
ئەی پەیکی شارەزا بە هەموو شاری «شارەزوور»
ئەی لوتفەکەت خەفیی و هەواخواه و هەمدەمە!
وەی سروەکەت بەشارەتی سەرگۆشەیی حوزوور!
گاهێ دەبی بە ڕەوح و دەکەی باوەشێنی دڵ
گاهێ دەبی بە دەم دەدەمێنی دەمی غورور
سووتا ڕەواقی خانەیی سەبرم، دڵ و دەروون
نەیماوە غەیری گۆشەیی زیکرێکی یا سەبوور
هەم هەمعەنانی ئاهم و هەم هەمڕیکابی ئەشك
ڕەحمێ بەم ئاهـ و ئەشکە بکە، هەستە بێ قوسوور
ئەمجا مەوەستە تا دەگەیە عەینی «سەرچنار»
ئاوێکە پڕ لە نار و چنار و گوڵ و چنوور
چەشمێکە میسلی خۆر لە سەد جێ، بە ڕۆشنی
فەورانی نووری سافە لە سەر بەردی وەك بلوور
یا عەکسی ئاسمانە لە ئاوێنەدا کە وا
ئەستێرەکانی رابکشێن وەك شەهابی نوور
یا چەشمەساری خاتری پڕ فەیز و عاترە
یا ئاوی ڕۆحبەخشە کە وا دێ لە کێوی توور

داخڵ مەبە بە عەنبەری سارایی «خاك‌وخۆڵ»
تاکوو نەکەی بە خاکی «سولەیمانی»یا عوبوور
شارێکی عەدل و لە جێگێکی گۆڕ و نەرم
بۆ دەفعی چاوەزارە دەڵێن شاری شارەزوور
خاکی میزاجی عەنبەرە، داری ڕەواجی عوود
بەردی خەڕاجی گەوهەرە، جۆباری عەینی نوور
شامی هەموو نەهار و فسوولی هەموو بەهار
تۆزی هەموو عەبیر و بوخاری هەموو بخوور
ئەهلێکی وای هەیە کە هەموو ئەهلی دانشن
هەم نازمی عوقوودن و هەم نازیری ئوموور
سەیرێ بکە لە بەرد و لە داری مەحەللەکان
دەورێ بدە بە پرسش و تەفتیش و خوار و ژوور
ئاخۆ دەروونی شەق نەبووە «پردی سەرشەقام» ؟!
پیر و فوتادە تەن نەبووە داری «پیرەسوور» ؟!
«سەیوان» نەزیری گومبەزی کەیوانە سەوز و ساف
یا خۆ بووە بە دائیرەیی ئەنجومی قوبوور
ئێستەش مەکانی ئاسکە، ئەو «کانی ئاسکان» ؟
یا خۆ بووە بە مەلعەبەیی گورگ و لوورەلوور ؟
ئاخۆ دەروونی ڕوونە گوڕەی ماوە «تانجەڕۆ» ؟
یا خۆ ئەسیری خاکە بە لێڵی ئەکا عوبوور ؟
زارم وەکوو خیلال و نەحیفم وەکوو خەیاڵ!
ئایا دەکەومە زار و بە دڵدا دەکەم خوتوور ؟

لـەم شـەرحـی دەردی غـوربـەتـە، لـەم سـۆزی هـیـجـرەتـە
دڵ وەخـتـە بـێ بـە ئـاو و بـە چـاوا بکـا عـوبـوور!
ئـایـا مـەجـالـی هـاتـنـە لـەم بـەینـە بـێـمـەوە
یـا مـەسـڵـەحـەت تـەوەقـقـوفـە تـا یـەومـی نـەفـخـی سوور؟
حـاڵـی بـکـە بـە خـوفـیـە: کـە ئـەی یـاری سـەنـگـدڵ
«نـالـی» لـە شـەوقـی تـۆیـە دەنـێـرێ سـەلامـی دوور

ئەوین

سەلام لە گوێگری بەرێزی بەرنامەی تاپۆ؛ قسەی دڵداری و ئەوین هەرگیز نابڕێتەوە. وا دیارە کاتێ گڵی ئادەمیزادیان خۆش ئەکرد، ئاوی ئەوینیان لێ‌پژاند یا کڵی ئادەمیزادیان بە ئاگری ئەوین هەڵگرساند.

ئەوینی ئینسان، تەنیا برووسکەیەکی یەزدانییە کە مرۆ ئەباتە لای سەرتری بارگای فریشتەی خواوە. ئەوین هەوێنی هەست و هان و هەناسە و هەبوونی ئینسانە.

ئەوین پەرەدارترە لەوە کە تەنیا لە نیگای حەزلێ‌کاریا، یا لە شۆر و شۆقی بەیەکگەیشتنی پیاوێك و ئافرەتێکا بگونجێ.

ئەوین نەفسی ژیانە؛ جوانییە، پاکییە، خۆبەختکردنە، رەنجکێشان و لەگەڵ دەردا جووتبوونە. تەنیا لە هەرێمی ئەویندا ئەم رازە بەرزە یەزدانییە مانای هەیە؛ بژی بۆ ئەوین، بمرە بۆ ئەوین... و ئێستە گوێتان لە پارچە پەخشانێك ئەبێ سەبارەت بە ئەوین و ئەوکاتە کورتە بە بەهرە و پیتانەی ئەوین کە بە تەرازووی زەمان و بە پێی روانینی

چاوی سەر، کەم خایەنن، بەڵام بە چاوی دڵ هەمیشەن و هەموو شتن، تۆشەی هەزار ساڵ ڕێگای بە هەوراز و لێژی ژیانن.

ئەمشەو زۆرتر لە شەوانی پێشوو تەنیام، بۆنی غەریبی پڕبە هۆدەکەم شەپۆل ئەدا، بە شووشەی پەنجەرەی هۆدەکەما شۆڕاوەی باران نەرمنەرم دێتە خوارەوە. وەك پیرەپیاوێك کە لە گۆشەی خەڵوەت و بێدەنگییا، لە ئێوارەیەکی زەرد و خەماوییا بۆ ڕەنجی خەسار، بۆ ڕۆژانی رابردووی بەهار، بۆ بووژانەوەی بیرەوەری هەزاران یادگار، ئەسرینی خوێنبار بڕێژێ.

خوای گەورە ئادەمیزادت چۆن دارشتووە کە لە سینەیا بلوورێکی ناسك بە ناوی دڵ ئەبێ خۆبگرێ لە بەر دەریای دەرد و خەم؟! لە بەر سەودای زۆر کەم؟! لە بەر ئاگری زۆر و ستەم؟!

ئەگەر ئادەمیزاد بەم هەستە ناسکەوە کە لە هەر تەلێکی بە هاتوچۆی نەرم و نیانی هەناسەیەك، هەزار نەغمەی پەژارەرێژی داستانبێژ هەڵدەستێ، بەڵێ، ئەگەر لە ئەم هەموو نأسکییەدا پشتیوانێکی وەك ئەوینی نەبوایە، چی ئەکرد؟! ئەگەر گیانی نەمری ئافرۆدیت پاسەوانی نەبوایە، لەم شەوەزەنگی ژیانەدا بەرەوکوێ ئەچوو و لە کام هەڵدێری کلۆڵیا گۆڕ ئەکرا؟

چی هەیە چەشنی ئەوین، کە گرینەکەی لە پێکەنین گیان پتر بگەشێنێتەوە و ڕەنج و پەژارەکەی شیرینتر بێ لە پێگەیشتن و شادمانی؟!

باران هەر ئەبارێ، بەڵام ئاسۆی زەرد و ئاڵتوونی تاجێکی کردۆتە سەر لووتکەی چیای ئەلبورز. ڕنووی بەفری چەن ساڵە وەك گەوهەری شەوچراغ لە سەر تاجی ئاڵتوونی چیا ترووسکەی دێ. گریانی هەور پڕدوو چاوی شینی پەنجەرە و بزەی زەردەی ئێوارە پڕبە زاری دۆڵ و شیوی چیا!

وا دیاره سروشتیش سەودای ئەوینی لەسەردایە کە بە چاو ئەگری و بە دەم پێئەکەنێ.

ئاخۆمن سروشتم، یان سروشت منە، کە هەردووك وەك یەك ئەگرین و پێئەکەنین!؟

ئەمڕۆمن چاوەڕێی گەڕانەوەی خۆشەویستێکم، بەڵام لەگەڵ ئەوەشا ترس و خورپە، وەك تەزووی بەرەبەیانێکی پاییز بە دەماری لەشمدا دەگەڕێ. لە پەنجەرەکەمەوە کە وەك چاوی کاڵی پاش گریان، ڕەنگی ئاڵ و والآی لێ‌نیشتووە ئەڕوانمە سەرشەقام؛ دەنگی هەر سۆلێك لە پێشا وەك دەنگی مووسیقا ئەهاتە بەرگوێم، بەڵام کاتێ تێئەپەڕی و دوور ئەکەوتەوە لە ڕۆڕۆی نەناسراوێك ئەچوو بۆنەناسراوێکی تر. ئەوەندە بەرەوپیری دەنگی ئەو سۆلانە چووبووم و بەڕێم کردبوون، بێ ئەوە تەنیا جارێك نیگایەکی گەرم و ئاشنا لە رووم بڕژابێ، سەرم هاتبۆوە ئێش و ئێستە دوو دەماری ماندوو، دوو ماری شین لە ملمەوە هەڵگەڕاون و لە هەر دوو لای تەوێڵمەوە خۆیان کێشاوەتەوە ناو مێشکمەوە.

نە، کاتی بێبەزەیی تێناپەڕێ، خۆرەتاو لە کۆچی ڕۆژانەی بەرەو سەرای شەو دوودڵە، وەستاوە تا بزانێ چاوەنواڕیی ئادەمیزادێك بە کوێ ئەگا؟! ڕەنگە خۆرەتاو خۆی زۆری دەردی چاوەنواڕی چێشتبێ!! ڕەنگە بە شوێن دڵبەرێکی گومبوودا وێڵ بووبێ کە بە هەموو هەرێمی ڕۆژا ئەگەڕا و پاشان تەواوی مەڵبەندی شەوی ئەپشکنی!؟ هەر شەو و ڕۆژەی جارێك و هەرگیزیش نە ماندوو ئەبێ و نە دەسهەڵدەگرێ و تەنانەت چاوی گەش و پڕشنگداری لێکئەنێ بۆ حەسانەوەیەکی کورت و پشوویەکی کەم‌خایێن.

گەرووی تاریکایی دوا دڵۆپی ڕووناکایی هەڵمژی، وەك قولە ڕەشێکی سەرخۆش کە جامی ئاڵتوونی نیوە خاڵی بە سەرەوە نێ و یەکبین هەڵیدا.

من هۆدەکەم شەو بوو؛ چاوی شینی پەنجەرەکان بە حەریری ڕەشی شەو بەسترا بوو، بەڵام لە دڵما هێشتا نوورێك وەك پڕشنگی ئەستێرەیەکی دوورەدەست، یا ئاگری

دەشتەوان، لە شەوێکی تاریکا ئەدرەوشایەوە؛ وا دیارە خۆرەتاو لە دەروونا درەنگتر ئاوا ئەبێ! ئەبوو خۆم بە شتێکەوە خەریك کەم، چونکە لەم بێدەنگییەدا، دەنگی لێدانی دڵم لە هەورەگرمە بەرزتر دەنگی ئەدایەوە و هەموو دەماری لەشم وەك تەلی تار لە ژێر پەنجەی زاڵی مووسیقارێکی خەمبارا ئەلەرایەوە و پرووشەی خەم و ماتەمی ئەکرد. بۆ جاری دەهەم نامەکەیم بە دەستەوە گرت و خوێندمەوە، نووسیبووی:

«چیای من! پیاوی سەربەرزم! باڵداری بچووك تاسەی هێلانەکەی کردووە و خەریکە ئەگەڕێتەوە بۆ لات، باوەشی تۆ هێلانەی منە. چاوەڕوانم کە بە چەپکێ گوڵی شێعرەوە پێشوازم بکەی، لەو چەپکە شێعرانە کە هەموو رۆژێ بەیانی لە باخچەی زەوقت ئەتچنی و بە خەیاتەی خاوی ئەوین ئەتبەست و لە گوڵدانی خۆشەویستییا ئەتچەقاند و کاتێ من هەڵدەستام، بۆنی چەپکە شێعرەکەی تۆ تێکەڵ ئەبوو لەگەڵ هەناسەی بۆنخۆشی چیای بەگوڵ‌خەمڵیو و شەپۆلی ئۆخەی بە لەشما ئەگەڕا...

لە بیرت ماوە تۆ ئەبووی بە «عیسا»ی من و من کە زوو ئەژاکام و لە هەوای دووکەڵاوی شارا لێڵ ئەبووم، وەك «ئەلعازر» خۆم بە دەستی زیندووکەرەوە و مەسیحاییت ئەسپارد و بە ئیعجازی دەستەکانت ژیانێکی نوێم دەس پێ‌ئەکردەوە، کە لە ژیانی رابردووم گەلێك جوانتر بوو....

ئێستە «ئەلعازر» کە مەرگی دووری پێ هەموار ناکرێ، ئەگەڕێتەوە بۆ لای مەسیحی خۆی. پەپوولە دیسان لە سەر گوڵ ئەنیشێتەوە و شۆڕەبی باخچەکەمان دیسان ئەبێتەوە جێژوانی چۆلەکەی وردیلە و عەجوول. ژیان دیسان واتەی تایبەتی خۆی ئەدۆزێتەوە و بەربەیانە ئەبێ بە هەمیشە، هەمیشەیەك بە درێژایی ژیانی من و تۆ؛ تا مەرگ بە رواڵەت لە یەکمان جیا کاتەوە!»

نامەکەی لێرەدا دوایی هاتبوو و من لە بەر خۆمەوە گوتم: «جوانترین چەپکە گوڵی شێعرم پایەندازی تۆ ئەکەم، تۆ کە جوانترین شێعری خودای.» سەرم هەڵبڕی و لە

ژێر پەردەی حەریری فرمێسکا هەیکەلێکم دی لە بەر دەرگا وەستا بوو، دوو دڵۆپ ئەسرینی گەرمی شادی لە بەر دەرگای چاوی هەردووکمانەوە رێگای سەرەولێژی گۆنای گرتە بەر و شەڵاڵ بوو. زمان لە کار کەوت و دوو باوەش کرانەوە و دوو ئادەمیزاد بوون بە یەك... باڵداری ئێسك سووکی من گەڕایەوە بۆ هێلانەی مات و چۆڵی خۆی.

کەویار

بوومەلێڵی بەیانی بوو؛ تەزوویەکی سارد بە لەشی کێو و چیادا ئەگەڕا و گاهێ گیای شلك و گوڵی کێوی چاو بە خەوی رائەچڵەکاند.

مەحموود ماوەی سەعاتێك بوو چاوی نەترووکاندبوو و هەروەها روانیبووی بۆباوکی کە بە هەڵپەسەرنجی کەلەکەی پێشانی ئەدا.

مەحموود خۆیشی نەیئەزانی چۆن وا کوتوپڕ ئەو بیرەی کەوتبووە مێشکیەوە کە باوکی لە درندەیەك ئەچێ کە زگی برسی مەلاسی زەوی کردبێ و چنگوڵەی دادابێ، تاکەی نێچیر ئەگاتە بەر هەڵمەتی!

رەنگە نەبزووتنەوەی باوکی، بە گەرمە روانینی، ببوو بە هۆی ئەمە کە مەحموود وەها بێتە بەرچاوی؛ ئاخر سێ چوار سەعات بێ چاولەسەریەك دانان، بێ وچان، بێ روانین بۆ ئەملاوئەولا، تەنیا چاوبڕینی شوێنێك وەها کە پیاو لای وابێ ئەم جووتە چاوە یا هەر ناگەڕێن یا بە هەودایەکی نادیاری بە شوێنێکەوە بەستراون؛ ناچارییە کە هەزار

بیر ئەخاتە مێشکی ئادەمیزادەوە.

مەحموود بیری کردەوە کە ئەم روانینە بە هەڵپەی هەرگیز بە باوکیەوە نەدیووە. نە کاتێ کە دایکی نەخۆش بوو چاوی نابووە سەریەك و باوکی چاوەڕوان بوو ئەو چاو هەڵبڕێ و دەریخا کە هێشتا گیانی تێدا ماوە، نە ئەو جارە کە کۆرپەی برا گەورەکەی، کە ئەبوو بە نەوەی باوکی، خرا باوەشی. کۆرپەیەکی ئێسك سووکی خوێن‌شیرین کە بۆنی شیر و گۆشتی زیندوو، لیباسی تازەی بەئەسپۆن‌شۆراوی لێ ئەهات و چاوی شینی پڕشنگێکی خستبووە سەر بەروانکەکەی. بە کورتی مەحموود هەرگیز ئەم هەموو تاسە و هەڵپەی لە روانینی باوکیا بەدی نەکردبوو.

مەحموود پڕبە دڵ پێی خۆش بوو پاکانەی باوکی بکا:

«...دەی جا چی بوو، باوکم خێزانێکی زۆری بە ریشەوە بووە، منداڵی ورد و درشت و سەر و پێچکەی هەیە، دایکم کەوتوو و ڕەوتوو و ناسازە، ئەویش بۆ تێرکردنی ئەم هەموو زارە ئاواڵە و زگە برسییە، ئەبێ هەوڵ بدا، هەوڵ بدا و بە هەموو لایەکا پەل بکوتێ، قەیدی چیە؟ کار، کارە؛ چ کشت وکاڵ، چ سەودا و سەرەنوێ، چ سەپانی و دروێنەوانی و چ راوکەری. باوکم بەم راوکردنە هەم بژیوی خۆمان پەیدا ئەکا و هەم بە فرۆشتنی نێچیرەکان بە کەلەبەرەکانی تری ژیانمان رائەگا.»

مەحموود لە دڵی خۆیا ئەیویست ئەو مەبەستانە قبووڵ کا، بەڵام ئەم روانینە بە هەڵپە بۆ کوشتنی کەوی بەستەزمان، «ریسەکەی لێ ئەکردەوە بەخوری». هەموو شتێکی لێ هەڵئەوەشاندەوە!

دیسانەوە روانییەوە بۆ باوکی، ریشی ماش و برینجی بە دەم شنەی ساردی بەر بەیانەوە ئاڵۆز ئەبوو، دەم و چاوی گنجاوی و لە بەرتاو سووتاوی باوکی کەوتبووە سەر بەردێکی قەوزەگرتوو و بە هیچ بارێك لەگەڵ بەردەکە جیاوازی نەبوو. باهۆی هەڵکراو و رووتی لەگەڵ داری تفەنگەکەی ئەتکوت دوو بەوشی یەك باسکن. ئەمانە هەموو

چاریان ئەکرا، بەڵام ئەم روانینە کە بۆنی خوێن و رەنگی دڵرەقی پێوە بوو، شتێك نەبوو کە مەحموود لێی خۆش بێ.

مەحموود لەبەر خۆیەوە کوتی: بابە، و گوێی گرت بۆوەرامی باوکی.

دیسان بای ساردی بەیان بوو کە تۆزی خەوی لە چاوی وڵاتی خەواڵوو ئەسڕی، بەڵام باوکی مەحموود هیچ دەنگی لێوە نەهات. سینگی کە گیا نەرمەکانی شێلا بوو ئەهاژا؛ هاژانی مارێك لە بەر گەرمای هاوین. هاژانی سینگی درندەیەکی برسی کە بە شوێن نێچیرا رایکردبێ.

مەحموود بەرزتر هەرای کرد: «بابە!»

دیسانەوە باوکی رووی وەرگێڕا و وەرامی نەداوە. دەنگی مەحموود بە هەرای بابە بەرزتر بۆوە و کێوی ئەوبەر وەرامی داوە: بابە... بابە...!

تەقەی تفەنگ هەستا و باوکی مەحموود نەڕاندی: «یەك، دوو، سێ، چوار، پێنج، شەش،...»

مەحموود هاواری کرد: «بەسە! بەسە!»

چەن کەو کە هەرکام ساچمەیەکان بەر کەوتبوو هەڵئەبەزین. کەوێکێش باڵی شکاوی بەسەر زەویا خشکەی ئەکرد و خۆی ئەکێشا بۆژێر بنجە توورکێك. باوکی مەحموود وەك تاوێرێ کە خلاری کەیەوە بە چەن باز و چەن سەرەنگرێ خۆی گەیاندە کەوە کووژراوەکان. چەقۆیەکی تیژی دەرهێنا و کەوەکانی سەر بڕی و خوێنی چەقۆکەی بە لکی پشتێنەکەی پاك کردەوە و نایەوە ناو گیرفانی. کەوەکانی جەللە کرد و لاقی بە پەتێکەوە بەستن و هەناسەیەکی کە لە مێژ بوو لە سینگیا قەتیس مابوو، دا دەرەوە.

مەحموود وەك خەڵفێکی ساوا کە لە بەرامبەر دارێکی پیرا شین بێ لە بەر دەمی باوکی چەقی و بە ئەسپایی کوتی: «بابە!»

بابی وەرامی داوە: «رۆڵەم!»

مەحموود کوتی: «یەکێ بۆ خۆمان، دووی تریش بۆ فرۆشتن، ئەوانی ترت بۆ کوشت؟!»

باوکی مەحموود لە پڕ هاتەوە بیری کە بە گوللەی دوایی دوو کەوی پێکاوە و ئەبووا حەوت کەوی سەربڕاوی پێ بێ، بە پەلە کوتی: هەر لێرە بە رۆڵەم! و لە بەر خۆیەوە کوتی: «کەوەباڵ شکاوەکەم لە دەس دەرچوو!»

دەستی قوژبن پشکنی باوکی مەحموود بە ناو تووترکەکانا گەڕا و بە کەلاکی کەوەکەوە هاتەدەر.

مەحموود کوتی: «مندار بۆتەوە! بڕوانە پەڕە جوانەکانی شەڵاڵی خوێنە.»

باوکی بە رقەوە کوتی: «حەیف بوو، چەن قەڵەوە!» پاشان بێ ئەوە قسەیەك لەگەڵ مەحموودا بکا، ملی رێیەی گرت و بەرەو ماڵ بۆوە.

بای دەمەوبەیان ئەیلووراند. چەن پەڕی نەرم تێکەڵ بە گەردەلوولێکی کەم‌خایێن بەرەو ئاسمان بەرز ئەبوونەوە و بە لەرینێکی بە ئەسپایی ئەکەوتنەوە سەر زەوی. مەحموود ماوەیەك وەستاو تماشای باوکی کرد. تفەنگەکەی وەها گرتبوو ئەتکوت دەستی خۆیەتی و درێژتر بۆتەوە.

هێشتا مەحموود لە گێژی رزگار نەبوو کە دەنگی گڕو پیرانەی باوکی بە گۆرانی «کەو یار» بەرز بۆوە.

ژیان چییه؟

ژیان چییه؟ ئەو دەنگەیە کە لە دوورەوە دێ و نەرم نەرم پەردەی گوێت ئەلاوێنێتەوە و تاری دڵت ئەلەرێنێتەوە؟! یا ئەو بۆنە خۆشەیە کە لە پریسکەی نەسیمەوە ئەپێچرێ و لە بەر هەناسەت ئەکرێتەوە، بێ ئەوە بزانی رۆژێك هەڵدەستی و ئەڕوانی خۆرەتاو هەر وەك رۆژان لە خۆرهەلاتەوە سەری هەڵداوە، وێنەی تازە بووکێکی شەرمن و رووسوور بە کراسی خارای زەردەوە لەنجەولار ئەکا. مەلی هەڵەشە و تیژباڵ بە بەر پەنجەرەی هۆدەکەتا هەڵئەفڕن و چەشنی دوێردیکی تیژ ئەتلەسی شینی هەوا ئەبڕن. ژیان تۆمار بە تۆمار بۆنی خۆشی هیوا و لاوی بە سەرتا ئەپژێنێ و تۆ بە هەموو بروایەکەتەوە کە خستووتەتە ناو چوارچێوەی ئاڵتوونی زەردەخەندەیەکەوە، بە خۆت ئەڵێی «ژیان چەند جوانە! سروشت چەندە دڵاوا و بەدەهەندە!؟» تۆوای لە پەنا پێرس و چیای شیرن و جەبەل حەمرین و قەندیلی ئاکۆ و هەڵگورد!

ژیان هەموو واتەی بەرین و یەزدانی خۆی ئەگرێتەوە. هەست ئەکەی هەزاران

ساڵە ئەژی. لەوکاتەوە کە تیری تۆنیژە بوو لە چاوی هەڤاڵانی گزنفۆن (gzenefon)، لەو کاتەوە کە تۆ کەوڵی ئاسنگەریەکەت کردە ئاڵای کەیانی و بە نیشانەی هێرشی گەرمت لە سەر هەموو چیایەکی بەرزی وڵاتەکەت بڵێسەی ئاگری پاك بەرز بۆوە و کۆشکی بێدادی «زوحاك»ی مێشك خۆری کرد بە خۆڵەمێش؛ لەو کاتەوە کە «فەرهاد» کەوتە ناو گێژاوی خەیاڵاوی ئەوینی شیرینی «شیرین»ەوە.

تۆ جارێك «مەم»ی «ئالان»ی، جارێك «سیامەند»ی، کاتێ شادمانی، کاتێ دڵمەندی؛ بەڵام هەمیشە هەر بووی و ئێستە نە تۆبێ ئەم خاکە تەواوی، نە ئەو خاکە بێ تۆ ئەتوانێ بژی بە پاراوی.

رۆژێك هەڵدەستی، تەمێك تەواوی مێشکت پڕ ئەکا. لە ئاسمانا بە شوێن خۆرا ئەگەڕێی، لە هەوادا چاوت پەل ئەکوتێ بۆ مەلێکی تیژباڵ، بە هەموو هێزێکی هەستەوە خۆت مڵاس ئەکەی تا چپەیەك، جریوەیەك، کورکەی پێکەنینێك، یا تەنانەت نووکەی گریانێك پێت بڵێ: تۆماوی! تۆ هەی!

بەڵام داخێك و هەزار ئەفسووس، ژیان ئیتر دڵی لێ نادا، چاوی نارِوانێ، لێوی زەردەی تێنازێ!

تۆ هەمیشە لە بەستێنی دەریایەکی پڕ شەپۆلدا ژیاوی، شەو بە لایەلایەی قورینگی دەریایی و لاوکی شەپۆل سەرت ناوەتە سەر سەرین، ئێستە ناچاری لە کەناری گۆلێکی لیڵ و لیخن دانیشی و چاو ببڕیە چاوی گۆلی مردوو کە بێ هیچ جووڵانەوەیەك تەسلیمی چارەنووسی تاڵ بووە و دوورە لە باوەشی دایکی دەریا، تەریك لە خانەدانی ئاو، دوا هەناسەی داوە و گۆڕی تەنگی خاك گرتوویەتە بەر گۆڕەوشار.

لەپڕ هەست ئەکەی هەور ئەگرمێ، برووسکە ئەدا و قەمچی ئاگرینی تەوێڵی پاکی وڵاتەکەت هەڵئەدڕێ، خەلە و خرمانت کە هیوای سەوزی هەزاران کشتیاری

ڕەنجبەرە، ئەکا بە پووشی سووتاو. هەر ماڵە قرمەی دێ، هەر مناڵە بە دەم زامی تەڵەزمی بۆمباوە ئەناڵێنێ و تۆ کە هەزاران ساڵ ژیاوی، هەست ئەکەی لەشت شەقار شەقار ئەبێ و زووخاو لە بەر برینت ئەڕوا. تۆڵە وەك کارگی ژاراوی بە گرمەی هەوری فڕۆکەی دوژمن لە ناو دەمار و هەناوتا سەر هەڵئەدا و دەمت بە پانایی «گەڵی عەلی بەگ» ئەکرێتەوە و هەرات بەرزتر لە دەنگی هەورەگرمە و نرکەی فڕۆکە بە ڕەگی ئەندامی نیشتمانەکەتا ئەگەڕێ. تۆڵە، تۆڵە... ئەزمەڕو پیرس و قەندیل وەڵامت ئەدەنەوە: تۆڵە، تۆڵە... ئەو چەپکە گوڵە سوورەی کە لە داوێنی چیا چنیوتە، تا بیدەیە دەست دڵدارەکەت، ئەیخەیە سەر گۆڕی شەهیدێك کە ماوەیەك بەر لە بۆمباران زیندوو بوو و بە پەلە ئەچۆوە بۆلای ماڵ و مناڵی چاوەڕوانی و لەبەر خۆتەوە ئەڵێی: «تفەنگەکەم!» ئەمەیە ڕەمزی مانەوەت؛ تۆ کلیلی تەلیسمەکەت دۆزیوەتەوە!

پاش ماوەیەك لە پشت ئاوایی خاپوورتەوە بەرەو باوەشی پەنادەری چیا هەڵئەبی و لەگەڵ پۆلێك ئەکەوی کە هەموو یەك زمان و یەك زانیاری و یەك ئاو و خاك و یەك خوێن و یەك ڕابردوون.

پێشان سڵاوێك و زەردە گرتنێك، پاشان سروودێکی تێکڕایی:

ئەی چیا، باوەشت هومێدی گەرمی گەل!
ئەی چیا، ڕەمزی هات و هەل!
بەرزی تۆ، گۆڕی دوژمنی!
سەوزی تۆ، ئاسمانە شینەکەی منی!
نانەوێ سەرت بە بۆمبی ئاگرین.
هەر بژی چیای سەفین و ئاگرین!

خوێنی گەرم و گەشی ئازادی بە جۆگەی دەموشکی دەمارتا ئەگەڕێ و چەشنی بنجە گیایەکی دوورە ئاو ئەگەشێیەوە، دیسانەوە هەستی هەربوون و هەرمان لەشت پڕ ئەکا. تۆ یەکێکی و لە جیاتی گەلێك پەژارەدار بووی و ئێستەش تۆ هەر ئەو یەکەی و لە باتی گەلێك ئەتەوێ تا سەرلووتکەی دوورەدەستی ئازادی ڕێگا ببڕی، بەم چەشنەیە کە

تۆ بە درێژایی مێژوو ژیاوی و لە بەر تۆفان و باو و بۆران و بەفر و سەخڵەت و سەرما وەستاوی. پیرەدارێك لە بەرامبەرتەوە کە هەزاران شەوی بە تۆف وساردی رۆژ کردۆتەوە. چیایەکە رووبەڕووتە کە هەزاران سێڵاو بە سەر سینگی سەخت و بەردینیا هاتۆتە خوارەوە، بەڵام هێشتا هەر ماون، چونکە سەریان بۆ مردن شۆڕنەکردووە. لە بەر خۆتەوە ئەڵێی: «من رۆڵەی چیا، چۆن لە چیا کەمتر بم؟! چۆن لەبەر تۆفانی گوللە و بۆمبا و لەبەر هەورەگرمەی فڕۆکە بیەزم؟!»

تۆ ئەزانی تەنیا یەك جار بەزین، تەنیا یەك جار ترسان، کۆتێك ئەخاتە گەردنت کە هەرگیز لە دەستی رزگار نابی. بیر ئەکەیەوە سێ رێگا هەیە:

یەکەم سەرکەوتن و پڕبە هەموو دەشت و دۆڵی چیا سەربەرزەکانت نەڕاندن: «ئەی خۆبەختکارانی پێشوو، من سەرکەوتووم، من رۆڵەی حەڵاڵی ئێوە بووم. داری خێر و خۆشی و ئازادی بەری هێنا، دادگەری سەرکەوت.»

دووهەم، کۆڵنەدان و مردن، کە خۆی چەشنێکی ترە لە سەرکەوتن.

سێهەم، بەزین و سەرشۆڕی.

بیری تەسلیم هەناوت پڕ ئەکا لە بێزاری، چاوی گەشی کوڕەکەت کە بە جانتای پڕ کتێب لە قوتابخانە ئەگەڕایەوە و بە گوللەی دوژمن بۆ هەمیشە لە روانین کەوت، نیگای مێهرەبان و ئەویندارانەی خێزانت کە لە ژێر خانووی رووخاودا بۆ هەمیشە خامۆش بوو، ئەمانە و زۆر بیرەوەری تریش تەنووری دەمار و بێزاریت تاو ئەدەن و بێ ئەوە بزانی کەست بە دەور و پشتەوە هەیە، یان نا ئەگوڕڕێنی: «نە، هەرگیز، هەرگیز...» و ئاسنی ساردی تفەنگەت دەستی گەرمت ئەلاوێنێتەوە.

«سەبا» لە گێژی پەرچەمی خاوا

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەنارمەی تاپۆ.

کاك حەسەنی سوهرابی کە ناوی هونەری خۆی ناوە «سەبا» نامەیەکی بۆ نووسیوین و قوتابی دەبیرستانێکی بۆکانە و پارچەشێعرێکی بۆ ناردووین کە نووسەری بەرنامەکە ئەیخوێنێتەوە:

شەهیدی تیر و پەیکانی، عەزیز و چاو کەژاڵێکم
بە ساتێ دای بە دەم بادا، بەوەڵڵا رەنجی ساڵێکم

هەموو ئەقوام و ئەغیارم، ئەکەن مەنعم بە سەودایێت
بەڵام بێ حاسڵە پەندم، عەجەب وێرانەماڵێکم
لە تاوی دەبدەبەی عیشقی، بە دایم مەست و سەرخۆشم
خەریکی رەسم و نەقاشی، برۆ چەنگ و هیلالێکم
لە تیپی پەرچەم و زولفی، شکاوە عەسگەری ئەقڵم
ئەگەر سوڵتانی رۆمێش بم، ئەسیری رشتە تاڵێکم
چ لاوێ نوکتەزانم من، ئەڵێی پیرێکی سەدساڵەم
لە رەمزی مەدرەسەی عیشقا بە عەینەن وەك منداڵێکم
وەکوو مەجنوونەکەی شەیدا رەئیسی عاشقان وێڵم
...ئەپرسن گەر هەواڵێکم
لە دەرسی مەدرەسەی مەجنوون، چ شاگردێکی مومتازم
خەریکی جەمع و تەفریقی جەبین و وردە خاڵێکم
عەبەس بوو بۆ رەقیبانم، هەموو تەهدید و تەحبیبم
لە مەیدانی وەفا، نارۆم بە چەپڵە و قرمە قاڵێکم
ئەوا خەڵکان هەموو مەستی شەرابی گیانی گیانانەن
بڵێم چی کاری لەش وایە، فیدایی قەدد و شاڵێکم
سەباش وا کەوتە بەر تەعنەی رەقیبان و حەسوودانی
درێغ ئەی هاتفی بەختم، خودا نەیدا مەجاڵێکم

بە خوێندنەوەی شێعرەکانت، لاوێکم هاتە بەرچاو کە هەستێکی شاعیرانەی هەیە بەڵام هێشتا نازانێ سەردەمی «ناڵەناڵی نالی لەژێر سۆلی دلّدارا» نەماوە؛ نازانێ کە شێعری ئەمڕۆ هونەرێکی گرینۆك نییە و شاعیری ئەمڕۆ ئیتر ناتوانێ بە پەنجەی خەناوی کچێك شەهید بێ و شەهادەت بۆ شاعیری ئەمڕۆ تەنیا لە مەیدانی پان و بەرینی پاراستنی

سوودی گشتییا ئەگونجێ. شاعیرێکمان هەیە ئەفەرموێ:

باسی زولفی درێژ و چاوی بە خەو

نەبراوە بووە کارەکەی خوسرەو

برای باشم ئەتوانی بە من بفەرمووی ئەم دەردی دڵەی دڵبەر بۆ کۆمەڵ سوودی چییە؟ برا و خوشکەکانت لەم سکاڵا بێبایەخە بۆ دەرمانی دەردەکانیان چییان دەس ئەکەوێ یا هەر ویستووتە بزانی شێوەی کۆنی شێعری کوردی ئێستەش داشداری و پارێزگاری لێوە ئەکرێ یام نە. خوا لە گەورەیانی رابردوومان خۆش بێ، گۆڕی نالی و وەفایی و مستەفا بەگی کوردی و میسباح و تاهیربەگ پڕ کا لە نوور، ئەگەر بیانزانیایە وای لێ دێ و هونەری شێعر و شاعیری بەم رۆژە ئەگا، خوا عالم کە شێعریان نەدەکوت. هەموو هونەرێك لەگەڵ کات و سات ئەبێ نوێ بێتەوە. ئەم زرمەزرمەی پەنا گوێچکەمان تەقەی سۆلی نازدارێکی بەناز نییە کە لە سێباری شەودا بەرەو ژوان ئەچێ. ئەمە دەنگی شەوەیە و کۆرپەی هیوا ئەبا. تو خوا خەسار نییە؟ تۆ کە ئەزانی شێعر بڵێی لە باتی سڵەماندنەوەی ئاڵی زاڵی شەو، لە جیاتی شەق کردنی جەرگی شەو، بە شمشێری دوو دەمی شێعر، دەس بکەی بە راژاندنی بێشکەی بەتاڵی هەستی خۆت؟

کاتی مەجنوون بەسەرچوو، برای چا بە، شاخە بژوێنەکانی موکوریان مەکە بە دیجلەی قاقڕی مەجنوون. تکایە سەرێك لەو شاخە بدە کە نەتدیون و هەر لە جیهانی بیرکردنەوەدا فەرمووتە وێڵی ئەو چیایانەی. بڕوانە دەستی بەهێزی فەلا چۆن تەوێڵی هەڵدڕیون و کردوونی بە گەنم و جۆو بێستان. گوێت لە هۆهۆی جووتیار و بلوێری گیانبزوێنی شوان بێ و بزانە کە جوانی رووت لە تێکۆشانی ئادەمیزاددایە بۆ ژیان، بۆ ژیانی روو لە باشی و تەسەلی و تەیاری. برای من ئەوین جوانە، بەرز و خوداییە؛ بەڵام تۆی کورد بۆ بە عەرەبی عاشق بووی. گوێ بگرە بۆ ئەم شێعرەت:

هەموو ئەقوام و ئەغیارم، ئەکەن مەنعم بە سەودایێت

بەڵام بێ حاسڵە پەندم، عەجەب وێرانە ماڵێکم

شەش وشەی عەرەبی لە تاقە شێعرێکا. من تەنانەت لە سەر ئەم بڕوایەم کە ئەو کچە بەستەزمانە ساکارە هەر تێناگا تۆ پێی هەڵئەلێی یا تەوس و پلاری پێدا ئەدەی؟

کچی کوردی هۆگری مەزرا و دەشت، هاودەمی شنەی نیانی بەیانی ئاوایی کە بە وشەی ساکار و لەدڵەوەهاتووی کوردانە ڕاهاتووە، وەك ئاسکی ڕەوەك لەم عەرەبییە تەق و ڕەقەی تۆ سڵ ئەکا. وا ئەزانێ بە چاویا ئەدەیەوە کە تۆ خوێندەواری؛ تەنانەت ئەگەر کیژێکی خوێندەواریش بێ تا لە ناو قامووس و ئەلمونجیدا بۆ مانای وشە عەرەبییەکانت ئەگەڕێ، کوڵ‌وکۆ و تاسە و تامەزرۆیی ئەوین لە دەروونیا دامرکاوە. پێش بە هەستی شاعیرانەت مەگرە. بەری بەردە با بازۆێ. جوان دوان و دژوار دوان دوو مەبەستی لە یەك جیان. شاعیر بەو کەسە ئەڵێن کە جوان ئەدوێ و ئەو کەسە کە دژوار ئەدوێ مەتەڵۆکەبازە، قوتابی بەشی عەرەبییە نەك شاعیر و هەستیار.

جگە لەمانە هەڵەی دەستووری و فەننیش لە شێعرەکانتا هەیە کە من چاویان لێ ئەپۆشم چونکە بووکی دزێو نابێ قسە لە بەرگەکەی بکەی. هیوادارم لە ئامۆژگارییەکانم کە بۆ ڕێنوێنیتە ئاڵۆز نەبی. ئەزانی کە دۆستی باش ئەو کەسەیە هەڵەت بخاتە بەرچاو نەك بە لێخۆشبوون و چاوپۆشین هانت بدا بۆ هەڵەی یەك لە دوای یەك. تا بەرنامەیەکی تر هەمووتان بە خوای گەورە ئەسپێرین.

١٣٥٠/٢/٢٠

ناسۆری دەروون

سڵاوی گەرم و بەگوڵ، سەرچاوەی لە کانگای دڵ، پێشکەش بە گوێگری هۆگری هێژا. لە بەرنامەی ئەمڕۆدا پارچە پەخشانێکتان پێشکەش ئەکەین. هیوادارین بەدڵتان بێ و پەسەندی کەن.

گەڵاوێژ کەوتبوو. هەوا خەریك بوو بەرەو ساردبوون ئەچوو، بەتایبەت بە شەودا تەواو سارد بوو. لە جێگاکەما هەر ئەم بار و ئەم بارم کرد؛ بەڵام خەوم لێنەکەوت. بایەکی سارد لە درزی پەنجەرەکانەوە ئەهاتە ناو هۆدەکەمەوە. یەکێ لە

شووشەی پەنجەرەکان شکابوو. کوتە رۆژنامەیەکیان بە هەویر پێوە نووساندبوو کە بەری سەرما بگرێ، بەڵام کوتە رۆژنامەکە دڕابوو. بایەکە کاتێ لێی ئەدا ئەتکوت دەنگی دووزەلەیەکی شکاوە بە لای لێوی منالێکی ناشارەزاوە ویزەویزی دێ. من لەو کاتەدا زیاتر لە دوازدە ساڵ تەمەنم نەبوو و لەو دیوەخانە زلەدا کە تەنیا بە چرایەکی حەوت نمرەی پایەدار کە لە ناو تاقەی شانشینەکەدا ئەگرا رووناك ئەبۆوە، هەستم ئەکرد زۆر بە تەنهام. لەو تەمەنەدا دەروونی منالێ بیرەوەرییەکی وای تێدا کۆنەبۆتەوە کە لە تەنهاییا پێیەوە خەریك بێ. منالێ ئەیەوێ فێر بێ. ئەیەوێ لە ناو حەشیمەتا بژی. من ئەو شەوە بە تەنیا بووم و خەویش بە هاژەی با و ویژەی رۆژنامەکەوە لە چاوم تارابوو.

لە بەر هەیوانی دیوەخان چەن کێشکچی وریا بوون. گڕی ئاورێ وا کردبوویانەوە و حەوت جۆش و کتری چایان بە لاوە نابوو، منی بانگ ئەکرد. هەستام خۆم پۆشتە کردەوە. هەر لە تاریکییا دەستم کوتا و کەوڵەکەم دۆزییەوە و بە سەر شانمدا دا و لە هۆدەکە دەرکەوتم. گەیشتمە لای پیاوەکان و پێش هەموو شت دەستم بە ئاگرەکە راداشت.

دوو لاو بوون و پیرێك. پیرەکە ناوی ئەحمەدە جەنگە بوو. تفەنگێکی سێ تیری لە لای دەستیەوە دانابوو. بە چاوپێکەوتنی من هەستا و بێ ئەوە هیچ بڵێ دەستی گرتم و لای ئاگرەکە لە سەر بەڕەیەکی کۆن دایناڵم و پاشان چاوی بڕیەوە گڕی ئاگرەکە. چرچ و لۆچی دەم و چاوی پیاوانەی لە بەر پڕشنگی ئاگرەکە قووڵتر و بەسامتر ئەهاتە بەرچاو. بەرزایی لێو و گۆنا و لووتی روون و سوور بوو، بەڵام ئەو جێگایانەی وا کەوتبوە ژێر سێبەری گنجی دەم و چاویەوە، تاریکی ئەنواند. نازانم چۆن بوو کوت و پڕ، بە دڵما هات ئەم دەم و چاوە کە نە بزەیەك ئەیگرێ و نە بە پەژارەیەك تێك ئەچێ ئەڵێی ملەکێوێکی بە باسك و بانووە کە تازە خۆری بەربەیانی لێدابێ. سەرباسکەکانی رووناکە و ناو دۆڵ و شیوەکانی، ئێستا هەر بوومەلێڵ و تەپ ومژە. ئەبوو، قسەیەك بکەم، چونکە

من لە تەنیایی رامکردبوو. کوتم: «چایەکەتان ئامادەیە؟» دەستێك بە گورجی حەوت جۆشە قورسەکەی هەڵگرت و قورۆشکەیەکی تەنەکەی پڕ کرد لە چایەکی رەش و دوو کولۆ قەندی لە ژێرپیاڵەکە خست. یەکێ لە کێشکچییە گەنجەکان هەستا خۆی تەکاند و بە بای دەستی چایەکەی من پڕبوو لە خۆڵەمێش، کوتی: «مام ئەحمەد پێت چۆنە دەورێکی دی بدەم.» مام ئەحمەد ئەتکوت قڕوقپی کردووە، بێ ئەوە هیچ بڵێ تفەنگەکەی بۆ درێژ کرد. لاوەکە وەریگرت و بە شانیا کرد و لە لێژی بەرەو هەیوانەکە چووە خوارەوە.

پرسیم: «مام ئەحمەد تەمەنت چەند ساڵ ئەبێ؟» بە دەنگێکی نەرم و پیاوانەوە کوتی: نزیکی شێست.» قەلاشکاری سەر ئاگرەکە نیوەی سووتا بوو. قرچەیەکی کرد و بوو بە دوو کوتەوە. مام ئەحمەد سەرەبزووتەکانی لە سەر یەك هەڵچنی و بە لکی مێزەرەکەی گەشاندیەوە و گڕی تێبەردان. ئاگری دامرکاو دیسانەوە بڵێسەی هات. مام ئەحمەد لەپی دەستی بە یەکاسوو و دەنگی بە یەکاخشانی دەستی ئەتکوت دەنگی دوو بەردە زوورەیە کە لە یەك ئەدرێن. جگە لە دەور و بەری ئێمە هەموو جێگایەك تاریك بوو. کۆلانی دێ، دەشتی پشت ئاوایی و چیایەکی بەرز لەو پەڕی دەشتەکەوە لووتکەی لە تاریکایی ئاسمانا گوم ببوو. مام ئەحمەد بە سۆزە دەستی پێکرد بە بەیتی سوارۆ:

هۆ هۆ سوارۆ

سوارەکەی لە من بەتەنێ

....

بە کوڵ گوێم لەو دەنگە گرتبوو کە لە گەروویەکی پیر ئەهاتە دەر. وردە وردە هەستم کرد دەنگی مام ئەحمەد جادووم ئەکا. دەنگێك کە خەمی شێست ساڵ چەوسانەوەی تێدا بوو و پەژارەی تەمەنی پڕمەینەت وەك پرێسکەی رەبەنی ئەو شار و ئەم دێ گەڕاو، چەشنی ناندێنی شوانی برسی ئەکرایەوە. من ئەو کاتە نەمدەزانی ئەگەر

کورد گۆرانی لێ بستێنییەوە، ئەگەر ماوەی نەدەی ویزەی باووبالۆرە و بەیتی بێ، ژیانی چەندە حەستەمە. ئەو کاتە نەمدەزانی ئەمانە کە بە سەر زمانی کوردا دێ و پێی ئەڵێن بەیت، ئەو فووە سێحراوییەیە کە لە گەرووی شمشاڵی شوان و دەشتەوانی کوردەوە دێتە دەر، برینێکە کە ئەدرێ و ئارامی لەشی سزاکێشیەتی.

ئەو شەوە مام ئەحمەد بە سۆزە دەستی پێکرد، بەڵام بەیتی سوارۆ لە نیوەیا بوو بە هاواری دڵی خۆی. بەرز بۆوە، بەرزتر بۆوە. لەشی ساردی ئاوایی ئاخنی. گوێی کچی دەشتی پڕ کرد و بە لووتکەی چیادا هەڵگەڕا بەرەو ئاسمان، بەرەو ئەو جێگایە کە چارەنووسی لێ دیاری ئەکرێ و بەشی بەختەوەری و کوڵۆڵی لێ دابەش ئەکرێ. دڵۆپێ گریانم لە سەرچاوەی چاوی مام ئەحمەد بەدی کرد کە لووزەوی بەست بەرەو چرچی سەر گۆنای و گەیشتە سەر یەخەی مرادخانی تا دیسانەوە لە دەریای پڕ شەپۆلی سەر دڵیا دامرکێتەوە. نەمزانی هەڵۆی پیری ئاواییەکەمان بۆچ ئەگری. ئاخۆ هەژاری و لەشبەباری یا ژێرچەپۆکی و ڕەنجبەخەساری، هۆی ئەو گریانەیە؟ مام ئەحمەد هەستی کرد کە گریانی ئەو ڕەنگە هەزار جۆر پرسیار لە دڵما زیندوو کاتەوە، ڕەنگە روانینی گێژانەی من لەو کاتەدا مام ئەحمەدی تێگەیاندبێ کە پێویستە قسە بکا و پێم بڵێ بۆچ ئەگری. بە دەسرەی بەر خەنجەرەکەی، چاوی بە ئەسرینی سڕی و لە کاتێکا هێشتا پەنگاوی گریان بەری گۆنجەی گەرووی گرتبوو، کوتی: «لە ئاواییا ئەڵێن ئەحمەد جەنگە هەرگیز پێناکەنێ، ئەمە راستە، بەڵام تا ئێستە کەسیش نەیدیوە من بگریم، تەنانەت کاتێ کە تەرمی کوڕەکەشم بەرەو گۆڕ ئەبرا نەگریام.» هەستم کرد ئەبێ دڵخۆشی بدەمەوە، بەڵام نەمزانی بۆ کام کۆستی کەوتوو؟ باشتر بوو بێدەنگ بم. سوارۆ نەشتەرێك بوو کە کوانەکەی دڕیبوو و ئەسرین ئاوێك بوو کە ئاگری دەروونی ئەوی دامرکاندبوو. بەیان بوو، من خەوم ئەهات. هەستام کە بڕۆم. کوتی: «بڕوانە کوڕم ژیان بەم چەشنەیە؛ تازە لە تۆدا چرۆ ئەدا، لە عەزیزی کێشکچیدا خۆی دادەرێژێ و

دێته بەر و لە منیشا گەڵاڕێزان ئەکا و پاشان...»

سەری داخستەوەو چاوی بڕییە ئاگرەکە. مانگ دەرکەوتبوو. عەزیزی کێشکچی بە تفەنگەکەیەوە لە ناو ئاوایی ئەگەڕاوە و لەژێر لێوەوە ویرەی ئەهات.

مانگە شەو خۆشە مانگ لە سەر ماڵان.

....

١٣٥٠/١٠/٣٠

مردن سەفەرێکی دوور و درێژە

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرەستی بەنامەی تاپۆ. تکایە گوێ بگرن بۆ پەخشانێك.

ـ «عەزیز! عەزیز، رۆڵە، درەنگە! هەستە کورم. مەلابانگانە!»

عەزیز هەستا. بە دەم خۆکێشانەوەوە باوێشکی هاتێ. شەو نەیتوانیبوو بخەوێ. بۆمەگەر ئەکرا؟! برا بچووکەکەی چەند رۆژ بوو لە ئاگری یاوێکی بەتینا وەك پشکۆو

پۆلووی سوور ئەگرا. پیرەژنی ئاوایی‌یەکە ئەیانکوت کەوتوویەتی. دوێشەویش عەزیز خەو نەچووبووە چاوی. چرایەکی فتیلە لە سەر کورسییە شرەکەی ماڵیان ئەسووتا و دووکەڵی ئەکرد. سێبەری دایکی کە مەمکی بێ شیری نابووە سەر دەمی ئاورینی کۆرپەکەی و هەر لەو بارەش خەوی لێکەوتبوو، لە سەر دیواری قورماوی هۆدەکەیان سەمای ئەکرد و ئەتکوت مناڵەکە مژ لە مەمکی دایکی ئەدا. تەنیایی و بێکەسی پڕبە ماڵەکە پەنگی خواردبۆوە. عەزیز تەماشای براکەی ئەکرد. بەحاڵ هەناسەی ئەهات. دەمی نیوەتاکی بە گۆی مەمکی دایکییەوە وشك ببوو. عەزیز هاتەوە بیری کە کاتێ مناڵ بوو، باوکی بە زستانێکی سارد هەر لەم هۆدەیە مردبوو. عەزیز لەپڕ مووچڕکێ بە لەشیا هات و چەق‌وچۆیەکی تیژتێپەڕبە ئەندامیا گەڕا. ئەتکوت تێپەڕینی چەند ساڵ بە سەر ئەو زستانە ساردەدا خوێنی گەرمی لاوی کە ئێستە لە دەماریا ئەگەڕا نەیتوانیبوو ڕێگای بووژانەوەی سەرمای ئەو سەردەمە لە دەروونیا ببەستێ. هاتەوە بیری، وەك خەونێکی بێرەنگ، کە بە پێخواسی بە دوای تەرمی باوکییا چووبووە گۆڕستان، کەمێکیشی لە تەلقینی مەلا هەر لەبیر مابوو کە کوتبووی: «مام هۆمەری کوڕی خات ئەستی! تۆ مردووی، دوو مەلاییکە دێنە سەرت و پرسیارت لێ‌دەکەن، خوات کێیە؟ پێغەمبەرت کێ؟ و کتێبت کامەیە؟» لەمە زیاتر بیری بڕی نەدەکرد. عەزیز دوێشەو زۆری بیرکردبۆوە و لە خۆی پرسیبوو خوا کێیە؟ بەڵام زۆرتر سەری لێ‌شێوابوو، بەری بەیانی کە ئەبێ هەستێ و بچێ بەفری سەربانی تەویلەی ئاغا بماڵێ، بیری ئەمە کە بەیانی زەوادیان لە ماڵێدا نییە بیخۆن، نەیهێشتبوو وەلامێ بۆ پرسیارەکەی بدۆزێتەوە. عەزیز دوێشەو هەزار بیرەوەری هێرشیان کردبووە سەر مێشکی. بیری خودا و بیری نان و بیری دایکی کە لاپێژی ماڵی ئاغایە. بیری خۆی و برا بیمارەکەی و لە دوای هەموویانا بیری شاگوڵ.

هاتەوە بیری کە ڕۆژێکی بەهاری پاش هەستانەوەی جووت و کزربوونەوەی

زەوی، خەریکی جووت کردن بوو. پۆلەکچێك بۆ شنگ کردن هاتبوونە داوێنی ئەو کێوە وا جێ‌جووتەکەی ئاغا لە خواریەوە بوو. کراسی سەوز و سووریان لەبەر نووری خۆرەتاوا برووسکەی ئەهات و بە بالۆرە بانگی تاقمێکی تریان ئەکرد کە لەوبەرەوە بوون؛ هاتەوە بیری کە لەو کاتەدا کوڕی ئاغا بە سواری ئەسپێکی کوێت بە رەخت و بەرەی زێووە لێی پەیدا ببوو و بە هاژەی قەمچییەك ئەوی لە جیهانی ئەوین و خەیاڵ تاراندبوو و خۆی کەوتبووە شوێن کچەکان و نووزەی بە ئاستەمی برا بچووکەکەی و چاوی خەوتێشکاوی دایکی کە بەناڵەی پڕ لە دەرد و ئێشی کۆرپەکەی کرابۆوە هەودای خاوی بیرەوەری عەزیزی پساندبوو.

- «رۆڵە عەزیز بەخەبەری؟ بخەوە کوڕم، بەیانی کارت زۆرە. ئەرێ کوڕم پەنا بەرە بۆ خودا!»

دایکی عەزیز هەر ئەوەندەی کوتبوو و چاوی مانووی لە سەر یەك دانابۆوە. لە سیمایا چەوساوەیەتی هەزارەها ساڵ چینی هەژار دەهاتە بەر چاو. ئەو رواڵەتە پەڕپووتە ئەتکوت پەیکەرەی توانجە دژی سەرکەوتنی مرۆڤایەتی. عەزیز چاوێکی بە ژوورەکەدا خشاندبوو. هێلەگێکی هەڵواسراو و دوو سێ کاسە و کەوچکی چێوی، گۆزەیەکی سوور کە لە بەر تیشکی نیوەڕەنگی چرای فتیلەدا قاوەیی ئەنواند، دەستێ نوێنی قەدکراو لە گۆشەی هۆدەکە، دوو وێنەی خەیاڵی لە دوو پیاوی گەورەی ئایینی کە لە ناو گۆوارێك دەرهێنرابووو لە بەر دووکەڵی ناوماڵ رەش هەڵگەڕابوون و ئیتر هیچ. عەزیز لەوپەڕی گێژی و کاسییا بزەیەك گرتی. دایکم دەستە نوێنەکەی باوکمی پێچاوەتەوە لە گۆشەیەکا دایناوە. زۆرجار دیومە کە لە بەرامبەریا دانیشتووە و لەبەرخۆیەوە قسە ئەکا. لای وایە باوکم یەکجاری بەجێی نەهێشتووین. ئەڵێ ئەگەڕێتەوە. دڵنیام ئەگەڕێتەوە.

راستی مردن چییە؟ بەرەو کوێ ئەچین؟ رەنگە دایکم راست بکا؛ مردن

سەفەرێکی دوور و درێژە، بەڵام گەڕانەوەی هەیە. ئەگەر ئادەمیزاد بەم ساکارییە بمرێ و ئیتر نەگەڕێتەوە چۆن ئەبێ؟! بێگومان من باوکم ئەبینمەوە. ئەگەر ئەم منداڵە بچووکەش بمرێ!...

لێرەدا عەزیز نەیوێرابوو بە شوێن بیرەکەیا بڕوا. تەنانەت بە خەیاڵیش دڵی نەهاتبوو مردنی ئەم ساوا خوێن‌شیرینە بهێنێتە بەرچاو.

ئەو شەوە تێپەڕبوو و عەزیز بەیانی چووبوو بە بێگار بەفری سەربانی تەویلەی ئاغای ماڵیبوو. بەرچایی نەخواردبوو و ئارەقەیەك کە بە گەرمی لە لەشی ئەهاتە دەرەوە و خێرا بە هەناسەی ساردی بای زستان ئەیبەست و لە سەر سمێڵی تازە رواوی ئەبوو بە سەهۆڵ، دیار نەبوو لە بەر بێ هێزی برسیەتییە یا شەکەتی کاری بێگاری و ڕەنجی خەساری یا لەبەر هەر دووکیان. بۆمەگەر هەژار دەردی یەك و دووانە؟ خوا نەکا مەینەت و چارەنووسی رەش رێگای دڵێك و تەوێڵێك بدۆزێتەوە. وەك قیلی کەوای سپی پێیەوە ئەنووسێ و بە هیچ بارێ بەری نادا، ئەمە رێگا و شوێنی جیهانە و «بەرە هەر لە لای تەنکییەوە ئەدرێ».

کاتێ ئێوارەیەکی درەنگ عەزیز بە زگی برسی و لەشی ماندووەوە گەڕابۆوە بۆ ماڵ، چاوی بە برای ساوای بیمار و لەش‌بەباری کەوتبوو کە پڕشنگی ژیان لەسەر ئاسۆی لێوی کاڵەوەبووی خەریکی ئاوابوون بوو. دایکی عەزیز دەمی بە روومەتی کاڵ و کرچی کۆرپەیەوە نابوو، ئەیویست لە گیانی خۆی بەشی بدا.

کاتێ منداڵێك دێ هەتاوێك هەڵدێ؛ بەهارێك پێئەکەنێ و کاتێ منداڵێك ئەڕوا، رۆژێك ئاوا ئەبێ و گوڵزارێك شەختەی لێ‌ئەدا.

عەزیز لە بەر دەرگا هێزی ئەژنۆی شکابوو. وڵات لە بەر چاوی سووڕابوو. گێژ و خولی خواردبوو و هێندێك پاشان دایکێکی هەژار نەیزانیبوو بۆ کۆرپەی بگری یا بۆ لاوەکەی. کرێوەیەکی توند، دەرگای نیوە تاکی هۆدەکەیانی کردبۆوە و گەردالێکی بەفری

رژاندبووه سەر کەوشکەنی هۆدەکەیان. لە دەرەوە دەنگی گزیری ئاغا ئەهات کە هەرای ئەکرد: «بەیانی هەرچی پیادەی ئازا و کەڵەمێردە، ساز بێ؛ خان ئەچێ بۆ راو.»

چپەی دوو کوڕو کچی ئەویندار کە لە بەر دەرگای عەزیز و دایکی برِیاری ژوانی شەویان ئەدا ئەهاتە بەر گوێ. پاسارییەك لە ژێر پاسارەی ماڵێك بە جریوەیەکی نەرم دەرئەپەڕی و باڵی ئەگرت بۆرەشانگی جێدانگەی رانەمەڕی ئاوایی.

ـ «عەزیز! عەزیز؛ کوڕم! هەستە! کوڕم مەلابانگانە!»

عەزیز هەستا بە دەم خۆکێشانەوە باوێشکێکی دا و لە بەر خۆیەوە کوتی:

ـ «نەهاتی خۆشە، قورتەکانی ناخۆشە.»(۱)

٥١/٦/٦

---

۱ - فەقیری خۆشە، قۆرتەکانی ناخۆشە.

حەقیقەتی شاعیرانە و حەقیقەتی عیلمی

سەلام لە گوێگری بەرێز و هونەرپارێزی بەرنامەی تاپۆ.

گوێگرانی بەرێز زۆر جار نامەیان بۆ ئێمە نووسیوە و گلەییان کردووە کە نامەکانیان وەڵام نەدراوەتەوە و دیارییەکانیان لە شێعر و لە نەسر لەم بەرنامەیەدا بڵاو نەکراوەتەوە. ئێمە جێگا و نیشانێکی راست و رەوانمان هەیە و زۆر بە لامانەوە سەیرە کە چۆن نامەکان بە دەستمان نەگەیشتوون. ناچارین بڵێین کەمتەرخەمی بۆتە هۆی ئەم کارە. جا چ هی پۆست بێ و چ هی هەواڵانمان لە کرماشان. ئێمە لەو هاوکارانە کە

راسپێری دابەشکردن و ناردنی نامەی گوێگرەکانیان بۆلێپرسراوان و نووسەرانی بەرنامەکان لە ئەستۆیە داوا ئەکەین ئیتر کارێك نەکەن ئێمە شەرمەزاری گوێگرەکانمان بین. بەڵام باشتر ئەمەیە، ئێوە کە نامە بۆ بەرنامەی تاپۆ ئەنووسن بە ئادرەسی «تاران، مەیدانی ئەرك، رادیۆی ئێران، بەشی کوردی و بەناوی لێپرسراوی گشتی کاك مەزهەری خالقی یا بەناوی نووسەری بەرنامەکە» بنێرن و دڵنیا بن کە ئەگاتە دەستمان. هەڵبەت ئێمە لەم بڕوایەداین کە تەنانەت گلەکردنیشتان نیشانەی لوتفتانە بە بەرنامەکەمان، چونکە ئادەمیزاد هەر گلە لە دۆستی ئەکا. لە هەر حاڵێکا بەرنامەکەمان هەمیشە ئامادەیە بۆ هونەرنماییتان لە هەموو بارێکەوە. هیچ پێویست ناکا ئەوەی وا بۆ ئێمەی ئەنێرن، نووسراوێکی شێعری و یا نەسری بێت. داب و دەستووری وڵات و دەربڕینی بڕواتان کە ئەم داب و دەستوورە پێوەندی بە چ بارێکی کۆمەڵایەتییەوە هەیە و تێکەڵاوی لەگەڵ هونەر و عاتیفەدا چییە، خۆی ئەتوانێ لە ئێوەوە بۆ ئێمە دیارییەکی باش و هێژا بێ.

نووسراوێکی هێژای ستانفۆردمان دەس کەوتووە کە مەنووچێهری ئاتەشی، شاعیری باشی ئێرانی وەریگێڕاوەتەوە بە فارسی و ئێمە کردوومانە بە کوردی و پێشکەشتانی ئەکەین. ناوی وتارەکە ئەمەیە: حەقیقەتی شاعیرانە و حەقیقەتی عیلمی. ئەم نووسراوە هەوڵی ئەمەیە کە روونی بکاتەوە راستەقینە و حەقیقەت لە روانگەی عاتیفەوە جیاوازی هەیە لەگەڵ حەقیقەتێ کە زانست ئەیبینێ و ئەیناسێ.

هەڵبەت ئەم وتەیە بەم مانایە نییە کە حەقیقەت خاوەنی دوو رواڵەتی دژی یەکترە یا ئەوەی وا عاتیفە بە حەقیقەتی دائەنێ یا ئەو شتە وا زانست بە حەقیقەتی ئەداتە قەڵەم یەکیان حەقیقەتە و ئەوی تریان دژی حەقیقەتە. ستانفۆرد STANFORD - W.P ئەیەوێ بڵێ زانست و هونەر هەردووکیان حەقیقەت ئەبینن و ئەیناسن بەڵام لێکدانەوەیان و روانینیان جیاوازە. ئەمە ئێوە و نووسراوەکەی ستانفۆرد.

داستانێ سەبارەت بە ویلیام باتلێر ییتس، شاعیری گەورەی ئینگلیزی

ئەگێرنەوە کە بە باشی جیاوازی نێوان حەقیقەتی شاعیرانە و حەقیقەتی زانستی لێ دەرئەکەوێ. باتلێرییتس شەوێك لەگەڵ دۆستێکی زانایا دائەنیشێ و پاش شێوخواردن بە پێی باوی ئەو کاتەی دوبلین لێئەبرێن چەند وردەیەك بە بانگ‌کردنی گیان واتە ئیحزاری ئەرواحەوە خەریك بن. بۆ ئەم کارە شاعیر و زانا و دۆستەکانی تریان لە پشت پەنجەرەی هۆدەکەیەوە کە ئەڕوانێتە سەرشەقام روو ئەکەنە گۆیەکی بلووری و بە گۆیەکەدا ئەڕوانن. لەپڕ باتلێرییتس بە دەنگێکی جادووگەرانەوە دێتە قسە و ئەڵێ من تاپۆیەکی جادوویی و پڕشنگدار ئەبینم کە لە سەر تەپۆڵکەیەکی خاکی سەما ئەکا. شکڵی تریش ئەبینم رەنگیان سوورە، سەوزە، ئەرغەوانییە کە بە دەوری تاپۆیەکەدا دێن و دەچن. زانا قسەکەی ئەبڕێتەوە و ئەڵێ ئەوەی وا دێتە بەر چاوی بەڕێز باتلێرییتس پڕشنگی ئەو شتانەیە کە لە دووکانی دەوافرۆشی ئەوپەڕی شەقامەکەوە لەم گۆ بلوورییەی ئەدا. ئەگەر باش سەیری دووکانەکە بکەن ریزە بوترییەك لە دووکانەکەدا ئەبینن کە پڕن لە دەوای سوور و سەوز و ئەرغەوانی. خۆرەتاو لەوانی داوە و پڕشنگیان ئەگەڕێتەوە بۆ سەر ئەم گۆبلوورییە کە لە بەردەمی ئێمە دانراوە. ئەمەیە تاپۆی پڕشنگداری باتلێرییتسی بەڕێز.

ئەم جیاوازی بیر و بڕوایە شتێکی تازە نییە. لەمێژە زانایان توانجی وەها ئەگرنە شاعیران. لە سەدەی شەشەمی پێش میلاددا زانایانی وەك گزنۆفان و فیساغورەس شاعیرانی وەك هۆمێر و هێریودیان بە درۆزنترین ئادەمیزاد ناو ئەبرد. هیراکلیت ئەیکوت شاعیران لەبەر ئەمە کە لە حەقیقەت لائەدەن شایستەی تازیانە لێدرانن. ئەفلاتوونیش لە پەڕاوەی کۆمارەکەیا ئیشارە ئەکا بە کێشەی لەمێژینەی شێعر و فەلسەفە و شاعیران رێ نادا تە ناو شاری پاکژ، واتە مەدینەی فازیلەی خۆیەوە، چونکە لای وایە درۆی زیان‌ئاوەر ئەکەن. هەڵبەت ئەفلاتوون قوبووڵی ئەو درۆیانەی بەلاوە گرنگ نەبوو کە سەرچاوەی ئیعتیبار و هێزێك بن بۆ وڵات. ئێستەش زانایان تێکڕا حیسابیان کەی و

کورتەیەك لە بڕوایان وەرگری ئەبێتە ئەمە کە شاعیران یا درۆزنن یا بەداخ و دەردەوە دوورن لە راستەقینەی ژیان. ئەمەیە لێکدانەوەی گشتی سەبارەت بە شێعر کە بێگومان پایەیەکی دروستی نییە.

ئەگێڕنەوە رۆژێك شاعیرێك لە شێعرێکا کوتی لە هەر وردەیەکا ئادەمیزادێك ئەبێ و یەکێك ئەمرێ. ژمارەگەرێك رەخنەی لێگرت و کوتی ئەگەر ئەمە راست بوایە، ئەبوو حەشیمەتی جیهان هەرگیز نەگۆڕێ، نە کەم بێت و نە زۆر، لە کاتێکا وەها نییە. ئەبوو شاعیرەکە بڵێ لە هەر وردەیەکا ئادەمیزادێك ئەمرێ و یەك ئادەمیزاد و $\frac{١}{١٧}$ ی ئادەمیزاد لەدایك ئەبێ! بەڵێ تەرازوو ئەمەیە بۆ درۆزنی شاعیران!

رەخنەگران ئیتر هاتوونە سەر ئەم بڕوایە کە بەڵێ شاعیرانی وەك ییتس و بلیك blake شێتن، بەڵام لەو شێتانەن کە پیاو سەرگەرم ئەکەن، بەڵام لایەنگران ئەڵێن شاعیران هێزێکی جادوویان هەیە و ئەتوانن ئەو شتانە ببینن کە خەڵکی ئاسایی ناتوانێ بیانبینێ.

دژی ئەو بڕوایانە کە هەندێ لایەنگری شاعیرن و هەندێ بە شێت و درۆزنیان ئەزانن، مەبەستێك هەیە کە کەمتر کەس ئامادەیە بۆ قبووڵکردنی، ئەویش ئەمەیە کە شاعیر و زانا لە دوو باری زۆر گرنگەوە لە یەك ئەچن، پێش ئەوە ئەم لەیەکچوونە و ئەم دووبارە باس بکەم پێم خۆشە بڕوای ئەرەستوو سەبارەت بە لایەنگری لە شێعر لە بەرامبەر هێرشی توندی ئەفلاتوونەوە بۆ سەر شێعر باس بکەم.

ئەرەستوو ئەڵێ: «شێعر بە هیچ بارێك درۆی زیانئاوەر نییە. شێعر هەر باسی ژیانی خەڵکە، هەر حەقیقەتە، بەڵام لە روانگەیەکی بەرزترەوە. شێعر خەڵك یا رووداوەکان وەها کە هەن و بەرچاو ئەکەون باس ناکا؛ بەڵکوو وەهایان باس ئەکا کە ئەکرا بن.» یا ئەبێ بن. ئەرەستوو بەم چەشنە بەرگرینامەکەی لە راسپێری کۆمەڵایەتی شێعر درێژە ئەدا و ئەڵێ: «شێعر لە مێژوو پتر باری فەلسەفی تێدایە و زۆرتر لە مێژوو شیاوی شیکردنەوەیە.»

تا بەرنامەیەکی تر کە دیسانەوە لەسەر باسەکە ئەڕۆین، بە خواتان ئەسپێرین.

شاعیر و حەقیقەت و واقعییەت

سەلام لە گوێگری خۆشەویستی بەرنامەی تاپۆ.

لە بەرنامەی پێشوودا بەشێکمان لە نووسراوێکی ستانفۆرد پێشکەش کردن بە ناوی حەقیقەتی شاعیرانە و حەقیقەتی زانستی. کورتەی بەرنامەی پێشوومان ئەمە بوو کە سەبارەت بە کاری شاعیران و رادەی تەئسیریان لە سەر کۆمەڵ، بڕوای جۆربەجۆر دەربڕاوە. فەلاسەفە و زانایان لە رۆژگارانی زووەوە تاقمی شاعیریان بە باشی نەهاتۆتە بەرچاو. تاوانباریان کردوون بە درۆو یا لانی کەم کوتوویانە لێکدانەوەی شاعیرانە

دووره له راستەقینەی ژیان. باسی ئەفلاتوونمان کرد که به شاعیران ئەڵێ درۆزنانی زیانگەیێن و هەر وەها باسی دیفاعییەی ئەرەستووشمان کرد له شێعر و کوتمان که ئەرەستوو، پسپۆڕو بلیمەتی جیهانی کۆن له بەرگری‌نامەکەیا ئەڵێ شێعر له مێژووی نووسراو زیاتر له فەلسەفە نزیکە. هەڵبەت ئەم قسەی ئەرەستوو هەمیشە بۆتە مایەی دڵمەندبوونی مێژوونووسانی زانستی. مێژوونووسی زانستی مەبەست لەو کەسانەیە که بە بارێکی زانستییەوە سەیری مێژوویان کردووە و عیللەت و مەعلولی رووداوە مێژووییەکانیان هەڵسانگاندووە و تەنیا بە نووسینی وەقایع و رووداوەکان، بێ لێکدانەوە و بردنەوەسەریەکی هۆو هەل و هەڵکەوتەکان، بەسیان نەکردووە. لەم مێژوونووسانە ئەتوانین ناوی توسیدید و گیبۆن بەرین. لام وایە که ئەو بناغەیە وا ئەرەستوو بە هەڵپەوە دایڕشت رووکارەکەی لێکدانەوەی «جوانی‌ناسان» واتە عالمانی عیلمی جەماڵ لە دە ساڵەی دوایی سەدەی نۆزدەدا پێکئەهێنێ. ئۆسکار وایلد له نووسراوێکیا ئەنووسێ: «هونەر، بەرزی و تەواوی خۆی لە ناو خۆیا دەس ئەکەوێ. نە وەك له جیهانی دەرەوەدا. هونەر نابێ بە تەرازووی وێچوون و شەباهەت لەگەڵ شتی دەرەوەدا هەڵسەنگێنرێ. هونەر گوڵی وەهای هەیە لە هیچ جەنگەڵێکا دەس ناکەوێ، باڵداری وەهای تێدایە کە لە هیچ باغ و گوڵزارێکا نییە، هونەر بە هەزاران جیهان دروست ئەکا و ئەیڕووخێنێ و ئەتوانێ مانگ بە دەزوویەکی سوور بە ئاسمانەوە هەڵواسێ.»

هەڵبەت ئەم واتەیە لەگەڵ بڕوای ئەرەستوو جیاوازی هەیە؛ بەڵام سەیر ئەمەیە کە هەم ئەرەستوو و هەم ئۆسکاروایڵد لە سەر ئەم مەبەستە پێکهاتوون کە شێعر هەرێمێکی سەربەخۆیە نە موستەعمەرەی شۆڕش‌کردوو و جیاوازی‌خوازی مێژوو یا زانست.

بەرامبەر کردنی شێعر و مێژوو لە لایەن ئەرەستووەوە منی هێنا سەر ئەو بیرە کە

لایەنێکی تریش هەڵدەم لەو بڕوایە کە لە پێشا کوتم. زانایان قسەی شاعیران بە درۆ ئەزانن، تاقمێکی زۆر لە زانایانی دێرینەناسی هەوڵیان داوە راستەقینەی مێژوویی لە پەڕاوە حەماسییەکانی جیهانی کۆن وەك ئیلیاد و ئۆدیسە شوێنەواری هۆمێری یوونانیا بدۆزنەوە. وایان داناوە کە پیاو ئەتوانێ لەو پەڕاوانەدا بە ئاشکرا ئەوەی وا رووداوی مێژووییە لەگەڵ ئەوەی ئەفسانەیە لەیەك جیاکاتەوە. لام وایە ئەو تاقمە زانا و دێرینەناسانە کاریان بە سەر شوێنەواری شاعیرانی وەك بلیك، مایتس، دانتە یا لویس کارۆڵەوە نییە و مەبەستیان ئەو پەڕاوە شێعرییانەیە کە نیوەمێژووییین وەك کتێبی ژولیوس سزار نووسراوی شکسپێر.

هۆمێر شاعیری گەورەی یۆنانی لە جلدی دووهەمی پەڕاوی ئیلیادا قایمەیەکی دوور و درێژی هێناوە لە فەرماندەرانی یۆنانی شاری ترۆوا لەگەڵ ناوی ئەو دەریایانە کە پێیدا هاتوون و ژمارەی کەشتییەکانیان. هەڵبەت ئەو وێژەوانانە کە لە هەرێمی مێژووییشا ئەیانەوێ لێکۆڵینەوەیان هەبێ، مافیان هەیە ئەو قایمەی «هۆمێر»، بە ناوی بەڵگەیەکی مێژوویی بە دەستەوە گرن و بیانەوێ لە بارەی ژیانی ئەو کاتەی ترۆوادا یا باری ژیانی پێنسەد ساڵ لێرەوبەری سەرزەوی مالسیا بە هۆی نووسراوەکانی شکسپێرەوە بزانن، بەڵام ئەبێ ئەمەش بلێم کە ئەگونجێ ئەو بەڵگانە بە تەواوی نادروست و سەرشێوێن بن، بە تایبەت لە بارەی ئامار و ژمارەوە. چونکە لەگەڵ ئەوەشا کە شاعیر لە راستەقینەیەکی دەرەوە ئیلهام وەرئەگرێ و ئەسڵ و مایەی داستان و سووژەکەی لە سەر واقعییەت دائەمەزرێنێ، بەڵام زۆر گوێ ناداتە وردبوونەوە لە ئامار و ژمارە و رەقەم. تەنانەت ناو و هەرێم بەو چەشنە کە ویستی زانایانە. شاعیر زۆرتر هەوڵ ئەدا وشەی بە ئاهەنگ و مووسیقا هەڵبژێری. بۆ نموونە کاتێ ناوێك بە لایەوە جوان نەبوو یا هەرێمێك خاوەنی وشەی ناقوڵا و لە سەر زمان گران بوو، ئەیگۆڕێ. واتە فۆرم و قالب و وشە زیاتر بەلای شاعیرەوە گرنگە تا ناوەرۆکی راستەقینە. بۆ ئەوەی

دیسانەوە تووشی هەڵەیەکی تر نەبین و وا نەزانرێ کە منیش شاعیران بە درۆزن دائەنێم و مەبەستم لەوە کە شاعیر دیوی دەرەوەی وتاری بەلاوە گرنگترە، گوایە ئەوەیە کە لە وتاری شاعیرا حەقیقەت نابینرێ، باشترە نموونەیەك بهێنمەوە و مەبەستەکە روون بکەمەوە.

شاعیر رووداوێکی مێژوویی کە لە سەردەمی شەڕی سەلیبیا هەڵکەوتووە ئەگێڕێتەوە. ریچاردی شێردڵ و سەلاحەددینی ئەییووبی بەشی هەرە گەورەی ئەو رووداوەن. یانی داستانەکە لە سەر ئەوان ئەگەڕێ. شاعیر ئەو دوو ناوە ناگۆڕێ، بەڵام ئەتوانێ چەشنی رووداوەکە بگۆڕێ. ژمارەی سپای سەلیبی و مسوڵمانەکان کەم و زۆر بکا. هەرێمەکەی وا شەڕلەوێ قەوماوە بگۆڕێ، وتووێژەکان بگۆڕێ و زۆرشتی تر. چونکە هەر وەك لە پێشا لە زمانی ئەرەستۆوە کوتمان شاعیر رووداوەکان وەك هەن باس ناکا، بە چەشنێ کە ئەکرا و ئەشیا بین، باسیان ئەکا. دەیجا ئاشکرایە، ئەکرا سەلیبی سەرکەوتایەن، ئەکرا باری ژیان لە ئورووپای ئەوکاتەدا چەشنێك بوایە کە کلیسا دەستی ئەوەندە نەڕۆیشتبایە کە زۆربەی کۆمەڵی ئورووپا بخەڵەتێنن و شایانی وڵاتە ئورووپاییەکان بە هیوای وڵاتگرتن و تاڵان، هان دا بۆ لەشکەرکێشان. ئەکرا سەلاحەددین ئەوەندە بەهێز نەبوایە کە سەلیبییەکان شکست بدا؛ تەنانەت لە روانگەی شاعیرێکی ئورووپاییەوە کە پێوەند و دڵبەستراوی هەیە بە گەلەکەیەوە، باشتر بوو وەها نەبوایە. باشتر بوو لەو شەڕەدا ئورووپا سەربکەوتبایە و زانیاری شەرق زووتر لە غەربا پەرەگر بوایە.

نموونەیەکی تر لەوەی‌کە شاعیر بۆپاراستنی مووسیقا و ئاهەنگی فۆرم، ژمارە و ئەرقامی ریازی ئەکاتە قوربانی. زانایەکی میکانیك و فیزیك کاتێ باسی کەشتییەك ئەکا کە «٣٠» پێی لە ناو ئاودایە و «١٢٠» پێی لە دەرەوە و بە سەر ئاوەکەوەیە مەبەستێکی فیزیکی هەیە و ئەروانێتە سەر قانوونی فیزیکی، چونکە ئەگەر ژمارەی «٣٠» و «١٢٠» نەبێ لە باری فیزیکییەوە ئەگونجێ کەشتییەکە نوقم بێ یا لە بەرامبەر تۆفان و شەپۆلی

دەریادا باش رانەوەستێ. بەڵام شکسپیر لە نووسراوەکەیا بە ناوی تۆفان کاتێ بە ئاریل ئەڵێ باوکت سی پێی تەواو لە دەریا چۆتە خوارەوە مەبەستێکی ریازی نییە و رەنگە هەر نەشزانێ کە ئەگونجێ ئادەمیزاد لە قووڵایی سی پێدا تووشی قورساییەکی لە رادەبەدەر بێت. شکسپیر وشەی «سی» هەڵبژاردووە، چونکو بەلایەوە لە بیست و چل مووسیقای زیاترە. هەر وەها ییتس yeats لە شێعری I nis free (ئای‌نیس فری)دا بێگومان لە بەر مووسیقای کەلام و ئاهەنگی خۆشی وشەی ٩ ئەڵێ: لەوێ نۆ ریز لووبیا ئەچێنم و پلووریك ساز ئەکەم بۆ هەنگەکانم. بۆچی «ییتس»ی شاعیر نەیکوتوە ١٣ ریز لوبیا و دوو پلوور؟ بێگومان لە بەر ناباری وشەی ١٣ و دوو. ئەگەر ئەو شێعرانە هی شاعیرانی سەردەمە کۆنەکان بن وەك سافۆ یا ئەناکرئۆن Anakron ویژەوانانی دێرینەناسی بە ناوی راستەقینە ناچار ئەو ژمارە و رەقەمانەیان وەرئەگرت و بێگومان لە رابردووی راستەقینەی مێژووییدا تووشی هەڵە ئەبوون. ئەمە بوو کە لە پێشا کوتم نابێ چاوەڕوان بکرێ کە شاعیر خۆی بە تەواوی واقعییەتەوە ببەستێتەوە. شتێکی تر، چۆنە کورتی کەمەوە و بڵێم کە شاعیر حەقیقەت ئەڵێ، بەڵام حەقیقەتێکی بێ واقعییەت؛ کەمتر وا ئەبێ کە حەقیقەت و واقعییەت لە شێعرا یەکتر بگرنەوە. هەڵبەت ئەم لێکدانەوەی من کاتێ دروستە کە ئێوەش لە مانای حەقیقەت و واقعییەتا بڕواتان بڕوای من بێ. من واقعییەت بەو شتانە ئەڵێم کە ئێستە وجوودی واقعی و بەرچاویان هەیە؛ وەك سەختی و زبری بەرد یا کەم‌نرخی ئەوین لە چاو سەردەمانی پێشوو. بەڵام حەقیقەتی بەرد تەنیا زبری و سەختییەکەی نییە و کەم‌نرخی ئەوین بە لای منەوە باش نییە، واتە حەقیقەت نییە لە کاتێکا واقعییەتە، لەوەی کە کوتم باش نییە شتێکی تریشم بە بیرا هات بۆ مانای واقعییەت و حەقیقەت؛ واقعییەت ئەو شتەیە کە ئێستە هەیە. چ باش بێ، چ خراپ. چ جوان بێ، چ دزێو. حەقیقەت ئەگونجێ ئێستە نەبێ، بەڵام ئەگەر هەبوو جوانە؛ئەوپەڕی پاکی و باشییە. باشی لە راستییا مانایەکی ترە لە حەقیقەت. واقعییەت ئەمەیە کە هەژاری و برسییەتی و شەڕ لە جیهانا هەیە. بەڵام ئاخۆ ئەوانە بۆ هەمیشە

پێویستن؟ حەقیقەت ئەمەیە کە نەخێر پێویست نین!

تا بەرنامەیەکی تر کە دیسان لە سەر ئەم باسە ئەڕۆین بە خواتان ئەسپێرین.

شێعر زیاتر لە فەلسەفە نیزیکە، هەتا مێژوو

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرستی بەرنامەی تاپۆ. لە بەرنامەی پێشوودا کوتمان کە حەقیقەت و راستەقینە لە روانگەی شاعیر و زاناوە جیاوازییان هەیە، بەڵام هیچکام لەم دوو لێکدانەوەیە، واتە لێکدانەوەی شاعیر سەبارەت بە حەقیقەت و لێکدانەوە و بڕوای زانا بەرامبەر بە راستەقینە، هەڵە نین. هەردووکیان بە پێی بڕوایان دەرك و تێگەیشتنێکیان هەیە. باسی بەرەنگاری زانایانمان کرد بەرامبەر بە شاعیران و کوتمان تاقمی زانا بە درێژایی مێژوو بەرهەڵستی شاعیران وەستاون و لایان

وابووە کە لێکدانەوەی شاعیر لە راستەقینە دوورە. ئەفلاتوونمان بە نموونە هێناوە و پاشان باسی ئەرەستوومان کرد کە یەکەم فیلسووف و زانایەك بووە ڕێزی بۆ شێعر داناوە و کوتوویەتی شێعر لە مێژوو زیاتر لە فەلسەفە نزیکە. بەڵام کوتمان نابێ چاوەڕوان بکرێ کە شێعر لە باری ئامار و ژمارەوە شتێکی لێ دەرکەوێ کە روونکەرەوەی راستەقینە و رووداوی مێژوویی و کۆمەڵایەتی بێ. هەڵبەت ئەمە بەڵگە نییە بۆ ئەوە کە شێعر لە پایە و بناغەشدا کاری بەسەر راستەقینەوە نییە، بە پێچەوانە شێعر هەوێنی لە راستەقینە وەرئەگرێ، بەڵام راستەقینەی دەوروبەر و رووداوی رۆژانە و رابردوو لە دەروونی شاعیرا رەنگیان ئەگۆڕێ و بە تارای عاتیفە دائەپۆشرێن. لە بەرنامەی رابردوودا کوتمان کە شاعیر وەك زانا و ژمارەگەر نییە کە هەوڵ بدا وتەکانی مووبەموو، بێکەموزۆر لەگەڵ راستەقینەی دەرەوەدا بێتەوە. بۆ ئەو باسەش میسالێکمان هێناوە لە شێعری شاعیرێك کە ئەڵێ: ٩ ریز لۆبیا ئەچێنم. لە وێژەی خۆشمانا زۆرجار تووشی شتی وەها ئەبین. بۆ نموونە شاعیر بەژنی یاری بە دارێکی راست و بەرز تەشبیه ئەکا. لێرەدا راستەقینەیەك لە بەر چاوی شاعیرە، کە زانا کاری بەسەریەوە نییە. حەقیقەتی بەرزی و تەرزی بەژن و باری دڵدار، جا با نەکرێ بەژنی هیچ ئافرەتێك بە ئەندازەی چنار و سەوڵ بەرز بێ. شاعیر بەرزی باڵای لە بەرچاوە نەك ئەندازەی بەرزییەکە.

جا هەتا ئێرە هێشتا هەر باشترە و باسەکە باسی کەممی و چەندایەتییە. بەژنی یار بەرزە و سەوڵیش دارێکی بڵند و تەرزە. ئەمە تەشبیهی مەحسووسە بە مەحسووس. واتە لە یەکچواندنی دوو شتە کە هەست ئەکرێن و بەرچاو ئەکەون. هەم بەرزی دار دیارە و هەم بەرزی بەژنی دڵدار. بەڵام گاهێ هەڵئەکەوێ کە شتێکی مەعقوول بە شتێکی مەحسووس تەشبیه ئەکرێ یا پێچەوانەکەی. واتە تەشبیهی مەحسووس بە مەعقوول. لەم دوو جێگایەشدا چونکە یەکێ لە «موشەببەه» یا «موشەببەهونبیهی» هەست کراوە، کارەکە ساکارترە. شاعیر ئەڵێ: «رۆیشتنی ئاو بە ناو جۆبارا وەك تێپەڕینی

تەمەن ئەچێ.» تەشبیهی مەحسووسە بە مەعقوول. یا ئەڵێ: «خەم لە سەر دڵم خەرمانەی داوە»، تەشبیهی مەعقوول بە مەحسووسە. خەم بە چاو نابینرێ، بەڵام خەرمانەی دەوری مانگ کە دەوری ئەگرێ و تاریکی ئەکا شتێکی بەرچاوە و هەست ئەکرێ.

لەو جێگایەدا تێگەیشتن کەمێك دژوار ئەبێ کە مەعقوول بە مەعقوول تەشبیه ئەکرێ؛ «حافز» ئەڵێ:

سلامی چو بوی خوش آشنایی

بدان مردم دیده روشنایی

بۆنی خۆشی ئاشنایی شتێك نییە بە لووت هەست کرێ و هەروەها سڵاویش نامەحسووس و هەستنەکراوە. گلێنەی چاوی رووناکاییش تەعبیرێکی شاعیرانە و نامەحسووسە؛ گوایە رووناکایی چاوی هەیە و ئەو کەسەش وا «حافز» ئەچێتە سڵاوی، گلێنەی ئەو چاوەیە. بڕوانن هونەری شاعیرانە چی کردووە. رووناکایی جگە لە پرشنگ و نوور شتێکی تری تێدا نییە؛ ئەزانین کە رووناکترین بەشی ئەندام چاوە، هەم رووناکە و هەم رووناككەرەوە؛ لە چاویشا گلێنە بەکارترین بەشە بۆ دیتن، واتە رووناككردنەوەی شت؛ جا ئەگەر لەشێك نەفسی رووناکایی بێ و لەو لەشەدا چاوێك هەبێ، بێگومان چاوەکە لە لەشەکە رووناکترە، واتە رووناکتر لە رووناکایی، جا گلێنەی ئەو چاوە ئەبێ چی بێ؟! رووناکتر و رووناككەرەوەتر لە چاوی رووناکایی!

دژایەتی زانا و شاعیر لەناو وێژەی فارسیشا زۆر بەرچاو ئەکەوێ و تازەترینیان لە لایەن ئەحمەدی کەسرەوییەوە بوو بەرامبەر بە شێعری شاعیرانی ئێران وەك حافز.

کەسرەوی پەڕاوێکی نووسیوە بە ناوی «حافظ چه می‌گوید؟» و لەو پەڕاوەدا رەخنەی سەیر و نارەوای گرتووە لە حافز. کارم بە سەر ئەمەوە نییە کە رەخنەی کەسرەوی لە شاعیران بەتایبەت لەو شاعیرانەی کە کاریان مەدح و پێهەڵکوتنە

ڕەخنەیەکی دروست و بەجێیە، بەڵام وا دەرئەکەوێ کەسرەوی هەر لە پایەوە بێگانەیە بەرامبەر بە راسپێری شێعر و زۆر ورد نەبۆتەوە لە ناوەرۆکی کۆمەڵایەتی شێعرەکانی حافز و خۆی لەم راستەقینەیە نەگەیاندووە کە ئیستعارە و ئیماژ گاهێ بە گوێرەی باری کۆمەڵایەتی ناچارییە بۆ شاعیر. وا دیارە کەسرەوی لای وایە کە شاعیر یا هەر کەسێکی تر ئەوەی وا بەلایەوە دزێوە، ئەبێ بیڵێ و ئەگەر ترسی هەیە لە کوتن، باشترە هیچ نەڵێ و بە وتەی داپۆشراو ڕێگا لە خەڵك نەشێوێنێ. کەسرەوی لە ناو شاعیرانی ئێراندا فردەوسی پەسند ئەکا و ئەڵێ شێعرەکانی بۆ هاندانی دەماری نەتەوەپەرەستی بەکەڵکن. ئەمە راستە، بەڵام ئەگەر فردەوسی پاش بووژانەوەی دووبارەی هونەری ئێرانی نەهاتبایە و بارێکی سازاوی وەك دەرباری مەحموودی نەبوایە خوا عالم کە ئەیتوانی یا ئەیوێرا ئەم شێعرە هاندەرانە بڵێ یام نا؟! ئەگەر فردەوسی پاش هێرشی مەغوول بهاتبایە و لە ناو گەلێکا بژیایە کە بڕوایان بە خۆیان لەدەس چووە و ترس دایگرتوون، ئاخۆ لە دەروونیا ئاگری نیشتمانپەرستی هەر بڵێسەی ئەبوو یام نا؟

ئەزانین کە شاعیر بارهاتووی کۆمەڵ و شەرایتی کات و پێداویستی کۆمەڵ و مێژووە. بۆچی قەسیدە ئەگۆڕێ بە غەزەل؟ وەڵامی ئەم پرسیارە ساکارە، ئەگەر بزانین قەسیدە هی کام سەردەمە و غەزەل لە چ کاتێکا پێش کەوتووە. لە بەرنامەی پێشوودا کوتمان کە گاهێ مێژووناس یا مێژوونووسی وێژەویست ناچار ئەبێ لەو پەڕاوە شێعرییانە کە سەبارەت بە ڕووداوێکی مێژوویی یا ئادەمیزادێکی مێژوویی نووسراون کەڵك وەربگرێ.

ئەو مێژوونووسانە تا چ ڕادەیەك ئەتوانن بڕوایان بەو پەڕاوە شێعریانە هەبێ و پشت ببەستن بەو نووسراوانەوە. ئەگەر ئەو پەڕاوانە نووسراوی شاعیرانی جیهانی کۆن بن وەك سافۆ و ئەناکیرئۆن بە دوو دەلیل ئەکرا مێژوونووسان کەڵکی لێ وەربگرن: یەکەمیان لەبەر ئەمە کە شاعیرانی پێشوو تا ئەم ڕادەیە کە ئێستە باو بووە نیازیان بە

داپۆشراوی و دوورکەوتنەوە لە هەرێمی راستەقینە و واقعییات نەبووە، چونکە پێوەندی ژیان بەم هێندە پڕپێچ و قەمچ و گرێوگۆڵ نەبووە، ئەمە دەلیلی یەکەم. دووهەمیش ئەمە کە ناچارە مێژوونووس لەم نووسراوە شێعرییانە کەڵك وەربگرێ، چونکە بەڵگەی تری بە دەستەوە نییە. لەگەڵ ئەوەشا کەڵکەڵەی هەڵەکردن هەر ئەمێنێ.

تا بەرنامەیەکی تر کە دیسانەوە لەسەر ئەم باسە ئەڕۆین بەخواتان ئەسپێرم.

کێشەی زانایان و شاعیران ئەبەدییە

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. لە دوو سێ بەرنامەی رابردوودا باسی ئەوەمان کرد کە حەقیقەت لە روانگەی شاعیران و زانایانەوە جیاوازی هەیە و کوتمان کە زانایان زۆر لەمێژە لێکدانەوەی شاعیران و چەشنی روانینیان بۆ جیهانی حەقیقەت بە هەڵە ئەزانن. لە گزنۆفان و فیساغورس تا هیراکلیت و ئیفلاتوون و تا ئەمڕۆکە کێشەی نێوان زانا و شاعیر بەردەوامە. لێرەدا پرسیارێك هەیە: بۆچ زانایان دژایەتییان هەر لەگەڵ شاعیر هەیە و خۆیان لە بەشەکانی تری هونەر ناگەیەنن؟ لەبەرچی

ئارشیتێکتۆرێك یا پەیکەرساز و نەققاش و نووسەرێکی تئاتر و تەنانەت دەورگێڕێکی تئاتر نەکەوتوونە بەر تەوس و توانجی زانایان؟ مەگەر ئەوانە هونەرمەند نین؟ چما کارەکەیان بە هانی عاتیفەوە نەبەستراوە؟ پرسیار ئەمەیە کە شێعر لە هەموو هونەرێك زیاتر، باری عاتیفی موتڵەقی هەیە. هونەرەکانی تر ئەکرێ لە روانگەی زانایانیشەوە سوودێکی دەسبەجێی بۆ کۆمەڵ هەبێ. کوتم دەسبەجێ چونکە لانی کەم نەققاشی زینەتە، پەیکەرسازیش هەروەها؛ جگەلەمە پەیکەرەسازی بۆمێژوونووسان زۆر شتی بەکەڵکی لێدەس کەوتووە، وەك چەشنی بەرگی کۆن، چەشنی خۆرازاندنەوەی ئافرەت و پیاوی مێژوویی. ئارشیتێکتیش چەشنی خانووبەرە سازکردن و سەرای گەورەیان قەڵای شەڕی سەردەمانی کۆنی لێدەرئەکەوێ. ئارشیتێکت ئێستاش سوودی لێوەرئەگیرێ و بۆ کۆمەڵ بەکەڵکە. تەنانەت مووسیقاش ئەگەر راسپێرییەکی تری نەبێ، لانیکەم ئەوەی هەیە کە ئارامیبەخشی گیان و گوێیە. بەڵام شێعر چی؟ شێعر لە روانگەی ئەو زانایانەوە کە دژی شێعرن، لیزگەی چەند وشەی لە راستی بە دوورە و هیچی تر و کەڵکی نییە بۆ کۆمەڵ. بەرپەرچی بڕوای ئەو زانایانە بەمجۆرە ئەدرێتەوە کە ئەو تاقمە هەر لە بناغەوە راسپێری هونەریان نەناسیوە. شێعر و هیچ هونەرێکی تر نابێ بەمەوە راوەستێ کە تەنیا جوان بێ. شێعر لەگەڵ جوانییا ئەبێ بەکەڵکیش بێ، بەڵام چۆن بەکەڵکییەك؟ وەها کە دۆزینەوەی هێزی کارەبا لە لایەن ئێدیسۆنەوە بەکەڵکە، چەشنی ئەو بەکەڵکییە کە لە فیزیك و میکانیك و شیمی و پزشکییا هەیە، ئەگەر هەر ئەوانە بن بەکەڵکی، ئەی فەننی حقووق، زانستی ئەخلاق، کۆمەڵناسی و سیاسەت و زۆر بەرهەمی بەکەڵکی تری مێشکی ئادەمیزاد چین؟!

ئاخۆ هەموو کۆششێکی ئادەمیزاد بۆ ئەوە نییە کە باش بژی و مرۆڤانە بژی؟ بەرەوپێش بچێ و بەرز بێتەوە؟ ئایا تێکنیکی پێشکەوتوو، بێناسینی فەلسەفە و مانای ژیان، ئاگرێك نییە بە دەس منالێکی نەفامەوە؟ ئەگەر ئەمەمان قەبووڵ کرد و شارەزای

مێژووی هونەریش بووین و زانیمان کام پێتەویستی کۆمەڵایەتی، هونەری بەدی هێناوە، ناچارین قەبووڵ بکەین کە شێعر بێئەوە ویستی کەسێکی تایبەت، یا تەفەننونی شاعیرێکی دیاریکراو بێ، لە کۆمەڵ پەیدا بووە، هەروەك بەشەکانی تری هونەری جادوویی. شێعر باشتر لە نەسر لەبەر ئەکرێ و لەبەر ئەمە باری هەڵگرتن و نەفەوتانی زۆر مەبەست و رووداوی کۆمەڵایەتی و مێژووی خراوەتە ئەستۆی شێعر؛ بەتایبەت لە رۆژهەڵاتا شێعر زیاتر لە هەموو هونەرێکی تر پێشینەی خزمەتی کۆمەڵایەتی هەیە. ئەگەر گاهێك و لە سەردەمێکی کورتا بە هۆی بارێکی تایبەتی، سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە شێعر لە رێگای خزمەتی گشتی لای دابێ، ئەمە نابێتە مایەی بێکەڵکی شێعر. ئاخۆ سەنعەت و زانست لە هەموو کاتێکا بەکەڵکە؟ تەنانەت ئەگەر بۆمبای ئەتۆمیش بێ و بەسەر خەڵکی بێتاوانی هیرۆشیما و ناکازاکیشا بکەوێ؟ ئەتۆم ئەتوانێ لە خزمەتی ئادەمیزادا بێ و چارەی زۆر دەرد و نەخۆشی و کەمایەتی بکا، لەکاتێکا تا ئێستا ئەتۆم وەها نەبووە و بۆ ئەم رێگایە کەڵکی زۆر لێوەرنەگیراوە و ئەم مەبەستە نابێ بمانهێنێتە سەر ئەم بڕوایە کە گوایە زانستی فیزیك بێکەڵك و زیانگەیێنە.

مەبەستێکی تریش کە پێویستە بۆپاکانەی شێعر لە لای زانایان، هەڵبەت ئەو زانایانە کە دژی شێعرن، بکوترێ، ئەمەیە کە شێعر و وێژەی پێش زانست هەستیان بە نیازی کۆمەڵی ئادەمیزاد کردووە و زۆر هەڵکەوتووە کە زانست بیری لە شتێك نەکردۆتەوە و بە لایەوە کارێکی نەگونجاو بووە، لەکاتێکا شێعر و وێژە لە خەیاڵ و عاتیفەی شاعیرا تەسویری کردوون و رێگاوشوێنی بۆ دامەزراندوون. زۆر ئوستوورە و ئەفسانە هەن کە ئیختراعاتی زانستی هەزار ساڵ پاش خۆیان پێشبینی کردووە. لە سەردەمی کۆنا فڕین بۆ ئادەمیزاد لە باری زانستییەوە نەگونجاو بووە و تاقیکاری زانایان ئەوەندە نەبووە کە تەنانەت ئاواتی فڕینیشیان هەبێ، بەڵام شاعیر و ئەفسانەوێژی کۆن لە جیهانی بەرینی هونەرا خۆی بە تاقیکاری کەموکورتی دەسکەوتی ئادەمیزادەوە نەبەستۆتەوە و ماوەی هەبووە تا بیر و خەیاڵ لە وزەیاندا هەیە، بڕوا و ئاوات بخوازێ بۆ

هەڵفڕین و نموونە و میسالی ئوستوورەیی ساز بکا. قالیچەی سولەیمان، چەرخوفەلەکی پیرێژن لە ئەفسانەی کوردییا و ماشێتی فڕۆك لە داستانی دێدالووس daedalus دا پێشبینی کراوە و بۆتان روون ئەکاتەوە کە شاعیر و نووسەر سەرقافڵەی کاروانی پێشکەوتووی بەشەرییەت بوون. تەنانەت ئاریستۆفان لە پەراوێکی شێعریدا کە ناوی «بۆق»ە، شەڕی شیمیایی لە ڕێگای هەواوە پێشبینی کردووە و لووسین سەفەر بۆ مانگی باس کردووە. لە ئەفسانە کۆنەکانی یوونانا، کەسێك هەیە بەناوی ستائووس. کاتێ خەریکی مردن بوو، خوای بەیان لە لای زێئووس تکای بۆ کرد و تەمەنی هەمیشەیی پێ بەخشرا. ئەمەش نموونەیەکە هەزاران ساڵ لێرەوبەر لە وێژەدا هاتووە و تا ئەمڕۆش بەشەر نەیتوانیوە خۆی لە دەس مردن رزگار بکا؛ بەلام ئەگونجێ زانست رۆژێك ئەم ئاواتە بەدی بهێنێ. زانست، ئەویش زانستی فیزیك و میکانیك و پزشکی کە هیچ پێوەندێکیان بە زانستی کۆمەڵایەتییەوە نییە، هەر ئەوەندەیان لە دەس دێ، کە کەرەسەی ئاسوودەیی و پێشکەوتی سەنعەتی بۆ ئادەمیزاد پێکبهێنن....

کەڵك‌وەرگرتن لەو کەرەسانە لە هەرێمی زانستێکی‌ترا دیاری ئەکرێ، واتە زانستی کۆمەڵایەتی و کۆمەڵناسی و ئەخلاق و فەلسەفە و ئەدەب زیاتریان بەیەکەوە پەیوەند هەیە تا لەگەڵ زانستی تێکنیکی. من ناچارم جارێکی‌تریش ئەم راستەقینە بخەمە بەرچاو کە بە داخەوە زۆرکەس لایان‌وایە شێعر تەنیا جوانی رووتە و هیچ راسپێرییەکی کۆمەڵایەتی نییە. ئەمە هەڵەیەکە کە تەنیا ئەو کەسانە تووشی ئەبن کە نایانەوێ ورد بنەوە لە ناوەرۆکی شێعر و هێزی هاندەر و بەرەوپێش‌بەری ئەم بەشەی هونەر. ئەم ریزە وتارە ئەتوانێ دەرگای وتووێژی ئێمە و ئێوە بکاتەوە و ئەگەر جگە لەمانە کە کوتوومانە شتێکی‌ترتان بە خەیاڵا دێ، یا رەخنەیەکتان هەیە، تکایە بۆمان بنووسن، بڕواتان بە ناوی خۆتان بڵاوئەکەینەوە و سپاستان ئەکەین.

تا بەرنامەیەکی‌تر کە دیسانەوە لە سەر ئەم باسە ئەڕۆین، بە خوای مەزنتان ئەسپێرین و چاوەڕوانی نامەتانین.

٥١/٥/٢١

روانگەی جیاواز لە سەر حەقیقەت

ژن:

سەلام لە گوێگری بەڕێز و هونەر پەروەری بەرنامەی تاپۆ. لە دوو بەرنامەی رابوردوودا کوتمان حەقیقەتێ کە زانا ئەیزانێ جیاوازی هەیە لەگەڵ ئەو حەقیقەتە کە شاعیر ئەیبینێ و ئێستە لە سەر ئەم باسە ئەڕۆین.

پیاو:

فەرمووت ئەو حەقیقەتە وا زانا ئەیزانێ جیاوازی هەیە لەگەڵ ئەو حەقیقەتە کە

شاعیر ئەیبینێ. شتێکم کەوتەوە بیر کە پێوەندی بە باسەکەوە هەیە. داستانێکە سەبارەت بە یەکەم دیداری مەولانا جەلالەددین و شەمسی تەورێزی. پێش ئەوە کە جەلالەددین بچێتە ناو کۆڕی تەسەووف و عیرفانەوە، زۆرتر بە ناوی زانا ناو بانگی هەبوو. لە سەرتاسەری وڵاتە ئیسلامییەکانەوە ئەچوونە قوونیە و لە دەریای بێ بنی زانستی جەلالەددین تێراو ئەبوون. بە سەدان خوێندکار لە زانستگەیەکا کە جەلالەددین خۆی بە سەریا رائەگەیشت و دەرسیشی تێدا بە شاگردانی ئەگوت، خەریکی دەرس خوێندن بوون. وەك لە نووسراوەکان دەرئەکەوێ مەولانا پیاوێکی خانەدان و یەگجار دەوڵەمەند بووە. تەنانەت خەرجی ئەو زانا و خوێندکارانەش کە لە زانستگەکەیا بوون، خۆی لە ماڵ و سامانی خۆی داویەتی. شەمسی تەورێزی پیرە پیاوێکی خواناسی دڵڕووناك بووە کە وەك سۆفی و عارفەکانی تری ئەو سەردەمە بە وڵاتە ئیسلامییەکاندا گەڕاوە. هەڵبەت هەرکەسێ کە بۆ گەشت و دیتنی وڵاتان شار و وڵاتی خۆی بە جێ ئەهێڵێ، مەبەستێکی هەیە؛ یەکێك بۆ دیتنی هەرێمی تازە، یەکێك بۆ هەڵسەنگاندنی زانیاری وڵاتانی جۆر بە جۆر و ئەزانین کە لەو کاتەدا سنوور وەك ئێستە دابڕاو و دیاریکراو نەبوو کە دانیشتووی هەرێمێکی تایبەتی جوغرافیایی و سیاسی نەتوانێ بێ پرس کردن و ماوەوەرگرتن لە وڵاتی خۆی بچێتە دەرەوە؛ ئەمڕۆ باری تایبەتی سیاسی پێداویستی بەم دیاری کردنی سنوورە هەیە کە لەو کاتەدا نەبووە. شەمسی تەورێزیش بێگومان سەرەڕۆی دوای مەبەستێك کەوتووە کە تەورێزی بە جێ هێشتووە و لە سنووری ئێران تێپەڕیوە و رووی کردۆتە وڵاتی ڕۆم. واتە تورکیەی ئێستا و ڕێگای کەوتۆتە شاری قوونیە کە جەلالەددین لەوێ بووە. ڕەنگە کێشەرێکی مەعنەوی شەمسی بردبێتە قونییە تا بە دیداری خۆی مەولانا بکاتە ئاگرێکی هەرگیز دانەمرکاو. شەمسی تەورێزی بە سەر و ریشی ئاڵۆزاو و بەرگی تۆزاوی ڕێگای دوور و درێژەوە ئەچێتە ئەو خوێندنگەیە کە مەولانا دەرسی لێ ئەڵێتەوە. لەو ڕۆژگارەدا بە پاڵ هەموو خوێندگەیەکی

ئايينييەوە مزگەوت هەبووە و جێگايەك بۆ خەوتن و حەسانەوەی گەشتياران و رێبوارانی غەريب دروست كراوە. كامە ماڵ دەرگای بۆ غەريب ئاواڵەترە لە دەرگای ماڵی خودا و كامە خانەخوێ دڵاواترە لە خوايەك كە گيان ئەبەخشێ، چ بگا بە نان؟!

ژن:

شەمسی تەورێزی بە رواڵەتی هەژارانەوە ئەچێتە سەر ئەو گۆلە وا مەولانا لە كەناريا دانيشتووە و فەقێ و زانايان وەك پەپوولەی دەوری شەم لێی كۆبوونەتەوە. هەركام لەو زانايانە كە لە وڵات و شاری خۆيان مامۆستايەكن و ئێستە بە شانازييەوە بوون بە شاگردی مەولانا، پرسيارێك ئەكەن. يەكێك لە بارەی فەلسەفەوە، يەكێك سەبارەت بە مەنتيق، يەك حەديس و ئەوی تر زانستی فەلەكيات.

پێويست ناكا بڵێم مەولانا لەباری زانستەوە چەند بە هێز بووە. رادەی زانستی ئەو پياوە بەرزە بە شيعرەكانيا دەرئەكەوێ، باسی ئەتۆم لە شيعرێكيا بە روونا كی دێتە بەرچاو. مەولانا ئەڵێ:

آفتابی در دل ذره نهان
وای اگر آن ذره بگشاید دهان
ذره ذره گردد افلاك و زمين
گر كه آن خورشيد بجهد از كمين

لەو كاتەدا كە كۆڕی وتووێژی زانستی لە نێوان مامۆستا و شاگردەكانيا گەرمە، شەمسی تەورێزی دێ و لە سەر گۆلەكە دائەنيشێ و گوێ ئەگرێ بۆ قسەيان. پاش ماوەيەك لە مەولانا ئەپرسێ ئەم هەرايە لە سەر چييە و باسی چی ئەكەن. مەولانا كە لای وا ئەبێ لەگەڵ سۆفيلكەيەكا رووبەڕووە، بە تەوسەوە ئەڵێ: ئەمە زانستی «قال»ە تۆ تێی ناگەی. شەمس بێدەنگ ئەبێ و مامۆستا و شاگرد دەست ئەكەنەوە بە لێكۆڵينەوە و وتووێژ. لە پڕ شەمس دەست ئەداتە چەند پەڕاوێك و لە گۆلەكەيان ئەخا. مەولانا تووڕە ئەبێ و

گومانی نامێنێ کە ئەو پیاوە پیرە غەریبە، شێتە. شەمس پاش ئەوە کتێبەکان ئەخووسێن دەس ئەبا و لە گۆلەکە ئەیانهێنێتە دەرەوە و لە یەکیان ئەدا تۆزیان لێ هەڵدەستێ. مەولانا و ئەوانی تر سەریان سووڕ ئەمێنێ و جەلالەددین ئەپرسێ ئەمە چ بوو ئەی دەروێش؟ شەمس لەسەرەخۆ وەڵام ئەداتەوە: ئەمە زانستی «حاڵ»ە و تۆ تێی ناگەی. شەمس ئەڕوا و مەولانا جەزبەی عیرفان ئەیگرێ و دەرس و خوێندگە ئەنێتە لاوە.

پیاو:

داستانێکی تریش سەبارەت بە زانین و دیتن. واتە عیلمی زێهنی و عەینی لە ئەبوو عەلی سینا و ئەبوو سەعیدی ئەبیلخەیر ئەگێڕنەوە. لە پەڕاوی مەقاماتی ئەبوو سەعید کە نووسراوی نەوەی ئەبووسەعیدە نووسراوە کە «شەیخورڕەئیس» ئەبووعەلی سینا و شێخ ئەبوو سەعید یەکتریان چاو پێکەوت. سێ شەو و ڕۆژ تەنانەت کاتی خەویش لە یەك هەڵنەبڕان و لە هۆدەکەیان نەهاتنە دەرەوە. کاتێ لە یەك جیا بوونەوە لە ئەبوو سەعیدیان پرسی: ئەبووعەلیت چۆن وەبەر چاو هات؟ فەرمووی ئەوەی من ئەیبینم ئەو ئەیزانێ.

هەرئەو پرسیارە لە ئەبوو عەلیش کرا لە وەڵاما کوتی ئەوەی من ئەیزانم ئەو ئەیبینێ.

ئاخۆ جیاوازی هەیە لە ناو ئیلهامی عارفانە و شاعیرانەدا؟ ئاخۆ کەشف و شهوودێ کە بۆ عارف هەیە بۆ شاعیریش نییە؟ ئایا هەر دووك لەو زانستانە واتە مەعریفەتی عارفانە و شاعیرانە هەر دووکیان سەرچاوەیان لە عاتیفەوە نییە؟ بەم چەشنە شاعیریش وەك عارف لە بەرامبەر زانادایە. هەر وەك زانایەك بە عارفێك ئەڵێ ئەمە عیلمی «قاڵ»ە تۆ تێی ناگەی، بە شاعیرێکیش ئەڵێ لێکدانەوەت لە حەقیقەت دوورە؛ لە کاتێکا هەم شاعیر و هەم زانا ئەڕواننە سەر حەقیقەت. بەڵام هەر کام لە ڕوانگەیەکەوە. وەك دوو کەس کە لە دوو لاوە تەماشای چیایەك بکەن کە نساری بە دار

و دەوەنە و بەر رۆژی سیاسەنگ و رووتەن. یەکیان شینایی دار و درەخت ئەبینێ و ئەوی تریان رەقەن و وشکارۆ. هەردووك لەو دوو کەسانە یەك چیا ئەبینن، بەڵام هەرکام لە رووکارێکەوە.

لە شوێنەواری هۆمێر کەڵکی مێژوویی وەرگیراوە و بەناوی بەڵگەیەك بۆناسینی سەردەمی مایسنا ناسراوە؛ لە کاتێکا ئەو هەڵەیانە کە کوتمان ئەگونجێ سەر لە لێکۆڵەرانی مێژوویی بشێوێنێ و ئەو شتانە کە هۆمێر بۆ ئاهەنگ و وەزنی شێعر کوتوویە و تەنیا لە باری هونەرییەوە هەڵبژاردووە بە شتێکی راست و رەوانی مێژوویی نەزانێ. شاعیر جگە لە عەناسوری سەوتی وەك: وەزن، ئاهەنگ و قافیە، سەرمەشقێکی تریشی هەیە کە ئەبێ لە بەر چاوی بگرێ، ئەویش پێوەندی هەیە بە لەگەڵ یەك هاتنەوەی تەواوی وشەکان لەگەڵ یەك. یەك وشەی ناحەز تێکرای شێعرەکە ناحەز ئەکا. وەك رەنگێکی ناشارەزایانە کە لە تابلۆیەکی نەقاشی درابێ، یا مێلۆدییەکی نەرم کە بۆ سەمفۆنییەکی حیماسی کرابێتە پێشەکی یا بەردێکی نەتاشراو لە خانووبەرەیەکی بە بەردی تاشراوی مەرمەڕ.

ژن:

لە بەرنامەیەکی ترا دیسانەوە لە سەر ئەم باسە ئەڕۆین. تا ئەوکاتە بە خواتان ئەسپێرین.[1]

١٣٥١/٦/٨

١ – ئەو بەرنامەیە بە دووقۆڵی خوێندراوەتەوە.

شار

سەلامێکی گەرم و گوڕو پڕبە دڵ پێشکەش بە گوێگری هۆگری هونەر و بیستیاری هەستیاری بەرنامەی تاپۆ. تکایە لە سەرەتای بەرنامەکەماندا گوێ بگرن بۆ پارچە شێعرێك لە شوێنەواری نووسەری بەرنامەکە:

گوڵم! دڵم پڕە لە دەرد و کوڵ
دەڵێم بڕۆم لە شارەکەت
دەڵێم بە جامێ ئاوی کانیاوی دێیەکەم
عەلاجی کەم
کوڵی دڵی پڕم، لە دەردی ئینتزارەکەت!
وەڕەز بوو گیانی من لە شار و هاڕە هاڕەی ئەو
لە ڕۆژی چڵکنی نەخۆش و تاو و یاوی شەو
دەڵێم بڕۆم لە شارەکەت

لە شاری چاو لە بەر چرای نێئۆن شەوارەکەت
بڕۆمە دێ کە مانگە شەو بزێتە ناو بزەم
چلۆن بژیم لە شارەکەت کە پڕبە دڵ دژی گزەم.
لە شارەکەت کە رەمزی ئاسن و منارەیە
مەلی ئەوین غەوارەیە؛
دەڵێی لە دەوری دەست و پێم
ئەوەی کە تێل و تان و رایەڵە، کەڵەپچەیە
ئەوەی کە پەیکەرە میسالی داوەڵە
ئەوەی کە دارەتێلە مەزهەری قەنارەیە!
لە شارەکەت کەمەندی دووکەڵە
کە دێتە دەر لە ماڵی دوڵەمەند
وە تیشکی بێ گوناهی خۆرەتاو ئەخاتە بەند!
لە هەر شەقام و کووچەیەك شەپۆلی شینە دێ بەرەو دڵم
دەستی گەرمی ئاشنا نییە کە ئەیکوشم
دەستی چێوییە!
لە شارەکەت زەلیلە شێر،
باوی رێوییە!
بە هەر نیگایەکو پەتایەکە!
ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت گوڵم!
گوڵم هەرێمی زۆنگ و زەل
چۆن ئەبێتە جارە گوڵ؟
لە شاری تۆ

له بانی عەرشە قۆندەرەی دراو
شارەکەت، ئاسکە جوانەکەم
تەسکە بۆ ئەوین و بۆ خەفەت هەراو!
کێ لە شاری تۆ، لە شاری قاتڵی هەژار
گوێ ئەداتە ئایەتی پەڕاوی دڵ؟
منێ کە گۆچی تاوی گەرمی بەر دەوارەکەی عەشیرەتم
بە دارە تەرمی کووچە تەنگەکانی شارەکەت
رانەهاتووە لەشم!
بناری پڕبەهاری دێ
رەنگی سوور و شین ئەدا لە شێعر و عاتیفەی گەشم!

لاوێکی دێهاتی کە بەیانی رەنگاوڕەنگی بەهارانەی هەواری چیای بەرزی دیوە و هەمیشە چاوی بە روانگەی بەرین و راخراوی دەشتی بە گوڵ و گیا خەملیو راهاتووە، دێتە شار. کۆڵانی تەنگ و درێژ وەك تابووت لەشی ئازادی ئەو لاوە ئەگوشێ. هەزاران بەندی رەسم و یاسا لە دەوری دەست و پێی هۆگری رزگاری ئەو ئەبێتە کەلەپچە. روانینی شار جیاوازی هەیە لەگەڵ نیگای مێهرەبانی دێ. لە شار ژیان چەشنی پیاز، هەموو تێکوڵە و کاکڵی نییە. رواڵەتی ژیان رازاوە و شکۆدار، بەڵام رەنگی ئەو ژیانە رەنگی دەسکرە. هەر وەك رەنگێ کە لێو و گونای ئافرەتانی شار سوور ئەکا. بەڵام لە دێ، هەموو شت سروشتییە. تەنانەت سوورایی نیوەڕەنگی لێوی بزەتێزاوی کچێ کە لە ژێر گەرمای روانینی لاوێکی ئەویندارا شەونمی شەرم ئەکەوێتە سەر گوڵی گونای و خوێنی هەستی پاکی کچانە بە پێستی نەرمی دەموچاویا ئەگەڕێ، رەنگێکی سروشتییە. لاوی دێنشین بە هەزار هەودای ئاوریشمین بە رابردووی خۆیەوە بەستراوە، فێر نەبووە

کۆشکی دە نەهۆمی سەر لە ئاسمان ببینێ و بۆ ئەوە تماشای بکا کڵاوی سەری بەربێتەوە. لە دێ خانووبەرەی لار و کۆمی دیوە بەڵام هەنگاوی لاری لە رێگا لادەری نەدیوە...

لەو حاڵەدا دڵی ئەدا بە کچێك کە وەك گوڵی لەیلووپەڕی ئاوی لە ناو زەلکاوی شارا پشکووتووە. دوو هێزی کێشەر بۆ دوو لای جیاوازی ئەکێشن؛ هێزی ئەوین فەرمانی مانەوەی ئەداتێ لە شارێکا کە چەشنی پێڵاوی تەنگ پێی رێبواری ئەوین ئازار ئەدا و هێزی دەرچوون و رزگاربوون لە کەمەندی دووکەڵ و دراو و گەڕانەوەی بۆ دێ و دیسانەوە دەستەملانبوونەوەی بیرەوەری خەیاڵورووژێنی هەست بزوێنی سەردەمی منالی و گەنجی لە لادێ و ئەم شێعرانە ئاکامی بەرەنگاری ئەو دوو هێزەن لە هەناوی لاوەکەدا و ئەبینین کە تەنانەت زەنجیری زێڕینی ئەوینیش پێی رەوەکی لاوەکە نابەستێ و ئەچێتەوە دێ کە رەنگی سوور و شینی بەهاری بنار لە عاتیفەی گەشی بدا.

تا بەرنامەی داهاتوو خواتان لەگەڵ ـ ١٣٥١/٦/١٥

هونەرمەند ئەندازیاری کۆشکی ئاواتی گەلە

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرستی بەرنامەی تاپۆ.

تا ئەمڕۆ سەبارەت بە هونەر و هونەرمەندی زۆر قسە کراوە و بەسەدان سیپارە و پەڕاو لە بارەی هونەرا نووسراوە و هەر نووسەر و لێکۆڵەرێك ویستوویەتی لە روانگەی خۆیەوە سەیری هونەر بکا، بەڵام هەروەك شاعیری فارس ئەڵێ:

یك نكته بیش نیست غم عشق و این عجب

از هر زبان که می‌شنوم نامکرر است

باسی هونەریش هەر یەك باسە، هەر باسی جوانی و شکۆیە، بەڵام هەرکەس بە چەشنێ بە تانوپۆی هونەرا ئەچێ و لە روانگەی تایبەتی خۆیەوە ئەڕوانێتە سەر جیهانی بژوێن و هەمیشە بەهاری هونەر. ئەڵێی هونەر کۆشکێکی بەرزە بە هەزار پەنجەرەوە کە هەرکام لەو پەنجەرانە بەرەو جیهانێکی جیاواز ئەکرێتەوە. جیهانێك بە جەنگەڵێکی کاتی پاییزەوە کە گەڵاڕێزان رووی تێکردووە و بە لوورەی هەر کزەبایەك، گەڵایەك بە

سەمای مەرگەوە بەرەو زەوی شۆڕ ئەبێتەوە. جیهانێك بە دەشتێکی بەگوڵ خەملیوەوە کە هەتا چاو بڕ ئەکا سەوز و سوور ئەکاتەوە، ئەڵێی دەشت کلکی تاوسە و چەتری ئەنگاوتووە و سەری ئەو تاوسەش چیایەکی بەرزە کە بە شانازییەوە بەرەو خۆرەتاو هەڵچووە.

بەڵێ هونەر ئەمەیە؛ بەڵام دیتنی ئەو جیهانە بۆ هەموو کەس دەس نادا، لە راستییا جیهانی هونەر لە گیان و هەستی هونەرمەندا خۆی ئەنوێنێ و هەناوێکی ساف و بێگەردی گەرەکە تا ببێتە ئاوێنەی هەستی هونەرمەندانە و ئەو جوانییانە کە لەبەر وردی و ناسکی بەرچاوی خەڵکی ئاسایی نایەن لەو ئاوێنەدا دەرکەون؛ لەگەڵ ئەوەشا هونەرمەند چێشکەیەکی پاراوی هەیە، هەر ئادەمیزادە و خاوەنی هەموو هێز و هەستێکی ئادەمیزادییە، هونەرمەند بە زرێی هونەر لەشی نەبۆتە پۆڵا. شکست و سەرکەوتی هەیە، وەك خەڵکی تر تەنانەت شکستی لە خەڵك تاڵترە و سەرکەوتی شیرینترە. هونەرمەند بێ ئەوین ناژی، وەك ماسی بێ ئاو هەڵناکا جا ئەو ئەوینە چ ئافرەت بێ، چ تەبیعەت، چ شتی شکۆداری تر، بەڵام هونەرمەندی بەڕاستی ناتوانێ تەریك بێ لە کۆمەڵ. گریانی کۆمەڵ فرمێسك دێنێتە سەر چاوی و پێکەنینی خەڵك لێوی ئەکاتە گوڵزاری هەزاران خونچەی تازە پشکوتوو. لاپەڕەی سپی هەناوی وەك ئاوێنە بە هەناسەیەك لێڵ ئەبێ و حەریری سپی هەستی بە هەموو پەڵەیەك ئەشەمزێ، جا لەبەر ئەمەیە کاتێ جیهان بە دڵی ئەو نەسوورا، ئەکەوێتە پەلەقاژە، تەنگاوتیلکە ئەبێ و لێرەدایە کە رێگای شاعیران لەیەك جیا ئەبێتەوە.

هەندێ بە دیتنی یەکەم ناحەزی و تووشبوونی یەکەم شکست هەست ئەکەن ئیتر هەموو شت دوایی هاتووە و لەبەر ئەوە کە هەست بە بێهێزی ئەکا دێتە سەر ئەو بڕوایە کە لە وزەیدا نییە بەگژ ناحەزی و ناباری ژیاندا بچێ و ناشتوانێ بێدەنگ دابنیشێ و هیچ نەڵێ، یا هۆگری رەشی و تاڵی و دزێوی بێ، خۆی کەنار ئەگرێ و خۆی

ئەدزێتەوە و گۆشەگیری ئەکاتە پیشە، تا بەواتەی خۆی لانی کەم ئەو لەم بازارە شێواوەی ژیانەدا سەرگەردان نەبێ و بەشێك لەو ناحەزیانە نەگرێتە ئەستۆ. هەندێکی تریش کاتێ چاویان بە ناحەزی و ئاڵۆزی ژیان کەوت لێ‌ئەبڕێن بەرەنگاری ناباری بوەستن و تا پێیان ئەکرێ بەرگری بکەن و هەوڵ بدەن بۆ پاراستنی جوانی و باشی، لە راستییا هەردووکیان یانی هەم دەستەی یەکەم کە هیوابڕاوە و هەم تاقمی دووهەم کە لە تێکۆشاندایە ئەناڵێنن. یەکەمیان شینی مردوویەك ئەگێڕێ کە ئیتر بە هیچ بارێك هیوای زیندووبوونەوەی نییە، دووهەمیان هاوار ئەکا بۆ رزگارکردنی نەخۆشێك کە هێشتا زیندووە و ئەکرێ بە داو و دەرمان چاری بکرێ و بیێتەوە ئادەمیزادێکی ساغ و لەش‌دروست.

شاعیر لەگەڵ خەڵکی ئاسایییا تەنیا جیاوازی لەوەدا نییە کە جادووگەری بەدەسەڵاتی هەرێمی وتارە و ئەتوانێ بە تەردەستی و پسپۆری گەوهەری وشە بهۆنێتەوە، بەڵکوو گەورەترین جیاوازی ئەمەیە کە شاعیر بە هەستی تیژ و چاوی وردبینەوە زووتر هەست بە مەبەستی ژیان ئەکا و ئەزانێ کام کۆسپ و قۆرت و گرێ دێتە سەر رێگا. شاعیر نابێتە شاعیر تا لە پێش هەموو شتێکا نەبێتە کۆمەڵناس، نەبێتە نوێنگەی ئاواتی سبەینێی کۆمەڵ و مەکۆی زانیاری دوێنێی کۆمەڵ.

شاعیر بەتایبەت شاعیری ئەمڕۆکە ئیتر کۆت و بەندی پێداهەڵکوتن و شاباش‌وەرگرتن لە دەوری دەست و گەردنی نەماوە، ئەبێ سەربەخۆبێ لە بیرکردنەوە و هەستییا، لە لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەیا. تا دوێنێ شاعیر ناچار بوو بۆ ژیان بە کەسێك هەڵبڵێ و بە شوێن کەسێکا بڕوا کە زۆر لە هونەر بێبەش بوو، هەڵبەت هەبوون شاعیرانی گەورەی وەك «ناسرخوسرەو» و «ئەبولعەلا» و «ئەحمەدی خانی» کە گەوهەری وشەیان نەدەخستە بەرپێی رێزنەگر و قەدرنەناسان، بەڵام ئەو شاعیرانە لە کەمایەتیدا بوون لەوکاتەدا، بەڵام ئەمڕۆ شاعیر ئامانجێکی تازەی دۆزیوەتەوە و راسپێرییەکی نوێی کەوتۆتە سەرشان. راسپێری بۆخەڵك‌ژیان و لە پێناوی مرۆڤایەتییا

مردن؛ شاعیری ئەمڕۆ ئەبێ شارەزا بێ بەم راستەقینەیە کە هەزارها گوێگر بە تاسەوە گوێیان لە وتاری ئەو گرتووە و شاعیر ناچارە لە ئاسایی بەرزتر بێتەوە، لە هەموو تێکۆشانێکا هەنگاوی یەکەم ئەو هەڵیگرێ، هەڵبەت ئەم راسپێرییە هی گشت ئەو کەسانەیە کە بە چەشنێ ئەبنە جێگای چاولێکردنی خەڵك و قسە و کردەوەیان لە ناو خەڵکا لایەنگری هەیە و رەوایە.

هونەرمەند ئەندازیاری کۆشکی ئاواتی بەیانی کۆمەڵە؛ رچەشکێن و هاندەر و رێپیشاندەرە؛ شاعیریش کە هونەرمەندی هەرێمی وتارە، رازێنەرەوەی جیهانێکە کە ئەبێ کۆمەڵ بەرەو ئەو جیهانە بڕوا. خەڵکی ئاسایی بە کەنار هەزار دزێوی وناحەزیبا بێ ئەوە سەرنج بدەن و ئەو ناحەزییانە هەست بکەن تێئەپەڕن، تەنیا شاعیرە کە ئەتوانێ گاهێ بە هەڕەشەی وشەی ترسێنەر و گاهێکیش بە هیوابزواندن و وتاری ئاگرین خەڵك تێبگەیێنێ کە ئەوەی وا بێ‌دەربەست بە پەنایا رائەبوورن نابارییەکە کە تازە خەریکی ریشاژۆو سەرهەڵدانە و ئەگەر بژار نەکرێ بەیانی ئەبێتە کۆسپێکی پڕمەترسی.

شاعیر نییە ئەو کەسە وا وشە لیزگە ئەکا. ئەو کەسە هەڵبەستەچییە نەك شاعیر؛ شاعیر تا دەردێکی نەبێ، تا بڕوایەك لە دەروونیا نەبێ هەوێن و شەپۆل نەدا، شێعر ناڵێ؛ کاتێ دەرد ئەوەندە زۆر بوو کە ئیتر دڵ و سینگ و هەناو هەڵینەگرت، سەرڕێژ ئەکا. ئەم سێڵاوە کە لە کۆبوونەوەی هەزاران سەرڕێژی بەربەندی دەرد پێکدێ، مەزرای هەژار و جووتیار ئەگەشێنێتەوە و ماڵی چەوسێنەرەوە خاپوور ئەکا؛ بێ‌گومان هەر دڵێ کە دەردی هەبێ ئەناڵێنێ، هەر زمانێ کە بڵێسەی بەتینی دڵی تێبەربێ دێتە وتار و هەر وتارێ لە ناخی دڵی بە دەردەوە هەستێ، ئەنیشێتە سەر دڵی خەڵك. «لانك‌فلو» شاعیری ئامریکایی ئەڵێ: رۆژێك تیرێك لە کەوانێك دەرچوو بەرەو فەزای بێ‌بن، هیچ چاوێك نەیدی تیرەکە لە کوێ کەوتە خوارەوە، پاش ماوەیەك تیرەکەیان دۆزییەوە کە لە دارێکی بەڕوو هەڵچەقیبوو، چونکە تیرەکە لە داری بەڕوو بوو؛ رۆژێك من ئاوازێکم لە ژێر

لێوەوە زەمزەمە ئەکرد، ئاوازەکەم نیوەتەواو مایەوە، پاش ماوەیەك هەر ئەو ئاوازەم لە دەمی دۆستێك بیست لەو جێگایەوە کە من نیوەتەواوم هێشتبۆوە...

وتارێ کە راستی و جوانی بنوێنێ بێگومان لەسەر کۆمەڵ کار ئەکا. کە وەها یە بۆناسینی شاعیر لە پێشا بزانە کێ شێعری ئەخوێنێتەوە.

تا بەرنامەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین. شەوباش.

۱۳۵۱/۶/۲۰

ئاواتی پیرۆز

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. تکایە لە پێشا گوێ بگرن بۆ پارچە پەخشانێك:

ماوەی نیوسەعات هەروا بێدەنگ دانیشتبوون و جار جار لە ژێر چاوەوە بۆ یەکتریان روانیبوو، هەڵبەت وەها کە ئاشکرا نەبێ. هەر کات ئەم سەری داخستبوو ئەو چاوێکی بە چارەیا خشاندبوو. وا دیار بوو هەردووکیان لە دڵیانا بە خۆیان کوتبوو: وریا بە، هاوسەر گرتن و هەڵبژاردنی هاوبەشی ژیان کارێکی ساکار نییە. تەواو چاوت

بکەوە و باش بڕوانە دەم و چاوی، بەژن و باڵای. بەڵام هەر دووکیان لەم بیرە کە بە دڵیاندا هاتبوو شەرمەزار بوون و دیار بوو هەر دووکیان لە دڵیانا بە خۆیان کوتبوو بۆ مەگەر هاوسەرگرتن و هەڵبژاردنی هاوبەشی ژیان هەر بەوەی کە ڕواڵەت جوان بوو، پێکدێ؟ باشترە خوو و ڕەفتاری بزانم. بەڵام هەر دووکیان کاتێ گەیشتبوونە ئەم جێگایە داما بوون چونکە نەیانئەزانی بە چ ڕێگایەکا...؟

باوك و دایکی کچەکە پاش ئەوە زۆر لە سەر مارەیی و جل و بەرگ و خشڵ و زێڕو گوڵ و گوارە و کرمەك و ژێرچەنە قسەیان کردبوو و کوڕەکە بە شەرمە هەموو شتێکی قبوول کردبوو، لە هۆدەکە چووبوونە دەرەوە، تا کوڕو کچ بە یەکەوە قسە بکەن. خوا ئەزانێ شێرکۆ چەند جار لێبڕابوو ئەمە بڵێ و لە شەرما زمانی بەسترابوو و چەند دەسرەی بە ئارەق تەڕ کردبوو تا بە دەنگێکی نەرم و بە لەرزینەوە توانیبووی بڵێ من ئەبێ خۆم لەگەڵ «چرۆ» قسە بکەم و بزانم ئەویش ڕازییە یام نە. پاش ئەو چەند وشەیە قسەی تریشی کردبوو و کوتبووی من و چرۆ ئەمانەوێ بە یەکەوە بژین و ئەبێ ئەو بتوانێ لەگەڵما هەڵبکا و بتوانێ بە دڵ خۆشی بویێم. بەڵام باوك و دایکی چرۆ، ئیتر گوێیان نەدابووە قسەکانی دوایی «شێرکۆ». تەماشایەکی یەکتریان کردبوو؛ وەك قسەیەکی سەیریان بیستبێ و هەر دووکیان لە دڵی خۆیانا کوتبوویان: یانی چی، چرۆ چ کارەیە، ئێمە داومانە و بڕاوەتەوە. بێگومان ئەم قسەیان لە دڵ گران هاتبوو کە زاوای داهاتوویان ئێستە هیچ نەبووە ئەیەوێ لەگەڵ کچەکەیان تەنیا بێ. شێرکۆ ئەمەی لە ڕواڵەتی خەسوو و خەزووری داهاتوویدا بەدی کردبوو، بەڵام ئیتر هێزی پاکانەی نەمابوو، چونکە هەموو وزەی خۆی بۆ دەربڕینی قسەکەی پێشوو لە دەس دابوو.

نیو سەعات بێدەنگ دانیشتبوون. تەنیا خشەی کراسی تازەی چرۆ جارجار هەوای کپی هۆدەکەی ئەلەراندەوە. ئەبوو شێرکۆ دەس بە قسە کردن بکا، بەڵام بڵێ چی. بیری کردەوە بڵێ ئەمڕۆ هەوایەکی خۆشی هەیە و ئەمە بکاتە سەرەتایەك بۆ وتوویژ،

بەڵام لەم بیرە هەم رقی هەستا و هەم پێکەنینی هات. رقی هەستا لە خۆی کە بۆچ خووی بێگانەی گرتووە، ئاخر ئەو لە فیلمی سینەما و لە نووسراوەکانی نووسەرانی رۆژاواییدا دیبووی و خوێندبوویەوە کە سەرەتای هەموو ئاشنابوونێك بەم جۆرەیە: ـ «هەوایەکی خۆشی هەیە، وا نییە؟» کچەکەش پێئەکەنێ و ئەڵێ: «بەڵێ زۆر خۆشە.» پاشان کورەکە ئەڵێ: «ئەهارێك لە فلان جێ بە مووسیقا و سەماوە؛ پێت چۆنە؟» کچەکە ئەڵێ: «باشە، زۆر باشە...» و ئیتر بوون بە ئاشنا و کاریان تەواوە، یا بەسەرهاتێکی تر دەس پێ ئەکا: ـ «ناوت چیە؟» «ئینابیلا، tresa یا ماری mary یا rose رۆز.» ـ «بەهـ بەهـ چ ناوێکی جوانە، بەڕاستی جوانە.» کچەکە ئەڵێ سپاس و زەردەیەك دێتە سەر لێوی. پاشان بانگ کردنە بۆ سەما و ئیتر کاریان تەواوە. ئەڵێی ساڵهایە یەکتر ئەناسن. بەم رقی لە خۆی هەستا و بەمەش پێکەنینی هات کە ئەگەر بڵێ هەوایەکی خۆشە، ئەو کچە ساکارە کوردە چ حاڵێکی بەسەرا دێ. بێگومان لە بەر خۆیەوە ئەڵێ مەگەر قسە نەمابوو کە باسی هەوا ئەکەی! ئێمە لە سەر دووڕێیانی ژیان وەستاوین و ئەبێ بە وردی و ژیری رێگایەکی ئەوتۆ هەڵبژێرین کە بگاتە ئاکامی بەختەوەری، کەچی ئەو باسی هەوا ئەکا.

شێرکۆ هەستی کردبوو کە لەمە زیاتر بێدەنگی بە لای چرۆوە مانایەکی باشی نابێ، چونکە سێ چوار جار دیبووی کە چرۆ چاو ئەبڕێتە چاوی و باری دانیشتنی ئەگۆڕێ و ئەڵێی لەم بێدەنگ دانیشتنە وەڕەز بووە. شێرکۆ کوتی: «چرۆ» و ئەو وەڵامی داوە: «بەڵێ!»

ـ «من و تۆ خەریکین دەست ئەدەینە گەورەترین کاری ژیانمان.»

چرۆ لە دەمی وەرگرتەوە: ـ «نا گەورەرین کار نییە، بەڵام گەورەیە. یانی زۆر کار هەیە لە بەختەوەری من و تۆ بانترە.»

ـ «کە وەهایە تۆ قەبووڵتە کە ئەم کارە بەختەوەری من و تۆی تێدایە.»

چرۆ بە چاوێکی پڕ سکالاوە سەیری شێرکۆی کرد و کوتی: «تۆ لات وا نییە من کچێکی ساکارم و تێناگەم ئەوین یانی چی؟ ئەگەر لات وا بێ هەم بێئینسافی و هەم بە هەڵە چووی.»

شێرکۆ لە تاسانی سەرەتای قسە کردن رزگاری هاتبوو و ئەیتوانی بە زەردەی پیاوانە و روانینی گەرم هەستی خۆی دەربڕێ.

لە دەرەوە بایەکی بە تەزووی پایزی لە درزی دەرگا و پەنجەرەکانەوە خۆی بە ژووورێدا ئەکرد و پەردەی ناو هۆدەکەی ئەلەراندەوە. ئەتکوت بێچوە پشیلەیەکی بزۆز خەریکی کایەکردنە بە پەردەکە.

شێرکۆ کوتی: «تۆ رازی؟»

چرۆ تەنیا بزەیەك گرتی و سەری دانەواند.

شێرکۆ کوتی: «بیری لێ بکە.ماڵێکی خۆش و خنجیلانە. کوڕو کچی جوان!»

چرۆ لەبەر خۆیەوە کوتی:

ـ «ئاواتەکانت جوانن، بەڵام شکۆدار نین. تەنیا بۆ خۆم و خۆتە.»

شێرکۆ بە سەرلێشێواوی پرسی: «دەیجا» و نەیتوانی قسەکەی تەواو کا. چونکە نەیدەزانی چرۆ مەبەستی چییە.

چرۆ ئەوی لەم سەرسامییە رزگار کرد: «بەختەوەری کاتێ تەواوە کە بۆ هەموو کەس بێ. بە چاوی گەش و کوڵمی سوور و لێوی بە پێکەنینەوە چون بژین، کاتێ فرمێسك لە سەر گوێسوانی هەزار چاو، سەما ئەکا و کوڵمی منالی دەردەدار وەك بەهێی زەرد وەهایە و لێوی بە باری هەژاران بەختەوەری تاکی من و تۆ ئەکاتە گەپجار؟! چۆن بێ دەربەست و سەرخۆش بە لای هەزاران کەمایەتیدا تێپەڕین، لە کاتێکا لە دەستمان نایە کارێکیان بۆبکەین و نەمانکردووە!»

شێرکۆ لە ژێر لێوەوە کوتی ئەمە یە رازی مانەوەی ئادەمیزاد و بەرزتر کوتی:

«زەکاتی بەختەوەری دەسگیرۆیی هەژارانە. من و تۆش لەم سامانە خودا داوە زکاتی ئاتاجان ئەدەین. ئەگەر بەختەوەر بین بەهێزترین بۆیارمەتی خەڵك.»

چرۆ بە پێکەنینێك دەریخست کە دژی ئەو بڕوایەیە و کوتی: «بەڵام بە داخەوە بەختەوەران لە دەردەداران دوورن.»

شێرکۆ بە ناڵینەوە کوتی: «پێویست ناکا ئێمەش وەها بین. ئەگەر ئادەمیزاد هەر لە سەر باری پێشووی بڕوا، پێشکەوت مانای نابێ. چ دەبێ من و تۆیەکەم ڕێبواری ئەم ڕێگایە بین؟»

چرۆ دەنگی نەکرد، بەڵام وەك ئەوە ئەچوو بڵێ با وا بێ.

گوێگرانی بەڕێز: بەرنامەکەمان لێرەدا تەواو بوو. چاوەڕوانی نووسراوەکانتانین و تا بەرنامەی داهاتوو هەمووتان بە خودای مەزن ئەسپێرین و سەرکەوت و بەختەوەریتان بۆ داوا ئەکەین. شەوتان باش.

٥١/٧/٢

چاوەڕوانی

سەلامێك لەم پایزەدا وەك گوڵێ کە مابێتەوە لە بەر تالآنی گەڵاڕێزان، پێشکەش بە ئێوە کە ژیان و هەرچی رازێنەرەوەی ژیانە خۆشتان ئەوێ. پێشکەش بە ئێوە کە بە هەست و هونەرپەرستن. لەم بەرنامەیەدا نموونەیەکی نوێتان لە داستانی کورتی کوردی پێشکەش ئەکەین و چاوەڕوانین ئێوەش بە ناردنی داستانی کورتی شوێنەواری خۆتان یا شوێنەواری نووسەرانی ناسراوی کورد یارمەتیمان بدەن.

لە دێوە ڕێگایەکی پان و ڕێك ئەچوو بۆ کەناری چۆم. سەرەتای ڕێگاکە لە خوار دێوە لە پاڵ ماڵی پوورە پیرۆزەوە دەستی پێ ئەکرد. لە پردێکی بچووك کە لە سەر بەندەکە هەڵبەسترابوو ئەپەڕییەوە و ئەچووە ناو ڕێگاکەوە. ئەم بەر و ئەو بەری ڕێگاکە بە ریز داری سپیدار و پەڵك و چنار بوو. سپیداری ئەستوور و گەڵا پان. پەڵکی لار و کۆم کە هەندێکیان گەندەڵ ببوون و لە جێگایەکەوە کە کرم لێی دابوون، کونی ورد و درشت، بەر چاو ئەکەوت. بارانێ کە باریبوو لەو کونانەوە، لە گەندەڵایی دارەکان زەلیبوو و ئاوێکی تاڵەی هەندێ سوور و هەندێ ڕەش لەو کونانەوە بە سەر لەشی دارەکانا هاتبووە خوارەوە، ئەتکوت پیرەمێردێکی کوردە کە لە تەنیایی و بێدەنگییا بە چاوی پرووش و کز گریاوە. چناری سەربەرز کە لە پەنا پەڵکەکانا ئەتکوت کوڕی گەنجی قیت و قۆزە لە پاڵ دەستی باوکی پیری نوشتاوەوەی، ڕاوەستاوە. پاش ریزی دارەکان لەمبەر و ئەوبەری ڕێگاکەوە پەڵە وێنجەیەك بوو کە کاتی دروێنەی بەری سێهەمی هاتبوو. پڕشنگی خۆرەتاوی ڕەنگ پەڕیوی ئێوارێ ئەتکوت داوێنی کراسی بووکێکی شوخ و شەنگە لە پێچی کۆڵانێکا نەدیو ئەبێ. نیوەی پەڵە وێنجەکان لە بەر نووری خۆرەتاوا تێکەڵ یەك بوون لە شینی مەیلەوزەرد و نیوەکەی تریان کە لالە سێبەری بەسەر کێشابوو شینێکی تاریك و بەرەو ڕەش بوو. یەکەمیان ئەتکوت چاوێکی مەڕییە کە گەشەی پێکەنینی تێکەڕاوە و بەشی دووهەمیان لە چاوێکی شین ئەچوو کە چاوەڕوانییەکی دوور و درێژ لێڵی کردبێ.

من هەموو ڕۆژێ کاتی ئێوارانە دائەکشام بۆ خوار دێ و لە لای ماڵی پوورە پیرۆزەوە تێئەپەڕیم و بە سەر پردەکەدا پێم دەنا ناو ڕێگا و ئەچوومە سەر چۆم. ئەوە کاری هەموو ڕۆژێکم بوو، بەڵام هەموو ڕۆژیش کە ئەگەیشتمە سەر پردەکە لە پێشا ئاوڕێکم ئەداوە بۆ ناو دێ و هەمیشە پوور پیرۆزم ئەدی کە لە ناو حەوشەکەیا دانیشتووە و چاوی بڕیوەتە ئاسۆی ئەوبەری چۆمەکە. چاوم کە لە دیمەنی تێکشکاوی پوور پیرۆز

ئەترازا نیگام بە ئاوی مەندی قەوزەگرتووی بەندەکە ئەکەوت کە بۆقی ورد و درشتی شین و خۆڵەمێشی بە سەر قەوزەکانییەوە خەریکی پشوودان بوون و ئەو پشوودانە تەنیا سێبەری مارێکی ئاوی تێکی ئەدا و بۆقەکان بە گورجی و کەمێك سەرشێواوی خۆیان ئەشاردەوە. پاشان کە ئەچوومە ناو رێگاکەوە پێش هەموو شت کونی دارپەڵکەکان سەرنجیان ئەدزیم. منداڵانی ئاوایی لایان وابوو لەشی پەلکەکان خوێنی تێدایە، چونکە ئەیاندی ئاوێکی خەستی نزیك بە سوور بەم کونانەدا دێتە خوارەوە و منیش نازانم چۆن بوو کە لە سەر پردەکە تا ئەگەیشتمە سەر کەندەڵانی چۆمەکە و چاوم بە ئاوی شینی گۆمی مەندی پڕ لە ماسی ئەکەوت؛ لەو نێوانەدا منداڵ ئەبوومەوە و ئەهاتمەوە سەر بڕوای منداڵانی ئاوایی. بڵێی خوێنی شەهیدێك بێ؟ بڵێی ئەم شنەبایە کە گەڵا و لکی دارەکان ئەشەکێنێتەوە دەستێکی نادیاری پیرۆز بێ باوەشێنی ئەو شەهیدانە ئەکا؟!

بەڵام زوو ئەگەیشتمە سەر چۆمەکە و لەوێ دیمەنێکی تر بیری خاوێنی منداڵانەی لە مێشکم ئەتاراند.

لە مێژ بوو پێوە بووم دەرفەتێك بدۆزمەوە و لەگەڵ پووره پیرۆز قسە بکەم. هەندێ شتم لە خەڵکی ئاواییەکە بیستبوو و لە باتی وەسوەسەم دامرکێنێ زیاتر هانی دابووم بۆ ئەوە لەگەڵ خۆی بدوێم. ئەو رۆژەش وەك رۆژانی دیکە، من چووبوومە سەر چۆم. ماسییەکان لەو بەشەی گۆمەکەدا کە نەکەوتبووە ژێر سێبەری دارەبی کەناری چۆمەکە و تاویشی بە سەر نەکشابوو لە هاتوچۆدا بوون. گاهێ بەر زگی زەردیان وەدەرئەخست و لەو کاتەدا ئەتکوت گۆمەکە ئەبێ بە زارێك کە بە زەردەیەك لە یەك ئەبێتەوە و پرشنگی ددانی رێك و جوانی دەرئەکەوێ. من زیخێکی وردم ئەهاویشتە ناویان و کۆڕی ئەویندارانەیانم ئەشێواند. ماسییەکان تێکرا ئەهاتنەوە سەر زگ و بە بزوتنەوەیەکی بەپەلە کە لە بالەیەکی توند ئەچوو، بڵاوەیان ئەکرد و لەیەك جیا ئەبوونەوە، ئەتکوت لە پڕچرای هۆدەیەك کز ئەکەی. لە گۆمەکەدا تەنیا پرشنگی نیوەڕەنگی

خۆرەتاوی ئێواریێ ئەمایەوە.

هەستم کرد یەکێك لە پالێ دەستما دانیشت. ئەوەندە بە ئەسپایی کە ئەگەر دەنگی نەکردبایە، لام وا ئەبوو هەستم بە هەڵە چووە و لە تێکەڵبوونی سنووری سێبەری خۆرەتاو کە ئێوارانە لە ناو گژوگیای رەنگاورەنگی دەشتی ئاواییا هەر دێ و دەسەڵاتی تاریکی زۆرتر ئەبێ و خۆرەتاو پاشەکشە ئەکا، لام وائەبوو بنجەگیایەکی زەرد و بەرز لە پێشا لە ژێر نووری خۆرەتاوا بووە و ئێستە وەك سەنگەرەکانی تری خۆرەتاو تاریکی مۆنی ئێوارانە گرتوویەتی. بەڵام دەنگێك هاتە گوێم کە ئەڵێ: «میرزا!» دەنگی ئافرەتێکی پیر بوو. لە دەنگێك ئەچوو زۆر لە دوورەوە هەرات لێبکا و تۆ هەر ئەوەندە تێبگەی لەگەڵ تۆیە تی، بەڵام نەزانی کێیە. کەمێك وەرسووڕام. دیمەنی پەڕپووتی پوور پیرۆزم ناسییەوە. لام سەیر بوو کە ناوی من لە کوێ ئەزانێ. خەڵك ئەیانکوت دە ساڵە پوورە پیرۆز تەنانەت یەك وشەش لە دەمی دەرنەهاتووە. من هێشتا سەرسام بووم کە پوور پیرۆز هاتە قسە. لە کاتێکا دەمی لەگەڵ گوێم لە مترێك زۆرتر نێوانی نەبوو، هەستم کرد لە ئاسۆی ئەوبەرەوە کەسێك قسەم لەگەڵ ئەکا. باش نەمدەزانی کە پوور پیرۆز لای منە یا لەو سەر ئاسۆیەیە کە چاوی کزی تێبڕیوە. نەمدەزانی قسە بۆ من ئەکا یا بۆ ئەو کەسە کە دە ساڵ لێرەوبەر لەو تیرەگە سەرکەوت و ئیتر نەگەڕایەوە.

ـ «... بەڵێ میرزا. ئاغا کردیە سەرمان کە بچێ بۆ دێی ئەوبەری ئەم کێوە و لەوێ هێلکە و مریشك بکڕێ بۆمیوانەکانی ئاغا. نەخۆش بوو. لەشی وەك برێشکەی سەر سێڵ لە چەق وچۆڕدابوو. ددانی ددانی نەدەگرت. پێش ئەوە گزیری ئاغا بێتە سەرمان بە چەند لیفەی گەرم داپۆشیبوو. تەندوورەکەشم بۆ نێڵ دابوو. نازانی ئەو رۆژە چ تۆف و سەرمایەك بوو. تفت هەڵاویشتبایە لە حەوا دەیبەست. گزیری ئاغا هات و کوتی، ئەبێ زوو بڕوا و زوو بگەڕێتەوە. من کوتم، نەخۆشە و چەق و چۆیە تی. ناتوانێ بچێ. گزیری ئاغا کوتی، چارە نییە، فەرمانی ئاغایە، میوانی هەیە. من لە بەری

پاڕامەوە، داوێنیم بادا، بە سەر دەست و پێیدا کەوتم وەرینەگرت. بەم حاڵەوە هەستا و ڕۆیشت. لالاییم گاتێ، پووزەوانەکانی دڕابوون، کاڵەی شڕی لە پێدا بوو. کاتێ گەیشتە سەر ئەم پردەی بەر ماڵی خۆمان ئیتر لە بەر چاوم گوم بوو. کرێوە بە باوە ئەیهێنا و ئەبوو بە دیوارێکی سپی و بەرچاوی ڕێبواری ئەگرت. ئەو ڕۆژە دە زستانی بە سەرا هاتووە و من چاوم لەم ئاسۆیەیە کەی ئەگەڕێتەوە. دڵنیام ئەگەڕێتەوە. ئەو منی خۆش دەوێ. دایکی پیر و لێقەوماوی خۆی خۆش ئەوێ.»

پوورە پیرۆز بێدەنگ بوو و من گریانم پێ بچووك بوو. لەم کاتەدا بۆ دەربڕینی هەستم، تەنیا چاوم بەم دەم و چاوی پڕ چرچ و گنجەدا خشاند کە هەر خەمێ شوێنێکی لە سەر دانابوو. لە زارم دەرپەڕی: «نا نا، هەڵیناگرێ!» بەڵام دیتم بۆچ ئەو هەڵیئەگرێ! لە بێ هێزییا ڕووم کردەوە کاتی منالّی. بڵێی ئەم دارانە شەهید نەبن و ئەم خوێنانە خوێنی پاکیان نەبێ بە سەریانەوە دیارە؟!

ڕۆژ ئاوا ببوو. پوورە پیرۆز چۆن وەك پەڕێك با بیهێنی هاتبوو، چەشنی خەونێك کە شەقڵێکی تاڵ لە ناوی بەرێ، لە لام ڕۆیشتبوو. کۆشکی ئاغا هێشتا تاوی لێ ئاوا نەبوو کە بە چەن چرای تۆڕنوورباران کرابوو و ئەمە قسەی دوایی من بوو: «بڵێی لەم کۆشکانەش، ڕۆژێك خۆرەتاو نەتۆرێ؟!»

۵۱/۷/۵

بیرەوەری

پاش چەند ساڵ ئەوم لە ئیستگەی قەتار چاو پێکەوتەوە. جانتایەکی بە دەستەوە بوو، ئەچوو بۆ شوێنی بلێتکڕین. هەیکەلی وردیلانەی و روومەتی لاوازی سەرنجی رائەکێشا؛ ئیتر مووی تەواو ماش‌وبرینجی ببوو و لە دوو لای ناوچاوانیەوە مووی سەری هەڵوەریبوو. دەوروپشتی چاوی، گنجی ورد و باریك چەشنی نێزە هێرشیان بۆ چاوی بردبوو، کە ئەتکوت شوێنی کێڵگەیە. کاتێ پێئەکەنی گنجەکانی دەوری چاوی قووڵتر ئەبوو و پیرتر ئەهاتە بەرچاو. وەك ماسییەك کە بکەوێتە سەر زیخی بەستێن، بێ ئارام

بوو. لە مەیدانی ئیستگە بە پەلە هات‌وچۆی ئەکرد و لەگەڵ کابرایەکا قسەی ئەکرد. ئەم بزۆزی و نەسرەوتوویییە بۆمن نەناسراو نەبوو. هاتەوە بیرم کە هەمیشە زوو دانووی لەگەڵ خەڵکا ئەکولا. هەرکەس قسەی لەگەڵ بکردایە، پاش چەند جار بۆ لای ئەکێشرا. لەگەڵ هەرکەسێکا ئەبوو بە ئاشنا، پێش ئەوە باش بیناسێ، دەستی ئەکرد بە دەردی‌دڵ. ئەیکوت: «خەریکم هاورێیەك بدۆزمەوە و لەگەڵیا هەڵێم.» ئەگەر کەسێك لێی بپرسییایە بۆ کوێ؟ خێرا تووڕە ئەبوو. ئەو رۆژە کە چاوم پێی‌کەوت لە خەیاڵا گەڕامەوە بۆ رابردوو. لە گەڕەکێکا ئەژیاین. ماڵیان نزیکی ماڵمان بوو. پاش‌نیوەڕۆیانە ئەمدی بە باوەشێ کتێبەوە لە ماڵ ئەچووەدەر؛ جارجارەش بە بەرگی حەسانەوەوە لە بەر دەرگای ماڵەکەیان ئەوێستا و سەیری هەرا و هوریای کووچەی ئەکرد. ئەو، لە بیرمە ئەو رۆژانەی زیندوو ئەکردەوە کە پڕبوون لە شادی و بزووتن. ئەو رۆژانە کە لە ژێر دیرەکی چرای بەرقا کۆ ئەبووینەوە و لە هەموو بابەتێکەوە ئەدواین و ئەو رواڵەتانە کە لە سەر بیرم بە یادگار هەڵکەنرابوون.

ئیسگەی قەتار قەرەباڵغ بوو، قەتارێك لە «خوڕمشەهر»ەوە هاتبوو، لە سەر پلیکانی ئیسگە ئادەمیزادی جۆربەجۆر و نەتەوەی جیاواز کەل و پەلیان بە باوەش و کۆڵ هەڵگرتبوو. وەك شارە مێروو بە ریز ئەچوونە سەر و لە ناو هەرای شارا گوم ئەبوون، چەفتە و عەگال و میزەری کوردی و ترکمانی؛ لاوەیی موو زەرد کە پرچیان بە سەر شانیانا هاتبووە خوارەوە و کۆڵەپشتێکی گەورەیان بە پشتیانەوە شەتەك دابوو و شتی دەسکاری ئێرانیان بە قایشی پشت و پەتی کۆڵەپشتییەکەیانەوە هەڵواسیبوو. بێگومان ئەم گلێنە و ئەستێوڵك و قرۆشکەیە کە بۆنی رۆژهەڵاتی کۆنی لێوە ئەهات لە وڵاتی ئەوانا بە بایەخ بوون. منالی عەرەب کە کراسی سپی ئاودامێنیان لەبەرابوو، بەم و بەو لادا رایانئەکرد و لە ناو دەست‌وپێی گەشتیارانا رێگایان ئەدۆزییەوە و لە گۆشەیەکا سەریان هەڵئەدا. ئەو بە تامەزرۆییەوە تەماشای یاری بێ خەیاڵانەی منالەکانی ئەکرد.

ئەو هەمیشە منالّی خۆش ئەویست. زۆرجار لێم بیستبوو ئەیکوت: «منالّ ئەوەی باشە کە نازانێ فریودانی خەلّك چییە. خەلّك بە چاو ئەڕوانن، بە لێو پێئەکەنن و بە زار ئەدوێن، لە کاتێکا ئەو هەموو ئەمانە بە دلّ ئەکا.» هەمیشە قەرەباڵغی پێ خوش بوو. کاتێ دەوروبەری پڕ ئەبوو لە دەنگ، کتێبە شێعرەکەی پێکەوە ئەنا و ئەیڕوانی. نیگای ئەتکوت شمقارێکی برسییە بە شوێن مەلێکا ئەگەڕێ راوی کا. هەر مەپرسە کە چەندە خۆشحالّ ئەبوو کاتێ لەو ناو حەشیمەتەکەدا ناسیاوێکی ئەدۆزیەوە. رقی بوو لە تەنیایی و ئەگەر هەواڵێك بەجێی بهێشتبایە، هەتاهەتا لە بیری نەدەچوو. لە بەر ئەوە نەموێرا بچمە لای. زانیم ئەبم بە گەپجاڕی نیگای.

ئەو هاوینە بێ ئەوەی بزانم یا بمەوێ، ئەو ئاواتە کە پیاو هەڵوەدای خۆی ئەکا کێشابوومی بۆ ئەو شارە. شارێکی غەریب. زۆر رازی وای هەیە کە پێت نالّێ و ئەبێ خۆت هەڵیهێنی. غەریبی زۆر شتت فێر ئەکا. یەکیان ئەمەیە کە بیر بکەیەوە و رێگا بدۆزیەوە، بێ ئەوە کەسێك ژێر باڵت بگرێ. غەریبی زیز و مۆن و بێ بەزەییە، بەلاّم فێرت ئەکا کە لە سەر پێی خۆت راوەستی و پالّ بە کەسێکی ترەوە نەدەی. منیش بەو نیازە چووبوومە ئەو شارە دوورە. رۆژێك سواری ماشێن ببووم و رۆشتبووم. بە سەر چەند شار و دێ دا و هەر کوتبووم نا، هێشتا ماومە. ئێوارەیەك لەو شارە بچووکە دابەزیبووم کە دار و بەرد و شەقام و کێو و دەشتی بۆ من نەناسراو بوو. راستی جارجار تەبیعەت یاری سەیر ئەکا و روانگەی سەیر ئەخاتە بەرچاو. ئەو شەوە لە هۆدەی میوانخانەکەما راکشابووم و گوێم گرتبوو بۆوتووێژی خەلّك کە بە بەر پەنجەرەی هۆدەکەی منا تێئەپەڕین. هەر دەنگێك ئەهات ئەمویست لەگەلّ دەنگێکی ئاشنا هەڵیسەنگێنم. پێکەنینم ئەهات کە لەو شارە دوورە بە شوێن دەنگی ئاشنادا ئەگەڕێم، بەلاّم هەرچیم ئەکرد ئەم نیازەم لە هەناوم پێ دەر نەدەکرا. لە پڕ دەرگا کراوە و هەیکەلی لاوێکی لاواز خزییە ناو هۆدەکەوە و لە سەر تەختەکەی بەرامبەرم درێژ بوو. بێ ئەوە بۆم

بڕوانێ لە کاتێکا جل و بەرگەکەی دائەکەند کوتی: «لە کوێوە هاتووی؟» دەنگی وەك دڵۆپەی وردەباران لە زەوی دەم وشکی تاسەباریم چووە خوارەوە. ماوەیەك گێژ بووم. لام وابوو لە بیرەکەی پێشووما کە دەنگی ڕێبوارانی ناو کوڵانم ئەپشکنی بۆ دۆزینەوەی دەنگی ئاشنا، ئەوەندە چوومە پێشەوە کە لێم بووە بە ڕاستی. لام وابوو خەو ئەبینم. بێگومان پڕشنگی نیوەڕەنگی چرای هۆدەکە ماوەی نەئەدا بزرکانی ڕەنگم بەدی بکا. لای وابوو گوێم لە پرسیارەکەی نەبووە. کەمێك بەرزتر کوتی: «لە کوێوە هاتووی؟» بە دوو دڵییەوە کوتم: «فەرهادا!؟» کوتی: «بەڵێ!» بەڵام پاشان سەری هەڵبڕی و ورد بە سەرتاپای منی ڕوانی.ـ «تۆلێرە چی ئەکەی؟» کوتم: «نازانم.» وەك منالێك کە ئەسبابی یاری لێ گوم بێ و لەپڕ بیدۆزێتەوە، شادی بە هەموو لەشیا گەڕا و کوتی: «تۆش ڕاتکردووە؟» نەموێرا بڵێم لە دەس چی، چونکە ئەمزانی تووڕە ئەبێ و ئیتر نامدوێنێ. کوتم: «بەڵێ چەشنە ڕاکردنێك.» کوتی: «ئافەرین کوڕی باش» و هەستا لە بەر پەنجەرەکە کاسەیەکی هێنا کە کەمێکی ئاو تێدا بوو.ـ «بڕوانە ئەم ئاوە لە دوێشەوەوە لەم بلوورەدا قەتیس ماوە، بڕوانە خەریکە لێڵ ئەبێ. ئادەمیزادیش وەهایە. زۆر لە جێگایەکا بمێنێتەوە ئەگنخێ.» کوتم: «لێرە کار پەیدا ئەبێ؟» کوتی: «خەڵك لە هەموو شوێنێك وەك یەك وان. ئەیانەوێ بژین و بۆ ژیان کار پێویستە. من لێرە کار ئەکەم. لەگەڵ کارەکەما ئەڕوانم، هەرکات تۆزی کۆنی بە سەر ئەم شارەوە بنیشێ لێی ئەڕۆم، بەڵام ئێستە درەنگە، با بخەوین.»

بەیانی کاتێ هەستام لە جێگاکەیا نەمابوو. پەڕاوە شێعرەکەی کە مابۆوە بە دەستمەوە گرت. چەن دێڕ لە حاشیەکەی نووسرابوو. خەتی فەرهادم ناسییەوە نووسیبووی: «هەموو شت جوانە بەڵام نەك تا سەر. تەنیا یەك شتە کە هەمیشە تازەیە، کار، کار کە جگە لە ژیان مانایەکی تری نییە. ژیانی بێکار وەك ڕۆژی بێ بەیان، وەك قەسیدەی بێ تەغەززول، وەك هەمیشە لە جێگایەکا مانەوە وەهایە!»

له یادم نییه چەند مانگ لەو شارە بچووکە ماینەوە، بەڵام باشم لە بیرە کە فەرهاد هەرگیز پێی لە سەر زەوی نەبوو. هەمیشە ئەتکوت میوانێکی بەپەلەیە کە هەڵی گیرکەوتووە لە نەخۆشێك بپرسێ. لە بەر دەرگاوە دائەنیشت. لە رۆژ بە پەلە بوو کە ببێتە شەو و بە شەوا بۆ هاتنی رۆژ چاوی ئەبڕییە پەنجەرەکە، شەبەقی بەیان لێڵایی لە سەر لابدا....

تا حەوتەیەکی تر بە خواتان ئەسپێرین.

٥١/٧/١٥

ئەرکی سەرشانی شاعیران و نووسەران

سەلام لە گوێگری بە هەست و هونەرپەرستی بەرنامەی تاپۆ. ئەم باسە کە وێژە شتێکی راسپێری‌دارە و ئەبێ لە خزمەتی کۆمەڵا بێ، یام تەنیا هونەری رووتە و کاری بە سەر کۆمەڵەوە نییە، زۆری قسە لەسەر کراوە. هەندێك ئەڵێن ئەگەر هونەر و وێژە کە ئەویش بەشێکە لە هونەر، کاریان بەسەر کۆمەڵەوە نەبێ، بوونیان بێ‌سوودە. بەتایبەت لەم رادەیەش تێئەپەڕن و ئەڵێن هیچ رووداوێك، هیچ جووڵانەوە و هیچ قسەیەك، تەنانەت ئەگەر لە نێو دوو کەسیشا بێتە گۆڕێ کار ئەکاتە سەر کۆمەڵ، بەڵام تەئسیری

ئەو وتوویژە دوو کەسییە ئەوەندە کەمە کە بەرچاو ناکەوێ، بەڵام لە لێکدانەوەی دوایی‌دا و پاش سەرنجێکی ورد و قووڵ دەرئەکەوێ کە هیچ رووداوێك نییە کاری کەم یا زۆر بە کۆمەڵەوە نەدابێ. ئادەمیزاد هەرچی ئەیکا و هەرچی ئەیڵێ راگەیەنی مەبەستێکە؛ هیچ مەبەستێکیش نییە کۆمەڵایەتی نەبێ. لەگەڵ یەك‌دوانی ژن و شوویەك و قسەیەك کە لە نێوان دوو رێبواری نەناسراوا ئەکوترێ، پەیوەندی کۆمەڵایەتییان هەیە و ناکرێ وەها نەبن. ژن و شوو یا باسی دڵداری ئەکەن یا سەبارەت بە منالەکانیان ئەدوێن یا لەبارەی هاوسێ و کار و کڕینی شت‌ومەکی پێویستی ژیانیانەوە باس ئەکەن. دوو رێبوار کاتێ گەیشتنە یەك سڵاو ئەکەن، پرسیار لەیەك ئەکەن، ئەگەر رێگایان بە یەکەوە بێ ئەبن بە هاوڕێ، سڵاوکردن کارێکی کۆمەڵایەتییە. پرسیار کردن بۆ روون‌بوونەوەی مەبەستێکی کۆمەڵایەتییە و هاوڕێیەتیش هەروەها کۆمەڵایەتییە. بەشەر کاتێ لە ناو کۆمەڵا بێ هیچ کارێکی، تەنانەت کارە تاکییەکانیشی ناتوانێ لە کۆمەڵا بێ تەئسیر بێ، بەڵام ئەو تەئسیرە گاهێ دژی کۆمەڵە و ئەبێتە هۆی وەدواخستن و راوەستاندنی کۆمەڵ، گاهێکیش تەئسیرەکە تەئسیری باشە و کۆمەڵ بەرەو پێش ئەبزوێنێ.

لە مانگی ئووتی ساڵی ١٩٦٣ی میلادییا، لەگەڵ بەسترانی پەیمانی جیهانی وەستاندنی تاقیکردنەوەی ئەتۆم کە لە مسکۆ پێکهات، کۆڕێك لە نووسەرانی رۆژاوایی و رۆژهەڵاتی لە شاری لێنینگراد بەسترا و وتاری ئەو نووسەرانە سەبارەت بە وێژەی ئەمڕۆی جیهان، لە هەموو شوێنێکا دەنگی داوە. لەم کۆڕەدا دوو بڕوا پێشان درا کە لە راستییا هەرکام ناوەڕۆکی یەکێ لە شێوە وێژەییە گەورەکانی ئەمڕۆن: «ریئالیستی سووسیالیستی» کە ئەڵێ نووسەر لە بەرامبەر کۆمەڵا مەسئوولییەت و راسپێری هەیە و «رۆمانی نوێ» کە لای وایە نووسەر تەنیا لە بەرامبەر هونەرەکەیدا راسپێری‌دارە. «ئالێن روب گرییە» نووسەر و هەڵسەنگێنەر و فیلمسازی بە ناوبانگی فەرانسەیی لایەنگری رۆمانی نوێ لەو کۆڕەدا وتارێکی دا کە لە لایەن ئەبولحەسەن نەجەفی

وەرگێڕی ئێرانییەوە کراوە بە فارسی و ئێمە ئەیکەین بە کوردی.

ئالێن روب گرییە لەو کۆڕەدا وتی:

ـ «ئێمە لێرە زۆر قسەی باشمان بیست بەڵام ناتوانم ئەوەم پێ سەیر نەبێ کە لە لایەن زیاتری ئەو وتاردەرانەوە کە خەڵکی شوورەوی بوون رەخنەی زۆر توند و تیژ لەو کۆشش و کەند و کۆیانە گیرا کە ویژەی نوێ ئەیکا و رەخنەکان زۆر لەو رەخنانە ئەچوون کە لە کۆمەلی بوورژوازی رۆژهەلاتا لە ئێمەی ئەگرن. لێرەش هەر وەك ئەوێ، بێ‌کەڵکی و تێکوڵ‌پەسندی و فۆرمالیسمی کارەکانمان لەسەر ئەکەن بە ئیراد و بە ویژەکەمان ئەڵێن دواکەوتوو و دژی مرۆڤ. پرسیارێك کە لێمان ئەکرێ ئەمەیە: «بۆچی ئەنووسن، کارەکەتان کەڵکی چییە و خۆتان بە چ کارێکی ئەم کۆمەڵە دێن؟» بێگومان ئەم پرسیارە پووچ و بێ‌مانایە. نووسەر و هەروەها هونەرمەندی تریش ناتوانێ تێبگا، کارەکەی کەڵکی چییە و بە کاری چی دێ. ویژە بۆ ئەو ئەسبابی پاراستنی بیر و بڕوایەك نییە. ئەڵێن ئێوە لاتان داوە لەو وەسیلە باشە کە ناوی رۆمانی سەدەی ۱۹ بووە لە کاتێکا ئەو وەسیلە باشە ئێستەش ئەتوانێ دەردی جیهانی ئەمڕۆ چارە کا و خەڵك لە دەردەکانیان بگەیەنێ، هەڵبەت ئەگەر دەردێك پێویست بێ چارە بکرێ و ئەگەر پێویستیش نەبوو لانی کەم دەرمانی کەم‌وکووڕ، بەڵام باشتر بدۆزێتەوە. هەمیشە پێمان ئەڵێن نووسەر راسپێری‌دارە و ناچارمان ئەکەن بڵێین گاڵتەمان پێئەکەن و بڵێین کە رۆمان وەسیلە نییە و رەنگە بۆ کۆمەڵ هیچ کەڵکێکی نەبێ.

نووسەر بێگومان خاوەن راسپێرییە، بەڵام وەك راسپێری خەڵکی تر، نە کەمتر و نە زۆرتر. واتە ئەو یەکێکە لەو گەلە. لە وڵاتێکا، لە سەردەمێکا، لە رێکخراوێکی ئابوورییا و لە ناو داب و دەستوورێکی تایبەتی کۆمەڵایەتی و ئایینی و رێگا و شوێنی‌ترا ئەژی. هەر ئەوەندەی‌کە ئازادە، راسپێریشی لە سەرە. یەکێك لەو شتانە کە ئازادی ئەو بەربەست ئەکا، زۆرێکە کە کۆمەڵ بۆی ئەهێنێ بۆ ئەوە پێی بسەلمێنێ کە

نووسەر ئەبێ بۆ کۆمەڵ بنووسێ، یا دژی کۆمەڵ بنووسێ، کە هەر دووکیان راسپێرین. ئەم مەبەستە شتێکی زۆر سەرنجڕاکێشە کە لە سەردەمی ئێمەدا ناویان ناوە «بێگانەبوون لە خۆ» Alienation روونا کتر بڵێم نووسەریش وەك هەموو ئەندامانی تری کۆمەڵ بە چارەڕەشی خەڵك خەمبارە، بەڵام پێچەوانەی راستی و دروستییە ئەگەر لامان وابێ کە نووسەر بۆیە ئەنووسێ دەرمانی دەردێك بدۆزێتەوە. ئەو چیرۆکنووسەی ئاڵمانی رۆژهەڵاتی کە لەم کۆڕەدا رایگەیاند کە داستان ئەنووسێ تا بتوانێ لەگەڵ فاشیسم شەڕ بکا، من ئەهێنێتە پێکەنین و زەحمەتە بڕوا بکەم ئەتوانێ؛ بەڵام بەختیاریم ئەمەیە کە هەموو ئەزانین کە ئەویش نازانێ بۆچی ئەنووسێ و بیانوویەك کە بۆ پاکانەی خۆی ئەیهێنێتەوە بێ بایەخە.»

پاشماوەی ئەم وتارە کە «ئالێن روب گرییە» نووسەر و هەڵسەنگێنەری وێژە و لایەنگری وێژەی نوێ لە ساڵی ١٩٦٣دا لە لێنینگراد بڵاوی کردەوە، ئەهێڵینەوە بۆ بەرنامەیەکی تر و لە دوایی بەرنامەکەماندا کەمێك سەبارەت بە بڕوای لایەنگرانی «رۆمانی نوێ» ئەدوێین.

رۆمانی نوێ خەریکی دەرمانی دەرد و راستکردنەوەی چەوتی کۆمەڵ نییە و ئەگەر نووسەری رۆمانی نوێ ددان بەوەدا بنێ ئەرکێکی لەسەر شانە، ئەو ئەرکە تەنیا سەبارەت بە هونەرەکەیەتی، هەروەك «ئالێن روب گرییە» ئەڵێ نووسەریش وەك ئەندامانی تری کۆمەڵ بە دەرد و خەمی خەڵك پەرۆش و پەشێو ئەبێ، بەڵام ئەرکی سەرشانی ئەو لە خەڵکی ئاسایی زیاتر نییە و بۆ ئەوەش نانووسێ کە بە هۆی نووسینەکەیەوە دەردێك دەوا بکا و یا رێگای چارەیەك بۆ دەرد و کەسەری کۆمەڵ بدۆزێتەوە. لەم وتەیە دەرئەکەوێ کە بە لای ئەو تاقمەوە نووسەر لەبەر ئەمە کە پێنووسی بە دەستەوەیە و خاوەنی هونەرێکە، راسپێرییەکی زۆرتری لە ئەندامانی ئاسایی بە ئەستۆوە نییە، واتە هونەرەکەی شتێکی تاکییە و دەورێکی لە ژیانی کۆمەڵا نییە. وەك

«گرییه» ئەڵێ: ویژه بۆ نووسەر وەسیلەی پاراستنی بیروبڕوایەکی سیاسی و گشتی نییە.

ئێمە لە بەرنامەکانی پێشووا بڕوای ئەو کەسانەشمان بڵاو کردۆتەوە کە دژی بڕوای «گرییه»ی فەڕانسەیین و ئەڵێن هونەرمەند ئەبێ هونەر چەشنی چەکێك بۆ پاراستنی کۆمەڵ کەڵکی لێوەربگرێ و ئەم مەبەستە شیاوی شاردنەوە نییە کە هونەرمەند قسەی لە ناو کۆمەڵا ڕەوایە و لەبەر ئەمە باشتر ئەتوانێ لە پێناوی بەختەوەری گشتییا خەبات بکا. لە بەرنامەی داهاتوودا لە سەر ئەم باسە ئەڕۆین.

٥١/٧/١٧

«تەنز» لە ویژەی کوردییا

سەلام لە گوێگری هۆگری هونەر و بیستیاری هەستیاری بەرنامەی تاپۆ.

بەداخەوە لە ویژەی کوردییا بەشی نووسینی تەنز کەمە. تەنز نووسی، بە چەشنە نووسینێك ئەکوترێ لەودا مەبەستی کۆمەڵایەتی بە شێوەیەکی گاڵتەچیانە دەرئەخرێ. لە راستییا نووسینی جیددی و ئاسایی لەگەڵ شێوەی تەنزا هەریەك باری کۆمەڵایەتییان هەیە، بەڵام لە شێوەی تەنزا لە قەشمەری و گەپ و گاڵتە کەڵك وەرئەگیرێ بۆ ئەوە لە تاڵایی دەربڕینی راستەقینە کەم بکاتەوە. تەنز چەشن و جۆری زۆرە. هەندێك تەنزی

تاڵ و نادیاری لە وێژەدا هەن وەك شێوەی نووسینی چێخۆف نووسەری رووس یا نووسەری كلاسیكی فەڕانسەیی ئاناتۆل فرانس و هەندێ تەنزی تریش هەن كە رەخنەگر و ئاشكرا و توند و تیژن. وەك نووسراوەكانی ئارت بوخواڵدی ئەمریكایی و «عەزیز نەسین»ی تورك. جگە لەمانە لە بەشەكانی تەنز، تەنزی سیاسی و كۆمەڵایەتی ئەتوانین ناو بەرین.

مەبەستێ كە نووسەران بۆ لای نووسینی گاڵتەیی رائەكێشێ ئەمەیە كە لە تەنزا دیوار و شوورەی ئیماژ و ئیستعارە و داپۆشراوی بەرز و پتەوە. تەنزنووس لە پشت ئەو دیوارە بەرزەوە بە دڵنیاییەكی زۆرترەوە ئەتوانێ هێرش بكاتە سەر سەنگەری دزێوی و نالەباری ناو كۆمەڵ. تەنزنووس لە هەموو شتێك بۆ نواندنی مەبەستی خۆی كەڵك وەرئەگرێ. لە زمانی پەلەوەرەوە، لە زمانی پرسونل و قارەمانی ئەوتۆوە كە لە ناو ئوستوورە و ئەفسانەكانا هەن قسە ئەكا. ئەتوانێ سەردەمی رابردوو لە رۆژگاری خۆیا زیندوو كاتەوە. واتە زەمان بەربەستی ناكا. بۆ نموونە ئەگەر نووسەرێك بیەوێ گیانی پیاوێكی مێژوویی یا زانستی و هونەری بهێنێتەوە بەر لەشی و لە لایەن ئەوەوە قسە بكا، ناچارە رەنگی خۆڵەمێشینی تەنز و گاڵتە لە نووسراوەكەی بدا، دەنا نووسراوەكەی بە ناوی شوێنەوارێكی دژی راستەقینە ئەخرێتە لاوە و كەس نایخوێنێتەوە.

لەم بەرنامەیەدا نووسراوێكی تەنزی كوردیتان پێشكەش ئەكەین و هیواداریـن ببێتە سەرمەشق كە نووسینی تەنز پەرە بستێنێ و ئەو شێوە جوانە لەم رادەیە كە ئێستە لە وێژەی كوردییا هەیەتی بەرزتر بێتەوە.

لە گورگی برسییەوە پێشكەش بۆ بەرانی دابەستەی بەڕێز

پێش هەموو شت لە خودای مەزن ئەپاڕێمەوە كە ژیانی درێژت بكاتە نەسیب. بێگومان

لەم مانگە موبارەکەدا زمانم بە رۆژووە و لە گوناه ئەوەندە دوورم کە باپیرە گەورەم لە رشتنی خوێنی کوڕی یەعقووب دوور بوو. خوا نزام وەرئەگرێ، ئەمەی کە من بەڕۆژووم و لە ترسی خودا وەك بی ناو ئاو ئەلەرزم، لە بیرت بێ و بیسەنگێنە لەگەڵ نەزیلە مفتەکەی ئادەمیزاد کە ئەڵێ: «تۆبەی گورگ مەرگە»، تا بزانی ئادەمیزاد جسناتی چییە! و چۆن ئەو زمانە کە خودا پێی داوە تا یادی ئەوی پێ‌بکا، قسەی راستی پێ‌بکا و بە درۆو دەلەسە چەپەڵی نەکا، بە هەموو لایەکا ئەیگێڕێ. هەر لێم‌گەڕێ برای باشم، بڕبڕەی پشتم. چەندە لەو ئادەمیزادە تووڕەم. راستە ئێمە لەو کاتەدا یوسفمان نەخواردووە و بوختانیان پێ‌کردووین، خودا کە خۆی هەموو ئاشکرا و نهێنییەك ئەزانێ، نەواڵەی بۆ بڕیوینەوە و پێویستمان بە خواردنی گوشتی تر نەماوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشا ئەگەر بۆم هەڵکەوێ ئێسك و پێستی ئادەمیزاد لەیەك ئەهاڵێنم.

ببوورە کە سەرەتای نامەکەم باش دەست پێ‌نەکرد. بە راست کاك بەران چۆنی؟ چاکی شوکر؟! پێم بڵێ بزانم خەوت چۆنە؟ دوێشەو باش خەوتی، یام گۆڵەبۆری خوێن‌تاڵی ئێسك گران هەر بە دەوری گەلەخانەکەتاندا هەڵسووڕا و حەپەی هات. ئەم خۆشیرین‌کردن و کلکەسووتەی سەگیشم بەلاوە زۆر شوورەییە کە بۆ پاروەو نانێك ئەیکا. جا ئەگەر ئێمە بە یەکەوە باش بوایەین ئادەمیزاد چۆن ئەیتوانی ئەم چەرمەسەرییەمان بە سەر بێنی؟!

بڕوانە گا جووت بەم هەموو زلیە بە ئۆحەیەکی جووتیار وەك مێو و رۆن لە سەرخەتی جووت ئەگەڕێتەوە. کاتێکیش لە گێرەیان کرد، دەمبێتی ئەکەن، نەکا دەم بۆ دەنکە گەنمێك بەرێ کە بە رەنجی شان و پیلی ئەو هاتۆتە بەرهەم. دڵی بەمە خۆشە کە یەکەم گیاندارێکە کە یارمەتی خێڵی ئادەمیزادی داوە. تکایە لە زمانی منەوە بەم گایە بڵێ نەیبیستووە کە ئادەمیزاد لە ناو خۆیانا ئەڵێن: «جووتبەندەی باش ئەو کەسەیە کە گای لاواز بێ و سەگی قەڵەو!» ئەگەر مانای ئەم قسەیەشی لێپرسی هەر لە زمانی منەوە پێی

بڵێ کە گا ئەبێ زۆر کار بکا. بوورەو بەیار و چرگەن و جارەفریزوو دەربهێنێ، تا ئەو لاواز بێ و سفرەی ئادەمیزاد برازێتەوە، سەگیش کە جگە لە پاسەوانی کارێکی لە دەس نایە ئەبێ تێر و تەسەل بێ تا بتوانی قازانج و سوودی ئادەمیزاد باشتر بپارێزێ. ئەمە پێی ئەڵێن: «کار بە نانەزگێ».

کاکی خۆم، بەڵام خۆمانین ئەو سەگە وا من ئەیناسم ئەگەر لە برسا لار بێتەوە و لاکەی سەری بێ، هێشتاش دەس لە کلکەسووتێ و نووزەنووز هەڵناگرێ. شتێك کە بۆ من سەیرە، ئەمەیە کە تۆبەم گیانە ناسك و هەستە خاوێنەوە کە هەتە چۆن لەگەڵ چەق و لووری سەگ هەڵئەکەی؟ راستە من و تۆلە بەر هەندێ شت لە یەك دوورین و باش یەکتر ناناسین، «خودا سەبەبکارەکەمان بکا بە کۆی زووخاڵ»، کە من و تۆی لەیەك کرد؛ بەڵام هەرچی بێ من و تۆلە سەر چوار پێ راوەستاوین و ئادەمیزادی تەژەی لەندەهۆر بە دوو پێ ئەروا بە رێوە. رەنگە نەتبیستبێ کە ئادەمیزاد هەرکات بیانەوێ گاڵتە بە یەکێ لە خۆیان بکەن و بڵێن نەفامە، ئەڵێن: «ئەگەر ئەو دەستەی هەڵیهێناوە داینێتەوە سەر زەوی ئەبێتەوە بە چوار پێ.» تۆی زرنگی هۆشیار بێگومان بیرت لەمە کردۆتەوە کە ئادەمیزاد شیرت ئەخوا و تەرایی بۆبەرخۆڵەکانت ناهێڵێتەوە. بە راست چ روانگەیەك دڵتەزێنترە لە روانگەی بەرخ تێبەردان، کاتێ کە ژنانی بێری بە شیرمەشك و مەردۆشکەی پڕ لە شیرەوە لە ناو ران دێنە دەرەوە و بەرخ و کارژەڵەی ساوای برسی بە کارەکارو بالەبال بە شوێن دایکیانا ئەگەڕێن. بەڵام کاتێ ئەگەنە دایکیان هەر فنچکی یەکەم تێئەگەن پێش ئەوان تاڵانکراوە و هەڵچۆڕاوە. خۆیان ئەم دەردە بە سەر ئێوەی خانەدان دێنن، بەڵام کایەیەکیان هەیە بە ناوی «دایە مەمدە بە گورگێ». بێگومان دیوتە کە منداڵانی ئادەمیزاد کۆئەبنەوە و یەکیان ئەکەن بە گورگ و یەکیان ئەبێ بە دایکی بەرخۆڵەکان، جا منداڵەکان بە دەوری دایکیانا هەڵئەسووڕێن و ئەڵێن: «دایە مەمدە بە گورگێ، گورگە ددانی تیژە». بەڵێ، باشە گورگ ددانی تیژە، بەڵام بەم ددانە تیژانەوە

نیوەی ئێوەی ئادەمیزادی نەوسنی تێرنەخۆر، خوێنخۆر نییە. گورگ گوشتخۆرە، مەڕ گیاخۆرە، بەڵام ئادەمیزاد گۆشت ئەخوا، گژ و گیا ئەخوا، میوە ئەخوا... تۆ هیچ دڕندەیەك ئەناسی کە قەسابی دانابێ؟

کاکی بەڕێز! کاتی ئەوە هاتووە بیر بکەیەوە جگە لەمە کە ئادەمیزاد شیرت ئەخوا، گوشتی بەرخۆڵەکانیشت ئەخوا. من کە نازانم، بەڵام لە ئادەمیزادم بیستووە ئەڵێن، کەبابی گوشتی بەرخ زۆر بەتام و لەزەتە. ناڵێم گوشتی بەرخم نەخواردووە، بەڵام ئەوەندەم برسی بووە کە بیرم لە تام نەکردۆتەوە. هەرچی خواردوومە بۆ ئەوەم خواردووە نەمرم. ئادەمیزاد لە ساڵی گرانییەکەدا یەکتریان ئەخوارد. بۆ من هەمیشە ساڵی گرانییە. ئادەمیزاد ساڵێ جارێك وەك تێسوو تاڵانت ئەکا و خوری لەشت بە برینگ هەڵئەپاچێ و گوێ ناداتە ئەوەی کە لەشت بریندار ئەبێ یام نە. خوری و بەرگنت ئەکا بە بەرگی خۆی و هەزار شتی تری لێ دروست ئەکا. دەگەناڵی ئینگلیزی و پارچەی زەردی ئاڵمانی و مافوورەی ئێرانی. بڕوانە ئەمانە چەندە فڕوفێڵ ئەزانن. ناوی تۆ هەر لە کوولەکەی تەڕیشا نییە. بە خودا بە گوێما ناچێ، کام ئادەمیزاد لە هەموویان راستترە لە گوریسی ناو هەمبانە پێچ و پلووچی زۆرترە. خۆیان ئەڵێن: «شتێ کە بۆ ماڵ پێویستە لە مزگەوت حەرامە.» کەچی تۆ ئەکەن بە سلقی رووت تا خۆیان پۆشتە بنەوە. سەرەڕای ئەم هەموو درۆو ناپاکییە، بە من ئەڵێن «تۆبەی گورگ مەرگە». نازانی لەبەرچی مەرگی من بە ئاوات ئەخوازن؟ چونکە من وەك وشتری پێ پان بارریان بۆ هەڵناگرم. وەك سەگ کلکەسووتەیان لە بەر ناکەم و ببوورە چەشنی تۆ شیریان نادەمێ و نابمە دمەدۆی خێزانیان. تکایە بۆ درێژەدانی وتووێژکەمان و بۆ ئەوە ژەنگی دوژمنایەتی لە دڵمان پاك کەینەوە تەشریف بهێنی بۆ رەوەزی پشت ماڵان تا باشتر باسی دوژمنایەتی ئادەمیزاد روون کەینەوە.

خوات لەگەڵ، برات گورگی برسی.

ئەم نامەیە پۆستەچی هێنای و دای بە شوان و شوانیش ئەو رۆژە گوڵە بۆری ناردە جێگای دیاریکراو.

تا حەوتەی داهاتوو خواتان لەگەڵ. ١٣٥١/٧/١٩

ئەسکەندەر شاخی هەیە

پیاوێکی نزیك بە سی ساڵەی نە کورت و نە درێژ بوو. سمێڵێکی خورمایی و دەم و لێوێکی جوانی بوو. رانك و چۆغەیەکی کۆن بەڵام خاوێن، ئەندامی رێکی دائەپۆشی. سێ چوار گەز پشتێنی پەشمینەی گوڵوردی نێوقەدی باریکی ئەبردە رێکی کەلەکەی. جامانەیەکی رەش و سپی لە سەر ئەبەست و لکێکی بەرئەداوە سەر کەوای مرادخانی. هەتا دیبووم هەر بەم بەرگانەوە دیبووم، بەڵام هەمیشە لام وابوو هەرئێستە گۆڕیویەتی. خەڵك ئەیانکوت نەدوێنە، بەڵام ئەو رۆژە کە من چاوم پێی کەوت زۆر

گەرم و گوڕ چاك و خۆشی لەگەڵ كردم. زۆر ئادەمیزادی وا هەیە كە بە رواڵەت خۆبەزل‌زان و خۆلەلازۆر دێتە بەرچاو، بەڵام كاتێ لەگەڵی دووای پەشیمان ئەبیتەوە كە بۆچ لە هەوەڵەوە وات گومان بردووە. ناوی، كەم كەس ئەیزانی. راستییەكەی ئەمەیە كە خەڵكی ئاواییەكە لەو پەردەی رازە كە ئەو بە سەر خۆیا كێشابوو، ئەترسان. هەموو كەس باسی ئەكرد، بەڵام هەمیشە وەك باسی شتێكی نهێنی بكەن، بە چپە ئەدوان. هەموو شتێكی شاراوەی نەناسراوە، لەگەڵ ئەوەشا كە پیاو ئەكێشێ و كەڵكەڵەی هان ئەدا ئەشیترسێنێ. چەشنی شەوێك كە لە بەرچاوی منال پڕە لە جنۆكە و خێو.

ئەو رۆژە كە من قسەم لەگەڵیا كرد لەپەنا سێبەری مزگەوتا دانیشتبوو. بەربەیانێكی كەمێك ساردی پاییز بوو. بارانی دوێشەو گەڵای زەردی ریزە چنارەكەی نزیك مزگەوتی وەراندبوو. بایەكی نەرمی ئامال سارد، گەڵای زەردی خەزەڵوەری ئەلەراندەوە، بەڵام نەیئەتوانی لە زەوی بەرزیان كاتەوە، چونكە بارانی دوێشەو تەڕی كردبوون و مڵاسی زەوی ببوون. گەڵاكان خشە و خشپەیان نەدەهات، بەڵام بە فووی ساردی دەمی با نیوەنووزەیەكی بە عاستەمیان لێ‌هەڵدەستا. وەك ئەوە ئەچوو تۆ لە دەری دێوە لە سێیاری شەوا، گوێت لە دەنگی بەئاسپایی ئاوایی خەواڵوو گرتبێ و ناڵەی نێوان دار و پچڕپچڕی كچێكی تازەساڵت بێتە گوێ كە خەونێكی ناخۆش ئازاری ئەدا.

سڵاوم كرد و بێ ئەوە چاوەڕوانی وەڵامی بم لە سەر تاتەبەردی پەنایا دانیشتم و كوتم: «كوت‌وپڕ ساردی كرد.» سەری هەڵێنا و گەشەیەك كەوتە سەر چاوی. گەشەیەكی تیژتێپەڕو بێ‌باوەڕ، وەك ئەستێرەیەك كە راخوشێ و بكوژێتەوە. وا دیار بوو هەستی كردووە لەم ئاواییەدا زۆر خۆشەویست نییە و بە لایەوە سەیر بوو كە من وا بێ‌ترس لە پەنایا دانیشتووم. كوتی: «هەمیشە هەروا بووە، هێرشی كوت‌وپڕ! بێ ئەوە ئاگامان لە دەرد و مەرگی خۆمان هەبێ، تاوێری زەمان بە سەرمانا دێ و ئەمانهاڕێ.»

سەیرم كرد دەسرەدەستەكەی لە ناو دەستی بە هێزیا وەها ئەكوشێ لەوانەیە دەسرەكە

بدرێ. ئەتکوت ئەیەوێ هەموو رقی خۆی بکا بە هێز و بیدا بە پەنجەی دەستی و بیرێژێتە ناو دەسرەکەیەوە. نیگای وەك بازی برسی هەڵفڕی بۆ دوورەدەستێکی گوم و نادیار. رەنگێکی خۆڵەمێشی گلێنەی چاوی داگرت. ئەتگوت ساڵهایە ئەو گلێنانە بوون بە دوو شووشەی گردی بێ‌بزووتنەوە. لە بەرخۆیەوە گوتی: «دە ساڵ!» دە ساڵ خەم کووری کردبوو. دەستی بە پشتیەوە گرت و کەمێك خۆی راست کردەوە. ـ«دەردێکی گەورەیە، بەڵام دەرکی ئادەمیزاد شێوەی کەوڵێکی بچووکی هەیە و هەزار دەریا خەم ئەبا.» کوتم: «باسی خەم ئەکەی. لات وا نییە ئەگەر بیدرکێنی خەمەکەت لە سەر سووك بێ؟» کوتی: «نەزیلەی ئەسکەندەر و شاخیتی.» کوتم: «نەمبیستووە» کوتی: «ئەڵێن ئەسکەندەر شاخی هەبوو. هەر سەرتاشێك سەری ئەتاشی بەم رازەی ئەزانی؛ بەڵام هەموویان بە دەستووری ئەسکەندەر ئەکوژران. تا یەکێك لەو سەرتاشانە کە خزمی سەربڕی ئەسکەندەر بوو بەرەڵا کرا. سەرتاش بە نهێنی ئەژیا و نەشیئەتوانی رازی ئەسکەندەر بدرکێنێ، تا تووشی نەخۆشی هات. حەکیمان پێیان کوت، تۆرازێکت هەیە و لە دڵتا بۆتە گرێ. ئەگەر رازەکە دەرخەی رزگار ئەبی. سەرتاش ناچار چووە قامیشەڵانێکەوە و لەوێ چەند جار لە ژێر لێوەوە کوتی: «ئەسکەندەر شاخی هەیە». «با» ئەم دەنگەی کرد بە گەرووی زەل و قامیشەکانا. هەرکات «با» ئەهات یا هەرکات زەلێکی ئەو قامیشەڵانە ئەکرا بە بلوێر و بلوێرژەن فووی پیا ئەکرد، ئەم دەنگە لە گەرووی قامیشەکان هەڵدەستا: «ئەسکەندەر شاخی هەیە».

بێدەنگ بوو. دیسان چاوی بڕیەوە کەلی ئەوپەڕی ئاواییەکە. رۆژ تەواو گەرمی کردبوو. هەڵمی زەوی تەڕوەك دووکەڵی نێرگەلەی پیرەپیاوێکی دێهاتی بەرەو هەوا هەڵئەچوو. کوتم: «کابرای سەرتاش چی بە سەرهات؟ پاش درکاندنی رازەکە نەخۆشییەکەی لە کۆڵ بووە؟» کوتی: «نەزانم ئەڵێی چی. ئەسکەندەر شاخی هەبێ یا نەیبێ گرنگ نییە، گرنگ ئەمەیە گوێی نەبێ.» سەرم سوڕمابوو. نەمئەزانی ئەڵێ چی و

لە پڕ هەستم کرد منیش وەك هەموو خەڵکی ئاواییەکە لێی‌ئەترسم. ئەم کابرا گەنجە بەم ئەندامە رێك و جوانەوە، چی وەها لە لەش و گیانیا هەبوو کە بۆلێ‌ترسان بشێ؟

دیسانەوە دەنگی خەمبار و پیاوانەی کە زۆر لە تەمەنی پیرتر دیاری ئەدا هاتەوە بەر گوێم: «بەڵێ ئەکرێ ئەسکەندەر شاخی هەبێ، بەڵام ئەگەر گوێی لە حاند ناڵەی دەردەداران کەڕو نەبیست بێ....»

قسەکەی تەواو نەکرد، دەستی بە ئەژنۆیەوە گرت و هەستا. چاوی لە چاوم بڕی، وەك ئەمە بیەوێ سپاسم بکا کە بۆماوەیەك لە تەنیایی دەرمهێناوە؛ بەڵام بە زار هیچی نەکوت. سەری بەرداوە و رێگای گرتەبەر. لە پشتەوە لە پیاوێکی زورهانی لە کارکەوتوو ئەچوو. ئەتکوت سەری بە زۆر بۆرائەگیرێ کە شۆڕنەبێتەوە سەر سینەی. بێ‌ئەوە بزانم مەبەست چ بوو لە بەر خۆمەوە کوتم: «دە ساڵ! دە ساڵ خەم و دەرد! ماڵی ئادەمیزاد شێوەی کەوڵێکی بچووکی هەیە و دەریایەك خەم ئەبا».

تا حەوتەی داهاتوو خواتان لەگەڵ - ١٣٥١/٨/١٠

شێعری باش کامەیە؟

سەلام لە گوێگری بە هەستی بەرنامەی تاپۆ. زۆرجار ئەم پرسیارەمان لێکراوە کە شێعری باش بە کامە شێعر ئەڵێن. هەڵبەت ئێمە وەڵامی ئەم پرسیارەمان زۆرجار داوەتەوە و بە چەشنێکی گشتی روونمان کردۆتەوە کە هونەری باش بە چ هونەرێك ئەکوترێ. ئەوەی وا ئێمە لەم بارەوە دەرمانبڕیوە بڕوای خۆمان بووە؛ بەڵام کۆتاییشمان نەکردووە لە بڵاوکردنەوە و نووسینی بڕوای جۆربەجۆر سەبارەت بە هونەر. هەندێك هەن کە ئەڵێن شێعر و وێژە کە بەشێکە لە هونەر، کەڵکی نییە و قازانجێك بە کۆمەڵ ناگەیەنێ

و تەنانەت بەرگری لە پێشکەوتنیشی ئەکا. ئێمە لە بەرنامە پێشەکانا کوتوومانە کە ئەم بروایە چۆن پەیدا بووە. تەنانەت تاقمێکی زۆریش لە زانایان هەن کە دژی شێعر و وێژەن، بەڵام ئەگونجێ هەموو ئەم دژایەتییانە لە مەوە پەیدا بووبن کە زۆر بە وردی سەیری پێشینە و ئەرکی هونەر نەکراوە. میسداق و مەفهوومی هونەر زۆرجار یەکتر ناگرنەوە. واتە سەرنج نەدراوەتە ئەم مەبەستە کە هونەر خوڵقاوی ویست و نیازی کۆمەڵی سەرەتایی ئادەمیزاد بووە و گەورەترین یارمەتی داوە بە بەرەی ئادەمیزاد و هەروەهاش کاتێ هەڵبەست و نووسراوێکی بێ کەڵك کە بە داخەوە لە وێژەدا نموونەیان زۆرە و رەنگە زۆربەش بن، بەرچاو کەوتووە بەم ئاکامە گەیشتوون کە شێعر و وێژە بێ کەڵکە. بە لێکدانەوەیەکی تر هەر کات میسداقی شێعر خراپ بووە، حوکم بە خراپبوون و بێ کەڵکی مەفهوومی شێعر دراوە. کوتمان کە بە داخەوە شێعری بێ‌کەڵك زۆربەی شێعرە. ئەمەش هۆی تایبەتی هەیە. چونکە چینی هەڵبژاردە، واتە ئیلیت elite (هەڵبەت هەڵبژاردە لە باری زیادەبەشی ئابووری و دەسەڵاتەوە) سوودیان لە مەدا نەبووە کە شێعر ئەرکی کۆمەڵایەتی لە سەرشان بێ و بۆ ئەوان باشتر بوو کە شێعر لە جیاتی هاندان و بزواندن، سستی و وەستان بگەیەنێ. تاقمێکی تریش هەبوون کە لایان وابووە شێعر زیل و بەمە و ئاهەنگ و وشەی جوان جگە لە لاواندنەوەی پەردەی دڵ و گوێ بە کاری شتی تر نایە. ئەمانە چ سووررێئالیست بن، چ لایەنگری رۆمانی نوێ، چ دادائیست و چ تاقمی «هونەر بۆ هونەر»، هەموویان ئەکرێ لە ژێر ئەم ناوەدا کۆ بکەینەوە؛ لایەنگرانی قالب و دیوی دەرەوە. ئێمە لەگەڵ ئەوەشا ئەزانین ئاهەنگ و وشەی جوان و رازاندنەوەی رواڵەتی وتار، بەشێکی گرنگ و هێژایە لە شێعرا؛ بەڵام وەسیلەیە نەك ئامانج. مەبەستی ئەسڵی لە شێعرا ناوەرۆك و کاکڵە نە رواڵەت و توێکڵ. شێعری فەننی و مامۆستایانە ئەمەیە کە ناوەرۆکێکی بە کەڵکی هەبێ لە ناو قالبێکی جوان و رازاوەدا و ئاهەنگی تایبەتی خۆیشی دۆزیبێتەوە. ئاهەنگی تایبەت شتێکی شیاوی

لێوردبوونەوەیە، چونکە هەر شێعرێك بە پێی موحتەوا و واتەی خۆی ئاهەنگێکی تایبەت ئەخوازێ و بۆ ئاهەنگی تایبەتیش وشەی تایبەتی گەرەکە. بۆ نموونە شێعرێکی نەتەوایەتی و هاندەر کە ئەیەوێ دەماری گەل‌پەرەستی بە هێز کا، ئەبێ ئاهەنگێکی حەماسی هەبێ و وشەی تایبەتی بۆ هەڵبژێری. وەك ئەم نیوە شێعرە کە ئەڵێ: «پێ و چەك زرمەیانە و خرمە». ئاهەنگی ئەم نیوە شێعرە نەرم و نیان و ئەویندارانە نییە و زۆرتر لە مارشێکی سپایی ئەچێ و وشەکانیش لاوێنەرەوە و نەرم نین. بەڵکو راپەڕێنەر و هاندەرن. باسەکە باسی پێیە و چەك کە زرمە و خرمەیان دێ. هەروەهاش ناوەرۆك و مەفهوومی غەرامی و ئەویندارانە یا واتەیەك کە لە بارەی تەبیعەت و جوانییەوە ئەدوێ پێتەویستی بە ئاهەنگێکی لاوێنەرەوە و نەرم و نیان هەیە و وشەکانیشی ئەبێ لەگەڵ ئاهەنگەکەدا یەك بگرێتەوە. وەك ئەم شێعرە:

بەڵێ وای ئەتۆ،
وەك زرێباری بن خێوەتی مانگەشەو
بە مەندی شکۆدار و گەورە و گرانی
بەڵام پێکەنە، تۆ پەریزادی گوڵخەندەرانی.

لەم شێعرەدا وشەی زرێبار و خێوەتی مانگەشەو و پەریزادی گوڵخەندەران هاتوون کە هەموو وشەی نەرم و ئەوین بزوێنن. بەڵام کاکڵ لە شێعرا ـ کە بەلای ئێمەوە مەبەستی ئەسڵییە ـ ئەتوانێ دوو جۆر بێ: یەکەم کاکڵێکی ئەوتۆ کە کەڵکی کۆمەڵایەتی لێ‌وەرناگیرێ. واتە باسێك لە شێعرا دێتە گۆڕ کە یا زیانی زۆربەی کۆمەڵی تێدایە یا مەبەستێکی شەخسی و تاکی تێدا هاتووە کە ناتەنێتەوە بۆ مەبەستێکی گشتی. وەك باسی ئەوینێکی ئەشرافی و هەڵدانی شەوێکی خۆش رابواردن، بێ ئەوە ئاورێك بۆ خەڵکی ئاسایی درابێتەوە. دووهەم کاکڵێك کە کەڵکی کۆمەڵایەتی تێدا هەیە. ئەم مەفهوومە شێعرییانە دوو چەشنن، یا چەشنێکن کە قالب و وشەیەکی ساکار و نزیك لە

دووانی رۆژانەی خەڵکیان هەیە، یا قالب و دیوی دەرەوەیان کەمێك رەق و دژوارە و وشە و تەعبیری رازاوە و فەننی و دوور لە وتوویژی خەڵکیان تێدا بەکار براوە. سەبارەت بەم دوو چەشنە، دوو بڕوای جیاواز هەیە: یەکەمیان ئەڵێ شێعر پێش هەموو شت و پێش ئەوە کە وتارێکی ویژەوانانە و جوان بێ، پێویستە کەرەسەیەك بێ بۆ بزواندن و تێگەیاندن. جا ئەگەر قاڵبی وتارەکە ئەوەندە رەق بێ و وشەی ئەوەندە تەریك و تەعبیر و لێکدانەوەی پڕپێچ‌وقەمچی تێدا هاتبێ کە زۆربەی کۆمەڵ نەتوانێ کەڵکی لێ‌وەرگرێ، جیاوازی چییە لەگەڵ شێعرێکا کە ناوەرۆکێکی دژی کۆمەڵی هەیە. هەندێکی تریش ئەڵێن شێعر ئەگەر ئەوەندە ساکار بێ کە تا رادەی وتاری ئاسایی نێوان خەڵکی گەرەك و کۆڵان نزم بێتەوە، نابێتە شێعر؛ چونکە شێعر ئەبێ رەنگی عاتیفەی لێ‌بدرێ و لەگەڵ زانستا جیاوازی هەبێ. بۆنموونە باسی پیاوێکی برسی، یا منالێکی بێ‌دایك، یا دیمەنی رێگاوبانێکی کاتی پاییز نابێ لە شێعرا وەها بکرێ کە لە زانستا ئەکرێ.

لێکدانەوەی خەڵکی ئاسایی و دووانی رۆژانەیان چەشنێکی ساکارە لە زانست و شێعر. شاعیر ئەم چەشنە ساکارە زانستییە لە کارگای عاتیفەی شاعیرانەیدا بە رەنگ و رواڵەتێکی تارا بەسەراکشاو ئەرازێنێتەوە و ناچار کەم و زۆر لە وزەی دەسکورتی خەڵك دوور ئەکەوێتەوە. ئەو تاقمە ئەڵێن شاعیر نابێ ناچار بکرێ کە وەك خەڵك ببینێ و لە روانگەی خەڵکەوە بڕوانێتە سەر مەبەست. شاعیر ناچارییەکەی هەر ئەبێ لەمەدا بێ کە بە سوودی ئەو خەڵکە بیر بکاتەوە و مەبەستەکانی وەها نەبن کە زیانی گەلیان تێدابێ. لایەنگرانی ئەم بڕوایە کە ئەڵێن شێعر ئەگەر ناوەرۆکی کۆمەڵایەتی هەبوو، با دیوی دەرەوە و فۆرمی شێعرەکەش دوور بێ لە دووانی رۆژانەی خەڵك، هەر هونەرە و هونەرێکی کۆلێکتیڤیشە collective. ئەڵێن شاعیر هونەرێکی عاتیفی ئەخوڵقێنێ و عاتیفە، یانی رووبەڕووبوونی موحەرێکاتی خاریجی و لێکدانەوەی دەروونی، یانی ئاوێتەبوونی زانست کە شتێکی نەگۆڕاوە و بە لای هەموو کەسەوە هەر یەك چەشنە

لەگەڵ ریئەکسیۆن و عەکسولعەمەلی عاتیفی کە لە هەر نیهاد و دەروونێکا جیاوازی هەیە لەگەڵ نیهاد و دەروونێکی تر؛ لەبەر ئەمەیە کە لە هەر کەس بپرسێ دوودوو ئەکا چەند ئەڵێ ئەکا چوار. بەڵام بڕوای دوو کەس سەبارەت بە جوانی، کە باسێکە لە هەرێمی هونەرا وەك یەك نییە. یەکێك چاوێکی گەش و رەشی پێ جوانە، ئەوی تر چاوێکی نیوەخەوی شینی خۆش ئەوێ.

تا بەرنامەیەکی تر بە خواتان ئەسپێرین. شەوتان باش.

٥١/٨/٢٧

ئاوات ناوێکی خۆشە

هەر کە فەرهاد هات و دانیشت زانیم شەوێکی خۆشمان لەپێشە. من ماوەی ساڵێك بوو لەو ئاواییە سپای زانست بووم، کەمتر کەس ناوی منیان ئەزانی. هەر پێیان ئەکوتم ئاغای سپا یا ئاغای مودیر. من لە سنەوە چووبووم بۆموکریان و بەڕاستی لەو ماوەیەدا ببووم بە ئەویندار ی ئەو هەموو جوانییە دەس لێنەدراوە کە هیچ پەڵە و خەشی تێکەڵایەتی تێدا بەرچاو نەدەکەوت. خوسرەو کوڕی ئاغابوو کە لە تاران گەڕابۆوە و هەموو ئێواران ئەمدی کە بە بەرگی ئەفەندییەوە، پێچێکی کوردی لەسەر بەستبوو و

چەند کتێبی بەژێر باوەشەوە گرتبوو، ئەچوو بۆ چنارستانەکەی ئەوبەری رووبارە بچووکەکەی ئاوایی. وەفا و مەحموودیش هەڤاڵی من بوون کە هاتبوون سەرم لێبدەن. کۆمەڵی ئاوایی ئەوەندە بچووکە کە تۆ ئەتوانی هەناسەی دانیشتووانی هەست بکەی. هەرچی هەیە لەبەر چاوە. تەنانەت چاوداگرتنی گەنجانی و ژوانی پاش مانگ هەڵاتنی نیوەشەوانی. دێ ئەوەندەت لەگەڵ ئەبێتە خۆماڵی کە زوو بە زوو پرێسکەی دڵیت بۆ ئەکاتەوە و ئەتکا بە هاوبەشی بزە و خۆشی و خەم و پەرۆشی. لەبەر ئەمە لاتان سەیر نەبێ کە هەر ئەو رۆژە کە وەفا و مەحموود بە سەری رووت و بەرگی شارییەوە و هەرکام بە جانتایەکەوە لەو ئوتوومبیلە کە کاروانی نێوان دێهاتەکانی ئەکرد دابەزین و لەبەر دەرگای قوتابخانەکەدا کە ژوورێکی کرابوو بە هۆدەی حەسانەوە و خەوی من، تەپ و تۆزی رێگایان لە خۆیان تەکاند. خوسرەو ئەم هەواڵەی زانی و هێشتا من تایبەتیترین پرسیارم سەبارەت بە «بەهار»ی دەزگیرانم مابوو کە لە هەڤاڵەکانمی بکەم، کە خوسرەو پەیدابوو.

زۆر زوو، زۆر مەبەستمان دۆزییەوە کە هەرچوارمان ئەمانتوانی لە بارەیانەوە بدوێین. لە باسی سینەماوە دەستپێکرا و خوسرەو بە گورجی بڕوای هەموومانی هێنا سەر ئەوە کە فیلمی باش لە شەڕی باش کەمترە. پاشان باسی ویەتنام و ئەفریقای جنووبی و رۆدزیا کرا و هەمو ئەمانزانی بازرە بووین و وەسەر خۆمانی ناهێنین. لام وایە وەفا بوو لەبەر خۆیەوە کوتی:

«مالا یدرك کله یترك کله». من ویستم بڵێم هەڵەت کرد، بەڵام بزەی سەر لێوی تێیگەیاندم کە هەڵەکەی بە ئەنقەسد کردووە و ئەیەوێ بڵێ سەرێ کە نایەشێ لە پرێسکەی مەبەستە.

مەحموود کوتی: «یدرك» ریشەکەی کوردییە و لە مەسدەری درکاندنەوە هاتووە و ئیتر بۆم دەرکەوت کە باس ناچارە بەرەو هەرێمێکی تر لێخورێ و چ هەرێمێك

جوانتر و هەر لەگەڵ جوانییا بێئازارترە لە هەرێمی بژوێن و سەوزی ئەوین. هەستم کرد منی خانەخوێ لە سەرمە سەرەتای باسەکان دامەزرێنم، بەڵام ئەترسام نەکا لە لایەن ئەو سێ گەنجە رووناکبیرانەوە بکەومە بەر هێرشی توانج. راستییەکەی پێم خۆش نەبوو دیسانەوە بۆ هەزارەمین جار گوێم لە کاوێژی وشەی بورۆکراسی و پێچ‌ومۆرەی دامەزرێنەر و ئەم باسە پڕوپووچانە بێ. هەر چۆنێك بوو لێبڕام بە چەشنێ کە هەستیان نەژاکێنێ، باسەکە بگۆڕم. لە خوسرەوم پرسی لەگەڵ کچانی زانستگەدا نێوانی چۆنە، وتی «بێرناردشاو، نووسەری ئینگلیزی ئەڵێ: کچ دوو تاقمن.» وەفا بۆی تەواو کرد: «یا جوانن، یا زانستگایین» و هەموومان پێکەنین. ئەم پێکەنینە رێگای بۆ من کردەوە کە زیاتر لەسەر باسەکە بڕۆم: «راستی کوڕگەل سەبارەت بە ئەوین بڕواتان چییە؟» هەر سێکیان بە یەکەوە کوتیان: «ئەوین؟» و من راچڵەکیم و خۆم ئامادە کرد بۆ هێرش: «بەڵێ ئەوین. مەگەر شتێکی سەیرم پرسیوە.» خوسرەو کە ئەمەی لە دەرەبەگی بۆمابۆوە زۆر قسە بکا و کەم گوێ بگرێ، کوتی: «ئەوین نەجیب‌زادەیەکی لێکەوتووە کە ئەمڕۆ کەس خەتی ناخوێنێتەوە؛ یا مەلێکی گەرمێن و کوێستانکەر بووە کە سەدها ساڵ لێرەوبەر بەرەو گەرمێن بوەتەوە و هێشتاش نەگەڕاوەتەوە. خوا عالم کام رەشەبای توند باڵی شکاندووە، یا کەوتۆتە بەر شاڵاوی کام شمقاری کۆترخۆر؟»

مەحموود لەبەر خۆیەوە کوتی: «بەرەو رۆژهەڵات چووە و لەوێ هێلانەیەکی گەرم و نەرمتری دروست کردووە.»

وەفا پرسی: «مەبەست لە ئەوین چییە؟» و من بۆم شی‌کردەوە: «مەبەست خۆشەویستی نێوان کوڕو کچێکە، یا لانی‌کەم لێرەدا مەبەست ئەمەیە.» تووڕە بوو کوتی: «تۆ لە کەیەوە بەم بێدەربەستییە کوفر ئەکەی؟ چی بۆتە هۆی ئەمە کە بووی بە پووشی سەر ئاو؟»

بە سەر خۆم نەهێنا و کوتم: «ئەوین ئەگەر ئەوینی راستی بێ یەکجار جوانە و

لەو شتانەیە کە ئەم هەموو هەناسەکێشانە، ئەم ژیانە بێبار و بێئاکامە لەسەر پیاو سووك ئەکا.» خوسرەو کوتی: «باشتر بوو لە شارا بمێنیتەوە و دەفتەری بیرەوەری بۆ کچان بنووسی.» وەك ئەمە لە توانجەکەی تێنەگەیشتبم، کوتم: «مەبەستم ئەوینی رۆمانتیك نییە. ئەو ئەوینە ئەڵێم کە لەسەر راستەقینەی ژیان دامەزراوە.»

وەفا کە هێشتا رقەکەی دانەمرکابوو کوتی: «ژیان؟ کام ژیان؟ هی ئەو کەسانە کە بە قامکی دەست ئەکرێ بیانژمێری؟ تۆ لە کوێی کاکی مامۆستای منالان؟ من لەو کاتەوە کە هاتووم، بۆنی ناخۆشی گەڕەك و کۆڵانی رێ ئازارم ئەدا، تۆ خەریکی لەم هۆدەدا کە سێبەری منالی هەژار، وەك گیانی سەرگەرداں سەمای تێدا ئەکا، تەدارەکی باڵەی «دەریاچەی قوو»م بۆ ئەگری؟»

کوتم: «وەفا، شەو کرو کەڕە و نیوەنووزەی تۆ بە گوێیا ناچێ. کە وەهایە هەرا مەکە با لانیکەم دەنگت نەنووسێ.»

خوسرەو ئەمەشی هەر لە دەرەبەگایەتی بۆمابۆوە کە لای وابێ کەیخودایی و بڕیاری دوایی مافی ئەوە. کوتی: «شەوگار درێژە و عەبداڵ بە تاڵ. باسێکی تر بکەین.» بەڵام وەفا وەك بیەوێ کەنار بگرێ، هەستا و خۆی بە سەیری دەرك و دیوارەکەوە سەرگەرم کرد. ماوەیەك لەبەر دیوارێکی هۆدەکەما وەستا و پاشان کوتی: «گوێ بگرن! من دایکم نەخۆشە. ناوم ئاواتە. ئاغای مودیر ئەلێ ئاوات ناوێکی خۆشە. ئەلێ تۆ بە ئاوات ئەگەی. ئاواتم ئەمەیە، باوکم ئەمرۆ کە گەڕاوە بۆ ماڵ، ئەوەندەی پارە هەبێ کە دایکم بەرێ بۆ لای دوختوور.»

ئەم چەند دێڕە قوتابیەکی من لەسەر دیوارەکەی نووسیبوو.

بێدەنگییەك باڵی بە سەر هۆدەکەما کێشا. شەو لە دەرەوە رەشتر دیاربوو و زۆر حەستەم بوو کەسێ لە ئێمە لەو کاتەدا بڕوا بکا مەلی ئەوین ئەگەڕێتەوە و لە پەنا شەتاوێك ئەنیشێ و زەمزەمەی ئاوازێك پڕبە گەرووی ئەماسێ.

١٣٥١/٨/٢٩

«پێترۆس دووریان»ی نەمر

[illegible]

سڵاوێکی بە تین لە ناخی دڵەوە پێشکەش بە گوێگری هۆگری هونەر. بە هیواین بەرنامەکەتان بە دڵ بێ. لەم بەرنامەی ئەمجارەماندا باسی شاعیرێکی هەرەگەورەی ئەرمەنیتان بۆ ئەکەین و لە سەرەتادا وەرگێڕاوی شێعرێکی ئەو شاعیرەتان بۆ ئەخوێنینەوە، تکایە گوێ بگرن:

ئەگەر دێوی دزێوی مردن،

بە پێکەنینی ناحەزی هەمیشەییەوە

به سەرما بدا
گیان و دڵی پڕ خەمم لە ناو بچێ
وا مەزانن من مردووم، من زیندووم!
ئەگەر چرای ژینم لە سەر سەرینی سەرەمەرگم
پڕشنگی ساردی دوایی بدا و دواتریفەی بێ
وا مەزانن من مردووم، من زیندووم!
ئەگەر زەنگی کلیسا، بانگەوازی مەرگم بکا
عفریتی مردن بە قاقا بکەوێتە شوێن تەرمی سارد و سڕم
وا مەزانن من مردووم، من زیندووم!
ئەگەر پیاوانی نزاکار و
ژنانی شینگێڕو رووداپۆشیو
لە دوای دارە تەرمم پڕمەی گریانیان بێ
و داری عوود بسووتێنن
وا مەزانن من مردووم، من زیندووم!
ئەگەر بە ئەسرین و فرمێسکی چاوی کەژاڵی دەزگیرانم
بە ئاوی چاوی کەس و کار و دۆست و هەڤاڵم
کێلی گۆڕم بخووسێ
وا مەزانن من مردووم، من زیندووم!
بەڵام ئەگەر گۆڕی من بێناونیشان
لە گۆشەیەکی ئەم جیهانە پانەدا داکەوێ
و بیرەوەریم لە یادی خەڵکا بێڕەنگ بێ
ئاخ... ئەو کاتەیە کە من ئەمرم!

چەپکە شێعرێك بوو لە گوڵزاری هەستی پێترۆس دووریان کە سەد ساڵ لە مردنی تێئەپەڕێ و بە واتەی خۆی هێشتا زیندووە، چونکە گۆڕی، رووگەی لاوانی دڵپاکی ئەرمەنییە و بیرەوەرییەکانی لە یادی خەڵکا رۆژ بۆرۆژ گەشتر و بە رەنگتر ئەبێ. دووریان ساڵی ١٨٥١ی میلادی لە گەڕەکی ئەسکیوتاری شاری «ئەستەمبووڵ»ا لە دایك بووە و هێشتا گوڵێك لە هەزار گوڵی ژیانی نەپشکووتبوو کە گژەبای مەرگ تێکیەوە پێچا و رایماڵی. دووریان ٢١ ساڵ پتر نەژیا و ساڵی ١٨٧٢ی میلادی بە نەخۆشی ئازارەباریکە چاوی مەینەتکێش و دووربینی لە جیهانی بێبەینەت پۆشی. باوکی «پێترۆس دووریان» ئاسنگەرێکی هەژار بوو. لەبەر ئەمە شاعیری ئەرمەنی لە منالییەوە، رواڵەتی ترسێنەر و دزێوی هەژاری و برسییەتی ناسی، بەڵام لەگەڵ ئەوەشا کە یارمەتی باوکی ئەدا و ناچار بوو بۆپەیداکردنی بژیوی خێزانەکەی کار بکا، توانی لە ساڵی ١٨٦٧دا خوێندنی ناوەندی تەواو بکا. دووریان بۆبەڕێبردنی خێزانەکە کە بە نەخۆشی دایکی و پیربوونی باوکی هەموو قورسایەکی کەوتبووە سەرشانی ئەو، دەستی دا کاری جۆر بە جۆر. ماوەیەك کرێکاری کرد. پاشان لە چاپخانەیەکا خەریك بوو. ماوەیەك بە شاگردی چووە لای پزشکێکی دەواساز، پاشان هەر چەند مانگێك لە شوێنێکا خەریکی کار کردن بوو. حیسابداری، سەرافی، مامۆستایی قوتابخانە، وەرگێڕی، نەقش‌گێڕی تئاتر، بڕێك بوون لەو کارانە کە «پێترۆس دووریان» کردنی بە پیشە.

جۆششی هەستی شاعیرانە لە نیهادی پێترۆس دووریانی تازە گەنجدا لە هەڵقوڵینی کانییەکی ژێر گاشەبەردێکی زل ئەچوو کە بە هیچ بارێك رێگای نەبوو بۆ زەریە و زێ و نەدەزاندرا کە ئەو ئاوە روونە پاکە لە وشکارۆی دەشتێکی قاقڕو لە ژێر لەشی قورس و رەقی ئەو گاشەبەردەدا چۆن ئەجۆشێ و بناوانی ئەگاتەوە کام رووباری خورۆشان! ژیانی منداڵی دووریان جگە لە دووپاتە کردنەوەی شەوان و رۆژانی رەش و

سارد و پڕ مەینەت هیچی تر نەبووە. ئەی ئەم هەموو جوانییە، ئەم هەموو گوڵزار و بەهارە لە دەروونی پیترۆس دووریاندا پشکووتووی کام هەناسەی مەسیحاییە؟!

دووریان لە سێزدەساڵییا دەستی کرد بە شێعرکوتن و چەند نومایشنامەی نووسی کە هاتنە سەر شانۆ و ناوبانگی بە وڵاتا بڵاو بۆوە، بەڵام کاربەدەستانی تئاتر لە گەنجی و ئاتاجی دووریان بە سوودی خۆیان کەڵك وەر ئەگرت و زۆریان بۆ ئەهێنا. لەو سەردەمانەدا بوو کە نومایشنامە هەرە بە نرخەکانی خۆی نووسی، وەك: «ئارداشیسی سەرکەوتوو» و «رووخانی بنەماڵەی ئەشکانی» و «گوڵی سوور و سوێسنە» و «خاکی رەش». هەموو ئەم نومایشنامەیانە لە لایەن خەڵکەوە بە باشی وەرگیران و بوونە هۆی ناوبانگ و خۆشەویستی پیترۆس دووریان. بەڵام جەرگی زامار و هەستی بەکەمگیراو و دڵی شکاوی دووریان بەم سەرکەوتانە نەهاتەوە سەرخۆ. هەژاری و دەسکورتی لە لایەکەوە و لە لایەکی ترەوە ستەمی نەتەوایەتی کە لە سەر ئەرمەنییەکانی ئەو کاتەی سەردەمی عوسمانی هەبوو، بەرز و نزمی بێ بڕانەوەی ژیان، ئەوەندەیان شاعیری بە هەستی ئەرمەنی شەکەت کرد کە ساڵی ١٨٧١ ئازاری سیلی گرت و لە جێگا کەوت. ساڵێك لەگەڵ دێوی زاڵی مردن دەستەویەخە بوو، پاشان لە تەمەنی ٢١ ساڵییا و پاش تەمەنێکی کورت و پڕمەینەت، بەڵام بە پیت و بەرەکەت دوا هەناسەی هەڵکێشا و گیانی بوو بە پەپوولەی باڵزێڕینی گوڵزاری ئەوین و جوانی.

سەرەڕای تەمەنی کورت و کەم خایەن، پیترۆس دووریان چەن شاکاری گەورەی لە وێژەی ئەرمەنییا خوڵقاندووە کە بریتین لە ٩ مەقالە، ١٥ نامە، شێعرێکی درێژی شیوەنی، ١٣ نومایشنامە و ٤١ پارچە شێعر. ئەم شوێنەوارانە وەك گوڵێکی هەمیشەبەهار لە گوڵستانی وێژەی ئەرمەنییا ئەمێننەوە و هەرگیز سیس بوون و ژاکانیان بە سەرا نایە. شوێنەواری ئەو شاعیرە چەن جار لە ئەستەمبووڵ، بەیرووت، ئێرەوان، ویەن، باکۆ، وێنیز، نیۆیۆرك و حەڵبا لە چاپ دراوە. «سەمبات پانۆسیان»

هەڵسەنگێنەری ئەرمەنی سەبارەت بە دووریانی شاعیر ئەنووسێ: «لە ناو ئاسمانی تەمگرتووی وێژەی کۆنی ئەرمەنییا، شێعرەکانی پێترۆس دووریان ئەڵێی پەلکە زێڕینەیەکی هەمیشەیین».

بەڵێ گوێگری بەڕێز، بەم چەشنە سەرپەنجەی هونەر، زەمان و کات ئەکا بە دیلی کۆششی زاڵی خۆی و مردنی لەش بە هۆی دەستی عیسای هونەرەوە ئەبێتە هەرمان و ژیانی هەمیشەیی بۆ گیان. لەگەڵ پێترۆس دووریان دووپاتەی ئەکەینەوە، ئەگەر ئەسرین و فرمێسکی چاوی کەژاڵی دەزگیرانم و ئاوی چاوی خزم و کەس و کار و هەڤاڵانم کێلی گۆڕەکەم بخووسێنن وا مەزانن کە مردووم، کاتێ ئەمرم کە گۆڕم نەناسراو بێ و یادم لە دەروونی خەڵکا نەمێنێ.

پاش سەد ساڵ ئەمڕۆ ئەنترۆپۆلۆژیستێکی هەرە گەورەی ئەرمەنی لە ئێرەوان، خەریکی داڕشتنی پەیکەری ئەو شاعیرەیە.

راستی مردن پارووی گەورەی پێ قورت نادرێ. پیاوانی مەزن بە گەرووی تەنگی مەرگدا ناچن. مەرگ بۆ ئەوان خەوێکی خۆشی ئەبەدییە و گەشتێکە لە ئەسیری لەشەوە بۆ ئازادی گیان.

تا حەوتەی داهاتوو خواتان لەگەڵ.

شەوتان خۆش.

پڕشنگی هەتاوی بیری غەزالی

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ.

کاك ئیسماعیلی عەلی بابایی، سپای زانست لە مەرەندەوە پرسیاری کردووە: «ئیمام محەممەدی غەزالی کێیە؟ ئاخۆ لە ریزی نووسەرانە یا فیلسووفان و یا ئەندامێکی کۆمەڵی عارفان و خواناسانە؟»

برای خۆشەویست. وادیارە خۆت لەبارەی غەزالییەوە گەلێك شت ئەزانی، چونکە پرسیارەکەت هەموو شتێکی لێ دەرئەکەوێ. غەزالی هەم نووسەرە، هەم

فیلسووف و هەم خواناس، بەڵام داستانی ژیانی ئەو زانایە لە دوو قۆناخی جیاواز پێکهاتووە. لە قۆناخی یەکەمی ژیانیا زانایەکی گەورەی ئایینی بوو و لە قۆناخی دووهەما واتە لە تەمەنی ٣٨ ساڵییا ڕێگای فەلسەفە و عیرفانی گرتە پێش، بەڵام فەلسەفەی غەزالی لە ئەخلاق و ڕەوشتی ئینسانیا کورت کرابۆوە و لە ڕاستییا فەلسەفەی عیرفان و خواناسی بوو. غەزالی لە ساڵی ٤٥٠ی کۆچیدا لەدایك بوو. باوکی جۆڵا بوو و خۆی بە منداڵی دەستی کرد بە خوێندنی زانستی و ئایینی و لە ماوەیەکی کورتا ناوبانگی بە هەمو وڵاتە ئیسلامییەکانا بڵاو بۆوە. لە ساڵی ٤٨٨دا لەپڕ گۆڕانێکی سەیری بەسەرا هات. دەرس و مەدرەسە و قیل و قاڵی بەجێ‌هێشت و بەرگی مەلایانەی داکەند و ئاوارە و ڕەبەن دەستی کرد بە گەڕان. ماوەیەکی زۆر لە دوودڵی و گومانا مایەوە تا لە ئاکاما مرازی خۆی لە ڕێگای عیرفان و سەیر و سلووکا دۆزییەوە. ئەم چەشنە ژیانە لە ژیانی مەولانا جەلالەددینی ڕۆمی ئەچێ. سەعدی خوالێخۆشبوو دژی ئەم تەریکی و تاکییە بووە و ئەڵێ

شیخی بە سوی مدرسە آمد ز خانقاە
بشکست عهد صحبت اهل طریق را
گفتم میان عالم و عابد چە فرق بود
تا اختیار کردی ازآن این فریق را
گفت: این گلیم خویش بەدر می‌برد ز موج
وان جهد می‌کند کە بگیرد غریق را

غەزالی پاش ئەم هەموو سەرگەردانییە، ڕێگایەکی ڕاستی بۆ گەیشتن بە بەختیاری ڕاستی دۆزییەوە و تا کاتێ مردن هەنگاوی ئەوی لە پیاسە خست، لە بڕینی ئەو ڕێگایە ماندوو نەبوو. «کیمیای سەعادەت» کە بە نەسرێکی جوان و رووح‌سووك و لەبەردڵان و بە شێوەیەکی ساکار نووسراوە و هێندێك کەس بە شاکارێکی وێژەیی ئەزانن،

دەسکەوتی ئەو سەیر و سەفەرەیە. کیمیای سەعادەت، دائیرەتولمەعارفی کامەرانی و رزگاری، گاهێ ئەوەندە لە هەرێمی گیان و هەستی ئادەمیزاد نزیك ئەبێتەوە کە لێدانی دڵی مرۆڤایەتی لە ناو دێرەکانیا دێتە بەرگوێ. زۆر دەستووری ئەخلاقی ئەوتۆی تێدایە کە لە ڕەوانناسی و مەعرەفەتەلڕووحی ئەمڕۆشا بە ئەسڵ و پایەیەکی نەگۆڕاو ناسراوە. وەك ئەمە کە ئەڵێ: «دڵی پاکی منالّ وەك گەوهەرێکی هێژا وەهایە، وەك مێو نەخش هەڵگرە و هێشتا هیچ گەردێکی لێ‌نەنیشتووە. وەك زەوی بەیاری بەرێژە و هەر توویەکی لێ‌بچێنی دێتە بەر، هەر کارێکی کە بە دەس پیاوێکی گەورە جێ‌بەجێ ئەکرێ بە منالّی لە نیهادیا هەوێنی بەستووە.» غەزالی کردەوەی باش و بیرکردنەوەی باش و خۆبەختکردن لە ڕێگای مرۆڤایەتیا ئەکاتە سەرمەشق و تەنانەت گیاندارانی تریش ئەهاوێتە دالّدەی بەزەیی خۆیەوە و ئەڵێ: «پیاوی گەورە بەم تایبەتییانە دەرئەکەوێ و ئەناسرێتەوە؛ خۆبەکەم‌گرتن، خۆهەڵنەکێشان بەسەرخەڵکی ترا، بیری باش کردنەوە، لێبووردن و خۆبەختکردن، درۆنەکردن، بەرگی ساکار و خواردەمەنی ساکار و جووڵانەوە بە پێی زانستێ کە هەیەتی.»

پاشان ئەڵێ: «کوڕم بێگومان‌بە کە زانستی نەزەری یارمەتی مرۆڤ نادا. ئەگەر پیاوێك لە بیابانێکا دە شمشێری هیندی و چەکی تریشی هەبێ و خۆیشی زۆر پالّەوان و شەڕکەر بێ و شێرێك هێرشی بۆبێنێ، بە شەرتێ لە چەکەکانی کەڵك وەرنەگرێ، مەترسی لێ دوور ناکەوێتەوە و ئەگەر زانایەکیش هەزاران مەبەستی زانستی بخوێنێ و فێریان بێ بە شەرتێ لە کردەوەدا کەڵکیان لێ‌وەرنەگرێ، لە هەڵەکردن و سەرلێ‌شێوان نایپارێزن.»

غەزالی لە جێگایەکی ترا ئەڵێ: «کاری پیاوان دان‌بەجەرگاگرتن و بەشێنەیی‌بوون و سەرلێ‌نەشێوانە. لەگەڵ خەڵکا ڕووخۆش بە و هەموو کەس لە خۆت پێشتر بگرە، تا لە دڵی خەڵکا جێگات هەبێ. کۆمەڵ بانگ کە بۆ کاری باش و وریایان

بکەوە کە چەوت نەڕۆن. کەسێك کە ئەم دوو دەستووورە بەڕێوە نەبا بەرەبەرە دڵی رەش ئەبێ و جیاوازی نێوان باش و خراپ نازانێ. کەسێك کە نیازمەندە و ئاتاجە، چاکەی لەگەڵ بکە، ئەگەر لە دەستت نەهات هاودەردی بە. هیچ کەس شیاوی ئەوە نییە کە بە برسییەتی سەربنێتە سەرسەرین.» ئەم وتەی غەزالی یەکجار بە کەڵکە. زۆر جار بیستراوە کە ئەڵێن ئەمە کاری خودایە، کەسێك هەژار و نەدار و نەخۆش و دەسکورت بێ. بەڵێ راستە کە خودا شارەزایە کە ئادەمیزاد چی بەسەر دێ و چارەنووس ئەزانێ؛ بەڵام ئەمە نابێتە بەڵگە کە خودا بیەوێ کەسێك لە کەسێکی تر بەختەوەرتر بێ.

غەزالی فیلسووف و زانایەکی بێوێنە بووە و تەمەنی لە لێکۆڵینەوە و نووسین و ئامۆژگاریکردنا، بەسەربردووە. شوێنەوارە بەرزەکانی بۆتە هۆی ئەمە کە ناوبانگی لە ئورووپای سەدەکانی ناوەڕاستا بڵاو بێتەوە و کار بکاتە سەر بیر و بڕوای فیلسووفانی ئورووپایی. دیکارت سەدها ساڵ پاش غەزالی ئەڵێ: «من بیر ئەکەمەوە، من هەر ئەوەم کە هەم» ئەمە هەر وتەکەی غەزالییە کە کوتوویە: «بیر کردنەوە بەڵگەی هەبوون و وجوودە.» کانت و بیلز پاسکاڵ دوو فیلسووفی تری ئورووپایین کە زۆریان کەڵك لە نووسراوەکانی غەزالی وەرگرتووە.

ئیمام محەممەدی غەزالی، فەلسەفەی هەر تا ئەو جێگای قوبووڵە کە یارمەتی بدا بە بەرزبوونەوەی گیانی مرۆڤایەتی و رەوشتی پەسندکراو. لەبەر ئەمە ئەتوانین بڵێین کە غەزالی فیلسووفێکی ئینساندۆست و ئەخلاقپەرستە. غەزالی هەموو توانای خۆی تەرخان کردووە بۆنواندنی خۆی. باش وخراپ لە دەروونی ئادەمیزادا بە هەمو هێزێکەوە لایەنگری رەوشتی جوان ئەکا و هەڵمەت ئەباتە سەر خدەی خراپ و ناپەسند. بە زمانێکی ساکار خەڵك تێئەگەیەنێ کە ژیان لە روانگەی مرۆڤایەتییەوە چییە و ئەڵێ:

«ئەگەر ئەتەوێ باری ژیانت لەسەر سووك بێ خۆت لە تەماع دوور بگرە و زۆر بە خەمی سامانەوە مەبە! چاوەڕوانی راستی لە تەماعکار مەبە و لە نیهادی بێبنیچە و

بێ‌خانەدانا بە شوێن ئەمەك و وەفادا مەگەڕێ.»

«... پیاو ئەو پیاوەیە کە لەگەڵ هەمو کەس باش بێ، بێ‌ئەوە بیر لە باشی و خراپییان بکاتەوە. دڵ چەشنی ئاوێنەیە و خووی خراپ چەشنی دووکەڵ ئەو ئاوێنەیە تاریك و لێڵ ئەکا. باشی لەگەڵ بەندەی خودا گەورەترین خواپەرستییە.»

ئەمە چەن وتەیەکی کورتی غەزالی بوون، کەسێك کە بیەوێ باشتر لە فەلسەفەی ئەو خواناسە تێبگا پەڕاوی کیمیای سەعادەت بخوێنێتەوە زۆر بە کەڵکە.

تا حەوتەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین. شەوتان باش.

خەزەڵوەری ١٣٥١

رووبەندی شار

چەن ساڵ تەریك بووم لە هەوای بژوێنی بنار و وردەوردە خەریك بوو لە بیرم بچێتەوە ژیانی لادێ؛ بەرەبەرە بۆنی دووکەڵی شاری گەورە کە چەشنی تووتنی خاو گەرووگر بوو، جێگای بۆنی مێخەکی بەرۆکی کچی لادێ و هەناسەی زیندووکەرەوەی شنەی بەربەیانی دۆڵی پڕ گوڵی کێوی لەبەر لووتم ئەگرتەوە. لە شاری بە زەنا زەنا ئاخنراوەوە رووم کردە لادێی بێدەنگ. ئەتکوت لە چەقەخانەی مزگەوتی وەرزی زستانەوە چوومە ناو کۆڵانی دێ. بەیانی زوو بە جرووکە و جریوەی سێروو و چۆلەکە لە

خەو هەڵدەستام. سەرلکی دار هەر جمەی ئەهات. جار جار وەك پەڵە هەورێکی بچووکی رەش ئەرِەوین و دیسانەوە یەکتریان ئەگرتەوە. پەرەسێلکە وەك یادێك کە خۆی لە پەردەی بیرەوەریمدا بنوێنێ و ماوەیەك کورت بخایەنێ و پاشان لە سنووری تەمگرتووی خەیالاّگوم بێ، بە بەردەمی پەنجەرەی ئاوالّەی هۆدەکەما هەڵئەفرین و من تەنیا وشەی باڵیان و جریوەی تێکرِاییانم بۆ هەست ئەکرا. هەموو شت لەم بیدەنگییەدا کەڵکەڵەی بیر و خەیالّی ئەخستە مێشکەوە. بیری هەبوون. بیری هەرمان و خودا. بیری ئەوین و ژین.

هێشتا کۆلاّنەکانی دێ بزەی بوومەلێڵیان نەکردبوو بە قاقای خۆرەتاو کە من ئەچوومە سەر تەپکەی بەردینی بەرامبەر بە ئاوایی. لە پەنا بەردێکا کە هێشتا زۆری مابوو تیشکی گەرمی خۆر فێنکایی سایەقەی شەوی لێوەرگرێتەوە پالّم ئەداوە و ئەمرِوانییە ئاوایی کە چەشنی کۆترێکی خەوتوو سەری لە ژێر بالّی دەردەهێنا و چاوی بە هەر چوار لادا ئەگێرا و تاسەی فرِین گەرووی پرِبەستەی ئەماساند و بالّی لێکئەدا. پۆلێکم منالّ ئەدی کە هەرکام چەند بەرخۆڵەی بچووکیان وەپێش داوە و بەرەو دەری دێ ئەیانبەن. دەنگی مەشکەژاندن و نرکەی کابانی مەچەك خرِئەبوون بە مێلۆدی ئاوایی. لە پشت سەری منەوە، خۆر وەك تەشتێکی مسی پرِ ئاگر دەرئەکەوت و سێبەر و تارمایی لەبەری ئەرِەوین. کۆرِیلکەی بەردی لە ژێر پرِشنگی هەتاوا وەك چاوی شینی کیژێکی تازە لە خەو هەستاوترووسکەی ئەهات. رەنگی تاراوی کانیاوێکی بچووك بە هەلاّتنی خۆر ئەگەرِایەوە بۆ ناو هەموو دلّۆپەکان و لە گەردەنی زەرد و زۆلّی جارِە گەنمێکی دروێنەکراو ئەبوو بە ملوێنکەی مرواری.

خەریکی بیرکردنەوە بووم و گەیشتبوومە سەر ئەو مەبەستە کە هەندێ لە ئادەمیزادان لە شاری گەورەدا لە ناو کۆشکی چەند نهۆما بە هەزار دەزگای وردەکاری سنعاتی، سامان و دارایی خۆیان بۆناژمێردرێ و هەندێکیش لە ئاواییە بچووکەکاندا بە

قامکی تاکە دەستێك سەروبەری ماڵ و سامانیان لێکئەدەنەوە.

دەستێکی مێهرەبان کەوتە سەرشانم و دەنگێکی پیاوانە و کەمێك گڕ کوتی: «بەیانی باش!» لام سەیر بوو کە ئەم دەنگە هی ئەم گەنجە بێ کە بێگومان بە هەموو تەمەنی نەیدەکردە بیست بەهار. ئێمەی راهاتووی ترس و خۆگرتنی شار، بە هەڵکەوت ئەبێ بەم ساکارییە مل دانەوێنین بۆ راستەقینەی برایەتی و بەرەی ئادەمیزاد. کەم کەس هەیە لە شاری گەورە، رووبەندێکی بە رووەوە نەگرتبێ بۆ ئەوە خۆی لە ژێرا بشارێتەوە. ئەو سڵاوە بە رواڵەت گەرم و گوڕانەی ناو داڵانی ئیدارەکان، کڵاو هەڵگرتنی ناو شەقام، خوڵك‌کردن و فەرموو کوتنی ناو کۆڵان، کەمی وا هەیە هی ئەو کەسە بێ وا لە ژێر رووبەندەکەدایە. ئێمە تەواوی تەمەنمان نەخش ئەگێڕین و گاهێ لە بیرمان ئەچێتەوە کە خۆمان چین و کێین و چیمان ئەوێ. تەنانەت لەناو خاووخێزانیشا کەم وا هەیە رووبەندەکەمان دارنین و ببینەوە ئادەمیزادێکی بەراستی کە ئەتوانێ بێ ترس بڵێ «خۆشم ئەوێی.» ناچارم بڵێم لە خەویشا رووبەندەیەك ـ کە لە پێشا ئەمانکوت ئەبێ هەمانبێ، چونکە «شار شاری کوێرانە» و رووبەندە دەستێکە بۆ گرتنی بەر چاومان ـ هەر بە روومانەوەیە، چونکە ئیتر رووبەندە نییە، ئەندامی خۆمانە. تەنها کاتێ کە ئەچینە لادێ و ئەم هەموو ساکارییە، ئەم هەموو رەفتارە سروشتییە ئەبینین، هەست ئەکەین کە رووبەندەی شار کەڵکی نەماوە.

گەنجەکە لەلام دانیشتبوو. چاوی لە پۆلێك کچ بڕیبوو کە لە کانیاوەکەی خوار دێوە ئەگەڕانەوە. خۆرەتاو لە سەر کولۆنجەی مەخمەر و ئەتڵەس و کراسی زەرد و سووریان سەمای ئەکرد. لاوەکە کوتی: «ئەوەیانە وا گۆزەیەکی سووری بە سەر شانیەوەیە! بڕوانە بەژن و باڵای، ئەڵێی بەختی خودا پێداوانە، راست و هەڵچوو. هەموو ساڵێ کاتی دروێنەی گەنم ئەیبەمە ناو گەنمەکان، ئەگەر گوڵی گەنمەکان بە ئەندازەی بەژنی نازەنینی بەرز بن، ئەو ساڵە داهاتمان باش ئەبێ. لەم دوورەوە بەر چاو ناکەوێ.

پرچی وەك تووی کاخڵی و ریشی گوڵە پێغەمبەرە زەردە. لار و لەنجەی لە کەروێشکەی گەنم و جۆ جوانترە. دەنگی لە قاسپەی کەو دڵڕفێنترە.» کەمێك روانی بۆم و کەمێك بە شەرم و دڵشکاوییەوە کوتی: «نا، سوودی نییە. وا دیارە تێناگەی ئەڵێم چی.» پاشان بێ ئەوە هیچ بڵێ هەستا و گورج و گوڵ رووی کردە هەورازی پشتی تەپکەکە. بیرم کردەوە، ئەمانە چەند دڵناسکن. چەند زوو هۆگر ئەبن و چەند زوو سڵ ئەکەن. ئاخۆ بۆ ئێمە زۆر سەخت و دژوار نییە پردێك هەڵبەستین بۆ هاتوچۆی دڵی ئێمە و ئەوان؟! ئاخۆ هەر قسەی زل نییە ئەوانە کە لە هۆدەی پڕ لە دووکەڵی چغارە و پڕ لە کتێبی کومەڵناسیدا ئەیانڵێین؟!

تا حەوتەی داهاتوو بە خوای گەورەتان ئەسپێرین.

رەزبەر

ئادەمیزاد و ئەشیا و هونەر

سەلام لە گوێگری بە هەست و هونەرپەرست.

ئادەمیزاد تاقەدارێکی تەریك نییە لە دورگەیەکی گەمارۆدراو بە حەوت دەریا. لە پایانی بێ سنووری هەبوونا. ئادەمیزاد بەشێکە لەو پەیکەرە کە پێی ئەکوترێ کەون و لەگەڵ بەشەکانی تری هەبوونا پەیوەندی راستەوخۆی هەیە. ئادەمیزاد تێکەڵ و ئاوێتەی کۆمەڵە کە لە جەمبوونەوەی ئادەمیزادانی تر پێکدێ. هەروەها تێکەڵە لەگەڵ شت؛ واتە ئەو شتانە کە زیندوون و زیندوو نین. با نەچینەوە سەر ئەو باسە فەلسەفییە کە بڕوای

وایە ئادەمیزاد لە جیمادییەوە بوو بە نامی، پاشان بووە بە زیندوو و ئەمجار بوو بە ئینسان و لە ئینسانییەوە بەرزتر ئەبێتەوە بۆ پلەیەکی ئەوتۆ کە ئاوەزی بەشەری ناگاتێ! ئێمە لەم بەرنامەیەدا باسی ئادەمیزاد و ئەشیا ئەکەین بە لێکدانەوەیەکی ویژەیی و هونەری ئەڵێین ئادەمیزاد لەگەڵ ئادەمیزادی ترا ئەژی و لە ناو ئەو شتانەدا ئەژی کە دەوریان لێداوە. ئاخۆ ئەو هەوایە کە ئادەمیزاد هەڵیئەمژێ، ئەو ئاوە کە ئەیخواتەوە، ئەو هەتاوە کە گەرمی ئەکاتەوە و گوڵی بۆ ئەپشکوێنێ و ئەو بارانە کە بە سەر کێڵگەیا ئەبارێ، هەموویان شت نین؟! تەنانەت ئەو دڕکە کە لەپێی رائەچێ و ئەو بەردە کە سەری ئەشکێنێ، بە کورتی هەموو ئەو شتانە کە خێر و خۆشی ئەدەنێ یا خەم و تاڵی بۆ پێکئەهێنن، لە هەبوونی ئادەمیزاد کارێکیان بە دەستە و دەورێك ئەگێڕن!

ئاخۆ لەزەت و خۆشی نابێتە مانای ژیان و خەم و پەژارە و دەرد و کەسەر و نەخۆشی لەوپەڕی خۆیا، ناگاتە مردن؟!

کە وەهایە ئایا مەرگ و ژیان دوو شت نین و ئێمە ناتوانین مانای شت ئەوەندە بڵاو بکەینەوە کە تەنانەت مەرگ و ژیانیش لە هەرێمی دەسەڵاتیا جێی ببێتەوە؟!

تەنیا شت، واتە ئەشیا نین کە لە ئادەمیزادا تەئسیریان هەیە، ئادەمیزادیش کار ئەکاتە سەر شت. ئەیگۆڕێ، لێکی ئەداتەوە و شتی نوێتر پێکدێنێ. پێوەندییە کە لە نێوان ئینسان و شەیئدا هەیە، ژیانی بیر، واتە حەیاتی زێهنی ئادەمیزادە کە بە زمانی فەرەنگی پێی ئەکوترێ mind(مایند).

ئادەمیزاد کاتێ بە لەش و بە ئاوەز و تاقیکاری لەگەڵ شتا ڕووبەڕوو بێ، زانست لەو بەرەنگارییە پێکدێ. بۆ نموونە هەوا ساردە، لەشی ئادەمیزاد ئەتەزێ و ئازار ئەبینێ. جارێك و دووان و سیان، پاشان ئادەمیزاد کەوڵی حەیوانێك کە خۆی ڕاوی کردووە بە خۆیا ئەپێچێ، هەست ئەکا گەرمی بۆتەوە. ئەوجار بۆبەرگری لە سەرما کەوڵ بە خۆیدا ئەدا. بۆ ئەوە کە کەوڵەکە باش بە لەشیەوە بچەسپێ و لە کەلێنەکانییەوە «با»

لەشی ئازار نەدا، کەوڵەکە ئەدووریَ و وردەوردە ئاوەز و تاقیکاری یارمەتی یەك ئەدەن و بەرگ بە چەشنیَ کە ئەمڕۆ هەیە دروست ئەکریَ و ئەمڕۆ زانستی ئادەمیزاد کە لەو تاقیکارییە وردە وردانە پێکهاتووە، زۆر شت لەم بارەیەوە ئەزانیَ. ئەزانیَ کە بەرگی رەش گەرما زیاتر ئەگریَ؛ خوری لە لۆکە گەرمترە و بۆ هەموو ئەو زانستانەش بەڵگەی عیلمی بە دەستەوەیە. ئەمە بەرەنگاربوونی لەشی ئادەمیزاد بوو لەگەڵ تەبیعەت. هەر وەك کوتمان ئادەمیزاد کاتیَ کۆسپێکی لە سەر ڕێگایا هەست کرد، هەوڵ ئەدا لای دا. ئەم هەوڵە ئەبێتە هۆی گۆڕانی تەبیعەت و تەبیعەت جگە لە کۆمەڵی ئەشیا شتێکی تر نییە. بەڵام ئادەمیزاد بە بارێکی تریش جگە لە لەش لەگەڵ ئەشیا واتە شتی سروشتییا رووبەڕوو ئەبیَ. بە باری عاتیفی و زێهنی و لەم بەرەنگاربوونە ناسینی هونەری، واتە مەعرەفەتی هونەری پەیدا ئەبیَ. ناسینی هونەری بێگومان هەوێنی ئەسڵی خۆی لە ئەشیا و تەبیعەتی دەرەوە ئەگریَ. بەڵام لە زێهنی ئادەمیزادا ئەڕازێتەوە و بە چەشنیَ دەردیَ کە هونەرمەند ئەیەویَ. بە جۆرێکی تر بڵێین هونەرمەندیش هەروەك زانا، کاری بە شتەوە هەیە و لەگەڵ شت تێکەڵە و شت وەرئەگریَ و ئەیگۆڕیَ و زۆرتر لە زانا خەریکە واقعییەت و حەقیقەت لە یەك نزیك بکاتەوە.

واقعییەت ئەو حاڵەتەیە کە ئەشیا لە دەرەوە هەیانە. وەك ساردی هەوای زستان و ژاکانی گوڵ و کزبوونی باری جوانی رەوشت لە کۆمەڵا. بەڵام حەقیقەت ئەوەیە کە ناشیَ وەها بیَ. واتە ئادەمیزاد باش نییە خۆی باشی وەلا نیَ. هەروا باش نییە ئادەمیزاد ئازار بدا و رەوا نییە گوڵ سیس بیَ و هەڵوەریَ. لە هەناوی هونەرمەندا حەقیقەت یانی جوانی. جان کیتس john.keats شاعیری ئینگلیزی ئەڵیَ: «جوانی حەقیقەتە و حەقیقەت جوانییە. ئەوەیە ئەو شتە کە لە سەر زەوی ئەیزانی و ئەبیَ بیزانی.»

زانا شت ئەبینیَ. تایبەتییەکانی شت ئەناسیَ و ئەیانباتە کارگایەکەوە کە پایەی لە سەر لێکدانەوەی ئاوەز و تاقیکاری دانراوە. مێشك هەر ئەوەندە یارمەتی زانا ئەدا کە

واقعییەت هەڵبگرێ. لەوپەڕی واقعییەتا جیهانی زانست جگە لە تاریکی هیچی تری بەرچاو ناکەوێ. زانا ئەڕوا بەرەوپێش، بەڵام پێ‌بەپێی واقیعیەت. بەرد رەقە و بێ ئەوەی بە فێڵێکی زانستی و بە ڕێگایەکی عیلمییا چارە نەکرێ، نەرم نابێ. زانا ناچارە راوەستێ و ئەو ڕێگایە بە هەڵسەنگاندنی ئەو دەسکەوتانە کە هەیەتی و ئەو تاقیکارییانە کە کراون بدۆزێتەوە. بێ دۆزینەوەی ئەو ڕێگایە زانا دەستی بەستراوە، بەڵام هونەرمەند وەها نییە. لە کارگای ئەوا کە بریتییە لە هەرێمی بیر و زێهن، بەرد زوو نەرم ئەکرێ. ئەوندە بەسە کە کابرایەك زۆری خەو بێت تا بەرد لە ژێر سەریا نەرم بێ وەك پەڕی قوو. یا کێشەری ئەوین بیکێشێ تا بەرد لە ژێر پێیا ببێتە مافوورەی نەرم . ئەمانە لە زانستا ناکرێن چونکوو زانست کاری بە لێکدانەوەی دەروون و عاتیفەوە نییە، بەڵام لە خەیاڵی شاعیرا و بە تەسویر و نەخشی زێهنی واتە ئیماژ(image) باش ئەکرێ؛ هەر وەك زانا تەجرەبە و تاقیکاری و دەسکەوتە زانستییەکانی پێشووی هەیە، یارمەتییان لێوەربگرێ؛ هونەرمەندیش کەلەپووری زانیاری کۆمەڵی خۆی لە پشتە و یارمەتی ئەدەن. میراتی فەرهەنگی، رێ و شوێنە ئایینی و فەلسەفی و زانستی و هونەرییەکانن کە هونەرمەند زیاتر لە سوننەتی دینی و هونەری کەڵك وەرئەگرێ.

شاعیرانی ئێرانی و ئیسلامی لە چارەنووس و بە سەرهاتی مەنسووری حەللاج کەڵك وەرئەگرن. هەر وەك حەللاج ئەڵێ: «انا الحق»، شاعیریش بۆی هەیە بڵێ: «انا الشیء». ئەزانین کە حەللاج خودا نەبوو و ئەشزانین خۆی لای وابوو درۆی نەدەکرد و بە راستی لای وابوو لە کاتی جەزبەدا خودایە. لە بەرچی ؟ چونکوو لەگەڵ خودا واتە ئەو وجوودە کە هەبوونی بە دەستە و هەر بووە و هەرماوە لەو سەری هەبوونەوە تا ئەوپەڕی هەبوون دەسەڵاتی بووە و ئەبێ؛ تێکەڵ ئەبوو؛ وەها تێکەڵبوونێك کە خۆی نەدەناسییەوە. چەشنی دڵۆپێك کە ئەچێتە ناو دەریاوە و ئەبێتە دەریا و ئەشزانین کە شاعیر شت نییە و ئادەمیزادە. بەڵام شاعیری بەڕاستی کە ندای

«اناالشیء» هەڵئەبڕیّ و بانگەوازی «لافیجبة الآ الشیء» ئەدا بە راستی لە جبەی دەروونیا جگە لە شت واتە کەرەسەی سەرەتایی پێکهاتنی سروشت هیچی تری نییە. شاعیر ئەگەر توانی ببێتە بەرد، ببێتە گژەبا، ببێتە خاڵی سەر گۆنای کیژێك، تفەنگی دەستی لاوێك، شەونمی سەر پەڕەی گوڵێك، گریّی گریانی سەر چاوێك، ئەگەر توانی ببیّ بە ژیان و ببیّ بە مردن، ئەتوانیّ ببیّ بە شاعیرێکی باش.

٦/١٠/٥١

غەریبی

شەویان شوورەیی کردبوو بە قسەی پڕوپووچ. هەندێ کوتبوویان کە بەیانی راوی قەل مراوی و پۆڕ خۆشە و هەندێك لایەنگری راوی کەروێشك بوون. سەری شەو هەندێ لە رەشاییەکان یا لە سەرمای ماڵەکەیان رایانکردبوو یا لە بۆڵەی خێزانیان لە بەر نەکڕینی کەلوپەل و لێنەکردنی زمهەڕی زستان و کەوتوویی مناڵەکەیان، لە ماڵ تاراندبوونی و روویان کردبووە دیوەخانی ئاغا؛ یا گزیر دەنگی دابوون بەیانی بەفری سەربانی ئاغا بماڵن و هاتبوون بڵێن وەروەرەیان نییە یا بپاڕێنەوە کە بەیانی ئەچن بۆ شار

و منالّەکەیان ئەبەن بۆدەرمانگا. بەڵام پاش ماوەیەك دێ دامرکابوو. دەنگی لوورەی گورگ و وەڕەی سەگ تێکەڵ لوورەی بای ساردی زستان ببوو کە بەفری لە کۆڵانەکان رائەپێچا و ئەیکرد بە گەردەلوول و چاڵ و قووڵی تێکئەکردەوە. سەرما، وەك گیانی مردووی سەرگەردان خشکەی ئەکرد بۆ کەلێن و قوژبنی ناو ماڵەکانی ئاوایی، بەڵام لە دیوەخانی ئاغا کڵپەی سۆبە بە قەڵاشکاری وشك، لەشی پیاوی خاو ئەکردەوە و مزگێنی خەوێکی خۆشی پێوە بوو، بەڵام شەو درێژ و عەوداڵ و بەتاڵ.

ئاغا لە پەنا سۆبەی گەرموگوڕ دانیشتووە. دەست و پێوەندی هەندێ بە پێوە و هەندێ لە سەر ئەژنۆ دانیشتوون. شەویلکەش گاهێ بە شەوچەلە و گاهێ بە قسەی پڕوپووچ ئەبزوێ. بێدەنگی هی ئەو کەسانەیە کە خەمیان هەیە.

سەری شەو دیتم کابرایەك وەك سێبەری هەورێك کە بۆ ماوەیەکی کورت پەڵەیەکی بۆر بخاتە سەر زەوی و تیژ تێپەڕێ هاتە ناو دیوەخان، بەڵام کەس نە رووی تێکرد و نە تەنانەت زانی کە کەی هات و چەندە وێستا و چۆن چووە دەرەوە. من لە کۆڕی دیوەخانا وەك پینەیەکی ناحەز لە سەر بەرگێکی تازە وەها بووم. نە قەت تفەنگێکم لە کەوێك تەقاندبوو، نە هەرگیز راوی کەروێشکم دیتبوو و نە قسەی خۆشی وەهام ئەزانی ئاغای پێ بهێنمە گەشە. تەنیا ئەوەندەم لە دەس ئەهات لە گۆشەیەکا دانیشم و گوێ بدەمە ئەو قسانە کە هەموویان بە لامەوە بێ بایەخ بوون. لە دیوەخان هاتمە دەر و لە پێشخانەی نیوەتاریکی پێشخانەکەدا بە شوێن جێگایەکا چاوم گێڕا، چاوێکی لێ گەرم بکەم، کەچی چاوم بە هەیکەلێکی پەڕپووت کەوت کە هەر دوو ئەژنۆی لە باوەش گرتووە و سەری بە سەر باسکیا شۆڕبۆتەوە. چرای گرسۆزی پێشخانە ئەوەندە رووناکی نەبوو کە بیناسمەوە، بەڵام کاتێ منیش وەك ئەو لە تەنیشت سۆبەی دامرکاوی پێشخانەکە دانیشتم و باش سەرنجمدا زانیم ئەو کەسەیە وا سەری شەو هاتە دیوەخان و زوو گەڕاوە. لام سەیر بوو کە بۆچ نەچۆتەوە ناو خێزانەکەی خۆی. هەر لەو بیرانەدا

بووم که لێی پرسیم: «وا دیاره خەڵکی ئێره نیت؟»

لەو ماوەیەدا سەبیلەیەکی تێکردبوو؛ مژی یەکەمی لێدابوو؛ لە ژێر نووری ئاوری سەبیلەکەیا رواڵەتیم هاتە بەرچاو؛ لە پەیکەرەی خودایانی یۆنانی کۆن ئەچوو. دەم و چاوێکی زبری بە چین و گنجی ورد و درشت داپۆشراو، سەر گۆنای کەمێك قوت، گووپی تێکقوپاو، چەنەی پان و هەندێك هەڵتۆقیو.

کوتم: «نا من ئێرەیی نیم، بەڵام تۆ چی؟ تۆش غەریبەی؟»

مژێکی تری لە سەبیلەکەیدا و دووکەڵ وەك ئەژدیها بە جینگڵ‌دان بەرەو تاریکایی میچی هۆدەکە کشا.

ـ «نە، من خەڵکی هیچ شوێنێك نیم. لە هەموو لایەك غەریبەم. تەنانەت لە ناو خێزانەکەی خۆشما غەریبەم. پیرۆز پێم ئەڵێ، تۆ دەستەوەستان و بێکارەی، هێشتا تێنەگەیشتووە چارەنووس یانی چی؟»

بیرم کردەوە ئەم چارەنووسە، ئەم ئاسمان تاوانبارکردنە، گاهێ چەندە تەسکین ئەدا بە دڵی خەمبار. پرسیم، پیرۆز خێزانتە؟

کوتی: «بەڵێ، پیاو بێ‌ژن ناحەوێتەوە، ئەگەر هاوسەرێکیش پەیدا ئەکا ئەمەیە ئاکامی. لای وایە من خوام، نەخۆشی و ساغی منداڵەکەمان بە دەس منە. خوا ئەزانێ کاتێ ئەو کۆرپە ساوایە بە دەم تاوتێوە ئەناڵێنێ، من ئەبم بە برێشکەی سەر سێڵ. ئاخر ئەو بەستەزمانە تەمەنی دوو ساڵە و بەرگەی نەخۆشی ناگرێ.»

پرسیم: «دەی جا بۆ هەڵناسی بچیەوە بۆ لای؟»

بە ناڵینەوە کوتی: «چیم لە دەس دێ. ئاغا کردوویەتە سەرم، بەیانی باراشی بۆ بەرمە ئاش. زمهەری زستانی ئاغا، تا لێئەکرێ و تەواو ئەبێ دە رۆژی پێ‌دەچێ و من ئەبێ ئەو ماوەیە لە لای باراشەکان بمێنمەوە. هاتم بە ئاغا بڵێم کەسێکی تر بنێرێ؛ بەڵام دیتم لە هۆدەی گەرما کە باسی راو و رابواردنە، چۆن ئەتوانم باسی سەرما و نەخۆشی

بکەم. بەڵێ من غەریبم. لە هەموو لایەك، تەنانەت لە ئاواییەکەی خۆشما، لە ناو خێزانەکەما و لە ناو بەرگە شڕەکانیشما.»

قاقای کوڕی دیوەخان، لوورەی گورگی بیابان و گژەی بای زستان بە یەکەوە بەرز بووونەوە و تێکەڵ بوون. سەرم سووڕا. رق و توانج و تووك بە قووڵترین ناخی دڵما گەڕا. بەڵام...بەڵام، چیم لە دەس ئەهات؟ هەر وەك ئەو پیاوە چی لە دەس نەدەهات بۆ تیماری کۆرپەکەی. هەستم کرد ئەوەندە بێهێزم، ئەوەندە هیوا بڕاوم کە هاکا بڕوا بە چارەنووس بە سەرما زاڵ بێ. هەر دوو ئەژنۆم گرتە باوەش. خەو لە چاوم تارا و خەم خۆی خزاندە ناو دڵمەوە. سەرم بە سەر ئەژنۆما شۆڕ کردەوە و چاوم نایە سەریەك و وامزانی لە ماڵی ساردوسڕی کابرا دانیشتووم.

کۆرپەیەکی نەخۆش، لەشی شلك و بێهێزی لە ئاوری یاوا ئەسووتا. تەنانەت هێزی گریانیشی نەمابوو، بەڵام ئەیناڵاند و هەر ناڵەیەکی ئایەتێکی خوایی بوو کە نوێژی ترسی هەڵئەگرت. دایکی وەك ئاسکێ کە لە دەس راوچی رایکردبێ، نیگای پڕ بوو لە ترس و دوودڵی. چاوێکی لە چەپەری شڕی ناو ماڵەکە بوو کە مێردەکەی لە دیوەخان بگەڕێتەوە و چاوەکەی تری پاسەوانی نەخۆشە بچووکە بێ تاوانەکەی ئەکرد. هەر نیگایەکی توانجێك بوو بۆ کۆمەڵی ئادەمیزاد.

سەرم بەرز کردەوە. کابرا نەمابوو، هەر وەك بێ خشپە هاتبوو، بێ چرپەش رۆیشتبوو. راستی ئەکرد. ئەو لە هەموو شوێنێك غەریب بوو. بەڵام بەو چەن قسەیە منیشی کردبوو بە هاوسەفەری خۆی. سەفەری هەرێمی غەریبی. هەستم کرد کوڕی دیوەخان بێدەنگە. خەوی بەربەیان لە هۆدەی گەرما کاری خۆی کردبوو. بەڵام من غەریب بووم. تەنانەت لە ناو بەرگەکانی خۆشما. ئەو بەیانەش کە خەریك بوو لە سنووری ئەو رۆژەوە دەرئەکەوت، غەریبی لێئەباری.

١٣٥١/١٠/٦

رووناکبیر

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. تکایە گوێ بگرن بۆ پارچە پەخشانێك. هەڵبەت پێویستە لە سەرمان کە دووپاتەی بکەینەوە ئەم بەرنامەیە هەمیشە بە راسپێری خۆی زانیوە لەگەڵ روونکردنەوەی قوتابخانە وێژەییەکانی کورد و ئێران و جیهان، نموونەی شێعر و نەسری کورد و نەتەوەکانی تریش بخاتە بەرچاو. ئێمە ئامادەین کە شوێنەواری گوێگرانی رووناکبیرمان لەم بەرنامەیەدا بڵاو بکەینەوە و سەبارەت بە پرسیارێك کە لە بارەی وێژە و هونەرەوە بۆ ئەوان پەیدا ئەبێ، وتووێژیان

لەگەڵ بکەین و بە هەر دوو لا تێکوشین بۆ ڕوونکردنەوەی ئەو گۆشە تاریکانە کە دێتە بەرچاو. ئەزانن کە ئەم بەرنامەیە هەوڵی داوە بە شێوەیەکی نوێ لە وێژە و هونەر بکۆڵێتەوە و هەرێمی باسەکەی پان و پۆڕ کاتەوە، بە چەشنێ کە هەموو ئەو شتانە کە تەئسیریان لە سەر هونەر هەیە بگرێتەوە، چونکە ئەزانین وێژە بە ناوی بەشێ لە هونەر، لە کۆمەڵا پەروردە ئەبێ. بێگومان هەموو ڕووداوێکی کۆمەڵایەتی، هەموو ئەو شتانە کە باری کۆمەڵییان هەیە، وەك مێژوو و ئابووری و زانیاری، تەئسیر ئەکەنە سەر وێژە و هەرێمی دەسەڵاتی باسەکەی ئێمە هەموو ئەوانە ئەگرێتەوە و لە ڕێبازی تەسك و تەنگی لێکدانەوی وێژەوانیدا ناوەستێ. چونکە ئێمە لامان وایە بە زانینی ئەم شتە بێبایەخانە کە فلان شاعیر کوڕی کێ بوو، تەمەنی چەند ساڵ بوو و یا فیسارە شێعر لە باری تەقتیعی عەرووزییەوە چەندە ڕێك کەوتووە و ئیهام و ئیستعارە و فەننی تری بەدیعی چەندە زۆرە، شتێکمان پێنابرێ و دەسکەوتێکی هێژامان دەس ناکەوێ. گرینگ ئەمەیە بزانین کە نووسەر و شاعیر و هەر هونەرمەندێکی تر بۆ جوان کردنی باری ژیان و بەرەوپێش بردنی کۆمەڵ چی کردووە و چی لە دەس هاتووە؟ ڕەنگە هەندێك بڵێن شاعیر خاوەن دەسەڵاتی ماددی نییە کە بتوانێ کۆمەڵ بەرەوپێش بەرێ؟ ئێمە لە بەرامبەر ئەم پرسیارە چاوەڕوانکراوەدا ئەڵێین: بەرەوپێش بردن و جوانکردنی ژیان، پێویست ناکا بە چەشنێکی بەرچاو و دیار لە هەرێمی ماددیا تا بێ. کەس ئینتزاری لە هونەرمەند ئەوە نییە کە کاری کاربەدەستانی وڵات بگرێتە ئەستۆ. هونەرمەند کاری ئەوەیە کە ڕێگای خەڵك ڕووناك کاتەوە و لە ڕابردوو و داهاتوو و ئێستای تێبگەیەنێ. ناحەزییەکان دەربخا و کۆمەڵ ئامادە بکا بۆوەرگرتنی ژیانی بەرزتر و ئینسانیتر.

ئێستا پارچە پەخشانەکەتان پێشکەش ئەکەین، بە هیوای پەسندی ئێوە.

پەنجەرەکانم کردەوە. هەستم کرد هەوای فێنکی کۆڵان خۆی کرد بە ژوورەکەما

و چەشنی تەمی بەرەبەیان لە دەوری لەشم هاڵاو گەرمای لەشمی کرد بە هەڵم. ئەتکوت لە ناوەوە ئەسووتێم و دووکەڵم لە سەر هەڵدەستێ. ناو کۆڵانەکە رووناك بوو، وەك زەردەیەك کە نازانی هی شەرمە، هی توانجە یا هی خۆشەویستی. ناو هۆدەکەم گرژ و مۆن بوو و لەسەر بەڕەیەکی خرسەکی کۆن کتێبەکەم لەیەك کرابۆوە. ئەتکوت لە بەر شەکەتی سینگی رووت کردووە و هەر دووك دەستی راست راکێشاوە.

هەر کە زرەی زەنگی دەرگای حەوشەکە هەستا بە گورجی خۆم پۆشتە کردەوە و بە دوو لۆقی درێژ خۆم گەیاندە بەر دەرگا. دەستێکی بچووکی سپی بۆ جاری دووهەم درێژ کرابوو زەنگ لێبدا کە من دەرگاکەم کردەوە و دەستە بچووکەکە بە ئەسپایی هاتەخوارەوە و خۆی خزاندە ناو دەستی گەرم و تاسەباری منەوە. پرسیم: «درەنگ هاتی؛ لات وا نییە چاوەڕوانی لە وزەی مندا نییە؟»

لەسەرخۆ جانتایەکی پڕلە کتێبی کە بە دەستیەوە بوو لە گۆشەیەکا دانا و پاڵی دا بە دوو سەرینی کوردییەوە کە جێگای کاتی تەمەڵی من بوو. کوتی: «سەردەمی زوو بۆ هەموو شت کاتیان هەبوو. بۆ یەکتر دیتن، بۆ حەسانەوە، بۆ کار و بۆبەزم و ئاهەنگ و راو و زەماوەند. بە تایبەت بۆ دڵداری.»

کوتم: «ئێستە چی، گوایە شەو و رۆژ کورتتر بوونەتەوە؟!»

بە کەمێك دڵڕەنجییەوە کوتی: «رووناکبیر دەرگای لە سەر خۆی پێوەداوە و ئاگای لە ژیانی کۆڵان و گەڕەك بڕاوە. تۆ تا بە ئەسپایی مژێك لە سیغارەکەت ئەدەی نیو سەعات ئەخایەنێ. لە کاتێکا لە ناو گەڕەك و کۆڵان هەموو کەس رائەکا؛ بەرمو کوێ، خوا ئەزانێ. زەنازەنا و دەنگ و هەرا هەرگیز نابڕێتەوە. تۆئیتر نابینی کەس بۆ لەدەسچوونی ئەوینێك، بۆژاکانی گوڵێك بگری. کەس چاوی لە هەڵفڕینی پەپوولەیەك نییە. باڵدارێ کە جارجار سەرنج رائەکێشێ، واشەی ئاسنە کە مەلی گیان راو ئەکا. ئیتر کەس بەمەوە ماندوو نییە کە مەلی گەرمێن لە بەهارا بێتەوە و لە پەنا شەتاوێکی سەوز و

مەندا بنیشنەوە و وێنەیان بکەوێتە ناو ئاوێنەی گۆلاوەوە.»

کەمێك پشووی هاتەوە سەرخۆو سەری هەڵێنا و دوو فرمێسکی روونم لە سەر گۆلاوی شینی چاوی بەدی کرد کە ئەهاتن ببن بە دوو دڵۆپی شەونم لە سەر پەڕەی گوڵی گۆناى.

کوتم: «ژیان ئەگۆڕێ و کەس ناتوانێ پێش بە گۆڕانی ژیان بگرێ.»

کوتی: «بەڵێ، ئەگۆڕێ، بەڵام پرسیار ئەمەیە، بۆچ بەرەو دزێوی ئەچێ؟ تۆ لات وایە چارەی هەموو دەردێك لەم پەڕاوانەدایە کە هۆدەکەت پێ پڕ کردوون! لە کاتێکا من بڕوایەکی ترم هەیە. ئەڵێم دانیشتن و دەرگا بەستن و تەنانەت لە سەرما و گەرمای ناو کۆڵانیش بێ خەبەر بوون خۆی دەردە. رووناکبیری تەریك خۆی سەربارە.» پاشان وەك کەسێك کە لای وابێ هەرچی ئەیڵێ بۆ ئەو کەسە وا گوێی لێگرتووە وەك بەردێك وایە بە گومبەزێکیدا بدەی، کوتی: «قسەکە رۆشنتر و دیارترە لەمە کە لە سەری بڕۆم. کۆمەڵ وەك داری «ئەلاقوچکێ هەلەقمەلەق» وەهایە. کەمێك لەوسەری دانیشتوون و زۆرێك لەم سەرەی. لانی زۆرەکان نیشتۆتە سەر زەوی، وەك سەری نیری جووتیاری بێ گاجووت و توو، لانی کەمەکانیش پەڕیوەتە بەرزی. تۆ لات وایە چار چییە؟ وەك تۆ دانیشتن و سەر بە کتێبا گرتن و دووکەڵی خەفەت بە با کردن؟ یا هاندانی ئەو زۆرانە کە هەستن و سەر داری ئالاقووچێ سووك کەن؟ ئەو دەمەیە کە ئەبینی کەمەکان دێنە خوارەوە. ئەگەر جووتیار بۆ خۆی بچێنێ و بۆ خۆی بدروێتەوە، دەرەبەگ کوا کۆشکی چەند قاتی بۆ بەرز ئەبێتەوە؟

٥١/١٠/٢٠

گەڕانەوە

هەر کە چاوی بە رووناکایی حەوشی نەخۆشخانە کەوت هەتاوێك لە دڵیا هەڵات. وەك فانووسێك کە هەڵیکەی و پڕشنگی گڕەکەی بکەوێتە سەر شووشەکەی. هەتاوێك بە سەر حەوشی نەخۆشخانەکەدا پان ببۆوە و شەونمی لە سەر چیمەنەکەی بە تامەزرۆیی هەڵئەمژی. لە بەرچاوی هۆمەر هەموو وڵات ئەتکوت دەمێکە و بە زەردەیەك کراوەتەوە. لە حەوشی نەخۆشخانەکە تێپەڕی و پێی نا ناو شەقامەوە. پاش شەش مانگ بێدەنگی خەستەخانە و نیوەنووزەی نەخۆش و چرپەی بەئەسپایی نەخۆشەوانەکان، هەرای ناو شەقام بۆ گوێی هۆمەر لاوێنەرەوە بوو، چونکە نیشانەی ژیان و کار و زیندووبوون بوو. ماوەیەك لەبەر دەرگا وێستا. چەن جار ئاوڕی داوە بۆ حەوشی

نەخۆشخانە و چەن نەخۆشی دی بە بەرگی سپی نەخۆشخانەوە خۆیان لە بەر هەتاو هەڵخستبوو. بە پێکەنینێك و دەس ڕاوەشاندنێك ماڵاوایی لێ کردن؛ پاشان لە ناو هات‌وچۆکەرانی شەقاما گوم بوو.

هۆمەر بێ ئەوە بزانێ بۆ کوێ ئەچێ لەم کۆڵانەوە بۆ ئەو کۆڵان، لەم شەقامەوە بۆ شەقامێکی تر پیاسەی کرد و هەموو دووکانێکی شار سەرنجی ڕاکێشا، چەند جار بێ ئەوە بڕوانێتە چرای سوور پێی نا ناو شەقامەوە و لێخوڕەکان قسەی سووکیان پێ کوت. هۆمەر لای سەیر بوو کە ئەمانە بۆچ جنێو ئەدەن. هەرچی ئەیکرد نەیئەتوانی هۆیەك بۆ ئەم هەموو پەلەیە بدۆزێتەوە. وەك شارەمێروو خەڵك ئەهات و ئەچوو و کەس کەسی نەدەناسی. لەپڕ تاسەی ئاواییەکەیان وەك تەڵخەك کەوتە سەر دڵی؛ پێی شل بوو و بازی بەهەڵپەی نیگای کە هەموو لایەکی ئەپشکنی، گەڕایەوە بۆ هێلانەی دەروونی. شانی‌لەشانی چەن کەس دا و چەن جار بە توڕەییەوە پێیان کوت: بەرپێت تماشا کە، مەگەر کوێری؟! بەڵام هۆمەر هەر بە لەش لە شارا مابوو، بە گیان و دڵ گەڕابۆوە دێ. لە کەناری مەیدانێکی گەورە کە لە ناوەڕاستەکەیا پەیکەرەی پیاوێکی مەزن لە بەرد دروست کرابوو، چاوی بە تاقمێك کەوت کە بە جل‌وبەرگەکەیانا لە خەڵکی دێهات ئەچوون. گەنج و پیر و مناڵ هەموو لە بەربەڕۆچکا دانیشتبوون. یەك خەریکی قەنەکێشان بوو، یەك بە تاسەوە لەنجەولاری ئافرەتێکی گرتبووە بە ر ڕوانین و یەکی تر خەونووچکە ئەیبردەوە و زەنگن و پێمەڕەکەی لەلای دەستیا دانابوو. هۆمەر هەستی کرد لەو تاقمە نزیکترە تا ئەو شاریانە کە جنێو ئەدەن، بێهوودە پەلەیانە و یەکتر ناناسن. هێندەی پێ نەچوو کە هۆمەریش یەکێك بوو لەو کۆڕە.

هۆمەر لە ژێر چاوەوە لە جل‌وبەرگی ئەو هەژارانە ورد بۆوە. کوردی نەبوو، بەڵام هێشتا لە بەرگی کوردی نزیکتر بوو تا بەرگی فەرەنگی. خەڵکی شار زمانیشیان کوردی نەبوو، بەڵام هۆمەر ئەیزانی ئەڵێن چی، چونکە زۆر وشەی کوردی لە زمانەکەیانا هەبوو.

ویستی لەگەڵ گەنجێکا کە لە پاڵ دەستیەوە دانیشتبوو و کۆتێکی کۆنی ئاتەگ‌درێژی لەسەر بەرگی دێهاتییەوە کردبوە بەری قسە بکا، بەڵام گەنجەکە هەر خەریکی روانینی ئافرەتەکانی شار بوو. تا یەکیان لە دوورەوە ئەهات نیگای ئەو گەنجە وەك هەنگ بە سەر سینگ و کەمەر و دەم‌وچاویەوە ئەنیشت و تا لەبەرچاو گوم نەبوایە دەستی هەڵنەدەگرت. هۆمەر ناچار کوشمەی کرد و بێدەنگ بوو. لە خەیاڵا گەڕایەوە بۆ ئاواییەکەیان. هاتەوەبیری کە شەش مانگ پێشتر لە کاتێکا خەریکی بەفرماڵینی سەر بانی خۆیان بوو کەوتە خوارەوە و رانی شکا. ئەو شەوە ساردانەی هاتەوە بیر کە تاوتێی برینداری بڕستی لێ بڕیبوو، بە چەشنێ کە خێزانی ئەیکوت حەوتەیەك لەسەریەك شەو تا بەیان وڕینەی کردبوو. خێزانی ئەیکوت کە وڕینەکانی ئەوەندە کوفر بوون کە لەوانە بوو بەرد بباریێ! بەڵام خوا بەزەیی پێیاندا هاتبوو و تەنیا تەرزەی بە ئەندازەی سەرەچۆلەکەیەکی باراندبوو و سەری مناڵەکەیانی شکاندبوو!

هەودای بیرکردنەوەی هۆمەر بە دەنگێکی تیژی وەك نووکی مقەست پچڕا و گەڕایەوە ناو هەرای شار. پیاوێکی چوارشانەی سمێڵ بابڕ چەن گەنجێکی لە هەژارە دێهاتییەکان بە پێوە راگرتبوو و چەشنی چێودارێکی پسپۆڕ ئەیڕوانییە بەژن‌وباڵا و دەست‌ومەچەك و شان‌وباهۆیان. ئەتکوت خەریکە بیانکڕێ. گەنجەکانیش بێدەنگ هەرکام بە پاچێك، پێمەڕەیەك، یا زەنگن و قوڵینگێکەوە راوەستابوون و چاوەڕوان بوون بزانن کابرا کامیان هەڵئەبژێرێ بۆ کار. کابرا هاتە سەر سەری هۆمەریش، ماوەیەك تماشای بەرگە کوردییەکەی کرد و بە پێکەنینەوە شتێکی کوت کە هۆمەر تێی نەگەیشت؛ پاشان چەن کەسی لەوانی تر هەڵاوارد و خۆی کەوتە پێشیان و رۆیشتن. هۆمەر لە پیرەپیاوێکی کە خەریکی تەکاندنی خۆڵەمێشی سەبیلەکەی بوو پرسی: «ئەمانە بۆ کوێ چوون؟»

وا دیار بوو هەژاری ئەو هێزەی هەیە کە ئەوان لە زمانی یەك تێبگەیەنێ. پیاوە

پیرەکە لە وەڵاما کوتی: «کار!» پاشان دەستی بە زگیەوە گرت. وا دەرئەکەوت برسییەتی. هۆمەر لە کیفە کۆنەکەی چەند ئەسکیناسی کۆنی دەرهێنا و کوتی: «من دراوم هەیە، بەڵام نازانم نان لەکۆی دەس ئەکەوێ.» کابرا پیرە بێ‌ئەوە لای وابێ پێویستە سپاسێك بکا، کەمێك لە دراوەکەی وەرگرت و پاش چەند وردەیەك هەر دەستی بە هەڵپە بوو ئەکشا بەرەو نانی گەرمەتەنوور.

هۆمەر لە ئوتوبووسێکی شەق‌وشڕا کە بەرەو موکریان ئەچوو سەری بەسەر سینگیا شۆڕببۆوە. لەسەر خوانی شەکەتی بە خەوێکی خۆش میوانداری کرابوو. خەوێکی خۆش و پڕلە خەونی خۆش. خەونی ئەمە کە جارێکی تریش خەڵکی ئاواییەکەی ئەبینێتەوە، لەگەڵ خێزانیا لەسەر ئاوری نزیك لە دامرکان بە حەوجۆشی رەش و کتری تەنەکە چای تازەدەم ئەخۆنەوە، دیسانەوە خێزانی ئەڵێ، پیاوەکە ناشکوری مەکە خوا بۆئێمەش گەورەیە و ئەویش وەڵامی ئەم قسانە تەنیا بە بزەیەکی پڕمانا ئەداتەوە.

تا حەوتەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین.

ئاسۆ روونە

هەر کە ئەبوو بە لای ئێوارە، یەك یەك لەماڵ و لە سەر دووکان و لە شوێنی کار ئەهاتینە دەرەوە و هەموو رووممان ئەکردە چایخانە و کەناری گۆلێکی گەورە کە جێگای ئاولێهێنانی کچانی شارە خنجیلانەکەمان بوو. پۆل پۆل گەنجی تاسەداری دڵ پڕ لە هیوا بە پیاسەی نەرم و شۆخ لە شەقامەکەوە تێئەپەڕین و هەر کە ئەگەیشتنە نزیکی گۆلەکە هەنگاویان شل ئەبوو و بازی نیگایان لە سەر داری تازە نەمامی بەژن و بارێکی بە کەشم و نەشم ئەنیشت. ئیتر هەر روانینی گەرم و بێ پەردەی کوڕان و نیونیگای نیوەئاشکرای

کچان بوو کە ئاڵوگۆڕ ئەکرا. گاهێ دەستێکی پیاوانە بە سمێڵێکی خورماییا ئەهات و لەو لاشەوە پەنجەیەکی نەرم و سپی، لکی پووشین و دەسماڵەکەی لا ئەدا و بۆ ماوەیەکی کورت چەشنی هەورێکی سپی بێباران، بەری رۆژی گەشی چاوی ئەگرت و تەزوویەکی خۆشەویستی وەك شنەی دەم بەیان ئەکەوتە سەر دوو لەشی گەرم و گەنج، چونکە هەردووك لا ئەیانزانی ئەم ئیشارە کورتانە، بانگهێشتن و میواندارییەکە بۆ سەرخوانی رازاوەی ئەوین لە نیوەشەوێکی لە بیر نەچووا کە بە پرشنگی نیوەرەنگی مانگەشەو رووناك ئەبێ و بە کاتی شیرین و کورتی بەیەکگەیشتنێکی پاکا لەگەڵ ئەبەدییەت و هەرمان تێکەڵ ئەکرێ.

فەرهاد بە پێچەوانەی هەموو هاوتەمەنەکانی زۆرتر لەوە کە قسە بکا و بجووڵێتەوە، بیری ئەکردەوە و کش و مات ئەیڕوانی و لەم دوو چاوەوە کە ئەتکوت دوو شەوەی بێگەردن نەتئەتوانی پێ بنێیتە ناو سەرای دەروونییەوە. ئەتکوت هۆدەیەکی تەریکە کە دوو پەردەی رەش دەرگای خۆرەتاوی لە سەر پێوە داوە. فەرهاد هەموو ژیانی لە ناو خۆیا بوو. ئەتکوت ئەو دەشت و کێوە کە بەهاران بە گەزیزە و نەورۆزە و هەزاران گوڵ و گیای رەنگاورەنگی تر خۆی ئەکرد بە بووك، ئەو هەموو زیل و بەمە کە لەسەر هەر لکی دارێکەوە دەنووکی بچووك و گەرووی ئەویـنداری مەلی ئێسك‌سووك هەڵدەستا و لە پەنا هەموو جۆگە و رووبارێکدا «دارسیاس» خودای مووسیقا و شۆر و تاسە ئەبووژایەوە، لە دڵی فەرهادا هیچ هەستێکی لاوی نەدەلاواندەوە. ئێوارانە کە هەموو لاوانی شار دەستیان لە کار هەڵئەگرت و لە ناو شەقام و گەرەك و کۆڵانا بڵاو ئەبوونەوە و بە دڵی خۆیان ئەژیان و ژەنگ و ژاری شەکەتییان لە چاوەی پیرۆزی کەوسەری دڵدارییا ئەشوت، فەرهاد بە باوەشێك کتێبەوە رووی ئەکردە چۆڵی و لەگەڵ جیهانی زانست و هونەرا تێکەڵ ئەبوو و رۆژپەڕی ئێوارێ ئەگەڕایەوە و ئەچۆوە ناو ماڵ.

ئەگەر هەواڵێك تەوسی بدایە لە جیهانی تایبەتی ئەو، بیکوتایە لەم هەموو سەر بە

کتێیاگرتنه چی دەس ئەکەوێ، لەسەرخۆ ئەیکوت: «بەری داری باغچەی کتێب، بیرکردنەوەیە.» ئەیکوت: «جیهانی ئێوە هەرچی هەیەتی بە روانینی یەکەم دێتە بەرچاو. جیهانی ئێوە قاشێکی بچووکە لە زەمان، بەڵام من لە جیهانی کتێبا دوێنێ و ئەمڕۆو بەیانی ئەبینم و هەست ئەکەم رووبارێکم کە خوڕو خوڕۆشان بە مێژوودا دێمە خوارەوە، نەك وەك ئێوە کە ئەبن بە گۆلاوێکی قەتیس‌ماوی بە خاكوخۆڵ گەمارۆدراو و تەنیا لە روانگەیەکی تەنگەوە ئاسمان ئەبینن.»

فەرهاد ئەوەندە لە ناو خۆیا ئەژیا کە منیش کە لە هەموو کەسێ لێی نزیکتر بووم تا ئەو رۆژە نەمدەزانی دەنگی ئەوەندە خۆشە. ئەو رۆژە من هەستێکی نەناسراوی سەرکێش هەڵیگرتم بۆ کەناری رووبارێك کە دەوروبەری بە دارەبی و گیای بەهاری شینی ئەکردەوە و لەژێر دارەکانا ئەکرا چاو ببڕیە شەپۆلی بێ هەدای رووبارەکە و ژیانی رابوردووت بێتەوە بیر. ئەشکرا لەگەڵ کچێکا ژێردارەکان بکەی بە جێژوان و گوێ بگری لە جریوەی مەل و شنەی شەماڵ کە لەشی شلکی گیاوگژی لەیەك ئەخشاند و لە جیهانی خەیاڵا یا سواری ئەسپی شەپۆل بیی کە یاڵی شۆڕ کردبۆوە و پەلی ئەکوتا بەرەو ئاسمان، یا باڵی سپی هەوری بێباران کە وەك قوو بە دەریای بێسنووری ئاسمانا پۆل‌پۆل تێئەپەڕین بکەی بە قۆناخ. من سەرگەرمی ئەو خەیاڵانە بووم و ئەشکام بەرەو لێواری رووبارەکە کە دەنگێکی یەکجار بەکوڵ هاتە گوێم:

کچە بۆکانی کە بووکی نازن
قۆڵ بە بازن، مل و پێسیر وازن
زەردە مەم دیارە کە خاوەن نوستوون
بۆ پشوودان لە کراس دەرکەوتوون

....

تا دەستم نەنا سەر شانی و نەمکوت دەمخۆش، نەیزانی. لە پەنایا دانیشتم و پرسیم: «تۆ کە دەنگت ئەوەندە خۆشە، ئەوەندە جوان چاك و پێکەوتووی، بۆچ ناتەوێ لە کاتی لاویت کەڵك وەربگری؟» دیسانەوە چاوی هەر ئەو جووتە شەوە رەشە بوو کە بە ئەندێشەوە ئەتتوانی تماشای کەی، بەڵام بە پێچەوانەی هەموو جارانی پێشوو کە لە بەرامبەر ئەم پرسیارە تەوساوییانەدا زەردەیەکی ئەخستە سەر لێو، وەڵامی منی بەم چەشنە دایەوە:

«من بۆ خۆم ناژیم. من تەنیا نیم. ئەم خەڵکە هەموویان بەشێکن لە من؛ چۆن ئەتوانم تێر زگم بخۆم لە کاتێکا سەرم دێشێ. چۆن ئەتوانم پڕبە دڵ پێبکەنم لە حاڵێکا ئەندامێکم لە ئاگری دەردا خەریکی توانەوەیە؟ منیش ئەوین ئەناسم. جوانی ئەپەرەستم، بەڵام لە کاتێکا هەزار ئەوین لە دڵی هەژارانا ئەخنکێ، جوانی ئەسیری دەستی دێوی ناحەزییە، چۆن ئەتوانم ئەویندار بم و بە جوانی هەڵبڵێم؟»

ئەمە یەکەمین و دوامین قسەیەك بوو کە لەم بارەوە لە فەرهادم بیست.

تا بەرنامەیەکی تر بە خواتان ئەسپێرین.

١٣٥١/١١/١٨

وەنەوزی بۆری شەوانی درنجاوی

بە سەرخۆشی لە بارێکی شەوانە ئەگەڕایەوە. خۆی بەم جێگایانەی ئەکوت: «نایت کلاپ». ئەهاتە بەرچاوی کە تا ئەژنۆی لە ناو شەقامی بێهاتوچۆو بێدەنگا بە تەم و مژەوە ئەبێ. وای ئەزانی پێی لە زەوی بڕاوە و خەریکی فڕینە. فڕینێکی بە ئەسپایی، چەشنی نیشتنی قورینگ لە پەنا شەتاوێك. لەو «نایت کلاپ»ە چەند جار قامکیان بۆ لا راداشتبوو. ئەو وای زانیبوو تاقمی لایەنگرانین و شێعرەکانی ئەویان لە گۆوارە بەنرخەکانا خوێندۆتەوە و بێگومان هەر کامیان نوسخەیەکیان لە کۆمەڵەی

شێعری تازەی ئەو بە ناوی «وەنەوزی بۆری شەوانی درنجاوی» لە ماڵا هەیە. ویستبووی رواڵەتێکی شاعیرانەی هەبێ، هەستابوو بۆ تماشاکردنی دەموچاوی. رووی کردبووە ئەو شوێنە کە دەستی لێ ئەشۆن. لەبەر ئاوێنە بە خۆیا روانیبوو و هەستی کردبوو مووی سەر و کاکوڵی رێك‌وپێکە. بە دەست کەمێکی شێواندبوو. بۆ ئەوە شیاوی ناوی «شاعیری شێواو» بێ. کاتێ گەڕابۆوە، ویستبووی بە بزەیەك تاقمی لایەنگرانی بە سەر کاتەوە و ئەوانیش وەڵامی بزەکەی ئەویان بە قاقایەکی تێکڕایی دابۆوە، شاعیر وای دانابوو کە ئەم قاقایە زۆرترە لەوە کە کاری ئاوی تاڵی سەرخۆشکەر بێ، کاری بزەی لاوێنەرەوەی ئەوە. بە دڵنیایی لەسەر جێگای خۆی دانیشتبۆوە و ئەمە بیرە بە مێشکیا هاتبوو: «ئەگەر ئێمەی هونەرمەند نەبین و پەژارەی هەموو ئەم خەڵکە ساکارە نەکەین بە هی خۆمان، بەستەزمانانە چەندە زوو پشتیان لەژێر باری خەما کۆم ئەبێتەوە.» هەستی کردبوو کە ئەوەندە بەرز بۆتەوە سەری لە میچی هۆدەکە ئەدا. تەنانەت لەو کەسەی بە لای دەستیەوە دانیشتبوو پرسیبووی: «ئەم میچەیان بۆچ وا نەوی دروست کردووە؟» بەڵام کابرا وەڵامی نەدابۆوە. بە بیریا هاتبوو شێعرێك بڵێ بۆ ئەو جیهانە کە هونەرمەندی تێدا نییە و لە دڵی خۆیا گەلاڵەی شێعرەکەشی گرتبوو «وڵات هەمیشە زستانە، مەڵێ بەهار تۆراوە و هەرگیز ناگەڕێتەوە، بزەیەك لەسەر گوێسوانەی لێویێك دیاری نادا، هەتاو کۆچی دوایی کردووە، ئەوین وەك کوانووی دامرکاوی پاش کۆچی خێڵ، سارد و سڕ هەڵگەڕاوە» و بە خۆی گوتبوو: «لەبیرم نەچێ ئەم شێعرە ئەبێ ئاهەنگێکی خەماوی هەبێ. بەڵام نەك تا رادەیەك کە ببێتە شێعری سەر شیوەن.»

سەرخۆشی ئارەق و دڵخۆشی کاتێ کە شێعرەکەی بە پیتی گەورە لە گۆواری ویژەیی ناسراو چاپ ئەکرێ، تێکەڵ ببوون و مەودای تەسکی هۆدەکەی لەبەر چاو تەنگتر ببۆوە.

لە شەقاما تا ئەژنۆی بە تەم و مژی ئەفسانەوە ئەبوو، بەرەو کوڕێك ئەفڕی کە

لەویّ چەن هونەرمەندی‌تر چاوەڕوانی بوون. کاك سروشت کە نەققاشی گەل بوو تابلۆکەی چەند رۆژ پێشتر جایزەی گەورەی «بینالّ»ی وەرگرتبوو. ئەو تابلۆیە کە نەققاش ناچار بوو بە ٣٧ هەزار تمەن بیفرۆشیّ، بریتی بوو لە چەند کونی وەك گولّوێنەی تەندوور، ئەگەر کەسێك چێشکەی هونەری نەبوایە لای وائەبوو نەققاشی منالّێکی قوتابییە کە پاش تەواوبوون بە دلّی نەبووە و خەتی خواروخێچی بەسەرا هێناوە. نەققاشەکە ئەیگوت ناوی ئەو تابلۆیە «ویەتنام»ە.

کاك زیل و بەم کە مووسیقارێکی گەنج بوو، لووتی هەر لە «کلیلی سۆل» ئەچوو و خوشکە ئارایش کە تازە زانکۆی هونەرە جوانەکانی تەواو کردبوو. ئەوەندە نویّگەر بوو کە لەسەر دێریکی چەلّەمەی بەستراوی بیّ‌جەمسەر رۆیشتبوو و گەڕابۆوە سەر هەوەلّی شارستانیگەری ئادەمیزاد. لای وابوو، ــ سوێندیشی بە زێئووس و وێنووس ئەخوارد ـ درۆناکا کە ناحەزی و دزێوی بەرزترین نموونەی جوانییە. ئەیگوت پیاو بێزی هەلّئەستیّ کاتیّ ئەچێتە ناو هۆدەیەکەوە کە هەموو شت لەسەر جێگای خۆیەتی. کاك شێواوی شاعیریش ئەم قسەیەی زۆر بە دلّ بوو و هەمیشە ئەیگوت: «تۆو شێعرێك لەسەر من خوشکە ئارایش، سەبارەت بە ئافرەتێك کە لەم وشکارۆی بیّ‌زەوقییەدا تێئەگا جوانی یانی چی.»

شاعیر هەروەها سەرخۆش بە ناو تەم و مژی ئەفسانەدا ئەفڕی. وای ئەزانی لە سەر چیای «ئەلەمپ» لە بارەگای خودایانا دانیشتووە. لەپڕ پشیلەیەك دەرپەڕی و شاعیری ئێمە کە کۆلّەباری راسپێری گرانی مێژوویی بەسەر شانیەوە ئەتگوت پووشێکە، راچەنی و دلّی دەستی کرد بە لێدان. جێگای کاك زیل و بەم خالّی بوو کە مێلۆدییەك لە لێدانی دلّی شاعیر دروست بکا.

بیری کردەوە. ترس دوژمنی گەورەی ئادەمیزادە، بەلّام نەیتوانی ناوەرۆکی شێعرێك بدۆزێتەوە کە توانجێك بیّ بۆ ترس.

گێژ و خولی خوێنی گەرم ترسی لە سەری ڕەواند و هەستی کرد کە یەکجار بە تاسەوەیە خۆی بگەیێنێتە لای خوشکە ئارایش و باسی حەیوانی سەرەتایی بکەن. باسی ئەو پشیلانە کە ددانیان بە ئەندازەی شمشیرێك درێژ بوو.

شاعیری شێواو بە کۆڵانی تەمگرتووی ڕابردوودا گەڕاوە بەرەو دوا. هاتەوە بیری کە بە منالّیش ئاوگۆشتی پێناخۆش بووە. هەڵبەت ئەو کاتە نەیدەزانی لەبەر چی، بەڵام ئێستە هۆی ئەو پێناخۆش بوونەی بۆ دەرکەوتبوو. شاعیری ئێمە دڵی وەك پەڕی گوڵ ناسك بوو. ئاشکرایە کە ئاوگۆشت پێویستی بە سەربڕینی گیاندارێك هەیە و ئەو لە فەلسەفەی هیندییەوە گۆشت نەخواردنی هەڵبژاردبوو. لە بیری مابوو کە تەنانەت جارێك لەگەڵ کاك «زیل وبەم»دا کە لووتی لە کلیلی سۆل ئەچوو لێیان ببوو بە کێشە. چونکە کاك زیل و بەم گوتی: «هیندییەکان کارێکی باش ناکەن. لە برسا ئەمرن و ئەو هەموو گایەش لە هیندا بە شەقامەکانا ئەسوورێنەوە.»

شاعیری شێواو ئەیزانی کە ئاوگۆشتی پێناخۆشە. ئەیزانی کە لایەنگری فەلسەفەی گۆشتنەخواردنی جووکییەکانە و لە بیریشی مابوو کە لەگەڵ کاك زیل و بەم دەمەقرەی لێ پەیدا بووە؛ بەڵام هەرچەند زۆری بۆ مێشکی ئەهێنا نەیدەزانی لەبەر چی کەبابی پێخۆشە؟ هاتەوە بیری کە چەند ساڵ لێرەوبەر مەلی باڵزێڕینی ئەوین لەسەر بەرزترین لقی داری دڵی هێلانەی کردبوو، دڵبەرەکەی کچێکی توولە نەمامی قژ زەردی چاوکاڵ بوو، بەڵام بە داخەوە پاش ئەو هەمووە کە شاعیری شێواو هەوڵی لەگەڵ دا و ڕەنجی کێشا و سەدها جار بە گوێچکەیا چپاند: «هەبوون یا نەبوون، مەسئەلەکە ئەمەیە». هەر تێنەگەیشت «شکسپێر» شاعیرێکی گەورەی ئینگلیسییە و هەر وای ئەزانی «گۆران» جەردەیە و «هەژار» پیاوێکی فەقیر و دەسکورتە. لەمەش خراپتر تائەو ڕۆژە کە بێدەربەستانە شاعیری ئێمەی بە دڵی شکاووە جێهێشت هەر نەیسەلماند کە گوڵێکی سیس و ژاکاو لە دڵێکی شکاو ئەچێ.

هەر لەم بیرانەدا بوو کە گەیشتە بەردەرکی ماڵی کاك سروشت. ئەو شەوە بە شادییانەی فرۆشتنی تابلۆی ویەتنام، لە ماڵەکەی خۆیا کۆڕێکی بەزمی پێکهێنابوو. شاعیر بیری کردەوە کاتێ گەیشتە ناو هۆدەکە چی بڵێ؟ ماوەیەك وەستا و لە قوژبنی مێشکیا شتێکی دۆزییەوە و چووە ژوورەوە. شەپۆلی مووسیقا وەك ئەژدەها بەرەولای کشا، کاك زیل‌وبەم خەریکی لێدانی سەمفۆنی ناتەواوی بتهۆڤن بوو، بەلاّم هەر ئەچووەوە سەر هەوای شەمام شلکی. کاك شێواو رووی کردە سەرووی کۆڕەکە تا لەسەر سەندەڵییەك کە لە ژووری هۆدەکەوە بەتاڵ بوو دابنیشێ. لەپڕ مووسیقا و هەرا و بەزم بۆ ماوەیەکی کورت بڕایەوە و پاشان قاقایەکی تێکڕایی هۆدەکەی پڕ کرد. کاك شێواو روانی کە هەموو بە سەیرەوە تەماشای ئەو ئەکەن. کەمێك بە خۆیا روانی و دیتی پارچە کاغەزێك بە دەرزی لە پشتی کۆتەکەیەوە هەڵواسراوە. کاغەزەکەی لێ‌کردەوە و سەرنجی دا تیا نووسرابوو: «مكث كند.»[1] ئەودەمە بۆی دەرکەوت کە بۆچ لە نایت کلاپەکەش خەڵکی پێئەکەنین. جا رقی لە شێعر و هونەر و هونەرمەندی هەستا و چەشنی مەلێکی بەرزەفڕ کە تیری راوچییەك بیپێکێ، کەوتە سەر زەوی و هەستی کرد ئیتر ناتوانێ هەڵفڕێ.

٥١/١١/١٩

---

١ – قسە نەکا. بوەستێ.

تۆران

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. لە بەرنامەی ئەم جارەماندا پەخشانێکی کوردیتان بۆ ئەخوێنینەوە، هیوادارین پەسندی کەن.

دوو رۆژ بوو دایکی تۆرابوو. هەر لە بەیانییەوە تا کاتی برسییەتی، یا تا خەو زۆری بۆ ئەهێنا لە بەر پەنجەرەی هۆدەکە دادەنیشت و چاوی ئەبڕییە پێچی کۆڵان و هەر ئافرەتێك لە دوورەوە دەرئەکەوت، پڕشنگێك بە چاوی کاڵیا ئەگەڕا، بەڵام لەگەڵ ئافرەتەکە نزیك ئەبۆوە خەمێك وەك تانە سەر گۆمیلکەی روون و شینی چاوی ئەگرت.

ئەمڕۆ دوو رۆژ بوو کە تەنانەت یەك وشەش لە سەر لێوی سوور و ناسکی نەپشکوتبوو. وێنەی دایکی بە زەردەخەنەیەکی مات و بیرەنگەوە لە سەر تاقەی هۆدەکە دانرابوو و ئەتگوت هەموو خۆشەویستی دایکانە لەو زەردەیەدا کۆبۆتەوە. سەری هەڵبڕی و بۆ ماوەیەکی کورت چاوی بە وێنەی دایکیدا گێڕا... کوڵی گریانێکی بێ گوناه بە دڵیا گەڕا و دڵۆپێك فرمێسکی خاوێن کە لە کاسەی پەلی چاویا شینی

ئەنواند، بە سەر گۆنای ناسك و تورتیدا هاتەخوار، پرسیاری کرد:« بابە تۆران یانی چی؟» وەڵامێکم نەبوو کە بیدەمەوە و نەیڕەنجێنم؛ لە بەر ئەمە گوتم: «کورِم چیت ئەوێ بۆت بکرِم؟!»

نازانم لەبەرچی بەم قسەیە رقم لە خۆم هەستا و لام وابوو خەریکم بە شتبۆکرِین تاسەی دایکی لە بیر بەرمەوە!؟ گوتی:

«تۆران یانی مردن، نا بابە؟!»

بە شەرمەوە!؟ گوتم: «نە بابە، نە!!»

لە بەر پەنجەرەکە لاچوو و هات لە باوەشما کوروشمەی کرد، وەك بێچووە کۆترێك کە هێلانەکەی رووخابێ. دوو دەستە بچکۆلەکەی لە دەوری ئەستۆم ئاڵاند و رووەتی داغ و نەرمی بە سینگمەوە گوشی؛ هەستم کرد بووم بە دوان؛ منێکی منالّ و ترساو و خەفەتبار و منێکی گەورە و شەرمەزار و تاوانبار. لە بەر خۆیەوە گوتی: «بابە، حکایەتی دێوەکەم بۆبلێ!»

...هێشتا لە «یەکێك بوو یەکێك نەبوو»دا بووم کە حەوسەلەی بە سەر چوو، بە چەشنێ کە دیار بوو هەوڵ ئەدا نەمرِەنجێنێ، گوتی: «دایکم باشتری ئەزانی.» گوتم: «بەڵێ ئەو باشتری ئەزانێ.» هەر بەو چەشنە کە خۆی بە سینەمەوە ئەگوشی، گوتی: «تۆش داستانی دێوەکەت پێ خۆشە، نە بابە!؟»

گوتم: «ئەرێ کورِی من پێم خۆشە، بەڵام ئەو داستانانە ئەفسانەن!»

سەری لە سەر سینگم هەڵگرت و بە چاوی پرِپرسیارەوە بۆی روانیم و گوتی: «چی بابە؟» گوتم: «ئەفسانە کورِم!»؛ بەڵام خێرا تێگەیشتم کە ئەو لە ئەفسانە ناگا.

ـ «ئەفسانە بە داستانێك ئەڵێن کە درۆبێ، کورِی من.»

ئەم قسەی زۆر بە لاوە ناخۆش بوو، باسکی بێ هێز و منالانەی لە ئەستۆم کردەوە و گوتی: «نە، درۆنییە، دایکم درۆناکا، ئەو ئەڵێ دێو هەیە، دێو پیاوێکی

چەپەڵ و خراپە، منالّی خۆش ناوێ، دایکم ئەڵێ دیۆ کلکی هەیە.»

دڵم نەهات دونیا خەیالاّوییەکەی لێ تێکدەم لە بەر ئەمە هیچ دەنگم نەکرد؛ کورتەیەك بێدەنگ بوو، پاشان گوتی: «دایکم هەموو رۆژێ منی ئەبرد بۆ گەڕان.» تێگەیشتم کە ئەم هۆدەیە کە لەپێشا بە هۆی دایکییەوە بۆی ئاشنا بوو، ئێستە ئازاری ئەدا و ئەیەوێ لێی دوور کەوێتەوە.

لە باغچەیەکی گشتیدا لە سەر نیمکەتێکی دارین کە ریزێك شۆڕەبی ساوا سێبەریان لێ‌ئەکرد دانیشتبووین. باغچە پڕبوو لە ژیانی کرچ و کاڵ، جریوەی مەل ومناڵ مێلۆدی بووژانەوەی سروشت بوو. دایك و باوك بە شوێن منالّەکانیانا ئەچوون بۆ ئەملاوئەولا. ژن و پیاوی پیر سەیری کایەی منالّی جوانکیلەیان ئەکرد، بەلاّم ئەو چاوی بڕیبوە ئاسۆیەکی دوور، ئەتگوت لە ناو هەوری سپی و نەزۆکی لێوارەی هاوینا کە بایەکی نەرم ئەیبزواندن و کۆشك و بالاّخانەی لێ دروست ئەکردن، بە شوێن گومبووەکەیا ئەگەڕێ.

پیرێژنێکی سەرسپی کە نەمزانی لە کەیەوە بە پاڵ دەستمەوە دانیشتووە، پرسیاری کرد: «کوڕی تۆیە؟» گوتم: «بەڵێ!»

گوتی: «خوا بۆت بهێڵێ، جوانکیلە و روح‌سووکە، بەلاّم وادیارە خەمبارە!

هەستم کرد کە توانجم تێئەگرێ و من بە هۆی خەمباری ئەو دائەنێ. ئەڵێن تاوانبار لە خۆی بە شکە! ئەبوو بزانم کە ئەو ئافرەتە بێ‌ئەوە بەسەرهاتی من بزانێ ئەو قسەی کردووە. پیرێژن دەسهەڵگر نەبوو، گوتی:

«رەنگە نەخۆش بێ!»

گوتم: «نە!»

زانی کە من پێم خۆش نییە باسەکە درێژە بدا، لەبەر ئەمە بێدەنگ بوو. کوڕەکەم پرسی: «بابە تۆ ماندوو نەبووی؟ ئەمەوێ بچم لەگەڵ ئەو منالاّنە کایە بکەم.»

لە خوام ئەویست لەم تەنیاییە خۆی رزگار بکا و جریوەی شادی ئەویش تێکەڵ بێ لەگەڵ میلۆدی تەبیعەت. ئەو میلۆدییە کە بە لای منەوە بێدەنگی ئەو کەمایەتی تێدا هەبوو.

لە پێشا بە چەن هەنگاوی وردی دوودڵانە و پاشان گورج و تونـد لـە کۆڕی منداڵەکان نزیك بۆوە و دەستی بچووکی لە هەوادا بۆ گرتنەوەی تۆپی رەنگاورەنگ کەوتە سەما. هەستم کرد بارێکی قورس لەسەر شانم سووك بوو و بیرم کردەوە چەندە ئەخایەنێ و چەندەی رەنج و مەینەت ئەوێ تا گوڵێك ئەخەملێ، تا جووجەڵەیەك باڵ و پەڕدەرئەهێنێ و فێری فڕین ئەبێ؟!

هەتاو وردەوردە بە زەردەیەکی دایکانەوە دار و گوڵی باخچەی گشتی بەجێ ئەهێشت و بە لالایی شنەیەکی نەرم و نیان، چاوی کۆرپەی سروشتی لە خەو ئەکرد. خۆم ئەدی کە منداڵم و بە گۆنای سوور هەڵگەڕاو و خوێنی گەشەوە لە ناو هەواڵەکانما کەوتوومە شوێن تۆپی رەنگاورەنگ. لەلایەکی ترەوە خۆم ئەدی کە بە کۆڵێك بیرەوەری تاڵ و شیرینی سی و چەند ساڵ ژیانەوە لە ژێر شۆڕەبی خەواڵوا دانیشتووم؛ دەنگی خۆم بوو کە هاتە بەر گوێم: «بابە من ماندوو بووم با بچینەوە بۆ ماڵ.» دیسانەوە دەنگی خۆم بوو کە گوتم: «زۆر باشە کوڕم من ئامادەم.»

کاتێ کە گەیشتینەوە ماڵ چرای هۆدەکەمان ئەگڕا، دایکی گەڕابۆوە و کوڕەکەم وەك خەونێکی فەرامۆش کراو ئەهاتەوە بیری کـە دوو رۆژی تەواو چاوی لە پێچی کۆڵانەکە بووە.

ئەگەر ئادەمیزاد جادووی لەبیرچوونەوەی نەبوایە، چۆن ئەیتوانی لە ژێر باری خەما خۆی راگرێ؟!

کاتی دانیشتن بۆ نانی شەو، وەك ئەمە ئەچوو کە هەرسێکمان دڵخۆشین.

بژی ! بژی !

خێوەتی سباتی مانگەشەو بە سەر دەشتی بێدەنگا هەڵدراوە، هەزارها خێوەتی شینکی بچووك لەم پەڕی دەشتەوە تا ئەوپەڕ ئەتکوت مۆڵی وشتری ماندوون و بۆ پشوودان یخ دراون. لە ژێر هەر خێوەتێکا چەند ئادەمیزاد ئەژین و لە دڵی هەرکامیاندا پەنگاوی بیرەوەرییەك شەپۆل ئەدا؛ شەپۆلی رق، تۆڵە، ترس و بێزاری و لە گوێیاندا دەنگی باڵی باشووی ئاسن و قاقای شێتانەی شەست تیر و رەشاش ئەزرینگێتەوە. بۆنی هەناسەی منالی تازەساڵ و ئاخی پیری خەولێ تاراو وەك سروەی شەوبا ئەچێ کە دووکەڵی چغارەیەك لەیەك بدا.

لێرە هیچ سنوورێك بۆ جیاوازی نەماوەتەوە، تەنانەت گەڕەك و کۆڵان و ماڵ؛ دەردی هاوبەش هەموویانی کردووە بە یەك گیان، تەنانەت بە یەك لەش . روانینی نیگەران و ترساوی منالێك کە تەرمی دایکی لە ژێر خانووی رووخاوا دێتە بەرچاو، لە گەرمەی یاری منالانەدا ئەوەستێ و چاوی ئەبڕێتە ئەوپەڕی زاگرۆس و چیای

سەربەرز و نەبەزی بەمۆو دایکی داوێن پاك و شەهیدی دێتە بەر چاو کە گەورە ئەبێتەوە، گەورەتر ئەبێتەوە و هەموو روانگەی بەرچاوی دائەگرێ. بزەیەکی مێهرەبان و دایکانە وەك شەبەقی خۆرهەڵات لە ئاسۆی دەمی دایکییەوە، کە هەموو شەوێ بە ئەفسوونی ئەفسانە خەوی ئەکرد بە میوانی دوو چاوی کاڵی ئەو، سەر هەڵئەدا؛ بەڵام لە پڕ بەرگی سپی پەری ئەفسانە شەڵاڵی خوێن ئەبێ و دێتەوە بیری کە دایکی دوو جار بەرگی سووری کردووەتە بەر. جارێك کە ئەبوو بە بووك و ئەهات بۆ کۆشکی رەنگاورەنگی بەخت و ئەوین؛ ئەو جارەی لە زمان دایکییەوە بیستبوو. بەڵام جاری دووهەم خۆی دیبووی کە دایکی جلی سووری کردە بەر و بوو بە بووکی مردن!

فڕۆکەی دوژمن وەك کۆلارەی رەش، وشەی باڵی هات و پاسارە و سەردەرانی رووخاند و هێلانەی هەزاران جووجەڵەی تێکڕووخاند. پیری ژێر خێوەت ئارەقی سەرگۆنای نەوەکەی بە لکی سۆرانی سپی سڕی و لە ژێر لێوەوە گوتی:

فڕۆکەی دوژمن دێی بۆمباران کرد
بە شەوێ هەزار پیر و جوان مرد
بەیانی نە دێ، نە ژن، نە کانی
هیچی نەما بوو!
بەڵام لە چۆڵێ، لە شیو و دۆڵێ
لە ناو دوو کێوان
وەك گردی «سەیوان»
گۆڕستانێ بوو پڕ حوزن و ماتەم
خودای تەم و خەم
ئەهات و پڕ مشت
کلۆڵی ئەرشت...!

شەوی دوور و درێژ دوایی ئەهات و تۆزی ئاڵتوون بە سەر دەشتی خۆڵەمێشیدا ئەکرا؛ وەك هیوایەك پاش هیوا بڕانێك؛ وەك بزەیەك پاش گریانێك، خوێنی سووری خۆرەتاو بە دەماری سروشتا گەڕا؛ قاپی زێوینی گزنگ ئەکرا سەر هەزاران خێوەت کە لەشیان لە ژێر باری گرانی شەوێکی قورس و تەڵخەکا کۆم بۆتەوە. مێردەزمەی شەو لە ترسی رمی ئاگرینی رۆژ هەڵدێ، هەر وەك سپای زۆردار و داگیرکەر کە لە بەر هێرشی گەلی ئازادیخواز رائەکا و ئەڕەوێ!

گەنجێك خەریکە بۆ چەن کەسێك قسە ئەکا، ئەڵێ: «ئەگەر بیابانی نۆگرەسەلمان و چیای جەبەل حەمرین وەك یەك بن، ئەگەر درووی وشتر خۆرکە و گوڵی شلێرە یەك رەنگ بن، ئێمە و ئەوانیش یەکین.

بیر ئەکەمەوە کە زۆر و ستەم وەك داری ژەقنەمووت بەری تاڵی رەگەزپەرستی ئەدا و فڕۆکەوان لەگەڵ هەر بۆمبایەکا جگە لە وێرانی و رووخان، تۆوی ژاراوی جیاوازی و بێزاریش بە سەرزەوی دڵی خەڵکا ئەپژێنێ.

کوڕێکی گەنج پەڕاوەکەی لێکئەنێ و ئەڵێ: «عەزیایەك هەیە کە بە گفت و لفت پیاو ئەخڵەتێنێ و رۆژی کردەوە خۆی بێدەنگ ئەکا. ئێستە بۆم دەرکەوتووە کە شاعیرەکەمان بە هەڵە نەچوو بوو کە ئەیکوت:

«کوڕگەل وەگوێزن چەك بە کۆ
کلاشینکۆ و خورۆشینکۆ
خوێن و مەرگ و وێرانکردن
تالان، گرتن، بە دیل بردن
دیارییەك بوو لە کرێکاران
بۆ ماڵ و مەزرای هەژاران»

لە ناو خێوەتێکا دەنگی نەرم و خەماوی ئافرەتێك کە بێشکەی کۆرپەکەی رائەژێنێ،

هەستی من بەرەو خۆی ئەکێشێ. خوای گەورە هۆزێکی لە مێژینە و خانەدان، هەموو پیاوی مەردی مەیدان، هەموو ژنی پاك داوێن، سەرچاوەی ئەوین و ژیان، هەموو هەستیار و دەروون جوان، ئەمڕۆ ئاوارەن؛ بەڵام نە، بۆچی ئەڵێم ئاوارە؟! چون بە گەلێك کە هەستاوە، لێبڕاوە، لە ماڵ و زەوی تاراوە، ئەکرێ بگوترێ بێچارە یا ناوی بنێن ئاوارە!؟

دەنگی لای‌لایەی دایك دێتە بەر گوێم و ئەڕۆم بۆ گەشتێك لە جیهانی جوانی و شێعر و مووسیقادا. شەپۆلی نەرمی دەنگی بەسۆز ئەمبا و ئەمبا و ئەمگەیێنێتە جێگایەك کە ئیتر شەڕنەبێ! کۆلارەی فڕۆکە گەرووی کەوبارێ چیا و کەڵەشێری بەیانی ئاوایی نەبەستێ.

«کۆرپەی ئێسك سووك، خونچەی نەپشکووت
بەهاری باخم، گوڵی سووری رووت
باوکی تۆرۆڵەی «کاوە»ی دلێرە
«زوحاك» رێوییە، باوکی تۆ شێرە
هەر چەندە ماری سەر شانی «زوحاك»
پەل ئەکوتێ بخوا مێشکی روون و پاك
بەڵام تۆ بنوو بە دڵنیایی
خۆر سەر ئەکەوێ، نەك تاریکایی»

تەلی هەست و شعوورم بە شەپۆلی نەرمی لای‌لایە ئەلەرایەوە، لە دڵما جیهانێك راخرابوو، بە هەزار رەنگی برایەتی رازابۆوە؛ بەڵام لە جیهانی راستەقینەدا روانگەیەك بوو کە پڕبە گەروو هاواری ئەکرد: «تەنانەت ئەمڕۆش ئەژدەهاکی مێشکخۆر هەر ماوە.» بەڵام تیشکێك لەوپەڕی سنووری شعوورمەوە برووسکەی ئەدا، ئەتکوت لێوی بەیانێکی تازە پشکووتووە و بە موژدەیکی خۆش کراوەتەوە تا پێم بڵێ؛ ئەگەر ئەژدەهاك ماوە، کاوەش ماوە؛ ئەگەر هەستی برایەتی لە هەرێمێك کوژراوە، لە گۆشەیەکی ترا، لە

هەرێمێکا کە ئەمڕۆ هەزاران خێوەتی لە سەر سینەی مێهرەبانی بۆ هەزاران ڕۆڵەی ئاوارە هەڵداوە، برایەتی لەمێژینە گەشە ئەکا؛ برایەتی مێژوویی ئەبووژێتەوە!!

نازانم لە بەرچی لە پڕ دڵم پڕ ئەبێ لە سروودێکی نەکوتراو و ئەمەوێ پڕ بە هەموو ئەو دەشتە بەرینە هەرا بکەم:

- «بژی! بژی!»

شەرگە

خۆشەویستەکەم!

سێ شەو و رۆژە کە سووری ئیسرافیلی شەڕلێدراوە، ئەمڕۆ ئاگر لە هەموو رۆژێك بەتینتر بوو. وەك بڵێسەیەك کە بەر بێتە پووش و پەڵاش ئەیتەنییەوە و ئەهاتە پێشەوە. ئەتکوت ماری سوجەی سوورە و گەرمای هاوین ورووژاندوویەتی. لوورەی مەرگ بێوچان ئەهات، گەرووی تینووی تۆپ و رەشاش خوێنی گەشی لاوەکانی قومقوم ئەخواردەوە، بەڵام سوکنایی نەدەهات، لەو سەنگەرەدا کە منی تێدا بووم. دوو

لەشی بێ‌گیان درێژ ببوون. یەکیان دەستی گرتبوو بە زامی سەر سینەیەوە و بە دەرد و ئێشەوە گیانی دەرچووبوو. ئەوی تریان کە تازە مووی ریش و سمێڵی بۆر کردبوو، بە دەم بزەیەکەوە هەناسەی دوایی هەڵکێشابوو. من چاوێکم بڕیبووە ناو تەم و مژ و دووکەڵ و تۆزێ کە رووبەرووما وەستا بوو و هەرچەند وردەیەك لە ناو ئەو تەم و مژەوە سەنگەرەکەی منیان ئەگرتە بەر رەهێڵەی گوللە و ناچاریان ئەکردم سەرم لە پەنا بەردێکا کە دوو شەوی تەواو لە جیاتی سەرین لە ژێر سەرما بوو، بشارمەوە، بەڵام کاتێ چاوم بە لەشی سارد و سڕی شەڕکەرە لاوەکە ئەکەوت، لەشم ئەلەرزی. بەتایبەت بزەی سەر لێوی ئەیترساندم و پڕبە زار هەرام ئەکرد، بە چی پێئەکەنی ئەی دوژمنی مردوو! بەڵام دوژمنی مردوو هەر بزەی ئەهات و وەڵامی نەدەدایەوە.

دیسانەوە سەرم لە سەنگەرەکەم بەرز ئەکردەوە و قاقای شێتانەی شەست تیرەکەم پڕبە دەشتی شەڕگە بەرزئەبۆوە. ویزەی گوللەیەکی وێڵ بە لای گوێما تێئەپەڕی و لە سەنگەرێکی تری خۆییدا ئاخێکی ئەچزاند بە دوو لێوی تینووی هەواڵێکی منەوە. مردن وەك دەوارێکی زل، سپای ئێمە و ئەوانی دائەپۆشی. مردن تەنیا شتێك بوو کە لە نێوانمانا جیاوازی نەبوو. هەردووك لامان لێی ئەترساین و هەردووك لاشمان بۆی ئەچووین. لەپڕ بیرم کردەوە ئەگەر وەك لەسەر مردن پێکهاتووین و بڕوامان بۆتە یەك، بۆ ژیان وەها بوایەین، ئێستە ئەم لاوە دوژمنە کە لە سەنگەرەکەی منا کوژراوە و ئەم هەواڵەی من کە وردەیەك لێرەوبەر گیانی دەرچوو، زیندوو بوون و ئێستە لە جیاتی شەڕ و کوشتار، من باسی تۆم بۆ ئەم لاوە ئەکرد کە ئەکرا دۆست بێ و دوژمن نەبێ و ئەویش بێگومان باسێکی هەبوو کە بۆمنی بگێڕێتەوە سەبارەت بە دایکی چاوەڕوانی، سەبارەت بە نیگای سڵ و رەوەکی چاوێکی کارمامزی.

ماوەیەکە دوژمن کشاوەتەوە. فڕۆکەکانی هێرش ناهێنن. دەشتی بێدەنگ بۆتە گۆڕستانی هەزاران گیانی بە هیوا و ئەگەر باش گوێ رابگری، پڕمەی گریانی خاك

ئەبیستی. ئیتر ترسمان نییە هاتوچۆی سەنگەرەکان بکەین، هیچکەس قسەیەکی نییە بیکا. دووکەڵی باڕووت و تۆزی دەشتی گڵەسوورە، رواڵەتی شەڕکەرەکانی ڕەنگاندووە. بۆنی خوێن لە هەوای بێسرووەی شەڕگەدا مەند ڕاوەستاوە. هەموو کەس خەریکی دۆزینەوەی وەڵامی ئەم پرسیارەیە، کە بۆچ شەڕ ئەکا؟ بۆچی ئەکووژێ و ئەکوژرێ؟ بەڵام هیچکەس دەرینا خا. شەڕکەرێکی پیر لە بەر خۆیەوە ئەڵێ: «شەڕ بۆ ئازادی، مردن بۆ ژیان!» من کە خەریکم سوێم ئەبێتەوە بۆ ئەوە کەسێك قسەیەکم لەگەڵ بکا و دڵنیام کا هێشتا هەر زیندووم، لە لای دائەنیشم. شەڕکەری پیر تێئەگا چیم ئەوێ. لەسەرخۆ ئەپرسێ: «چەند کەست کوشت؟» گیانم پڕ ئەبێ لە بێزاری، بەڵام ئەو لە سەر قسەی ئەڕوا: «ئەگەر ڕۆژێك دوژمن بتوانێ گیانیشمان وەك لەشمان زنجیر بکا، ئەو ڕۆژە شکستی دواییمانە، قڕانی نەتەوایەتیمانە، شەڕ ناخۆشە، ئەم هەموو لێو وشك بوون و ترسانە، ئەم سام و لەرزینە ناخۆشە.» لەو کاتەدا قومقومەی ئاوەکەی کە لەبەر گەرما بۆتە ژەك، بە سەرەوە ئەنێ و چەند دڵۆپ ئاو بە سەر سمێڵی زلیەوە تروسکەی دێ و بە دەم هەناسەیەکەوە کە نازانی بۆ پشوودانە یا لەبەر پەرۆشی ئەڵێ: «بەڵام لە شەڕ ناخۆشتر ئەمەیە کە تەسلیم بوون و سەر شۆڕکردنمان پێ ناخۆش نەبێ.»

ئێستە کە من ئەم نامەیە بۆ تۆ ئەنووسم، بەربەیانێکی زووە. چاوەڕوانین کە لەگەڵ دەرکەوتنی خۆرەتاو، باشووی ئاسنین، سێبەری ترسێنەری لە ئاسمانا پەیدا بێ و مەرگ باڵ بە سەر زەوی شەڕگەدا بکێشێ، بەڵام من بیرم بە لای تۆوەیە. دێتەوە بیرم کە باسی داهاتوویەکی پڕ ئەوین و دڵداریمان ئەکرد و لەسەر ناوی منداڵەکانمان ئەمانکرد بە کێشە. بیری ئەو ڕۆژە ئەکەمەوە کە ڕێ ئەکەوتم بۆ شەڕ و تۆ ئەگریای و من بە گریانەکەی تۆ پێکەنینم ئەهات و بەڵێنم ئەدا زوو بگەڕێمەوە بۆ لات. ئەمڕۆ شەڕ دوایی دێ. ئەگەر نەکوژرێم، ئەگەر سەرکەوین، دێمەوە و چاوی لێڵم لە گوڵاوی ڕوونی نیگاتا ئەشۆمەوە. ڕاستییەکەی ئەمەیە کە مردن تا ئەو کاتە کە زۆری لێ دووری ترسێنەرە. ناچارم نامەکەم

بیرمەوە، چونکە هەر ئێستە گرمەی فڕۆکە و قرمەی گوللە بێدەنگی دەشتی لەناو برد.

دیسانەوە بەرەو سەنگەرەکە ئەڕۆم.

کاتێ شەڕ تەواو بوو، ئەم نامەیە لە پەنا لەشی بێگیانی شەڕکەرێکی گەنجا دۆزرایەوە کە لە خوێن هەڵکشابوو!

رەزبەر

«سەججادی»، «گۆران» ناناسێ

سەلام لە گوێگری بە هەست و هونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ.

مامۆستا عەلائەددین سەججادی لە سەرەتایەکا کە لە سەر کۆمەڵە شێعرێکی گۆران بە ناوی فرمێسك و هونەر نووسیویە ئەڵێ: «شێعر نەغمەیەکی خەیاڵ یا پەردەیەکی نازکی جەماڵە کە لە کوورەی دەروونێکی بە جۆشەوە سەر هەڵئەدا، لەو دەروونەوە سەر هەڵئەدا کە ئاوێنەی بێگەردە بۆ وێنەی بارەگای تەبیعەت. شێعر گەلێ کەلێن و قوژبن و گەلێ یاسای جوان جوانی هەیە، ئەمە بێجگە لەوە کە خۆی خەیاڵە،

باوەشیش ئەکا بە ئاسۆی تەبیعەت و عالەمدا. هەر کەسە ویستوویەتی ئەو عالەمە و ئەو تەبیعەتە بە جۆرێك و بە شێوەیەك پیشان بدا، بە تایبەتی کە لە رۆژهەڵاتا رێچکەی شێعر تا ئێستە با زۆریش بوو بێت هەر لە سەر چەند پەلێکی تایبەتی هاتۆتە کایەوە. شاعیر با زۆریش بوو بێتن لەو چەند پەلە زیاتر هیچی تریان نەگرتووە بە دەستەوە. ئەگەر شاعیرێك ویستبێتی تۆزێ ئەو نەغمەیە بگۆڕێ لە بەر ئەوەی کە نەغمەکە زۆر ئاشنای گوێگران نەبووە، خێرا گوێچکەیان لێی زرنگاوەتەوە و حەزیان کردووە با بدەنەوە بەلای ئەو رێچکە و شێوانەوە کە دەمێ ساڵە لەگەڵی راهاتوون. بەم بۆنەیەوە رەمەکی مەردمەکە ـ مەگەر هێندێکی تایبەتی نەبێ ـ شێعرێ کە دیلی قافیە یا خەیاڵێکی کۆن نەبێ زۆر بۆی ناشنێتەوە. دیارە ئەمەش پێچەوانەی ئەو گۆڕانەیە کە بە سەر هەموو ورد و درشتێکی کەوندا دێت.»

مامۆستا عەلائەددین سەججادی پاشان گۆران بە دەسپێکەری شێوەی نوێ لە شێعری کوردییا ئەناسێنێ و ئەڵێ: «گۆران لە رەخنە و ئیراد نەترسا و شێعری لە کۆت و زنجیری قافیە رزگار کرد.» مامۆستای هەڵسەنگێنەر و نووسەر عەلائەددین سەججادی هەر لەو سەرەتایەدا ئەنووسێ: «گۆران لە شێعردا شێوەیەکی رۆژئاوایی گرتووە. تاقە ئامانجی دەربڕینی خەیاڵ و دروستکردنی مەعنای شێعرە، نە وەك تەنیا وشەی شێعر.»

ئەمە بڕوای مامۆستا عەلائەددین سەججادییە؛ بەڵام من لام وایە مامۆستا هەڵەی کردووە، چەن هەڵەی زۆر بەرچاو. یەکیان ئەمە کە لای وایە شاعیری بەرز گۆرانی نەمر شێعری بێ‌قافیە کوتووە، من لە سەرانسەری دیوانەکەیا بۆ نموونەش پارچە شێعرێکی بێ قافیەم بەرچاو نەکەوتووە، تەنیا جیاوازی مامۆستا لەگەڵ شاعیرەکانی ترا ئەمەیە کە گۆران زۆرتر پەرژاوەتە سەر کاکڵی شێعر، واتە مەفهووم و مەعنا؛ قالب و توێکڵ واتە دیوی دەرەوەی شێعری ئەوەندە لا بەرز نەبووە کە بایەخی زیاتری لە مەفهووم و مەعنا بۆ دابنێ، بەڵام ئەمە نابێتە بەڵگە کە دیوی دەرەوەی شێعرەکانیش نارێك

و نالەبار بن. مەعنایەکی جوان لە قالبێکی دزێودا لە مەیەکی نەشەبزوێن ئەچێ کە کرابێتە ناو سوالەتە شکاوێکەوە و مەعنایەکی دزێویش لە قالب و توێکلێکی جواندا لە ئاوێکی لیخن و لێڵ ئەچێ کە کرابێتە زەرفێکی زێڕینەوە. شێعرێکی جوان کە ماناکەی گەشە بدا بە دەروون، هەر کام لەم دوانەی نەبێ، واتە کاکڵ و توێکڵ، هەرکام ناحەز و دزێو بن لە جوانی شێعرەکە کەم ئەکەنەوە. زۆر کەسی وا هەن کە پەیڕەوی شێوەی سووررێئالیستین و لایان وایە تەنیا وشەی شێعر ئەبێ جوان و بە ئاهەنگ بێ. «ژۆرژساند» ئەڵێ: «شێعرێکی وشەجوان و بەئاهەنگ هەر چەند بێ مەعناش بێ جوانترە لە شێعری بە روالەت ناقۆلا و بە مانا بەرز.»

مامۆستا عەلائەددین سەججادی ئەنووسن کە مامۆستا گۆران ئەو شێوە شێعرییەی داهێنا و شێوەکە شێوەیەکی رۆژئاواییە. ئەگەر قسەکەی مامۆستا سەججادی راست بێ، بەواتەی خۆیان مەردمەکە مافیان هەیە لێی بسڵەمێنەوە و گوێی بۆ شل نەکەن. لە وەڵامی مامۆستا سەججادیدا ئەڵێم کە شێوەی نوێ ئەگەر بە تێکشکاندنی ئوسوولی عەرووزی بڵێین، واتە نیوە شێعرەکان لە باری کورتی و درێژییەوە وەك یەك نەبن و قافیە وەك ئەسڵێکی نەگۆڕاو لە شێعرا نەبێ، ئێمەی کورد لە پێش شێوەی عەرووزییا کە هی عارەبەکانە «بەیت»مان هەبووە کە نە نیوە شێعرەکانی بە تەرازووی «ف ـ ع ـ ل» بەرامبەرن، نە دوو نیوە شێعرەکان وەك یەك و بەئەندازەی یەك کورت و درێژن. من ئێستاش بۆم دەرنەکەوتووە بۆچ نووسەران و هەڵسەنگێنەرانی کوردی عێراق بە قوتابخانەیەکی هەرە بە نرخ و هەرە خۆماڵی ئەڵێن: «فۆلکلۆر»؟! بەیتەکان شاعیرەکانیان ناسراون. خەیاڵاوی و رازاوەن. گاهێ تراژێدییەکی ئەوەندە گەورەیان تێدایە کە تەنانەت لە تراژێدییەکانی ئورووپاییش بەرزترن. «زەماوەندی خوێناوی» گارسیا لۆرکا لە چاو بەیتی سەیدەوان ئەوەندە بچووکە کە پیاو ناتوانێ بەرامبەر یەکیان دابنێ و بە یەك هەڵیانسەنگێنێ.

پرسیارێکم لە مامۆستا سەججادی هەیە؛ ئەم مەردمە کە شێعر ئەخوێننەوە و لێی تێئەگەن، ئاخۆ لە گەشتی قەرەداغ و هەورامان باشتر حاڵی ئەبن یا لە «شیرین تەشی دەرێسێ»ی «وەفایی». بەڵێ تەشی رستن لە ناو ئافرەتانی کوردا باوە. بەڵام وەفایی کە بە شێوەی عەرووزی شێعری کوتووە، ئەوەندەی باسی ئەستێرەناسی و مەبەستی قووڵی تر تێهەڵکێشاوە کە تەنانەت خوێندەوارانیش ئەبێ لە مامۆستایەکی گەورەی شێعرناسی بپرسنەوە تا سەرەندەری لێ بکەن: «سەمای بە ذوذنب دا کف الخضیبی شیرین» کەی بۆ مەردمە؟

شێعرێك کە لە ژیانی خەڵك ئەدوێ و بە زمانی خەڵك ئەدوێ ئەم چەند شێعرەیە لە گەشتی قەرەداغ:

شەو دانیشتبووین گشتمان لە سەربان،
پیاوێك پەیدا بوو خەڵقی دێی دووکان؛
بۆ سەر زەماوەند خوڵقی ئەکردین،
کەوتینە راوێژ: «بچین یا نەچین».
من لە بەر ئەوەی بێ وڵاغ مابووم،
لە ئاستی «بچین» ترشم ئەکرد رووم.
پاش لێکدانەوەی زۆر و یەك و دوو
کە دیم وڵاغم بۆ جێ بەجێ بوو،
ئەمجار دەستم کرد بە کۆمەڵ هاندان،
بۆ رۆیشتنی سەر شایی دووکان،
لەوێوە بووك تا «سەیوسێنان» بردن
بینینی هەر دوو پەردەی ژن بە ژن!

❁ ❁ ❁

بەیانی سەعات دەوری هەشت، کۆمەڵ
ڕێکەوت چەن سوارێك، ئەهالیش لەگەڵ
هەموو جل گۆڕیو، سەر و ریش تاشیو
لە ئەسب درابوو ڕەخت و ڕەشوەی زیو
ئێستا و تاوێ‌تر حیلەی ئەسپی شێ،
غار و رمبازێ تەختایی لاڕێ،
وای خەریك کردم بە خەیاڵەوە
کاتێکم زانی، بە قەدپاڵەوە
«دووکان» دیاری‌دا لە بناری شاخ،
ژووری ئاش وبی، خواری شیو و باخ...

ئەم شێعرانە کامیان شێوە ڕۆژ ئاواییین؟ ئاخۆ لەمە جوانتر ئەکرێ دیمەنێك بخرێتە بەرچاوی کوردێك کە لەگەڵ ژن بە ژن و هەڵپەڕکێ و سواری و میواندار ی گەورە بووە؟

دووی ڕێبەندان

«گۆران» و سیحری بەیان

سەلام لە گوێگری بە هەست و هونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ.

هونەرمەند دوو ژیانی هەیە. ژیانێك لەو کاتەدا کە زیندووە و وەك خەڵکی تر هەناسە ئەکێشێ، ئەبزوێ و لە ناو کۆمەڵا دێت و دەچێت. بە کورتی ژیانێك کە ژیانی لەشە و ژیانی لەش سنوورێکی هەیە و پاش ئەوە گەیشتە سنوور ئەبڕێتەوە و بە رواڵەت مەرگی بە سەرا دێت. بەڵام لێرەدا هونەرمەند و هەموو ئەوکەسانە کە بە چەشنێ کاریان کردۆتە سەر کۆمەڵ و شوێنەواری باشیان لە پاش بە جێماوە لە خەڵکی ئاسایی

و عادەتی جیا ئەبنەوە. مەرگ تەنیا دەستی تاڵانی ئەگاتە لەشیان و گیانیان لە دەسدرێژی مردن بەرزترە. ژیانی پاش مردنی لەش ژیانێکی هەتا هەتاییە و هونەرمەند تا کۆمەڵ هەیە و تا شوێنەواری جوان و باش ڕێزی هەیە، ئەژی.

بەڵام لە دڵی خەڵکا، لە ناو وتار و شێعر و نەخش و نیگار و لە ناو شەپۆلی سیحراوی مووسیقادا. کێ ئەتوانی بڵێ «بێتهۆڤێن» و «باخ» و «فردەوسی» و «عەلی بەردەشانی» و «بووعەلی سینا» و «ئێدیسۆن» مردوون؟!

گۆران شاعیری پایەبەرزی کورد، یەکێکە لەو گیانە ئەبەدییانە کە هەتاهەتایە زیندووە. تا جوانی هەیە. تا هەورامان و قەرەداخ بەهارانە بە گوڵ و گیا ئەخەملێن، تا تووترکی سوور ئەبێتە کۆشی بەخت بۆ بووکی شەرمن و نازداری وەنەوشە؛ گۆران هەر ئەمێنێ و بە واتەی خۆی تاجی شکۆ بە ئوستادێکی وەك ئەو ئەدرێ لە توێی شێعری تەلیسماویا.

سەبارەت بە بەسەرهاتی گۆران ئەوەندە بەسە کە بڵێم ناوی سولەیمان بەگی کاتبی فارسی بوو. لە شاری هەڵەبجە لە ساڵی ١٩٠٤ی میلادییا لە دایك بوو و لە ڕۆژی ١٨ی مانگی ١١ی ساڵی ١٩٦٢ لە سولەیمانی مۆمی ژیانی توایەوە و تەواو بوو و بەوە کۆڕی هەستیاران لە پڕشنگی گەشترین ئەستێرەی ئاسمانی ئەدەب بێبەش بوو و ڕەش داگەڕا.

گۆران جگە لە دەسەڵاتی هەرە زۆر و هەستی هەرە ناسکی لە شێعرا خاوەنی پلە و پایەیەکی تایبەتە کە لە شاعیرانی تری جیا ئەکاتەوە. گۆران دەسپێکەر و دامەزرێنەری شێوەیەکی نوێیە کە پاش خۆی بۆتە ڕێبازی شاعیران و ئەتوانین بڵێین قافڵەسالاری کاروانی شێعری نوێی کوردی مامۆستا «گۆران»ە، بەڵام کاتێ «گۆران» بوو بە ڕێبواری ئەو ڕێگایە، ڕێگاکە شوێنی پێی کەسێکی تری بە سەرەوە دیار نەبوو. گۆران لە سەرەتای کاری شێعری خۆیا شێوەی کۆنی عەرووزی بەکار ئەهێنا، بەڵام زوو

تێگەیشت کە بەرگی خوازراوەوەی لاوەیی بۆ ئەندامی شل و ملی نۆبووکی وێژەی کوردی نابار و ناکولّوکارە. ئەو پەلەوەرانەی هەستی کە لە ناو هێلانەی گیان و دلّیا جریوەیان ئەهات، لە چوارچێوەیەکی عەرووزی تەنگ و تیواردا ئارامیان نەدەگرت. شابازی خەیالّی گۆران ئەوەندە بەرزەفڕبوو کە عاستەم ئەکرا لە چوارچێوەی هەلّبەستا قەتیس بکرێ. خۆی ئەفەرموێ:

هەرچەن ئەکەم، ئەو خەیالّەی پێی مەستم،
بۆم ناخرێتە ناو چوارچێوەی هەلّبەستم!
لێکدانەوەی دەروون، قسەی زمانم
بۆچی وەها دوورن لەیەك؟ نازانم!
ئەمویست دەروون بکرایەوە وەك تۆمار
دەرکەوتایە دونیای جوانتر لە بەهار،
دەرکەوتایە: ئاوات، هیوا، خەوبینین
پڕشنگدارتر لە ئەستێرەی قوبەی شین!

گۆران باش شارەزای گۆڕانی هەل و مەرج و هەلّویستی نوێی کۆمەلّ بوو. ئەیزانی باوی نەماوە زولف وێبچوێندرێ بە زرێ و مژۆلّ و برژانگ بە تیر و کەمەر بە موو، بەژن و بالاّ بە سەولّ و چنار. ئەیزانی کە ئیماژ و ئیستعارە و تشبیە لە شێعرا دەور و نەخشی چییە و هەروەها ئەشیزانی بە کوردی شێعروتن و بۆ کورد وتن، بە جوانی کوردەواریدا هەلّکوتن، ئەبێ بە لێکدانەوەی تایبەتی کوردانە بێ. سەرەڕای هەموو ئەمانە گۆران ئەیزانی کە گولّزاری وێژەی کوردی گژ و گیای دزێوی دەشتی زیخەلاّن و دڕووی موغیلان دایگرتووە و باغەوانێکی وریای گەرەکە ئەم دڕكودالّ و گژوگیایە بژار کا تا گەشە و نەشەی گولّی ئالّ و والاّی باغچەی کزی کوردی دەرکەوێ و لە سەر هەر پەڕەی گولّێکی ئەو گولّجاڕە بولبولێك بە نەغمەی وردەوە هەوایەك بلّێ. هەوایەك کە خورۆشی

رۆحی بێگانەی تێدا نەبێ و سکالآیەك بێ بە لاوك و حەیران و ئای ئای لەگەڵ گیانی تامەزرۆی هەستیاران. گۆران لە باری تەشبیهەوە وردترین و گەورەترین و ئەگەر باشتر بڵێم جادووکارترین شاعیری سەدەی بیستەمە. نەك هەر لە ناو کوردا، بەڵکو لە ناو گشت جیهانی ویژەدا:

شنـــــەی سـێـبــــەری داری گـــوێـــز و تـــوو
ئـەســـــرێ ئـــارەقـــی رێــبــواری مـــانـــوو

❁ ❁ ❁

ئــەکــشــێــتــە نـــاو بـــاخ تـــوولـــە مـاری رێ

❁ ❁ ❁

چـــەن پــیــرێــك ئـەبـــن بــە خــڵــتـەی لافـاو

❁ ❁ ❁

گــوڵــە بـــــەرۆژەی قـــــژ زەردی چـــــاوکـــــاڵ
مــل کــەچ وەســتــاوە ســەرگــەرمــی خـەیـاڵ

❁ ❁ ❁

پــەلــکــەزێـرینــــەی پـــاش بــارانــی زۆر
چـــــەمـــاوەتــەوە بــەرامـــبـــەر بـــە خـــۆر

❁ ❁ ❁

روو لــــە عـــەرشـــی پـــاك ئـــەلــــەرایـــەوە
بـــۆ گـــیـــانـــی مــــردوو ئــــەپـاڕایــــەوە

❁ ❁ ❁

گـیـانـــی مـــن بـــۆ تەڵــێ وەنـــەوشـــە پـــەرۆشـــە،
کــە لــە ژێــر ســێــبەری تــووتــڕکا خـامـۆشـە!

ئەوانە و هەزارها تەشبیهی تریش هەرکامیان بگرن خۆیان پەڕاوێکن کە ئەکرێ هەزارها لاپەڕەیان لە سەر بنووسرێ و جوانی و هونەری شاراوەیان بخرێتە بەرچاو. گۆران نەك هەر لە باری سەنعەت و فەننانییەوە، بەڵکوو لە باری کۆمەڵایەتیشەوە، شاعیرێکی تاقانەی کۆمەڵیەتی کە ئەڵێ:

پڕ ئەشکەوتێك سام و گومان
ئەخاتە دڵ بۆ داخورپان
هەوای قەفەس گەرووگیرە
قەنارەم قووڵایی بیرە

کام بیر؟ ئاخۆ مامۆستای بەهەشتی سکاڵای لە دەست کام بیر و کام هەوای گەرووگیرە؟

بێگومان دیتنی دزێوی لە ناو کۆمەڵا خەوش و خاڵی ئاڵۆزی ئەخاتە سەر لاپەڕەی سپی و بێگەردی هەناوی شاعیرێکی وەها ناسك خەیاڵ و خاوەنهەست کە تووڕەی ئەکا لە گیان، وەڕەزی ئەکا و ئاگر بەرئەداتە دەروونی و ئەو ئاگرە ئەبێتە بڵێسەیەك کە ناوی زمان و پێنووسە.

پلووسکی پێنووس ڕەهێڵەی بارانی خەم و خەفەت هەڵئەلووشێ و بە تەوژمێکی هەستیارانە دەریئەداتەوە و ئەبێتە شێعرێك کە موومان ئەکاتە نەشتەر و ئەمانخاتە ناخی ئەو جیهانەوە کە گۆرانی تێدا بووە. ئەمەیە ئەوپەڕی هونەرمەندی کە بتوانێ خەڵك لەگەڵ خۆیا بەرێ و پەردەی ئەو جیهانەیان بۆ هەڵداتەوە کە چاو و هەستی وردی دیویەتی و ناسیویەتی؛ ئەو جیهانە کە ئێمە بێ دەربەست بەلایا تێئەپەڕین و هۆیەکانی ناتوانین شی بکەینەوە. گۆران ئەگەر لە وتارێکا بکرایە بیناسین ئێتر گۆران نەبوو. کە وەهایە ئەیهێڵینەوە بۆ وتاریکی تر و هەڵکەوت و هەلێکی تر.

تائەو کاتە خواتان لەگەڵ.

١٣٥٢/١/١٥

«گۆران» و جوانی

سەلام لە گوێگری بە هەست و بەڕێز و هونەرپارێزی بەرنامەی تاپۆ.

مامۆستا گۆران و شوێنەوارە بەنرخەکانی لەوانە نییە کە لە چەن وتارێکی چوار یەکە سەعاتییا بناسێنرێ. بەڵام ئەگەر هەموو جوانییەکانی هەست و چێشکەی مامۆستای نەمرمان بۆ هەڵنادرێ و کاتی تەسك و تیواری بەرنامەکە ڕێگەمان نادا. خۆ ناشکرێ لەم هەموو جوانییە چاو بپۆشین و بە لای گوڵزارێکی بۆن خۆشا تێپەڕین و پڕ بە دەروون سینەی لێ پڕنەکەین. جا کە وایە ناچارین کارێك کە لە بەرنامەیەکا نالوێ، لە

بەرنامەدا بیکەین. هەڵبەت دیسانەوەش ناتوانین بەڵێن بدەین کە هەموو جوانییەکانی شێعری گۆرانمان باس کردووە.

مەولانا جەلالەددینی رۆمی، شاعیری هەرە گەورەی فارس لێرەدا ئەگاتە فریامان و بە جوانترین شێوە دەسکورتیمان ئەشارێتەوە. مەولانا ئەڵێ:

آب دریا گر کنی در کوزەای چند گنجد قسمت یك روزەای

آب دریا را اگر نتوان چشید هم بە قدر تشنگی باید چشید

مانای ئەم دوو شێعرە بە کوردی ئەبێتە ئەمە: ئەگەر بتەوێ ئاوی دەریا بڕێژییە ناو گۆزەیەکەوە هەر بەشی رۆژێك ئەبا، بەڵام ئەگەر چی ناتوانین هەموو ئاوی دەریا هەڵمژین، لانی کەم بە ئەندازەی تینوویەتی ئەبێ بخۆینەوە.

گۆران نزیکەی ٢٣ ساڵ لێرەوبەر واتە لە برواری ١٩٥٠/٦/٢٥دا لە هەولێر سەرەتایەکی کورتی بۆ کۆمەڵە شێعرێك بە ناوی «بەهەشت و یادگار» نووسیوە و لەو سەرەتایەدا ئەڵێ: «بەهەشت و یادگار کۆمەڵە شێعرێکە لە دیوانەکەم. سەرانسەر لەگەڵ بابەتەکانی جوانی و دڵداری خەریکە. هەڵبەستی وای تیایە کە بیست وپێنج ساڵ، بەڵکوو زیاتر، لەمەو پێش دانراوە. هەروەکوو هی چەند مانگ لەمەوبەریشی تیایە. بەشی زۆری کۆنەکان بە وەزنی عەرووزی و کوردییەکی کۆنی تێکەڵاو بە زمانی بێگانە نووسراون. ئوسلووبیشیان کۆنە. یان وەك هی سالم و نالی لە سەر پێ‌وشوێنی غەزەل هەڵبەستراون، یان ئەو جۆرە ئوسلووبەیان تێدا کراوە بە سەرمەشق کە مامۆستا «م ـ نووری» و هاورێکانی لە ئەدیبە تازەکانی تورکی ئوسمانییان وەرگرتووە و لە سەردەمێکی سنووردارا(١٩٢٠ـ ١٩٣٠) شێعری کوردی ناوچەی سلێمانییان پێ تازە کردەوە. ئەم کۆنانە زۆربەیان بە ناوی «یادگاری کۆن»ەوە کراون بە بەشێکی جیاواز.» پاشان مامۆستا گۆران لە سەرەتایەکدا بۆ ناسینەوەی تازە و کۆنەکان مقیاس و تەرازوویەك ئەداتە دەست و ئەنووسێ: «رێگای هەرە چاك بۆ جوێ‌کردنەوەی تازە و کۆنیان چەند

وردبوونەوە لە زمان و لۆغەتی پێنووسینیان ڕاسپێری ئەکەم، هەچ هەڵبەستێك وشە و تەرکیبی عەرەبی و فارسی زۆر تیا بێ بە ئەندازەی ئەو زۆرییە، کۆنە؛ پێچەوانەی ئەوەش دیارە پێچەوانەیە!»

وا دەرئەکەوێ کە مامۆستا لە شێوەی غەزەلدا پەیڕەوی لە نالی شاعیری هەرە بەزر و ناسك خەیاڵی کورد کردووە و پاشان ماوەیەك چۆتە سەر ئەو شێوە تازەیە کە مامۆستا نووری و هاوکارەکانی لە شێوەی تازەی تورکەکانی عوسمانییان وەرگرتووە. ئەو شێوەیە لە ناوچەی سلێمانییا لە ۱۹۲۰وە تا ۱۹۳۰ واتە ماوەی دەساڵ لە گەشەکردنا بوو.

لە ویژەدا شاعیرە گەنجەکانی ئیمپراتۆری عوسمانی یانی ئەو ئیمپراتۆرییە کە ئاخر و ئۆخری ژیانی بوو، شێوەیەکی نوێیان دامەرزاند کە لە چاو شێوە کۆنەکان کە لە سەر شێوەی عەرووزی عەرەبی بوو، شێوەیەکی تازە بوو. ئەو شێوەیە بە پێی پێتەویستی کات و بەگوێرەی گۆڕان و تەحەوولی بیروبڕوای گەلی تورك پەیدا بوو. شێوەیەك بوو شۆڕشگێڕانە و نەتەوایەتی. بەڵام هەرچی بوو لەگەڵ باری گەلی کورد نەدەهاتەوە و مامۆستا نووری و هاوڕێکانی بە هەموو کۆششیانەوە نەیانتوانی بەرگی کوردانەی لەبەر کەن و بیکەن بە خۆماڵی. چونکە لەگەڵ قۆناخێکا کە کورد ئەو کاتە پێیا تێئەپەڕی، جیاوازی هەبوو و یەکتریان نەدەگرتەوە. مامۆستا گۆران یەکەم شاعیری کوردە کە تا ئەو ڕادەیە ئەویندار جوانی بووە. جوانی هەڵاتنی خۆر، ئاوابوونی خۆر، ڕەوتی جوان، ڕوانینی جوان و بە کورتی هەر شتێ کە ئەکرێ سفەتی جوانی بۆ بهێنرێ. بە تایبەت جوانی ئافرەت. لە کۆمەڵە شێعری بەهەشت و یادگارا چاومان بەم سەردێرانە ئەکەوێ:

ئافرەت و جوانی، ڕەوتێکی جوان، ئاواتی دووری، گوڵی خوێناوی، خۆزگەم بە پار، سکاڵا، بۆ جوانی سەرەڕێ، بەستەی دڵدار، جوانی لە لادێ.

هەموو ئەم شێعرانە سەبارەت بە جوانی ئافرەتن و ئێمە لە دوایی ئەم بەرنامەدا لە کۆمەڵە شێعری بەهەشت و یادگار، پارچە شێعریکتان بۆ ئەخوێنینەوە.

شێعرەکە ناوی سکاڵایە و لام وایە پێویست ئەکا کەمێك لە کاکڵەکەی بدوێم.

کورێکی گەنجی ئاسایی کە نە زۆر جوانچاکە و نە لە هیچ بارێکی ترەوە زیادەبەشێکی هەیە، تووشی کچێکی هەرەجوان ئەبێ. کچێك کە لە هەموو بارێکەوە لە کورەکە لەپێشترە. لەبەر ئەمە کورە هەست ئەکا سوودی نییە قسەی لەگەڵ بکا و رازی دڵی لا بدرکێنێ، یا تەنانەت سەیری بەژن و باڵای کچەکە بکات. لەولاشەوە کیژۆڵەی جوانی بەلەنجەولار، لەبەر خۆیەوە بیر ئەکاتەوە کە ئەم کورە گەنجە بۆچ وەك گەنجانی تر سەری بۆ دانانەوێنێ و پریسکەی دڵی بۆ ناکاتەوە. لەئاکام وا تێئەگا کە ئەو گەنجە خۆبە گەورەزان و خۆپارێزە و ئەبێ بە سەدان دڵبەری جوانکیلەی هەبێ و ناپەرژێتە سەر ئەو. هەر ئەم خۆگرتن و بێدەنگییەی کورەکە کارێك ئەکا کە کیژەکە بیەوێ ئەم قەڵا پۆڵایینە برووخێنێ و سەر بەم گەنجە خۆبەزلزانە داچەمێنێ. لەپێشدا بە زەردەخەندەی نادیاری، پاشان بە ئیشارەی چاو و برۆ پەیغامی دڵداری بۆ کورە رەوانە ئەکا. کوریش لەخودا ئەخوازێ کە سەر و گیانی بخاتە پێتاوی ئەو کیژە جوانە و ئێستە کە کچەکە خۆی ئەوینی خۆی دەربریوە، بە هەلێکی باشی ئەزانێ و وەڵامی پەیغامی ئەداتەوە و وێڵی ئەبێ. کەنیشکەکە لە پڕ تێئەگا شتێ کە ئەوی بۆلای کورەکە ئەکێشا، غروور و قسەنەکردنەکەی بوو، ئێستە کە ئەویش چەشنی گەنجەکانی تر وێڵ و ئاوارە و ئەویندار و دڵبریندار بووە، هیچ جەزبە و کێشەرێکی نەماوە، لەبەر ئەمە رووی لێوەردەگێڕێ و نامیهرەبانی لەگەڵ ئەکا. کورەکەش تیری ئەوین لە دڵی سمیوە و بەم ساکارییە ناتوانێ دەس هەڵگرێ و ناچار شین ئەگێڕێ بۆ دڵی لە دەس چووی....

جا ئەمەش شێعرەکە:

لە سەمای بەرزی ناوبانگی جوسنا

تاقەستارە،

نەبووی لە وزەی دەسکورتی منا
ئاشکرا و دیارە!
هەر لەبەر ئەوە رووم لێوەرگێڕای
یەکەم تەسادوف
دڵەی حەسساس نا، بەردەم پیشان دای
بەڵام تەئەسسوف:
واتزانی کە من موستەغنی و غەڕڕام
حەریس تر بووی لێم
تێهەڵچووی: بەدەم، ئیشارەت ، پەیغام
پەیمانت داپێم!
هەیهات! مەلی دڵ، خوێن گەرمی شەباب
تەفرەی ئاسان بوو،
کەوتە شوێن قسەت، فڕی بە شیتاب،
وێڵی ئاسمان بوو...
کەچی نەیشتهێشت، بێ لە سەر سینەت
بنیشێتەوە؛
لاتبرد لە رێگای هەوای مەحەببەت
دوورت خستەوە!

❁ ❁ ❁

مەلی ناو فەزای ناموتەناهیم!
دڵی لاوم رۆ!
مانووی ئینتیزار رێی وەعدی واهیم:
نووری چاوم رۆ!

«گۆران»ی ڕچەشکێن

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. هیوادارین بەختیار و سەرکەوتوو بن و ئەگەر ڕەخنە یاخود پرسیارێکتان سەبارەت بە مەبەستە هونەرییەکان هەیە، بۆمانی بنووسن، هەروەها ئێمە ئامادەین ئەگەر پارچە هەڵبەستێکی جوانتان هەبێ یا پەخشانێکی ئەدەبی و بۆمانی بنێرن بە ناوی خۆتانەوە بڵاوی کەینەوە بەشەرتێ بتوانین بڕوای خۆمان سەبارەت بە نووسراوە و شێعرەکانتان دەربڕین و ماوەی ئەمەمان هەبێ کە هەڵە بەرچاو و دیارییەکانی نووسراوەکان ڕاست کەینەوە.

مامۆستای نەمر گۆران سەرەتا دامەزرێنەری شێعری نوێی کوردی بوو و یەکەم کەسێك بوو کە رچەی شکاند و کەوتە پێش شاعیرانی دوای خۆی. رێگایەك کە مامۆستای بەرزی کورد لە هونەری شێعرا گرتیە بەر، تا ئەو رۆژە کەس پێیا نەرۆیشتبوو. بەڵام دۆزینەوە و ئیبداع و خوڵقاندنی هونەری وەك هەموو شتێکی نوێ و بگرە پتر لە هەموو شتێکی نوێ پێویستی بە ئازادی بیر و بڕوا و سەربەخۆیی و بەهێزی مێشك و هەناوی ئەو کەسە هەیە وا یەکەم دەسپێکەر و دۆزەرەوە و خوڵقێنەرە. مامۆستا گۆران لە ناو خەڵکا ژیابوو، لە حوجرەی فەقێیان، لە دیوەخان و خانەقا، لە شار و لە دێ، لە ناو عێل و شاریا وەك یەك شارەزا بوو. هەروەها تێراوی سەرچاوەی ئەدەبی کۆنی کوردی و ئەو ئەدەبانەی تر بوو کە کاریان کردبووە سەر ئەدەبی کوردی. جا بە هۆی ئایینەوە بێ یا تێکەڵایەتی مێژوویی و هەرێمی و شتی ترەوە. لەبەر ئەمە گۆرانی نەمر لە پێشا شێعری عەرووزی کوت و لەم شێوەیەشدا هێز و دەسەڵات و مامۆستایی خۆی تەواو دەرخستووە. زۆر مەزموونی وا هەیە کە مامۆستا هەم بە شێوەی عەرووز و هەم بە شێوەی نوێ کردوویەتی بە شێعر. وەك ئەم مەزموونەی چوونە کانی و ئاوهێنانی ئافرەتان لە کوردستان، کە سووژە و هەوێنێکی خۆماڵی و ناسراوە لە ناو کورد و ئەدەبەکەیا.

«رێی کانی قوبان مونتەزیری جیلوەیی نازە» یەکێکە لە شێعرە هەرە جوانەکانی مامۆستا. لەگەڵ ئەوەشا بە گوێرەی ناچارییەك کە شێوەی عەرووزی بۆ شاعیری ئەهێنێتە پێشەوە زۆر وشەی عارەبی و لێکدانەوە و تەعبیری ئەدەبەکانی هاوسێی تێدا بەرچاو ئەکەوێ و شاعیری ناچار کردووە لە باتی قوربان بۆ هاتنەوەی شێعرەکە بڵێ «قوبان»! هەروەها مامۆستا ئەم مەزموونەی لە جێگایەکی ترا بە قالبی عەرووزی و ناوەرۆکی نوێوە کردووە بە شێعر و ئەڵێ:

هەموو بە حەسرەتەوە گوڵ ئەکەن نساری رێت

بزانین ئاخۆ گوڵی کێ بە دڵتەوە ئەلکێت.

گولّ به دڵەوەلکان به مانای ئەمه که گوڵی کام گەنج کار ئەکاته سەر هەستی کچانەت. تەعبیرێکی تەواو نوێیه و وێنەی له وێژەی کوردییا نییه. مامۆستا به شێوەی نوێ، نوێ چ له باری کاکڵ و چ له باری تۆکڵەوە ئەم مەبەستەی کردووه به شێعر. گۆران هەست ئەکا بۆ شاعیرێکی پێشکەوتوو تەنیا شارەزایی به ئەدەبی کۆن و تەنیا ئەدەبی نەتەوەکەی و هەرێمەکەی بەس نییه. هەست ئەکا بەر لەوە هەرێمی رامیاری یا یەکیەتی گشت مرۆڤ بێتە دی پێویستە له وێژەدا به تایبەت له شێعرا که له هەموو هونەرێکی تر له عاتیفه نزیکتره ئەم مەبەسته ئەبێ پێکبێ و مرۆڤ بێ ئەوە چاو له زمان و زانیاری و نەتەوە و هەرێمەکەی بگرێ، ئەبێ ببێتە یەك خێزان و بۆ ئەم مەبەسته شاعیر پێویستی به روانین و شارەزابوون به سەر وێژەی بێگانەدا هەیە. باشتر وایه که شاعیر خۆی زمانی بێگانه بزانێ و بێ ئەوە ناچار بێ وەرگێڕاوی نووسراوەکانی لاوەیی بخوێنێتەوە بتوانێ راستەوخۆ لەگەڵ بیر و هەست و عاتیفەی شاعیری لاوەیی تێکەڵ بێ تا دیوانەکەی برانس و شیلی و شکسپیر بخوێنێتەوە و پاش خوێندنەوەی دیوانی برانس، بەم جۆره شاعیرانه بچێ به تانی جوانییەکانیا و بڵێ: دیوانەکەی برانس که نەغمەی شێعری ئەڵێی کچه پێئەکەنێ یان ئەگری. راستی جوانتر له گریان و پێکەنینی ئافرەت چی هەیە؟ هەردوو ئەم دوو حاڵەتە، واتە ئەمپەڕو ئەوپەڕی تینردانی عاتیفه ئەبنە هۆی دەرکەوتنی گەوهەری به ورشەی هەناوی ئافرەت، یانی ئەو ئادەمیزادە که تانوپۆی له هەست و نەرمی و خۆشەویستی پێکهاتووه.

گۆران، گەورەترین شاعیری کوردە که کەلێن و قوژبنی گیانی ئادەمیزاد ئەپشکنێ و رووناکی شێعری ئەخاتە سەر تاریکایی هەست و عاتیفەی مرۆڤ. گۆران هەر ئەو شتانە ئەڵێ که هەموو ئادەمیزادێك له دڵیا هەستیان ئەکا. بەڵام ناتوانێ دەریانبڕێ. گەورەترین جیاوازی شاعیر لەگەڵ خەڵکی ئاساییا ئەمەیە که پەریزادی خنجیلانەی ناو پەردەی خەیاڵ به تەلیسمی وشه ئەخاتە بەرچاو و ئەیهێنێتە سەر

شانۆی دیدار. هەموو کەس جاری وا هەیە هەست ئەکا ئەوەی لە دڵیا ئەجۆشێ، لە لایەکەوە گەورەترە لەوە کە لە پەیمانەی مێشك و دەروونیا بحەوێتەوە. بەڵام کاتێ ئەیەوێ لە پلووسکی زمانەوە هەڵبڕێژێ و بیخاتە ناو دەفری وشەوە ئەبینێ کە لە وزەدا نییە ئاوی دەریا لە گۆزەیەکا جێ بکرێتەوە.

تکایە گوێ بگرن بۆ چەن شێعرێك لە پارچە شێعرێکی مامۆستای بەرز و نەمر:

هەر چەن ئەکەم، ئەو خەیاڵەی پێی مەستم،

بۆم ناخرێتە ناو چوارچێوەی هەڵبەستم!

لێکدانەوەی دەروون، قسەی زمانم

بۆچی وەها دوورن لە یەك؟ نازانم!

ئەمویست دەروون بکرایەوە وەك تۆمار

دەرکەوتایە دونیای جوانتر لە بەهار

دەرکەوتایە ئاوات، هیوا، خەوبینین

پڕشنگدارتر لە ئەستێرەی قوبەی شین!

تا بەرنامەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین و بەڵێنتان ئەدەین کە لە بەرنامەکانی ترا باسی ئەو شاعیرانەتان بۆ ئەکەین کە شوێنی گۆڕانیان گرتووە و هەروەها پلەی ئەمڕۆی شێوەی نوێ لە شێعری کوردییا باس ئەکەین. تا ئەوکاتە بەختیار و سەرکەوتوو بیتان ئاواتەخوازین.

«شێرکۆ بێکەس» و گرووگاڵ دوای «گۆران»

سەلام لە گوێگری بەهەست وهونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ. لە بەرنامەی رابردوودا باسی مامۆستا گۆران و شێوە شێعرییەکانی ئەو شاعیرە بەرزەمان کرد و کوتمان کە مامۆستای نەمری کورد لە پێشا لەسەر رێگا و شوێنی دامەزراوی وێژەی رۆژگارەکەی واتە شێوەی عەرووزی ئەڕۆیشت و چەن پارچە شێعرێکی هەرەجوانی لەو شێوەدا هەیە، بەڵام تەنانەت لە شێعرە کۆنەکانی مامۆستاشا کە بەرهەمی سەرەتای شاعیری ئەون، تەعبیر و لێکدانەوەی نوێ بەرچاو ئەکەوێ. مامۆستا گۆران هەستی

کردبوو کە بە پێی گۆڕانی رۆژگار و پەیدابوونی نیاز و پێتەویستی تازە لە ناو کۆمەلەکەیا شێعری عەرووزی ناتوانێ و نابێ لەمە زۆرتر بخایەنێ و بمێنێتەوە. ئەم پێتەویستییە لە چەند لاوە هەست ئەکرا؛ یەکەم ئەمە کە ئیتر وەك پێشوو شێعر مەزەی مەی ناو کۆڕی دەسەڵاتدارانی گیرفانپڕی مێشكبەتاڵ نەبوو و تەنها بۆ لاواندنەوەی گوێچکەی پارەدار نەدەکوترا کە هەرچی بە شکڵ و رووالەت رازاوەتر بێ، باشتر بێ؛ شێعر هەروەك سەرەتای پێکهاتنی، هەروەك فەلسەفە و هۆی هەبوونی ئەیکوت و ئەیویست. دیسانەوە ببوو بە چەك. چەکی تیژ و گورچكبڕ، خەوتارێن و ترسهێن، دووهەم ئەمە کە هەر لە پێشیشا شێوەی عەرووزی، خۆماڵی نەبوو، سەرچاوەی لە زانیاری کوردەوە نەدەهاتە خوارەوە و لەگەڵ تایبەتییەکانی زمانی کوردیش باش رێك نەدەهات، سێهەم ئەمە کە کورد لە پێشا خۆی شێوەیەکی لە شێعرا هەبوو و بەیتی پێ ئەکوترا و لە زۆر بارەوە نزیکە لە شێوەی نوێ، هەم لەبەر کورتودرێژی نیوە شێعرەکان و هەم لە باری ئاهەنگەوە و شێعری کوردی بێ ئەوە لە تاقیکردنەوە بترسێ، ئەتوانێ شێوەیەکی نوێ بگرێتە بەر.

بە داخەوە مامۆستا لە کاتێکا گوڵستانی زەوقی روو لە گەشە و پشکووتنی پتر بوو و شاگردانی هێشتا لەم سەرچاوە روونا کە تێراو نەبیوون کە چاوی لە ژیان پۆشی و وێژە و وێژەویستانی کوردی بە داخ و مەینەتەوە بەجێ هێشت. بەڵام چرایەك کە مامۆستا هەڵیکردبوو پاش مەرگی ئەویش نەکوژایەوە و بەرپێی پیاسەکارانی رێگای وێژەی نوێی رووناك کردەوە و شاگردانی مامۆستا لەم دیو و لەو دیو بە رچەی خۆش کراوی مامۆستادا رۆیشتن. هەندێك لە گەنجانی شوێنگری گۆران توانییان خۆیان ببن بە خاوەنی شێوەیەکی تایبەت و هەندێکی تر هەر بە لاساکردنەوە قنیاتیان کرد و نەیانتوانی رێگایەکی سەربەخۆ و لێکدانەوەیەکی شەخسی بدۆزنەوە؛ بەداخەوە لە گەنجانی شاعیری ئەم سەردەمە کەمتریان چەشنی مامۆستا گۆران لەناو کۆمەڵەی

کوردا ژیاون و تاڵ و سوێرییان بە درێژایی ژیانێك چێشتووە و کەمیان شارەزای زانیاری کوردن، زانیاری بە هەموو لك و پۆیەکییەوە. کاتێ شێرکۆ بێکەس لە شوێنەوارە نوێیەکەیدا باسی تفەنگ و کاروان و شوکاك و ئاوزەنگی ئەکات، ئەڵێی منداڵێکی تامەزرۆی سواری و غارکردنە کە هەرگیز لە شار دەرنەکەوتووە و باسی شوکاك و دەرۆژە ساردەکەی ئەوی لە دەمی خەڵکی تر بیستووە. مەبەست ئەمە نییە کە ئەم گەنجانە سەرنەکەوتوون و یا شوێنەوارەکانیان بێ‌کەڵکە، بەڵام ئەگەر بتوانن زمانی شێعری خۆیان لە زمانی خەڵکی ئاسایی نزیکتر بکەنەوە و زیاتر لە لێکدانەوەی بێگانە دوور بکەونەوە و روو بکەنەوە تەعبیرە تەواو کوردییەکان، باشتر سەر ئەکەون. من ناڵێم کە گەنجە شاعیرەکان خزمەتیان بێ‌نرخە، بەڵام لام وایە کە شاعیر دوو راسپێری وێکرا لە سەرشانە؛ یەکەمیان راسپێرییەکە کە بەرامبەر بە کۆمەڵ هەیەتی و ئەبێ بە زمانی ئەوان بدوێ تا بتوانێ واتە و مەبەستی ناو شێعرەکانی بەوان حاڵی بکا، دووهەم راسپێرییەکە کە سەبارەت بە هونەر هەیەتی و نابێ تەواو خۆی تەسلیمی نزمییەك بکا کە لە قسەو باسی وتووێژیدا هەیە، چونکە ئەگەر جوانی و بەرزی هونەری لە شێعرا نەبێ، قسەی شاعیر ئەبێ بە ئامۆژگاری رووت یا گێڕانەوەی داستان. شاعیر لە لایەکەوە ئەبێ خۆی لەگەڵ کۆمەڵ رێك بخا لە لایەکی ترەوە ئەبێ لە کۆمەڵ پێش کەوێ، بەڵام ئەم پێشکەوتنە نابێ چەشنێك بێ کە شاعیر ئەوەندە لە خەڵك و زمانی خەڵك دوور کەوێتەوە کە لەبەر چاو گوم بێ و تێکەڵیشی لەگەڵ خەڵك نابێ ئەوەندە بێ کە لەگەڵ ئەوان نەناسرێتەوە. ئێستە تکایە گوێ بگرن بۆ سەرەتای شوێنەوارێکی نوێی شێرکۆ بێکەس.

به هۆرەی تفەنگی کاروانی بن‌بنار، لووتکەکان

ئەستێرەی پشکۆیان رژانە ناوچاوی بەیانی بەفرەوە

چەمەکان بەرزەوپێ هەڵسان و هەڵگیرسان

ئەسپەکان لە بێشەی ئاگرا ئاو دران

هۆرەیە وا «شوکاك» رەشەبا زین ئەکات

بە قاچی گەردەلوول، ئاوزەنگی لافاوی باڵگرتوو... لێ ئەدات

هۆرەیە... هۆرەیە....

ئەشکەوتی گوێی شاخی بە مسی تاریکی ئاخنراو

وا بەربوو کەوتە بەر تەوژمی رووباری خۆرەتاو

هۆرەیە وا «شوکاك» رەشەبا زین ئەکات

بە قاچی گەردەلوول... ئاوزەنگی

لافاوی باڵگرتوو لێ ئەدات

رەگ ئەبێ چۆغەی ژان لەبەر کات

بۆ ئەوەی لەبەردا گوڵ بڕوێ

ئاو ئەبێ خۆی تاڵ کات، بۆئەوەی

پەل و پۆی تینوێتی... خۆر بگرێ!

لەم شێعرەدا کە تەواو لە سەر شێوەی نوێیە، ئاهەنگ هەیە، بەڵام وەزنی عەرووزی و قافیە بەرچاو ناکەون. کایە بە ئەلفاز و تەشبیهی تا ئەمڕۆنەکراو لە ناویا زۆرە. ئەوەندە زۆرە کە خوێنەرەوە پێش ئەوە کاکڵەکەی هەست بکا ناچارە بپەڕژێتە سەر توێکوڵەکەی! قاچی گەردەلوول، ئاوزەنگی لافاوی باڵگرتوو، ئەشکەوتی گوێی شاخی بە مسی تاریکی ئاخنراو و زۆر تەشبیهی تر کە شێعرەکە لە بەرچاو ئەکەن بە تەلەسم و جادوو. ئەگەر کاك شێرکۆ ئەم هەموو زۆرەی بۆ خۆی نەهێنابایە باشتر ئەبوو.

تا بەرنامەی داهاتوو بە خوای گەورەتان ئەسپێرین.

محەممەد سەددیقی مەحموودی، بە شوێن مامۆستا گۆرانەوە

گۆران هەڵکەوتەی شێعری کوردی، لە عێراقا چاوی کردەوە، لەوێ ژیا، لەوێ هەڵیدا و لەوێ چاوی لە جیهان پۆشی. شێعری شێوەی نوێ ئەگەر بە گۆرانیش دەس پێ نەکرابێ، لانیکەم ئەوە قسەی تێدا نییە کە بەهۆی گۆرانەوە پتەو بوو، رازاوە و جێگای خۆی کردەوە. گۆران ئەویینداری راستی و رەوانی جوانی بوو؛ چ لە سروشتا و چ لە ئافرەتا. بوێرانە گوتی: جوانی لە خواوە بەهرەیەکە پڕبەپێست بۆ ئافرەت و کوتی:

بـەڵام تـەبـیـعـەت هـەرگـیـزاوهەرگـیـز

بـێ رووناکـیـیـه بـێ بـزەی ئـازیـز

خوڕەی قەڵپەزەی کەفچەرێنی چەم، شنەی سێبەری داری گوێز و توو، توولەماری ڕێیه کە دەخوشێته ناو دارستان، گاشەبەردێ کە گەردوون تلی پێنەداوه، کۆلکەزێرینەی پاش بارانی زۆر، گوڵەبەڕۆژەی قژزەردی چاوکاڵ، هەمووی ئەمانە و گش جوانییەکی تری سروشت بۆ ئافرەت، هۆی لێکدانەوه و هەستی ئایینی بوون. گیانی شاد بێ کە بە ساکاری و دڵپاکی لادێییەکەوه کوتی: خوای یەکەمین جوانییە لە باری ئایینەوه.

گۆران ئەوتۆبوو، ئەویندارى دڵ پڕلە هەستی جوانی و ئەو خەیاڵەی وا پێی مەست بوو، باش توانی بیخاتە ناو چوارچێوەی هەڵبەستی. شێعرەکانی نە ڕمبەڕمبی بێهوودەی ناسیۆنالیزمی تەواو ویشکی نیزیك بە فاشیزمی لێوه دێ، نە بێدەربەستی شێعری ئیندیویدوالیستی (Individoalism) لە کۆمەڵ تەریكبوونی پێوه دیارە. ئەم دوو نموونەیەم بۆیە هەڵدا کە بەداخەوه لە هەر دوو بارا تاقمی وەهامان هەن، کە یا هەر خۆیان ئەبینن، یا هەر گەلی خۆیان و لایان وایە شەڕ، شەڕی نێوان دوو ڕەگەزە، یا دوو هۆز، یا دوو گەل و تەواو لە چلۆنی چینایەتی و ئابووری دوور و....

گۆران وەها نەبوو. ئادەمیزادێکی تێگەیشتووی شاعیر بوو؛ بەڵام شێوەی لە عێراقدا پاش خۆی پەیڕەوی زۆر بۆپەیدا نەبوو. لەبەرچی وەهابوو؟ خۆتان لێکیدەنەوه. چونکە باسێکی ترە و لێرەدا جێگای نابێتەوه.

بەداخەوەم کە ناچارم ئەوه بڵێم کە شاعیری کورد لە عێراقا نەیانتوانیوه ڕێبەر بن؛ زیاتر چاولێکەر بوون. شوێنگرتووی کۆمەڵ بوون، بێ ئەوه هەوڵێك بدەن بۆ گۆڕینی بەرەوپێش بردن. لەبەر ئەوه شێعرەکانیان زەنازەنای بێهوودەیە و ڕمبەڕمبی ساکار. مەبەستم شاعیرانی گەنجە، نەك ئەو برایانەی رابردوو. یەکێك لەو ئیستعدادە

بەفیرۆچووانە بە لای منەوە «هەژار»ە، کە بەڕاستی خەسارە. کەس نییە پێی بڵێ مامۆستا! خوێن، ئەویش خوێنی ئادەمیزاد، ئەویش بەم شێوە گشتییە کە تۆ کوتووتە چۆن پیس ئەبێ؟ و ئایا گوڕو فیچقەی خوێن لە بان تیغی دەبان لە شێعرا هێنانەوە، خووی سادیسمی و پیاوکوژی لە گەڵا هاندان، لە کاتێکا کابرا هات و گوتی: «براله، ئادەمیزاد یەکن و ئەوەی تۆبە رواڵەت ئەیبینی شەڕی نێوان دوو نەتەوەیە، لە راستیدا شەڕی نێوان دوو ئابووری‌یە» سوودی چییە؟ لێرەدا مەبەستم رەخنەگرتن نییە و زیاتر لەسەر ئەم باسە ناڕۆم؛ بەڵام ئەمەوێ بڵێم کە شێوەی مامۆستا گۆران پاش نەمانی خۆی لە عێراقا پەرەی نەگرت و لە ئێرانا زیاتر هۆگری بۆپەیدا بوو. یەکێك لەو پەیڕەوانەی شێعری گۆران، مامۆستایەکی گەنجە، بەناوی مامۆستا محەممەد سەددیقی مەحموودی موکریانی.

هەڵبەت ئەو مامۆستایە هێشتا نەیتوانیوە شێوەیەکی تایبەتی و سەربەخۆ بدۆزێتەوە و نە وەك قالب و دیوی دەرەوەی شێعرەکانی لە هی گۆران دەچێ، بەڵکوو هەر ناوەرۆکی شێعرەکانیشی هەمان ناوەرۆکی شێعری گۆرانە. ئەمەش شێعرەکانی مامۆستا محەممەد سەددیقی مەحموودی:

خورەی هەڵدێر، شمشاڵی شوان
کە بۆ هەڵبەست ئیلهامی خوان
چەند بە سۆزن، چەند سێحراوین
لای لایەن بۆ کۆرپەی ئەوین
دەمی بەیان شنەی شەماڵ
دڵی بێ تین دێنێتە حاڵ
وەنەوشەی کز لە نێو تەما
ئەخاتە ناو کۆڕی سەما

بە پشت پشتی قامکی سروشت
وەختێ کە خۆر پڕشنگی ڕشت
گیتی هەمووی دەشت و کێو
بزەی زێوینی دێتە لێو
بە ئاهەنگی هەوری بەهار
فرمێسکی شادی دێتە خوار
لە چاوی ئاسمانەوە
بە موژدەیی ژیانەوە
لە کێو و تەل، دەشت و چیا
لەسەر پەڕی گوڵ یا گیا
چەند نەخشینە، چەند جوان ئاونگ
کاتێ کە لێی ئەدا پڕشنگ
ورشە و تریفەی مانگەشەو
لە سووچی دڵ ئەدا پەرتەو
ئەخاتە ناو ئاگری سوور
تاسە، مەیل، هەست و شعوور
ئەوانە گشت ئەدەن بە گیان
ژیان، بەڵام کامیان
وەك نیونیگای هی دڵداریَن
ئاوا لە ناخی دڵ کارین؟

مامۆستا گۆران ئەڵێ:

چەند بەئاهەنگ، چەند سێحراوین

ئەگەڕێن پۆڕن یا مراوین

و کاك محەممەد سەددیق ئەڵێ: «چەند بەسۆزن، چەند سێحراوین». «وەنەوشەی خامۆش لەژێر تووترکا» هی مامۆستا «گۆران»ە، کاك سەددیقیش «وەنەوشەی کز»ی هێناوە. جگەلەمانە تەواوی شێعرەکە ناوەرۆکی هەر ئەمەیە کە مامۆستا گۆران کوتوویە:

کام تاسە، کام مەیل، کام چاوەنواڕی

تەلەسماوییە وەك هی دڵداری

من لام وایە کە ئەم شاعیرە هەوێنی شاعیرانە لە هەستیا زۆرە و چاوەڕوانی ئەکرێ بە زوویی ڕێگای تایبەتی سەربەخۆی، خۆی بدۆزێتەوە.[1]

---

١ - بۆ ئاشنایەتی پتر لەگەڵ خوالێخۆشبوو «مەلا محەممەد سەددیقی مەحموودی» (١٣١٦ـ١٣٦٥)، بڕوانە دیوانەکەی بە ناوی «وەنەوشە»، کە لە ساڵی ١٣٦٧ی هەتاویدا لە لایەن «ئینتیشاراتی سەلاحەددینی ئەیووبی»یەوە چاپ کراوە.

زاراوەکانی زمانی کوردی

سەلام لە گوێگری بەرنامەی تاپۆ. لە چەند بەرنامە لەمەوپێشەوە دەستمان کردووە بە لێکۆڵینەوەیەکی ئەوتۆ کە هەموو لان و بارێکی ژیانی کوردەواری بگرێتەوە. ئەمڕۆ گەیشتووینە سەر زمانی کوردی. هەڵبەت سەبارەت بە زمانی کوردی لە پێشا باسێکمان لە بەرنامەی رابردووا هەبوو و لەودا بەشکردنەکەی «مەککەنزی» و «تۆفیق وەهبی»مان باس کرد و هەر وەها باسی چەن جۆرە بەشکردنی تریشمان کرد. ئەمڕۆ ئەو بەشکردنەتان بۆباس ئەکەم کە بە لای منەوە لە هەموان باشترە، بەم چەشنە:

زاراوەی کرمانجی ژوورو یا شیمال، یەکەم. زاراوەی کرمانجی خواروو یا جنووب، دووهەم. زاراوەی گۆرانی، سێهەم. زاراوەی کرماشانی، چوارەم.

هەڵبەت لە ناو لکی ئەو زاراوە ئەسڵییانەشا جیاوازی هەیە، واتە فەرعی موکری لەگەڵ فەرعی سولەیمانییا کە هەردووکیان لکی زاراوەی کرمانجی خواروون، جیاوازە. شێوەی دووان و مەخرەجی پیتەکان و پاڵ بە پیتەکانەوەدان، واتە تەکیە لە سەر

حەرفەکان و چەشنی ئەدای پیتێکی تایبەت لە سولەیمانییا لەگەڵ مەهاباد و بەشەکانی تری موکریان جیایە. بۆنموونە، پیتی دال لە سولەیمانییا دالی کلۆرە بەتایبەت لە دوایی وشەکانەوە، ئەڵێن: سەوپەنجا. بەڵام لە موکریان بە تایبەت لە دەوروپشتی مەهاباد ئەڵێن: سەدوپەنجا. دالەکە باش دەرئەبڕن. جارجار لە سولەیمانی و دەوروپشتی سولەیمانی دال چەشنی گاف تەلەففوز ئەکرێ، بەتایبەت ئەگەر پاش دالەکە کە پیتی دوایی وشەیەکە، وشەیەك بێ کە پیتی یەکەمی لەگەڵ دالی کلۆرا بۆ کوتن قورس بێ، وەك ئەم شێعرەی مامۆستا گۆران: «هەرچەن ئەکەم ئەو خەیاڵەی پێی مەستم»... وەها دێتە بەرگوێ کە بڵێن: هەرچەنگەکەم!

... جیاوازی زۆرە، ئەمەش یەکیانە کە لە سولەیمانی زۆرتر ئەو «ئەلف»انە کە لە پێش «نوون»وە هەڵکەوتوون هەر وەك خۆیان بە «ئەلف» تەلەففوز ئەکرێن، بەڵام لە موکریان بە تایبەت لە ناو عێلی دێبوکری و مامش و پیران و مەنگوڕ و گەورکی بەشی «مەهاباد» و «نەڵێن» ئەو «ئەلف»انە ئەکەن بە «ی»، وەك نیو. ئەم جیاوازییە واتە گۆڕانی «ئەلف» بە «ی» لەنێوان شێوەدوانی «مەهاباد» و «سنە»شا هەیە. لە «سنە» ئەڵێن: «پا»، لە «مەهاباد» ئەڵێن: «پێ». ئێلاتی دەوروبەری مەهاباد ئەڵێن: لە شاری بووم. لە جێگاکانی تر ئەڵێن: لە شار بووم. یا بۆنموونە مەهابادی ئەڵێن: «دەستم دا تفەنگێ» و سنەیی و سەقزی و سولەیمانەیی ئەڵێن: «دەستم دا تفەنگ» یا «دەسم»، لێرەدا مەبەست «ی»ی دوایی تفەنگە، نەك دەس و دەست؛ کە ئەویش خۆی جۆرێکە لە جیاوازی وەك «دەس و دەست»، «ماس و ماست»، «ڕاس و ڕاست»، ئەمانە هەموویان جیاوازین لە شێوەی دووانا و لە وشەشدا جیاوازی هەیە. وەك «قاچ و لاق»، «خاس و باش و چاك» و زۆر وشەی تریش. بەڵام ئەم جیاوازییە بچووکانە وەها نین کە بۆنموونە شێوەی دووانی سولەیمانی و سنەیی و مەهابادی ئەوەندە لە یەك دوور بکەنەوە کە نەکرێ بە تێکڕایان بگوترێ زاراوەی کرمانجی خواروو.

مەبەستێکی تریش کە لێرەدا ئەشێ بکوترێ ئەمەیە کە بە پێی نزیکی هەرێمی زاراوەکان لە یەکتر، جیاوازی لە نیوان لکی زاراوەکانا پەیدا ئەبێ، وەك ئەمە «مەهاباد» هاو سنوورە لەگەڵ «رەزاییە» و کوردەکانی دەوربەری ئەو شارە، وەك: «شکاك»، «هەرکی» و نزیکە لە کوردەکانی دەوروبەری «خۆ» و «شاپوور». وەك «جەلالی» و «میلانی»یەکان. لە بەر ئەمە زۆر وشەی زاراوەی کوردی کرمانجی ژووروروی لەوان وەرگرتووە، وەك ئەمە لە مەهاباد و لە ناو دانیشتووانی دەوروپشتی مەهاباد زەربولمەسەلێك هەیە، ئەڵێ: «ئەگەر زانییان ئەزم، ئەگەر نەیانزانی دزم!». لە کاتێکا ئەکوترێ کە کەسێك بۆ کارێکی خراپ چووبێ و سوود وەرگرێ لە ناسیاوی خۆی لای ئەو کەسانە کە کارە خراپەکەیان لەگەڵ ئەکرێ. ئەز لەم زەربولمەسەلەدا وشەیەکی کرمانجی ژوورووە و بە مانای «من»ە، ئەگەر زانییان ئەڵێم منم، ئەگەر نەیانزانی دزییەکەیان لێ ئەکەم. یا ئەڵێن: «رۆنیشە!» وەك «رۆنە»ی کرمانجی ژووروو. بە «سەگ» ئەڵێن «کۆك»، هەڵبەت «سپلۆت» و «سەگ» و «سە»شی پێ ئەڵێن، کە «کۆك» و «سە» لە کرمانجی ژووروو وەرگیراون. سنە لە بەر ئەمە کە لە زاراوەی گۆرانی نزیکترە وشەی ئەو زاراوەی زۆر وەرگرتووە. بۆکان و سەقز کە لە نێوان مەهاباد و سنەدا هەڵکەوتوون شێوەی دووانیان کە هەندێکی لە مەهابادی ئەکا و هەندێکی لە سنەیی ئەچێ، ئەمە بۆ زاراوەی کرمانجی ژووروش هەر دروستە. شێوەی دووانی بارزانی کە ناوبارەترە و نزیکترە لە زاراوەی کرمانجی خواروو؛ وشەی ئەم زاراوەی زۆرتر تێدایە، بەلام «ستراکتۆر stracture» و ئەساس و پایەی زمان لە هەموو زاراوەکانا یەکە.

با بچینەوە سەر باسەکەی پێشوومان؛ کوتمان کە «کوردی» ٤ زاراوەی گەورەی هەیە، کرمانجی ژووروو، کرمانجی خواروو، گۆرانی، کرماشانی.

١ــ کرمانجی ژووروو، زاراوەی کوردەکانی تورکیە و ئەرمەنستانی

شوورەوی و کوردەکانی سووریەیە، شیمالی کوردستانی عێراق و کوردەکانی غەربی زریەی بچووکی رەزاییە و کوردەکانی قووچان و کوردەکانی دەماوەندیش بە کرمانجی ژووروو ئەدوێن.

٢ـ کرمانجی خواروو، زاراوەی کوردەکانی جنووبی کوردستانی عێراق و کوردەکانی غەرب و شیمالی غەربی ئێرانە، هەڵبەت لە غەرب، کرماشان و دەوروبەری لێ جیا ئەبێتەوە کە ئەوان خۆیان ئەکەونە سەر زاراوەیەکی تر بە ناوی کرماشانی و لە «شیمالی غەرب»یش دەوروپشتی رەزاییەی لێ جیا ئەبێتەوە کە ئەوانیش کوتمان بە زاراوەی کرمانجی ژووروو، یا شیمال قسە ئەکەن.

٣ـ کرماشانی، کە خەڵکی کرماشان و سەرپێڵ زەهاو و قەسری شیرین و ئێلات و خێلاتی دەوروپشتی ئەو شارانە بەم زاراوە قسە ئەکەن.

٤ـ گۆرانی، ئەم زاراوە زۆر لە فارسی کۆن نزیکە و گۆرانی زۆر بە سەرا نەهاتووە. لە بەر ئەمە هەندێ ئەڵێن کە رەنگە ئەو زاراوە کوردی نەبێ. ئەمە هەڵەیەکی گەورەیە و گۆرانی بێ گومان کوردییە، بەڵام کوردییەکی کۆن و نزیك لە کوردی مادی. تۆفیق وەهبی لە بەشکردنەکەی خۆیا ناوێکی لە زاراوەی گۆرانی نەبردووە و بۆ من دەرنەکەوتووە کە چۆن لێکۆلەر و کوردناسێکی وەك وەهبی بەم بێدەربەستییە بەسەر ئەم مەبەستەدا تێپەڕیوە؟

زاراوەی گۆرانی بە زاراوەی «هەورامی»ش ئەناسرێ، واتە زۆر کەس لە باتی زاراوەی گۆرانی ئەڵێن زاراوەی هەورامی. لە کاتێکا هەورامی لکێکە لە گۆرانی، بەڵام لە بەر ئەمە لە ئێران و عێراقا ئەو کەسانە کە بە گۆرانی ئەدوێن، زیاتریان لکی هەورامین. ئەم ناونانە باو بووە. کەمایەتی وەك: سیامە سووری و رۆژبەیانی و زەنگەنەش هەر لە سەر هەورامی ناو ئەبرێن، هەڵبەت ئەمە لە باری زانستی زمانناسی و تەنانەت کۆمەڵناسی کوردیشەوە هەڵەیە؛ بەشێکی زۆر لە «سیامەسوور»یەکان ئێستە

له ئه‌فغانستان ئه‌ژین و به گۆرانی ئه‌دوێن.

به‌رنامه‌ی ئه‌م حه‌وته‌یه‌مان دوایی هات و له به‌رنامه‌یه‌کی ترا ئه‌چینه سه‌ر باسی ویژه‌ی کوردی و به‌شه‌کانی ئه‌و ویژه‌یه، تا ئه‌وکاته خواتان له‌گه‌ڵ.

سەرەتایەك لەسەر ویژەی كوردی

سەلام لە گوێگری بەرێزی بەرنامەی تاپۆ. ریزەوتارێكمان سەبارەت بە ژیانی كۆمەڵایەتی كورد دەس پێكردبوو و لە چەند بەرنامەیەكا باسی پێشینەی مێژوویی كورد و ئەوەی كە كەی و لە كوێوە هاتوون بۆ ئەم گۆرەپانی ئێرانە، بە كورتی كرا. هەڵبەت پێم باشە لە پێش هەموو شتێكا بۆ چەندەمین جار دووپاتەی كەمەوە كە من لە هەرێمی مێژوودا دەسەڵاتم ئەوەندە نییە كە گومانێك بۆ گوێگری بەهەست نەمێنێتەوە لەوەدا كە ئەوەی وا ئەینووسم تەواو دروستە یا هەموو ئەو راستەقینەیە كە مێژوونووسان قامكیان بۆراداشتووە و نیشانیان كردووە.

بۆباسی مێژوویی من خۆم گوێ ئەگرم بۆ نووسراوە هێژاكانی مامۆستای بەرزی كورد جەمیل رۆژبەیانی و لە راستی لانادەم كە زۆر كەلكیان لێوەر ئەگرم. مامۆستای دڵسۆز لە مێژووی ئێرانا دەستی داوەتە لێكۆڵینەوەیەكی هەرە بە نرخ كە لە پێشا نە مێژوونووسێكی ئێرانی و نە مێژوونووسە بێگانەكان و نە تەنانەت مێژوونووسێكی

کورد بەم چەشنە زانستییە نووسراوێکیان نییە.

مامۆستا لەناو مێژووی ئێرانا گەڕاوە و هەموو ئەو ڕووداوانە کە بە چەشنێ پەیوەندی لەگەڵ کوردا هەبووبێ، کۆی کردۆتەوە و خستوویەتەوە سەر یەك . ئەم کارەی مامۆستا هەم خزمەتێکی گەورەیە بە مێژووی ئێران و هەم تێکۆشانێکی هێژایە لە پێناوی کورددا.

مامۆستا بە ڕێکخستن و کۆکردنەوە و بردنەوەسەریەکی ئەو بنەماڵە کوردانە یا ئەو عێلە کوردانە کە چەن لاپەڕەی پڕ خەبات و کۆڵنەدانیان لە مێژووی ئێرانا پڕ کردۆتەوە، بۆ هەمووومانی دەرخستووە کە هۆزی کورد تا چ ڕادەیەك تەئسیری لە مێژووی ئێرانا هەبووە و چۆن بۆ پاراستنی ئاو و خاکەکەی بەرامبەر بە زۆردار و داگیرکەر وەستاوە.

بنەماڵەی حەسنەویە و شوانکارە و عەیاریە ڕاپەڕین و خزمەت و کۆششیان لە مێژووی ئێرانا دیار و بەرچاوە. بەڵام کەم کەس هەبوو بزانێ ئەمانە کورد بوون و ئێستەش کەم کەس هەیە تەواو شارەزای خەبات و شۆڕشیان بێ؛ چونکە مێژوونووسەکان کە بناغەی کاریان لەسەر لێکۆڵینەوەی گشتی مێژووی ئێران داناوە، بەشێکی زۆر کورتیان بۆ ئەم بنەماڵانە تەرخان کردووە.

هێژایی کاری مامۆستا جەمیل ڕۆژبەیانی لەمەدایە کە ئەم هەموو کتێبە مێژووییە لە ئەژمار بە دەرەی ئێرانی پشکنیوە. ئەو پەڕاوانە کە بە عەرەبیش سەبارەت بە مێژووی ئیسلام و ئێران نووسراون لە چاوی تیژبین و بیری وردی شاراوە نەبوون، تەنانەت بە کۆششێکی زاڵ و ماندوونەبوون و عیشقێکی ئەوتۆوە، کە هەر لە پیاوانی زانست ئەوەشێتەوە، پەڕاوە ئینگلیزێکانیشی خوێندۆتەوە و زۆر جار مانای وشەیەکی ئینگلیزی لە خۆم پرسیوە و بە خۆکەمزانینێکی عالمانەوە سەرەڕۆی شوێن هەموو زانستێك بووە لەم هەرێمی مێژووەدا، جا ئاکامی زانست و ماندوونەبوون و ئیرادەی

ماموٚستا بوٚته چەند پەڕاو کە ئەکرێ لە مێژووی کورددا ناوی بنرێ: «هەنگاوی بەرزی سەرکەوتوو و کاری هێژای کەس نەکردوو.»

هیوادارم ماموٚستا بتوانێ ئەم چەند پەڕاوەی لە چاپ بدا و خوێندکارە کوردەکانمان شارەزا بن کە هوٚزەکەیان چ خزمەتێکی بە ئێرانی خوٚشەویست کردووە. هیوادارم کوٚسپی پارە و چەوتی پیتی قەڵایی چاپ، بەردی سارد و گەرمی نەخاتە سەر ڕێگا و من بە ناوی شاگردێکی ماموٚستا هەر نزام لە دەس دێ و سپاس.

پاش ئەم باسە کە پێویست بوو بکرێ، ئەگەڕێمەوە سەر باسەکەی خوٚم. لە لێکوٚڵینەوەکەماندا گەیشتینە سەر باسی ئەدەبی کوردی. ببوورن کە من جارجار ناچارم چەند هەنگاوێك لا بدەم و باسێکی ئاپوٚرەنوێن بهێنمە گوٚڕێ. بێگومان ئەم باسە بە رووالەت ئاپوٚرانە بوٚ روونکردنەوەی دەور و بەری باسەکەمان بەکەڵکن.

وێژە هەروەك ئەزانن باسێکی عەدەدی و ریازی نییە و دابڕاوی و نەگوٚڕی و قەتعییەتی زانست لە هونەرا بەرچاو ناکەوێ و رەنگە لە هیچ لکێکی زانستی مروٚڤایەتی، واتە علوومی ئینسانی وەك فەلسەفە و سوٚسیوٚلوٚژی (سایکوٚلوٚجی ـ سایکوٚلوٚژی)ش دا حەتمییەتی زانست نەبێ. هونەر راستە لە ئەشیا و حالات و نەفسانیات و هەروەها لە باری بەرچاوی کوٚمەڵایەتی کەڵك وەرئەگرێ و توٚشە هەڵئەگرێ، بەڵام کاتێ ئەم شتانە برانە بەر دەستی زەمیری فەننان و دەروونی ئینسانەوە، ئەگوٚڕێن و بە چەشنێکی تر دێنەوە دەرەوە و خوٚیان ئەنوێنن. بوٚنموونە چیای «بێستوون» وەك بەرچاو ئەکەوێ ئەچێتە ناو بیر و زەینی شاعیرەوە، شاعیریش بوٚروانین هەروەك خەڵکی تر دوو چاوی هەیە، بەڵام لە دەروونی شاعیرا «بێستوون» تەنیا چیایەکی بەرز و بەردەڵان نییە؛ تەنانەت شاعیرێك لە بەرامبەر روانگەی بێستوونا وەك مێژوونووسێکیش بیر ناکاتەوە و ناچێتەوە سەر رووداوە مێژووییەکان کە ئەمە بەردەنووسی «هەخامەنشی»یە یا «ساسانی»، بەڵکوو بیر لە دڵی سووتاو و لەشی لە

خوێن هەڵکشاوی «فەرهاد» ئەکاتەوە. دەنگی تەشوێ و کوڵینگی «فەرهاد» لەوپەڕی سنووری ئەفسانەوە، لە چیای دەروونی شاعیرا دەنگ ئەداتەوە. شاعیر وەها لەگەڵ «بێستوون» و «فەرهاد» و ئەفسانەی «شیرین» تێکەڵ ئەبێ کە خۆی ئەبێ بە «فەرهاد»، پێنووسەکەی ئەبێ بە کوڵینگی «فەرهاد» و دەروونی پڕ دەنگ و جۆش و خرۆشی ئەبێ بە چیای «بێستوون» و شیرەی هەستی ئەبێ بە شێعرێك گەلێك روونتر لەو کانیاوە کە لەشی «شیرین»ی ئەگرتە باوەش و گەلێ سپیتر لەو جۆگە شیرەی کە لە چیای «بێستوون»ەوە تا ناو گۆلی کۆشکی «خوسرەو»، بە جادووی هونەری «فەرهاد»ی ئەندازیار سەرەولێژ ئەهاتەخوارەوە! سەبارەت بە «شیرین» و «فەرهاد» گەلێك هەڵبەستەی جوان نووسراوە، بەڵام هەموو باسی دڵداری و دەرد و پەژارەی «فەرهاد» و «شیرین»ە، وەك ئەمەو لە بیر چووبێتەوە کە رووداوە مێژووییەکە و بەردەنووسەکان شتێکی تر ئەڵێن و کاتی نووسرانی ئەو تاشەبەردانە ئەبەنەوە بۆ زۆر بەر لە کاتی خوسرەو پەرویزی ساسانی.

بەم چەشنە هەم من بە ناوی نووسەری بەرنامەیەکی وێژەیی، بەتایبەت ئەمجارە کە باسەکەمان سەبارەت بە وێژەی کوردە و هەم ئێوە بە ناوی گوێگری پسپۆڕی ئەم بەرنامەیە مافمان هەیە هەرکام جۆرێك بیر بکەینەوە؛ چونکە دوو و دوو نییە کە بکا چوار. باسی هونەر و وێژەیە و زیاتری لەسەر لێکدانەوەی شەخسی و تاکییە. هەڵبەت باشە ئەمەشمان لەبیر بێ کە تەنانەت لە هونەریشا ئەسڵێك و مەنتقێك هەیە و هونەرمەندیش ناچارە لەبەرچاویان گرێ، جا ئەگەر ئەوەی من ئەیڵێم بە لاتانەوە دروست نەبوو و بیرێکی ترتان هەبوو، قەیدی نییە هونەر وەك ئاو وایە، لە هەر دەفر و کاسەیەکا شکڵ و قالبێ ئەگرێ

لە وێژەی کوردییا چوار فۆرم و قالبی جیاوازمان هەیە:

١ ـ شێعری وتاری یا بەیت ٢ ـ شێعری هیجایی ٣ ـ شێعری عەرووزی ٤ ـ

شێعری نوێ

له ئەدەبی نەسر واتە وێژەی پەخشان باس ناکەم، لەبەر ئەمە کە چەشنی تایبەتی ژیانی کوردەواری کە تا ساڵەکانی دوایی سەدەی حەڤدە دەوارنشینی بوو زۆرتر لەگەڵ وێژەی هەڵبەستدا ئەهاتەوە، هەڵبەت ئەمە لە زۆرتری وڵاتە خۆرهەڵاتییەکانا بەرچاو ئەکەوێ و وێژەی شێعری هەم زووتر دەس پێکراوە و هەم لە باری زۆر و کەمیەوە لە پەخشان زۆرترە. وێژەی هەڵبەستە و هۆنراوە لەبەر ئەمە کە ڕەوان و لەسەر زمان سووکە، باشتر لەبەر ئەکرێ و لە سینەی بەیت بێژانی کوردا باشتر ئەتوانێ هەڵبگیرێ و لەگەڵ گەرمێن و کوێستانی خێڵ بڕوا. لەو کاتەدا کە ئێمە قسەی لەسەر ئەکەین و مەبەستمانە، ئاوایی تەنیا بە ناوی خێڵ‌بەزێکی کورتی زستانانە کەڵکی لێ وەرئەگیرا و پاش خێڵ‌خێزی سەرەتای بەهار ئاوایی ئیتر ئاوەدان نەبوو و چەن ماڵێك کە پێیان ئەکوتن پاش ماڵەی خێڵ لە ئاواییا، ئەمانەوە. ژیانی ئابووری کوردەواری لەسەر بناغەی ئاژەڵداری دامەزرابوو و کۆمەڵی ئاژەڵداری کورد لەبەر هات‌وچۆی هەمیشەیی لە گەرمێنەوە بۆ کوێستان و گەڕانەوەی لە کوێستانەوە بۆ گەرمێن، دەرفەتی خوێندەواربوونی کەم بوو، چونکە خوێندەوار بوون پێویستی بە قوتابخانە دروستکردن و نیشتەجێ بوون هەبوو و ئەمە کاری کۆمەڵی ئاژەڵدار نەبوو، لەبەر ئەمە ئەدەبی نووسراوە نەیتوانی پەرە بگرێ. شێعر ئەکرا بە یاد بسپێررێ و لەبەر کرێ، بەڵام نەسر نەدەکرا. بەم چەشنە وێژەی وتاری کە هەر باشترە بڵێین شێعری وتاری لە کوردییا پەیدا بوو.

له بەرنامەیەکی ترا لەسەر ئەم باسە ئەڕۆین، خواتان لەگەڵ.

بەیت تەواو بە تانوپۆی خۆماڵی چندراوە

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ. لە بەرنامەی پێشوودا کوتمان کە شێوە ویژەییەکانی شێعری کوردی بریتین لە چوار شێوە: «شێوەی شێعری وتاری» یا «بەیتی»، «شێعری هیجایی»، «شێعری عەرووزی» و «شێعری نوێ». هەروەها لە وتاری پێشوودا باسمان کرد کە لەبەرچی شێعر بەر لە نەسر لە ناو کوردا و رەنگە لە هەموو خۆرهەڵاتیشدا پەیدا بووە.

«شێعری وتاری» یا «بەیت» بە لای منەوە گەنجێکی هێژا و سامانێکی گەورەی زەوق و چێشکەی هۆزەکەمانە. هەر لەبەر ئەمەیە کە «باسیل نیکیتین» و «خاچاتوور ئەبوویان» شاعیری ئەرمەنی ئەڵێن: «فۆلکلۆری کوردی ئەوەندە پڕو بەرز و خێرۆمەندە کە هۆزەکانی تری هاوسێی کوردیش کەڵکیان لێوەرگرتووە و کەوتوونەتە ژێر تەئسیریەوە.»

ئەم کوردناسانە راست ئەکەن؛ بۆنموونە بەیتی «خەج و سیامەند» کە

«هۆهانس شیراز»، شاعیری ئەرمەنی کردوویە بە شێعر، تەنانەت ئەوەندە ناوەرۆکی بەیتەکەی بە خۆماڵی زانیوە کە سیامەندی کردووە بە ئەرمەنی و بەم چەشنە بەهرەیەکی لە فۆلکلۆری کوردی کردووە بە نسیبی هۆزی ئەرمەنی.

بەیتی «مەم و زین» لەگەڵ ئەوەشا کە بە چەند ڕەوایەتی جۆربەجۆر کوتراوە و بەشێکی زۆری لە ئەفسانە و ئوستوورە تێکەڵ کراوە، لە لایەك «مەم»ی «ئالان»ە و لە لایەکی تر «مەم» کوڕی میرە و تەنانەت ناوی «حەڵەب» و «برایمپاشا»ش کە روون نییە چۆن هاتوونەتەوە ناو بەیتێکی کوردییەوە، لە بەیتەکە دابڕاوە. بەڵێ پاش ئەو هەموو گۆڕانە و لەگەڵ ئەم گشت گێڕانەوە لە یەك دووورانەش کاتێ «ئەحمەدی خانی» نەمر بەیتەکەی کردووە بە شێوەی عەرووزی، لە شیرەی گیان و زەوقی خۆی زۆر مەبەستی خواناسانە و فەلسەفی هەڵڕشتۆتە ناو بەیتەکەوە؛ بەڵام ئاکامی کارەکەی «خانی» بەهۆی پێنووسی جادووکار و بیری شاعیرانەی خۆی و ناوەرۆکی تێر و تەیاری بەیتەکەوە، بۆتە شاکارێك کە ویژەناسێکی گەورەی شووڕەوی لە بەرزییا ئەیخاتە پاڵ «شانامەی فیردەوسی»یەوە و بە یەکێك لە سێ شوێنەواری گەورەی خۆرهەڵاتی ناو ئەبا.

شێعری بەیتی زۆرتر باسی ڕووداوە مێژوویییەکانی ناو کورد ئەکا و یا خۆی بەو مەبەستانە خەریك ئەکا کە لە ناو کوردا جێی ڕێز و خۆشەویستین، وەك بەیتی «دمدم»، بەیتی «قەر و گوڵەزەر»، بەیتی «شێخی سەنعان» ـ کە ئەم بەیتە مەبەستی غەیرە کوردیشی تێدایە ـ بەیتی «زەنبیل فرۆش» ـ کە زۆر لە سەرگوزەشتی «بوودا» ئەچێ ـ بەیتی «ئاوڕەحمانپاشا»، بەیتی «شێر و کەڵ»، بەیتی «مەحمەڵ و برایمی دەشتیان» و زۆر بەیتی تر.

لە بەیتی کوردییا شوێنی زانستی بێگانە و دروشمی لاوەیی بەرچاو ناکەوێ و سووژە و ناوەرۆکەکان تەواو کوردین، لەبەرئەمە بەیت بەناوی فۆلکلۆر باس کراوە و بە داخەوە بێدەربەستانە بە سەر ئەم ڕاستەقینەدا تێپەڕیون کە بەیت شێوەی تایبەتی

کاتێکی دابڕاو و دیاریکراوی ژیانی کوردە؛ شێوەی ژیانی ئاژەڵداری تا ئەگاتە پەیدابوونی ئەمیران و بنەماڵە ئەشراڤە کوردەکان. بەڵام وەك ئەزانین بەیت هەرگیز باسی ژیانی شارنشینی کورد ناکا و لەهیچ کام لە بەیتەکاندا ئێمە تووشی باسێکی ئەوتۆ نابین کە تەرخان کرابێ بۆدەربارە بچووکەکانی ئەمیرانی کورد، وەك «بەدرخانی» و «ئەردەڵانی» و «بابانی».

بەیتی «لەشکری» و بەیتی «ئاوڕەحمانپاشا» هی کاتێکە کە کورد ئەمیری گەورەی لێ هەڵکەوتووە و ئەم ئەمیرانە تێکەڵن لەگەڵ رامیاری و سیاسەتی ئێران و عوسمانی و ئیمپراتۆرانی رووس. بەڵام بەیتبێژ کاری ئەوە نییە کە ئەم پێوەندە وردەسیاسییانە لێکبداتەوە و هەر لەسەر پێوشوێنەکەی خۆی ئەڕوا و بە گەز و ربەکەی خۆی ئەیپێوێ. «لەشکری» بۆیە خراپە، چونکە لەگەڵ گەورەی خۆی خراپ جووڵاوەتەوە، نەك لەبەر ئەمە کە لەگەڵ ئیمپراتۆری عوسمانی سازاوە و «ینی چەری» و سوڵتانی عوسمانیش بۆیە خراپن و بۆیە لە بەیتەکەدا بەناوی «بڵحە رۆمی» ناو براون، چونکە میرێکی کوردیان بە جامێك ژاراو بێگیان کردووە، نەك لەبەر ئەمە کە هێرشیان هێناوەتە سەر کورد و هەبوونی نەتەوایەتییان لە ناو بردووە.

ئەمە باسی ناوەرۆکی بەیت بوو؛ هەڵبەت زۆر بەکورتی، چونکە لە سەرەتای نووسینی بەرنامەی تاپۆو بوومەلێڵدا، بە درێژە لەسەر ئەم باسە چووین و ئێستە مەبەست لە دووپاتەکردنەوەی تەنیا ئەمەیە کە کورتەیەك لە وتارەکانی پێشوو کە نزیکەی پێنج ساڵ بە سەریاندا تێپەڕیوە بێتەوە یادی گوێگرە بەڕێزەکانمان، بەڵام رواڵەت و قالبی کەلامیی بەیت بزانین چۆنە؟

بەیت هەروەك لە ناوەرۆکا تەواو کوردییە، لە قالبیشا وەهایە. لە بەیتا کورتودرێژی میسراع یا رازاندنەوەی رواڵەتی وتار بە چەشنێ کە لە شێوەی عەرووزییا هەیە، لەبەرچاو نییە و بە گرنگ دانانەدرێ. لە بەیتا مووسیقای کەلام و

ئاهەنگی وشە گرنگە و بەس. تێکەڵی و پەیوەندی بەیت لەگەڵ مووسیقا تا رادەیەکە کە هەر بەیتێ بە ئاهەنگێکی تایبەتی مووسیقا لێئەدرێ، تەنانەت ئەگەر وشە و وتاریش نەبێ، شمشاڵژەنێکی کورد ئەتوانێ بەیتێك لێبدا و گوێگر خێرا بزانێ کە خەریکی لێدانی کام بەیتە.

گوێگری بەڕێز باشە ئەمە بزانێ کە لەم بەرنامەدا ئێمە باسی ژیانی کوردەواری ئەکەین، ژیانی گشتی کوردەواری و کارمان بەسەر ئەمە نەداوە کە شاعیرێك و یا زانا و نووسەرێکی بە نەتەوە کورد، بە عەرەبی و یا زمانێکی تر چی نووسیوە. نووسین بە چەشنێ کە هەموو لایەك بگرێتەوە و لە هەوێڵی گش کەسێکا بێ، لە جامیعەی ئاژەڵداری کوردا نەبوو. لەبەرئەمە وێژەی نەسر نووسینیش تا کاتێ کە ژیانی شارسانی کورد دامەزرا و سێلاوی خێڵات لە هات‌وچۆی گەرمێن و کوێستان دامرکا پەرەی نەگرت.

ئەڵێن بەڵگەیەك دۆزراوەتەوە کە بە زمانی کوردی نزیك بە بەشی گۆرانی نووسراوە و لەو نووسراوەدا سکاڵا کراوە لە هێرشی عەرەب و کوژانەوەی ئاورگا و تاڵانی ئاوایییەکانی کورد؛ هەڵبەت بۆزانینی ئەم مەبەستە کە ئەم پارچە، یا ئەو پێستە وا شێعرەکانی لەسەر نووسراوە هی کام دەورەیە، ئەمڕۆ کەرەسەی باش هەیە و زوو ئەکرێ بزانرێ کە پارچەکە هی هەزاروچەند سەد ساڵ لێرەو بەرە، یان تازەیە و دەستی کابرایەکی هەلپەرەست بۆناو و پارە کۆنی کردووە و بەناوی بەڵگەیەك بۆمێژینەی وێژەی کوردی خستوویەتە روو. هەرچی بێ کۆن یا تازە، ئەگەرچی لە بارەی وێژەییەوە لە کۆن ناچێ و دیارە لەسەر شێوەی هیجایییە، شێوەیەك کە تەنانەت ئەو کاتە لە ناو فارسە پێشینەدارەکانیشا نەبوو، بەڵام هەروەك گوتم کۆن و تازەبوونی ئەم نووسراوە رێگای لێکۆڵینەوەکەی ئێمە ناگرێ و نابێتە مایەی ئەم بیرە کە لامان وابێ شێوەی هیجایی بەر لە شێوەی بەیتی لەناو کوردەوارییا هەبووە. ئێمە زۆر زانا و مەلا و نووسەر و

مێژوونووسی گەورەی کورد ئەناسین کە لە زانستی ئیسلامییا هەڵکەوتوو بوون، بەڵام ئەو کەسانە لەگەڵ ئەوەشا جێگای ڕێزن، نایەنە ناو باسەکەی ئێمەوە، چونکە بەکوردی شوێنەواریان نییە و ئاساریان سەرچاوەی لە ژیانی کوردەوارییەوە نەگرتووە.

تا حەوتەی داهاتوو کە دیسانەوە پێکەوە دەچینەوە سەر ئەم باسە، بەخواتان ئەسپێرین.

بەیت، بانگەوازی بلاوێنی ژێر دەوار

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرستی بەرنامەی تاپۆ. لە بەرنامەی پێشوودا گەیشتینە ئەم جێگایە کە بەیت یەکەمین و بێ تێکەڵاویترین شێوەی وێژەیی کوردییە. شێوەی هیجایی بە تایبەت بیست هیجایی کە لەگەڵ باری زمانی کوردییا باشتر ئەگونجێ، لە شێوەی کوردییا پێشینەیەکی لە مێژینەی هەیە، تەنانەت لە بەیتیشا زۆرجار تووشی شێوەی بیست هیجایی ئەبین؛ بەڵام شێوەی هیجایی بە چەشنێکی سەربەخۆپاش شێوەی بەیت هاتۆتە ناو وێژەی کوردییەوە. وەك لە بەرنامەی پێشوودا باسمان کرد، ئەڵێن کە دەستە شێعرێك لە سەر پێستی ئاسك نوسراوەتەوە، دۆزراوەتەوە. شێعرەکە باسی هێرشی عەرەب ئەکا بۆ سەر خاکی کوردستان و خاپوورکرانی ئاواییەکانی کوردستان و کوژانەوەی ئاورگاکان؛ لام وایە کە ژیانی کوردەواری لەو کاتەدا نەگەیشتۆتە ئابووری زەویکێڵگە و ئاواییش بەو چەشنە کە لە شێعرەکەدا باس کراوە زۆر نەبووە. ژیانی کوردەواری لەو کاتەدا ژیانی ژێر دەوار و

ڕەشماڵ بووە و ئێلاتی کورد لە هاتوچۆی گەرمێن و کوێستانا بوون؛ هەر لە بەر ئەمەش بووە کە لەشکری ئیسلام بە زۆری نەیتوانیوە بە سەریانا زاڵ بێ و شێوەی ژیانیان و بڕوای ئایینی ئەوان بگۆڕێ کە میهرپەرستی یا میترائیسم بووە و یا ئەگەر زۆر پێشکەوتووتر بووبێ، گەیشتۆتە یەزدانپەرستی و ئایینی زەردەشتی. کۆمەڵی کوردەواری ئەوکاتە لە سەر ژیانی ئاژەڵداری دامەزراوە و لە ژیانی ئاژەڵدارییا ناکرێ نووسراوەی شێعری بەم هەستە کۆمەڵایەتییەوە هەبووبێ.

خاوەنی تاریخی گوزیدە نزیکەی حەوسەد ساڵ لێرەوبەر باسێکی ئەوتۆ ئەگێڕێتەوە و هێرشی عەرەب و رووخاندنی ئاورگا و کوشتاری ئێرانییەکان باس ئەکا.

با بێینەوە سەر هەڵبەستی سەر پێستەکە. مامۆستا عەلائەددین سەججادی، حوسێن حوزنی موکریانی و چەن کەسی تر باسی ئەو بەڵگە شێعرەیە ئەکەن، بەڵام هیچ کامیان ناڵێن کە خۆیان ئەو نووسراوەیان بە چاوی خۆیان دیوە؛ ئەوانیش هەر بە گوایە و ئەڵێن ئیشەکە ئەبڕنەوە و هێشتا کەس نەیپرسیوە ئەی کوا ئەم بەڵگە هێژایە لە کوێیە و بە دەست کام کەسەوەیە.

حوسێن حوزنی ئەڵێ: «بازیل نیکیتین لە پەڕاوە بە نرخەکەیا کە ناوی «کوردەکان»ە باسی ئەم بەڵگەیەی کردووە.» من بە تەواوی بە تەرجەمە ئینگلیسییەکەی ئەم پەڕاوەیەدا گەڕام، باسێکی ئەوتۆم بەر چاو نەکەوت. بێگومان ئەگەر وێژەی کوردی لە سەدەکانی سەرەتای ئیسلاما گەیشتبایەتە ئەم پلە و پایەیە، تەنیا شوێنەوارێکی سێ چوار دێڕی لێ بەجێ نەدەما و ئەبوو ئێمە ئەمڕۆ زۆر پێستە ئاسکی وەهامان بەدەستەوە بوایە کە شێعری کوردی لە سەر نووسرابێ. نووسینی شەجەرەنامەی بێ بایەخ بۆ کورد نایگەیەنێتە هیچ کوێ و زۆرتر ئەبێتە هۆی سەرلێشێوانی ئەو کەسانە کە لێکدانەوەیەکی زانستییان بۆ هەموو رووداو و واقعەیەکی کۆمەڵایەتی هەیە.

بە کورتی بیبیرمەوە، لەم ریزە وتارەدا نامانەوێ ئەمە بچەسپێنین کە کورد لە

زانستی ئیسلامییا خاوەنی چ پلە و پایەیەك بووە و یا گوێ نادەینە باسێکی درۆ یا راستی وەك دۆزرانەوەی بەڵگەیەکی مێژوویی تاق و تەنیا بۆ ویژەی کوردی. باسی ئێمە لە سەر ژیانی گشتی خەڵکە، نەك هەڵکەوتوو و بلیمەتی وەها کە لە رادەی زانستی گەلەکەیان بەرزتر بوونەتەوە. ئێمە ئەمانەوێ باسی ئەو هونەرە بکەین یا ئەو رووداوە و ئەو بارە کۆمەڵایەتی و ئابوورییە بخەینە بەرچاو کە بە چەشنێ تەئسیریان هەبووە لە ژیانی گشتی کوردەوارییا و تایبەتی کۆمەڵی کوردن.

بەیت بانگەوازی بە تەوژمی ژیانی کۆمەڵی ژێر دەواری کوردە. بەیت لایەنگری ژیانی ئازاد و خۆنەبەستنەوەیە بە کشت و کاڵەوە. بەیت نەوای تێکەڵایەتی لەگەڵ سروشت و تەبیعەتی رازاوەی کوردستانە. هەروەك لە بەیتی «شێر و کەڵ»دا بەرچاو ئەکەوێ. لەو بەیتەدا بەیتوێژ بە ئاشکرا لایەنگری خۆی لە شێر ـ کە نموونە و مەزهەری ژیانی ئازادە ـ دەرئەبڕێ و بە سەر «کەڵا» ـ کە ئەویش بە نۆبەی خۆی مەزهەرێکە لە ژیانی نیشتەجێیی و ئابووری کشت و کاڵ ـ زاڵی ئەکا.

هەڵبەت ئەبێ ئەمە بزانین کە گۆڕانی ژیان لە ئاژەڵدارییەوە بۆ کشتوکاڵ لە تەواوی هەرێمەکانی کوردستاندا بە رۆژ و سەعات و سەردەمێکی دابڕاو دیاریکراو دەستی پێنەکردووە. ئێمە تەنانەت ناتوانین سەدەیەکی تایبەت هەڵبدەین و بڵێین لەو سەدەیەدا ژیانی ژێر خێوەت و دەوار، ژیانی گەرمێن و کوێستان چوونی خێڵات گۆڕاوە بە ژیانی ناو ئاوایی و خێڵات لە کۆڵ کەوتن و نیشتە بوون. لە بەر ئەمە ناشتوانین هونەری تایبەتی ئەو دوو چەشنە ژیانەش لە پەرژینی سەدەیەکی تایبەتا دامەزرێنین و هەر لە بەر ئەمەیە کە ئێمە لە ژیانی کۆمەڵی ئاژەڵداری کوردا ئەبینین کە شێعری عەرووزی هەیە و هی سەرای ئەمیرە کوردەکانە و هەروەها ئەشبینین کە لە ژیانی کشتوکاڵی کوردەوارییا بەیت ئەگوترێ. بەڵام نە شێعری عەرووزی ئەو کاتە و نە بەیتی سەردەمی ئابووری کشتوکاڵ، ئەو هێز و توانایەیان نییە کە ئەبێ بیانبێ. لە

راستییا شیعری عەرووزی سەرای ئەمیرە کوردەکان چەشنێك بەپیرەوەچوون و ئیستیقباله له گۆرانێك کە چینی تێر و تەسەلی ئەوکاتە بە پێویستی ئەزانێ. واتە شیعری عەرووزی بێ ئەوە بتوانێ لە ناوی هەوای کۆمەڵا بژی و لە ناو باغچەی هەناوی گشتیا بڕوێ لە کۆشکی ئەمیران و لە گوڵدانی سەر هێلای خانووبەرەی چەن قاتی ئەوانا ئەپشکوێ. بێگومان ئەو گوڵە دەسنێژە لەو گوڵدانە تەنگەدا ناتوانێ بە خۆیا بێ و چرۆ دەر بکا و بۆنی خۆشی بە هەموو لایەکا بڵاو کاتەوە.

بەیتبێژی لە سەردەمی زەوی کێڵگەشدا خاوەنی بارێکی ئەوتۆیە و ئەویش ناتوانێ بەهێز و پەرەگر و پتەو بێ، چونکە ئیتر لەو سەردەمەدا بەیت نیازی گشتی کۆمەڵی نیشتەجێ نییە و چینی خوارەوە بە بەیتگوتن لە راستییا ئەیەوێ بگەڕێتەوە بۆ سەردەمی پێشوو؛ یا لانی کەم، یادی سەردەمی پێشوو کە بەرەنگاری چینەکان هێندە زۆر نەبوو لە دەروونیا زیندوو کاتەوە.

بەم چەشنە شیعری عەرووزی سەردەمی ئاژەڵداری ئەبێ بە لای‌لایی بۆ کۆرپەیەك کە هێشتا لە دایك نەبووە و شیعری بەیتی کاتی ئابووری کشت‌وکاڵ ئەبێتە گریان بە سەر مردوویەکا کە ئیتر زیندوو نابێتەوە.

دیسانەوە باسەکەمان درێژەی ئەبێ و لە بەرنامەیەکی ترا کە پێکەوە کۆ ئەبینەوە، لە سەر لێکدانەوەکەمان ئەڕۆین. تا ئەو کاتە خواتان لەگەڵ.

وەزنی «عەرووزی» و وەزنی «بەیتی»

سەلام لە گوێگری هۆگری هونەر.

زۆرجار ئەم پرسیارەمان لێکراوە کە بۆچ لە بەرنامەکەماندا هەڵوێستێکی دژانە ئەگرین بەرامبەر بە شێوەی عەرووزی؟

هەندێ لە گوێگرە بەڕێزەکانمان لە رەخنەگرتنەکەیاندا شاعیرانی بەرزی کوردیان بە نموونە هێناوەتەوە و نووسیویانە کە «نالی» و «خانی» و «بێکەس» و «پیرەمێرد» و «وەفایی» بەم شێوەیە شێعریان گوتووە و دژبوونی ئێمە لەگەڵ شێوەی عەرووزی واتە دژبوونمان لەگەڵ بەشی هەرەبەرز و بەهرە و بەری داری وێژەی کوردی، جگەلەمانەش هەندێك لە رەخنەگرانی تووڕەمان نووسیویانە کە بۆچ ئێمە لامان وایە شێعری کوردی ئەبێ بگەڕێتەوە سەر شێوەی بەیتی کە شێوەیەکی سەرەتاییە و ناتوانێ واتەی قووڵی شاعیرانە لە خۆیا جێبکاتەوە؟ ئێمە پاش مووسیقایەکی کورت وەڵامی ئەم رەخنە و پرسیارانە بەوردی ئەدەینەوە.

پێش هەموو شت ئەبێ بڵێم کە ئەگەر چەوتی و هەڵەیەك لە بڕواکەمانا سەبارەت بە شێعر و لێکدانەوەی هونەری هەیە، هەر خۆمان ئەگرێتەوە و کاری بەسەر بیروباوەڕی هەموو نووسەرێکی کوردییەوە نییە.

عەرزتان ئەکەین کە ئێمە بە هیچ‌بارێ دژی شێوەی عەرووزی نین، تەنیا ئەوە نەبێ کە تایبەتییەکانی ئەو شێوەیە و چەشنی پەیدابوونی لە وێژەی کوردییا باس ئەکەین و ئەڵێین کە شێوەی عەرووزی لە پێشا نەبوو و کاتێ هاتە ناو وێژەی کوردییەوە کە زیاتر لە هەزار ساڵ بوو لە وێژەی هاوسێکانی کوردا جێگیر ببوو. لەراستییا داوخواز و نیازی کۆمەڵ نەبوو کە ئەو وێژەیەی کرد بە باو، بەڵکوو پێتەویستی کەمایەتییەکی ئەشراف و ئاریستۆکرات وەك دەرەبەگی زل و چینەکانی تری حەساوە و تێر و تەسەل بوو کە نیازی بە وێژەیەکی دوور لە تێگەیشتنی چەوساوەکان بوو بۆ خەڵەتاندنیان و گێژکردنیان. ئەمە ئیتر وەك رۆژ روونا کە «بەیت» هی خەڵك بوو و خەڵك لێی تێئەگەیشت؛ بە گوێ‌لێ‌بوونی ئەگریا یا پێئەکەنی، یا هانئەدرا و ئەبزووت؛ لەکاتێکا کە بە شێعری مینیاتۆری و پرپێچ‌وقەمچ و رازاوەی عەرووزی کە باسی واتەیەکی بەرزتر لە وزەی دەسکورتی فامی ئەوانی ئەکرد هەر تەقەی سەریان ئەهات و زاریان تاك ئەبوو وەك ویردێکی جادووکارانە ببیستن. شاعیری عەرووزی ئەیگوت:

بۆ لە سەر چەشمەیی چەشمم نەچکێ قەترەیی خوێن

وشەکان هەموو فارسین، جگە لە «بۆ» و «لە» کە دوو «قەید»ی بچووکن، لەکاتێکا ئەکرا بڵێ «بۆ لە سەر چاوەیی چاوم نەتکێ تککەیێ خوێن».

رەنگە گوێگرانی بەرێز ئەمەیان بەدڵا بێت کە قۆناخی شێوەی عەرووزی جیا بوو و کات پێتەویستی بەمە بوو کە تێکەڵییەکی زۆرتری وێژەیی هەبێ لەنێوان ئەدەبی گەلانی دراوسێدا و نموونەیان ئەمە بێ کە وێژەی فارسی بە وەرگرتنی عەرووز لە عەرەب زیانێکی تووش نەهاتووە، بەڵکوو دەوڵەمەندتر و بەرینتر و شکۆدارتر بووە؛

بەڵێ دروستە، بەڵام ویژەی فارسی، «بەیت»ی نەبووە... و کاتێ عەرووز هاتووە ویژەی فارسی دەسکورت و سەرەتایی بووە، جگەلەمەش هەزارساڵ لە ویژەی فارسییا کار لە سەر عەرووز کراوە، «وەزن» و «بەحر»ی تازە و گونجاو لەگەڵ چۆنیەتی زمانی فارسییا دروستکراوە.

ئەگەر سەیری ویژەی شێوەی «خوراسانی» بکەین، بەتایبەت لە شوێنەواری شاعیرانی پێشووی ئەو سەبکەدا زۆرجار چاومان بە لەنگ‌ولۆری و خێچ‌وخواری ئەکەوێ و دەرئەکەوێ کە لە خۆڕایی نەبووە ئەم نیوە شیعرە لە فارسییا بۆتە نەزیلە و کەوتۆتە سەر زاری خەڵك. شاعیران ناچار بوون سەروگوێی وشە بشکێنن و لە قالبی داڕژراوی عەرووزا جێگای بکەنەوە. لەبەرئەمەیە کە ئەڵێن «در تنگنای قافیه خورشید خر شود»؛ ئەگونجێ ئەمەش کە ئەڵێن «یجوزُللشّاعِرِ مالا یجوزُلِغَیْرِهِ» هەر لەبەر ناچاربوونی شاعیر بێ لە پەیڕەوی‌کردنی عەرووز؛ کە وەها بوو کورد بۆچ ویژەی خۆی بخاتە چوارچێوەیەکی داتاشراوی دەستی گەلێکی ترەوە، کە زۆر تەسك و تەنگ و بڕستبڕە. ئایا کەس هەیە کەمەری وەك موو و بەژنی وەك چنار و چاوی وەك ئەستێرە و برژانگی وەك شیر و برۆی وەك کەوان و زولفی وەك زرێی پێ جوان بێ؟ ئاخۆ ئەگەر ئافرەتێك بەم شکڵ و سەر و سیمایەوە بێتە خەونی کەسێك لێی ناترسێ؟ بەڵێ کاتێ عەرەب و فارس ئەم تەشبیهانەیان کردووە کە ئەم چەشنە چەکانە لە شەڕا کەڵکیان لێ‌وەرگیراوە و لە ژیانی کۆمەڵا تەئسیریان هەبووە، لە کاتێکا بۆ کورد ئەم باسە نییە؛ کورد کاتێ شیعری عەرووزی وەرگرتووە کە زرێ و شیر و تیر و کەوان تەنیا لە مووزە و عەنتیکەخانەکاندا ماونەتەوە. بەم‌چەشنە ویژەی کوردی بە چاوێکی بەستراوەوە بۆ ماوەیەك کەوتۆتە شوێن تەقلید و لاسایی‌کردنەوە و سەربەخۆیی خۆی لەدەست داوە. جا ئەمە لەبەرچی؟ بێگومان هەر لەبەر ئەمە کە چەك بێ بۆ چینی دەرەبەگ و چینە

بەدەسەڵاتەکانی تر.

«حاجی قادر» لە غەزەلێکا ئەڵێ:

پێم خۆشە غەزەل فەرشی قودوومی عوقەلا بێ
نەك بێتوو لەبەر کەن جوهەلا لەفز و مەعانی

لەگەڵ ئەوەشا کە «حاجی» بە لامەوە بەڕێزە، ناچارم بپرسم «جوهەلا» کێن؟ ئەو کەسانەی کە دەرەبەگ ڕێگای خوێندنی لێبەستوون؟ ئەو کەسانەی کە تێناگەن لەم هەموو پێچ و قەمچە کە شاعیران ئەیدەن بە شێعرەکانیان... ئاخۆ ئەمانەن «جوهەلا»؟! ئایا دانەری بەیتی «سەیدەوان» کە شان لە شانی «ئۆتێللۆ» و «هاملێت» ئەدا جاهیلە؟ لێرەدایە کە ئەبێ دەنگ بدەمە پاڵ دەنگی «گۆران» و بڵێم:

بەڵام چی بکەم لە ناو چاوی ڕەشی بەعزێ زەکای گەورە،
وەکوو تۆوی گوڵی دەم با لەسەر بەردێکی ڕەق ئەڕوێن.
هەر لەم غەزەلەدایە کە حاجی ئەفەرموێ:

تا دەستی نەدا خەنجەر و نەیفەرموو دەسا دەی...
نەمزانیبوو دڵدارم دەهان و میانی هەیە

«دەهان» و «میان» کوردی نین و ئافرەتێك کە «دەهان» و «میان»ی دیار نەبێ، یەك لەبەر بچووکی و یەك لەبەر باریکی، جوانییەکەی لەکوێدایە؟ بەلای منەوە ئەمە نەخۆشی‌یە... «ئاهۆ»یەکە کە ویژەی کوردی گرتوویە و ئەبێ تێبکۆشین لەوە ڕزگاری کەین. گۆران ئەڵێ:

ئەی قژ زەرد، ئەی بەژن و باڵا کەڵەگەت...

زۆر ساكار و زۆر جوان و نزیك لە لێكدانەوەی زۆربە و قسەی ڕۆژانەی خەڵك. هەر لەم هەڵبەستەدا كە ناوی «بۆ قژ زەردی بەر دەرگا»یە، «گۆران» ئەڵێ:

ئەبینم پەپوولەی نیازی گفتوگۆ
دوودڵ ڕاوەستاوە لە سەر گوڵی لێو
ئاخ خۆزگە هەڵئەفڕی، ئەمزانی ئاخۆ
ڕاسپێری چی پێیە بۆ گیانی پەشێو

ئەم بەرنامەیە لێرەدا تەواو نابێ لە سەرڕویشتنێكی زۆرتری ئەوێ كە ئەیهێڵینەوە بۆ بەرنامەیەكی تر. تا ئەو كاتە خواتان لەگەڵ.

١٣٥٢/١/٢٠

شیعری کوردی و کێشی عەرووزی

سەلامێکی بەتین پێشکەش بە گوێگری هونەرناس.

لە بەرنامەی پێشوودا وەڵامی پرسیارێکمان داوە بە ناتەواوی و هێشتمانەوە بۆ بەرنامەیەکی تر کە لە سەری بڕۆین. ئەگەر لە بیرتان مابێ رەخنەیان لە ئێمە گرتبوو کە بۆچ سەبارەت بە شێعری عەرووزی باش نادوێین. ئێمە بەرنامەی ئەمڕۆشمان دیسان تەرخان ئەکەین بۆ ئەم مەبەستە و برێ شوێنی تاریکی مەبەستەکە رووناك ئەکەینەوە.

بێگومان بیستووتانە کە ئەڵێن فلانە شاعیر یا فیسارە هونەرمەند خاوەنی

مەکتەبێکی تایبەتە و ڕێگا و شوێنێکی تایبەتی خۆی لە هونەرا دۆزیوەتەوە. دۆزینەوەی ڕێگا و شوێنی تایبەت یانی چی؟ مەگەر هونەر بۆنواندنی جوانی و دەرخستنی دزێوی نییە؟ هەموو هونەرمەندێك ئەبێ کاری ئەمە بێ و هەرکەس ئەمە کاری بوو، هونەرمەندە و لەگەڵ هونەرمەندی ترا جیاوازی نییە. بەڵێ وەهایە؛ هونەرمەند پردێك هەڵئەبەستێ لە نێوان کۆمەڵ و ڕاستەقینەدا و ئەیەوێ ئەم دووانە بەیەکەوە پەیوەند بدا و بەیەکیان بگەیەنێ. واتە کاری ئەمەیە کە کۆمەڵ تێبگەیەنێ کە ڕاستەقینەی دەوروپشتی چییە؟ ژیان بە چ بارێکا کەوتووە؟ بەڵام ئاخۆ هەموو ئەندازیارێك وەك یەك پرد دروست ئەکەن؟ کە وەها بوو ئەبوایە پردەکانی تەواوی جیهان یەك چەشن بوایەن. کەچی ئێمە ئەبینین کە پردێك لە ئاسن و بتۆنە و ئەوی تر لە قوڕو قسڵە؛ سێهەمیان لە دار و پەردووە. یەکێك ڕاستە، یەك کەوانییە؛ یەك زۆر لە ڕووبارەکە بەرزترە و یەکێك نەوییە. هەرکام لەمانە بۆ ئاکامێك لە بەرچاو گیراون. جێگای وا هەیە هات‌وچۆی زۆر بە سەرا نییە، باری قورسی بە سەرا ناڕوا، ئەگەر لە دار و پەردووش بێ، قەیدی نییە. یەکێك لە ناو شارە و جگە لەمەی کە پردە، مەکۆی خەڵکە و جێگای گەشتی ئێوارانە، ئەبێ جوان بێ؛ با دراوێکی زۆریش بۆرازاندنەوەی بدرێ. یەکێك کەوانییە، چونکە ئەندازیارەکە بە گوێرەی لێکدانەوەی ڕەق و نەرمی خاکەکە، وای باش زانیوە کە کەوانی دروست بکا و زۆری بۆنەیەت. شاعیریش وەهایە. هەرکام چەشنێ ئەدوێ. گاهێ بە حەماسە، کاتێ بە وشەی نەرمی دڵدارانە، دەمێ بە ڕازاندنەوەی تەبیعەت و ژیان، تەنانەت گاهێ بە توانج و تەوس!! هەموو ئەم کارانەش بۆیە ئەکا خەڵك تێبگەیەنێ. لە ڕاستییا شێوەی هونەری هونەرمەند بۆکورت‌کردنەوەی نێوانی خەڵك و ڕاستەقینەیە.

ئەڵێن حافز خاوەنی شێوەیەکی تایبەتە، هەروەها سەعدی، شکسپیر، هومێر، فردەوسی، گۆران، لیئۆناردۆ دواینچی، موتزارت، پیکاسۆ و زۆر هونەرمەندی تر. ئەوانە کە پاڵیان داوە بە لووتکەی بەرزی ناو و نیشانەوە لە هونەرا لاسایی‌کەرەوەی خەڵکی تر

نەبوون. لە تەواوی شێعری شاعیرانی کوردییا بگەڕێی، زۆرتر لە چەن شاعیرت دەس ناکەوێ کە لاسایی کەسیان نەکردبێتەوە و خەڵك کەوتبێتە شوێن شێوەی ئەوان. ئێمە لە شێعری کوردییا چەند شێوەی دیار و تایبەتیمان هەیە. شێوەی بەیتی، شێوەی هیجایی، شێوی عەرووزی، شێوەی نوێ. لەو ناوەدا تەنیا شێوەی عەرووزییە کە پاش پاككران و ئامادە بوون بە هۆی گەلانی ترەوە گەیشتۆتە دەستی ئێمە و ئەگەر ماڵی خەڵك خۆر نەبین، ناتوانین بە خۆماڵی بدەینە قەڵەم. کە وەها بێ هەر لە پایەوە بەلای منەوە شاعیری عەرووزی شاعیر نییە، چونکە جگە لەوە کە کەوتۆتە شوێن شێوەی شاعیرێکی تر، شاعیرەکەی پێشووش کورد نەبووە. کورد نەبووە یانی چی؟ یانی لە باری ژیان و خەم و خۆشی و مێژوو و خوو و رەوشت و خواست و ویستی کورد نەشارەزا بووە. بەم چەشنە شاعیری عەرووزی هەرگیز نەیتوانیوە پردێك هەڵبەستێ لە نێوان کۆمەڵ و راستەقینەدا. چونکە راستەقینەی ولاتی سەرسەوزی کورد و ئابووری تایبەتی ئەم ولاتە ئەوە نییە کە شاعیری عەرووزی باسی ئەکا. من ناڵێم بە هیچ بارێك بە شێوەی عەرووزی ناکرێ باسی راستەقینەی ژیانی کوردەواری بکرێ، ئەبینین کە شاعیری وەك پیرەمێرد و نالی ئەم کارەیان کردووە و باشیش سەرکەوتوون، بەلام شێوەی نوێ باشتری ئەکا، هەراوترە، دەست و پێی شاعیر بە کۆت و زنجیری «مفاعلاتن و مفتعلن» نابەستێ.

دێمەوە سەر سەرەتای وتارەکە کە کوتم ئەڵێن فلان شاعیر شێوەی تایبەتی هەیە و چونکە رێگای تایبەتی دۆزیوەتەوە و نەکەوتۆتە شوێن شاعیرانی پێش خۆی، شاعیرێکی بەرزە؛ ئەگەر ئەمە بۆ تاقە شاعیرێك راست بێ و دۆزینەوەی رێگای تایبەت نیشانەی گەورەیی و سەربەخۆیی شاعیر بێ، بۆ گەلیش وەهایە. واتە ئەگەر نەتەوەیەکیش رێگا و شوێنی وێژەیی تایبەتی خۆی هەبوو و دەستی بۆ هاوسێکانی درێژ نەکرد تا وێژە و هونەریان لێ بخوازێتەوە، ئەم گەلە لە وێژەدا سەربەخۆیە و مەزنە.

ئەزانین کە شێوەی عەرووزی هی کورد نەبووە، لەگەڵ تەیبعەتی زمانی کوردییا نایەتەوە، ناوەرۆکێ کە تا ئێستە شاعیرانی کورد (ئەگەر چاو بپۆشین لە چەند شوێنەواری بچووك) خستوویانەتە ناو قالبی عەرووزەوە لەگەڵ لێکدانەوەی زۆربەی کوردا جیاوازی هەبووە و بۆنی غەریبی لێ‌هاتووە. کاتێ مەم و زین هەن، لەیل و مەجنوون کێن؟ کاتێ چیای مەغلۆوب و سەری سیپان و قەندیلی مامەکۆیان و پیرس و چیای شیرن و شاهۆ، سەریان لە سینگی ئاسمان ئەسوون، دوجەیلە و واحە چاڵاوێك و زیخی رەوان و درووی موغیلان و وشتری پێ پان، چین کە لە وێژەی ئێمەدا مۆڵ بخۆن؟! ئەمانە بۆ ئەوان باشن و بۆ ئێمە لێدوانیان هەر گێژی و کاسی پێوەیە و هیچی تر.

قسەی دواییم ئەمەیە کە دڵم ئەسووتێ لە سەر کانیاوێکی خورۆشان کە لە ژێر رنووی بەفری کۆن دێتە خوارەوە دانیشم و بەردەمم دەشتێکی خەملیوی بە شەست‌پەڕ و شەوبۆ و شلێرە بێ و داوێنی چیای ئەوبەرم وەك نۆبووك تارای سووری داری ئەرخەوانی بە سەردا دابێ و من لەم حاڵەدا ناچار بم بیر لە دەشتێکی قاقڕی رەملین بکەمەوە کە «قەیس»ە شێتی تێدا وێڵ بوو. ئەوە من و ئێوەش نازانم!

تا بەرنامەیەکی تر خواتان لەگەڵ.

٥٢/١/٢٩

جیاوازی نێوان حافز و نالی

سەلامی گەرم‌وگوڕی ئێمە پێشکەش بە گوێگری بەهەستی بەرنامەی تاپۆ.
هیوادارین سەربەرز و بەختیار بژین. ئێستا لە سەرەتای بەرنامەکەدا گوێ بگرن بۆ پارچە هەڵبەستێکی مامۆستا نالی:

قوربان مەحاڵە پێکەوە بن سەبر و ئیشتیاق
خاریج لە نەسسی ئایەیە تەکلیفی «لایوتاق»

مەعنایی نوور و زوڵمەت و نەشری حەیات و مەوت
بوو، روو و زوڵف و رۆژی ویسال و شەوی فیراق
ئیزهاری ئیددیعاتی تەسەبور لە وەسڵی تۆ
یا مەکرە، یا دەسیسەیە، یا کیزبە، یا نیفاق
بۆ تۆ کە بیکر و تازە، وەکوو حۆری جەننەتی
قەیدی چییە عەجووزەی دونیا بدەم تەڵاق؟!
شیرینیی و لە تاڵی و ترشی عیتابی رووت
خاڵت لە سەر جەبین بووەتە دانەیی سماق
سۆفی لە فەقر و فاقە وەکوو فاقە فاقی دا
تەسبێحی دام و دانەیە، ریشی دووفاقی فاق
ئەی میهری میهرەبان وەرە سەربانی بامیداد
با مەهرووان ببن بە هیلالی شەوی میحاق
نالی کە سەدری مەسنەدی تەمکینی تەکیە بوو
بۆ تۆ بووە بە دەربەدەری کووچە و سوقاق

نالی، مامۆستای بەرزی ئەدەبی کورد، رەنگ و بەروبووی شێعرەکانی لە شوێنەوارە بە نرخەکانی حافز ئەچێ. تەنیا جیاوازییەك کە لەنێوان ئەم دوو شاعیرەدا بەرچاو ئەکەوێ، تامێکی سۆفیانە و عارفانەیە کە لە شێعرەکانی خواجەی شیرازا هەیە، لە بەرامبەرەوە نالی زیاتر خۆی داوەتە رازاندنەوەی رواڵەت و هێنانی سەنایعی لەفزی و بە لێکدانەوەیەکی تر نالی لە باری تەعبیر و هەڵبژاردنی ئیستعارە و تەشبیهات، لە سەبکی هیندی نزیکە. بۆ نموونە واتەی سۆفی لە زبانی حافزا ئەم ئادەمیزادە سەرو پرچ ئاڵۆزە فێڵەبازە نییە کە نالی باسی ئەکا، بەڵکوو ئینسانێکە گاهێ سەرەرۆی دۆزینەوەی

رازی هەستییە و زەمانێکی تر شوێنگرتووی ڕێوشوێنی قوبوولکراوی سەردەمی خۆیەتی و گوێلەمستی شێخ و پیر، بەڵام لە هیچ کاتێکا چەشنی ئەو سۆفییە کە نالی لەو شێعرانەی سەرەوەدا باسی ئەکا نزم نابێ و بە چاوی سووك تەماشا ناکرێ. حافز ئەڵێ:

صوفی سرخوش از این دست که کج کرد کلاه

بدو جام دگر آشفته شود دستارش

هەڵبەت لە سەردەمی حافزیشا خۆپارێزی بە درۆو خواناسی بۆ فریوی خەڵك بووە، بەڵام شاعیری گەورەی شیراز ئەم تاقمە بە سۆفی ناو نابا، گاهێك بە قازی، جارێك بە موحتەسیب و شەحنە و دارۆغە و زەمانێ بە ناوێکی تر ئەیانگرێتە بەر تیری تانە و توانج. نالی خاوەنی ئیدئۆلۆژی و مەکتەب و فەلسەفەیەکی تایبەت نییە کە لە سەرتاسەری دیوانەکەیا شوێنی ئەم بڕوا ئایینی و کۆمەڵایەتییەی گرتبێ. جارێك شێعرەکانی لیریك و غەنایيە، گاهێك تيپيك و حیماسی، زەمانێکیش ئەکەوێتە سەرباری شێعری گەلی. لە کاتێکا حافز بە هیچ بارێ خۆی لە کاری گەلی و ناسیۆنالیستی نەگەیاندووە. لە سەردەمی حافزا ئەنترناسیۆنالیستێکی کۆمەڵایەتی و حقووقی بە سەر هەموو وڵاتە ئیسلامییەکاندا فەرمانڕەوا بوو و لە ڕوانگەی زانیاری و ئەخلاقەوە وڵاتانی ئیسلامی زۆر بە یەکەوە بەستراو و لە یەك نزیك بوون.

لە تەواوی شوێنەوارەکانی سەردەمی پێش حافز وەك دیوانی ناسر خوسرەو، ئەبولەعلای موعەڕڕی و مەولانا دەرئەکەوێ کە مەبەستێك بە ناوی گەل نەهاتۆتە ناو شێعرەوە. تەنیا زامێك کە لەشی کۆمەڵی ئیسلامی ئازار دابێ بۆتە هۆی بزواندنی هەستی شاعیری بارهاتووی فەرهەنگ و زانیاری ئیسلام. تەنیا خوو و ڕەوشت و ڕێگا و شوێنێك بە خراپ دراوەتە قەڵەم کە لەگەڵ ڕەوشتی پەسندکراوی ئیسلامییا نەهاتبێتەوە. هەڵبەت ڕەوشتی ئیسلامی لە ڕوانگەی فەلاسەفە وفەقیهاندا جیاوازی هەیە و هەرکام بە

لێکدانەوەی خۆیان روانیویانەتە سەر ئەم رەوشتە. حافزی خاوەن مەشرەبی فەلسەفی، تەنیا روالەت و تێکولّی مەبەستەکە نابینێ و بە ناخیا ئەچێتە خوارەوە و لە کاتێکا تێکولّپەرستی روالەتبین گیرۆدەی زاهیرە. حافز ئەڵێ:

درِمیخانە ببستند خدایا مپسند

کە درِ خانەی تزویر و ریا بگشایند

یا ئەفەرموێ:

زاهدان کاین جلوە در محراب و منبر می‌کنند

چون بە خلوت می‌روند آنکار دیگر می‌کنند

ئەبینین کە سکاڵای حافز لە مەیە کە ئایین و خوو و رەوشتی باش گۆڕاوە و ئەو کەسانە وا ئەبێ جێگای چاولێکەری و پەندوەرگرتنی خەڵك بن، خۆیان هەڵەڕەوتی سەرشێوێنن.

ز بادە هیچت اگر نیست این نە بس کە ترا

دمی ز وسوسۀ عقل بی‌خبر دارد

لە جیگایەکی تریشا ئەفەرمووێ:

پیالە بر کفنم بند تا سحرگە حشر

بمی ز دل ببرم هول روز رستاخیز

شاعیرێکی تری فارسیش خەفەتی خۆی لەم هەموو خراپە و نزمییە کە لە کۆمەڵا بەرچاو ئەکەوێ، بەم چەشنە دەرئەبڕێ و بێزاری ئەنوێنێ لە خەڵکی جیهان:

مرا بە روز قیامت غمی کە هست این است

کە رویِ مردم دنیا دوبارە باید دید

هەڵبەت بەرامبەرکردنی نالی و حافز کاتێکی هەراوتری ئەوێ. بەڵام لە خوێندنەوەی

شوێنەوارەکانی ئەو دوو شاعیرە و لە ناوەرۆکی غەنایی شوێنەوارەکانیان دەرئەکەوێ کە لەیەکچوون و لەیەك نزیکی لە نێوانیانا زۆرە. لێرەدا کوتنی مەبەستێك بە لای منەوە زۆر پێویستە و رەنگە بکرێ ئەسڵ و پایەیەکی کۆمەڵایەتی لە سەر دابنرێ. مەبەستەکە ئەمەیە کە پاش شێوەی عێراقی، شێوەی هیندی لە ئێرانا پەیدا ئەبێ و لە ئوروروپا لە دوای شێوەی رومانتێکدا شێوەی سووررێئالیسم و سەمبۆلیسم باو ئەبێ و ئەزانین کە شێوەی هیندی بەم هەموو پیچ و قەمچ و مینیاتۆری رواڵەتەوە کە هەیەتی زۆر لە شێوەی سەمبولیکی ئوروروپا ئەچێ. من لام وایە هەم لە ئێران و هەم لە ئوروروپا کاتێ هونەرمەند و شاعیر دڵسارد ئەبێ لە گێرانەوەی ئەو شتەوا لە پێشا هەبوو و مەئیووس ئەبێ لەوە کە ئەو شتەوا دڵخوازیەتی دایمەزرێنێ؛ ناچار دان بە شکستی خۆیا ئەنێ و تەریك ئەبێ و پاڵ ئەدا بە تاقمی کەمایەتی بێ دەربەستەوە. لە ئوروروپا شاعیر هەست ئەکا ئەوشتەوا بۆ دامەزراندنی تێکۆشا، واتە بورژوازی، زۆر لە روانگەی دادگەرییەوە جیاوازی نییە لەگەڵ فیئۆدالیسم و لە ئێرانا کاتێ رێك‌وپێکی و برایەتی ئیسلامی ئەشێوێ و شاعیر بە چاوی خۆی نزمی و چەپەڵی پەرەگری کۆمەڵایەتی ئەبینێ و هیچیشی لە دەس نایە هەر دووك مەئیووس ئەبن. ئەو شوێن سەمبولیسم ئەکەوێ و لە توێی تارادا بووکی واتە و مەفهووم ئەشارێتەوە؛ ئەم دەس ئەکا بە رازاندنەوەی رواڵەتی خانووبەرەیەك بە ناوی هونەری شیعری کە ناو ماڵ و ژوور و هۆدەکانی هیچیان تێدا نەماوە.

تا بەرنامەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین. ئەم کاتە و هەموو کاتێکی تری ژیانتان شاد.

کەی کێشەی نێوان شێعری کۆن و نوێ ئەبڕێتەوە؟

سەلام لە گوێگری هەستیار و بیستیاری هۆگری هونەر.

گوێگرێکی بەڕێز بە ناوی وەفای عەزیزی لە سنەوە نامەیەکی گەرموگوڕو برایانەی بۆنووسیوین و چەند پرسیارێکی کردووە. نامەی ئەو گوێگرە بەڕێزەمان کە وا دەر ئەکەوێ خاوەنی چێشکەیەکی پاراو و بەهرەو بەرێکی هونەرییە بۆ ئەوە ئەشێ کە برێکی بۆ بیستیاران لێ‌بخوێنینەوە.

...کاك وەفا ئەنووسێ: «جیهان و کەون لە گۆڕاندایە بە تایبەت بەپێی گۆڕانی

جیهان خواست و ویستی ئادەمیزادیش ئەگۆڕێ و کاروباری کۆمەڵایەتی و ئەوەی وا پێی ئەکوترێ زانیاری کۆمەڵ و کۆمەڵناسی لەگەڵ چەرخ و خولی جیهانا ئەگۆڕێ. واتە ئەو شتە کە ئەمڕۆ باوە و کۆمەڵ نیازی پێی هەیە، بەیانی کۆن ئەبێ و لە ریزی نیاز و پێداویستەکانی گەل و کۆمەڵ ئەخرێتە کەنارەوە و شتێکی تازە جێگای ئەگرێتەوە. ئەم گۆڕانە وەنەبێ هەر لە هونەرا بێتە پێش، بەڵکو لە هەموو بار و لانێکی ژیانی ئینسانیشا خۆی ئەنوێنێ. دوێنێ کابرای فیلسووف و فیزیک‌زان کاتێ هەستی کرد کە لە گەرماوەدا سەنگایی هەمووشت کەم ئەبێتەوە، بە لەشی رووت لە گەرماوەکە هاتەدەر و سەرخۆشانە نەڕانی: «دۆزیمەوە... دۆزیمەوە!» پاش ئەو زانایەکی تر لە ژێر دارە سێوێکا دانیشتبوو؛ سێوێکی گەیشتوو لە لقی دارەکە بۆوە و کەوتە سەر کۆشی. بیری کردەوە لە لکی دارەکەوە تا سەر زەوی فەزایەکی بەتاڵە و لە دارەکەوە بەرەو سەرووتریش بەتاڵە و جگە لە هەوا هیچی تری تێدا نییە. کە وەهایە بۆچ ئەو سێوە بۆ فەزای ژوور ناچێ و ئەکەوێتە سەر زەوی؟ بە بیر کردنەوە بۆی دەرکەوت کە ئەبێ کێشەرێك لەم زەوییەدا هەبێ وا هەرشتێك لە بەرزاییەکەوە بەری‌دەیەوە ئەکەوێتە سەر زەوی و لەو رۆژەوە کە «نیۆتۆن» ئەم رازەی دۆزییەوە یاسای کێشەری گشتی واتە قانوونی جازیبەی عموومی پەیدا بوو. ئەو رۆژانە بۆ ئادەمیزاد زۆر بە بایەخ بوون و پێداویستی ئادەمیزاد بوو کە سەر لە م رازانە دەربهێنێ. بەڵام ئەمڕۆ هەموو منداڵێکی پۆلی ناوەندی ئەم کەشفە زانستییە گرینگانە ئەزانێ، کە وەهایە هەموو شت لە گۆڕان دایە و هەموو شت پاش ماوەیەك کۆن ئەبێ و جێگای خۆی ئەدا بە شتێکی نوێ. ئەی لەبەرچی باسی کۆن و نوێ لە شێعرا نابڕێتەوە؟ بۆچ بەم شێوەیە کە شێوەی باوی رۆژگاری ئێمەیە ئەڵێن شێوەی نوێ؟ جا چ نەققاشی بێ، چ پەیکەرەسازی، چ وێژە؟ ئاخۆ باشتر نییە ئەم شەڕی کۆن و نوێیە ببڕێتەوە، وەك لە زانستا بڕاوەتەوە؟ ئەمە پرسیارێکم بوو، پرسیارێکی تریشم هەیە؛ لە بەرنامەی تاپۆدا زۆر جار وشەی ئیماژمان بەرگوێ ئەکەوێ. ئاخۆ ئیماژ هەر

ئەو سفەتە لەفزییەیە کە لە شێعری کۆنا پێی ئەگوترا ئیستعارە؟»

لە پێش هەموو شتێکا سوپاست ئەکەم و پیرۆزبایی ورد بوونەوەت لە مەوزووعە هۆنەرییەکان. پاشان وەڵامی پرسیارەکانت. لە زانستا تاقیکاری هەوێنی بنەڕەتییە و هەموو شت لە سەر ئەو بناغەیە دائەمەزرێ. واتە زانا ناچارە ئەسڵە زانستییە کۆنەکانی قوبووڵ بێ و بە پێی ئەوان بجووڵێتەوە. یەکەم کەسێ کە بەرد و ئەستێ دۆزییەوە بناغەی دانا بۆ دۆزینەوەی ئاگر و ئاگر بوو بە بناغەیەك بۆ زۆر شتی زانستی کە ئەمڕۆ هەیە.

چەشنی مووشەکێ کە پیاو ئەباتە سەر گۆی مانگ، جا با ئەو شتە کە گەرمایی لە مووشەکا پێکدێنێ، ئەو ئاگرە نەبێ کە لە بەرد و پووشوو پەیدا ئەبێ. لە هەرحاڵێکا ئاگرە و گەرمایی و هێز ئەخوڵقێنێ. بەڵام بناغەی هونەر لە سەر عاتیفە دائەمەزرێ و ئەشزانین کە عاتیفەی هەموو کەس چەشنێك نییە. چەن کەس بچنە ناو دارستانێکەوە، ئەوەی کە دارتاشە لە بەر خۆیەوە بیر ئەکاتەوە ئەم دارگوێزە چەند رەختە و لە بارە بۆ دەرگا و پەنجەرە لێ دروست کردن. ئەوەی کە هونەرمەندی پەیکەرەسازە ئەڵێ: ئەم دارە، باش ئەکرێ رواڵەتی ژوول سێزاری لێ دروست بکەی. ئەو کەسەیان کە شاعیرە ئەڵێ: چەندە خۆشە پاش شەکەتی رێگا لە ژێر سێبەری ئەو دارە دانیشی و شنەیەکی فێنك ئارەقەی لەشت وشك کاتەوە. ئەگەر بازرگانێکیشیان لەگەڵ بێ، ئەڵێ بریا ئەم دارستانە هەموو هی من بوایە و بمفرۆشتایە بەم دارتاش و پەیکەرەسازە و دراوەکەم لە تەنکەی گیرفانم بنابایە. ئەبینی کە هەر کەسێ چەشنێ بیر ئەکاتەوە و هونەر کە بناغەی لە سەر بیر و عاتیفەیە، زۆرتر لە زانست جیاوازی تێدا بەرچاو ئەکەوێ. زانست ناگۆڕێ. بەڵام پێش ئەکەوێ و هەڵئەچێ. چەشنی نەمامێك کە ساڵ بە ساڵ گەورەتر و راکشاوتر و هەڵچووتر ئەبێ. بەڵام تۆ ئەزانی کە ئەم دارە گەورەیە هەر نەمامە بچووکە دەسنێژەکەی خۆتە، لە کاتێکا هونەر ئەگۆڕێ و لە پایەشەوە ئەگۆڕێ. دوێنێ

هونەری شێعر و وێژەوانی بۆ پێهەڵکوتنی ئەمیر و پایەبەرزان و بەدەسەڵاتان بوو تا شاعیر بەخشش و سیلەیەك کە بە گوێنی شێعرەکە وەریئەگرێ خۆی پێ بەخێو کات؛ بەڵام ئەمڕۆ شێعر بۆتە چەکێك کە ئەکرێ سێدارەیەکی بۆ خنکاندنی دوژمن لێ ساز بکەی. ئیتر شێعری پێهەڵکوتن باوی نەماوە. لە بەر ئەمە ئەڵێن شێعری کۆن و شێعری نوێ؛ بەڵام بەلای منەوە ئەگەر شاعیرێك بتوانێ لە قالبی عەرووزیشا واتە و مەفهوومێکی ئەمڕۆیی دەربڕێ، شێعرەکەی نوێیە و کۆنی قالب نابێتە هۆی کۆنی شێعرەکەی. کە وەها بوو بۆچ شێعری نوێ زۆرتر لە قالبی نوێ ئەخرێ؟

شاعیران لایان وایە خۆبە قافیە و کورت و درێژی دوو نیوە شێعر و رەوی و رەدیفەوە خەریك‌کردن رێگایان نادا بیر لە کاکڵەی شێعرەکە بکەنەوە و لە قالبی ئازاددا باشتر سەرئەکەون.

وەڵامی پرسیاری دووهەمیشتان ئەمەیە:

بەڵێ ئەتوانین بڵێین ئیماژ کە وشەیەکی بێگانەیە، لەگەڵ ئیستعارە کە ئەویش هەر وشەیەکی بێگانەیە ـ بەڵام زۆرتر بیستراوە ـ هەر یەك مانایان هەیە؛ بەڵام وردەیەك جیاوازیشیان لە نێوانا بەرچاو ئەکەوێ. ئیستعارە لە شێعری قەدیما زۆر زوو ئەناسراوە، بۆ نموونە نێرگس ئیستعارە بوو بۆ چاوی کەژاڵ؛ سەرو ـ کە بە کوردی ئەبێتە سەوڵ ـ ئیستعارە بوو بۆ بەژن و باڵا. بەڵام ئیماژ زیاتر شەخسی و تەکییە و هەر شاعیرە بۆ خۆی ئیماژێکی هەیە. هەڵبەت ئیماژی واش هەیە کە هەموو شاعیرێك یا زۆربەی شاعیرانی نوێبێژ کەڵکی لێ وەرئەگرن. دوو نموونە ئەخەینە بەرچاو کە شار کراوە بە ئیماژی سفەت و بێ بەزەیەتی و پارەپارێزی و نزمی خوو و رەوشت. شاعیرێك کاتێ قسە لەگەڵ مەعشووقەکەیا ئەکا ئەڵێ:

تەواری بەسامی کەژی کوردەواری
بە جوانی دلێر و بە نازی کەنیشکانە تێر و تەیاری

دەسا بەشقی خوا بەس کە تاوێ
بە کەولەنجە شێت و چەواشەم مەکە
دەمێ لێم گەڕێ
سەرنجم دەمێکە
زولاڵی نەماوی چەپەڵگای هەراسانکەری گەورە شارە
بلا با لە چاوی گەش و روونی دوو چاوی شینت
کە هەر وەك زرێباری بەر تاووساوی بەیانە
مەلەی دەم!

شاعیرێکی تریش هەر لەو کاتەدا کە دەردەدڵی خۆی بە لای دڵبەرەکەیەوە ئەکا، ئەڵێ:

گوڵم دەڵێم بڕۆم لە شارەکەت
لە شاری چاو لە بەر چرای نیئۆن شەوارەکەت

هیوا دارم کاك وەفا وەلامەکانی گوێ لێبووبێ و پەسندی کردبێ. تا حەوتەی داهاتوو بە خوای گەورەتان ئەسپێرین.

تامی تاڵی بەزین

بەڵێ هەرچی بوو ئەوەندە بوو کە هات و وردەیەك مایەوە و تێپەڕی؛ چەشنی سێبەری شەو کە لەبەر نێزەی ئاڵتوونی شازادەی بەیان رائەکا، یا زەردەی نیوەڕەنگی هەتاو لەسەر لووتکەی کێو کە بە بزەیەکەوە کە تۆ هەرگیز بۆت دەرناکەوێ، بزەی بەزەییە، قەشمەرییە، یا خۆماڵاوایی، ئاوا ئەبێ و بۆ تۆی بڕوانکار هەر ئەوەندە ئەمێنێتەوە کە دانیشی و بیر بکەیەوە ئاخۆلەودیو سنووری خۆراوا هەتاو چی ئەکا؟ سەر لە کام گوڵ و گیا ئەدا؟ بە سەر کام دەریای کاسا پڕشنگ ئەداتەوە و لە خەو رایئەچڵەکێنێ؟

بەڵام داخێك و سەد مەخابن، گەلۆ، گەلی دە ماجەرایە! ئەمرۆ منم و هەواڵی هەمیشەییم، گەرمتر لە هەمیشە دەستەملانم بووە و هەر ئەڵێی لە دڵما لێدانە، لە خوێنما بزووتنە، لە سەر چاوم دوو تنۆکی قەتیس‌ماوی فرمێسکە، بە خەم ئەڵێم برادەر. خەمێ وەك رۆژێکی زەردی پاییزی بەرەو زستان لەگەڵما یەك ماڵە و بێ جیاوازی. تۆ بڵێی برای هاوپشتم نەبێ؟! ئێستە بمبوورە کە گۆڵ و ئەستێری هەڵگرتن و توانام لەبەر چەخماخەی هەوری بە بارشتی خەفەت لەبەر رەهێڵەی گریان پاش برووسکەی ئێش و ئازار سەرریژ ئەکا و وشکارۆی زەردی روخسار و داوێنم ئەکا بە زۆنگ و زەل! ببوورە کە ناچارم رووگەم وەگوێزم و بە زاراوێکی ئاڵتر و ژاراویتر لە ژەقنەمووت بڵێم ئەوین بێهوودەیە. بێهوودەیە لەم سەردەمەدا کە خرینگەی پوولی ورد جێگای شمشاڵی شوانی ئەویندار گرتۆتەوە شوێن پەرییەکی سپی‌پۆشی ئەفسانەیی کەوم کە ناوی لە پەڕاوە کۆنەکانا ئەوین نووسراوە.

رۆژێك بوو ئەمکوت ئەوین واتەی ژیانە، ئەوین بەیانە، ئەوین هەموو شتێکی ئینسانە. ئەمکوت با بکوژێتەوە چۆڵەچرای رەنگ‌بزرکاوی هەتاو، ئەگەر خول و گەڕانی خۆر بۆنیایش و لەدەورگەڕانی خوای ئەوین نەبێ. ئەمکوت کۆیلەتم ئەوین، هەر تۆم هەبێ خوونکارم. تۆم رێنوێن بی رزگارم! با بڵێم ئەمرۆ چۆنم. بمبوورە کە دێمە دەنگ وەك قامیشەڵانی دەم‌بای ساردی ئێوارانە. لە هەر دەمارێکمەوە نەوایەکی خەم و ماتەم هەڵدەستێ. کوتم ئەبم بە بەردی ژێر گۆم، بێ هەست و خوست دائەکەوم. ئەبم بە شوورەی پۆڵا با قەڵماسکەی ئاگرینی خەم نەمرووشێنێ و نەمشەمزێنێ. با ئەگەر سەرم بێ شۆرە و دڵم بێ هیوا، لانی‌کەم شاییم بە خۆم هەبێ کە پیاوم، نەبەز و راوەستاوم. راستە کە لێقەوماو و داماوم؛ بەڵام نە وزەم بەرداوە و نە فەوتاوم. ئەبینی برادەر خۆ فریودان گاهێ پێویستە بۆ ئەوەی ناتەوێ پێ لە مردنی خۆت بنێی و سەر دابنەوێنی، بۆ ئەوە کە هەنگاوێ وا هەڵتگرت و وەستای هەنگاوی دوایی بوو و لەمەوبەدوا هەرچەندە

ڕێ ببڕی، هەوراز و لێژ بپێوی، خۆت شەکەت و ماندوو کەی، هەر لە دەوری خۆت ئەسووڕێی و گێژ ئەبی. چەشنی مێروولەی ناو گۆی بلوور دەرەتانت نامێنێ؛ ناچاری ئەم ڕاستەقینەیە کە وەك داوی جاڵجاڵووکە دەست و پێ و هەست و گیانت ئەخاتە ناو کەمەندەوە وەرگری. هاوار لە من کە مل‌کەچ‌کردن بۆ دواییهاتن هەر مەرگە تاڵەکەیە وا لێی ئەترساین.

لە نێوان هیوابڕان و وەرگرتن و هەموارکردنی هیوابڕاوییا بەتاڵییەك، دۆڵ و شیویك هەیە کە پیاو کاتێ ئەیگاتێ، هەم لە ساما لنگی ئەلەرزێ و هەم خۆی ناچار ئەبینێ کە بۆی بڕوانێ. وەك کەسێك کە لەسەر هەڵدێرێکی بەرز وەستابێ و بیەوێ خۆی بخاتەخوارەوە، نە ئەتوانێ بگەڕێتەوە و نە لێ‌ئەبڕێ بچێتە پێشەوە. بەڵام هەرچی هەیە ئەم سنوورە کە لە هەودایەکی هاوریشمین باریکترە، تەنها جێگایەکە کە مرۆڤ دەرفەتی هەیە بیری تیا بکاتەوە. بیری ئەوەی کە هات و تێپەڕی، ئەوەی کە لە ناخی دۆڵەکەدا بە سەری دێ و من لەم سەر سنوورە لەگەڵتا ئەدوێم. ئەی برادەرێ کە خۆمی یا ئاوێنەی خۆمی! و ئەمەیە کە بە دڵما دێ و دێتە سەر پێنووسم.

دێتەوە بیرت کە پێت داکێشاوەتە ناو ڕووبارێکی بچووك و ڕوون و ماسی بچووکی سەر پشت ڕەشی بەر زگ زەرد لە سامی تاریکی قووڵایی ناوەڕاستی ڕووبارەکە هاتوونە کەناری تەنك و تاو تێزاو و بە دەمی لووسیان بەرەپێت ختیلکە ئەدەن، تۆش سەرت ناوەتە سەر سەرینی سەوزەڵانی ڕوو لە هەڵچوون و شلك و خۆرەتاو بە هەموو مێهرەبانی خۆیەوە ڕوومەتت ئەلاوێنێتەوە. یادێك پێ ئەنێتە سەر گلێنەی چاوی نیوە خەوتووت. پەلکەزێڕینە بزەی بێڕەنگ و نادیار، کاروانێ کە دەنگی زەنگی وشتری پێشەنگی لە گوێتا ئەزرینگێتەوە، کیژۆڵەیەك کە لە پەناتا دائەنیشێ؛ تۆ لە جیهانی خەون و خەیاڵا بەرخە مامزی خنجیلانەت بە سرکی و سڵی‌یەکا، بە ڕوانینی گەرمی نیونیگایا، بە شنەیەکی فێنك و بۆنخۆش کە بە داوێنی کراسی موونسی شاگوڵی لەشی

ئەیپژێنێتە ناخی دەماختا، ئەناسییەوە و بێ یارمەتی زمان و وشە و دەنگ پێی ئەڵێی خۆشم ئەوێی. گڵی زیندوو، تووترکی کێوی و عەتری ئەو با نەرم و نیانە کە مەست و سەرخۆش لە میوانی شلێرەجارِ ئەگەڕێتەوە. ئەمەیە خەوبینینی تۆ. بەڵام داخی‌گرانم، تۆ بە خەوبینین قنیات ناکەی. ئەتەوێ هەرچی لە خەوا ئەیبینی، لە بەخەبەرییا بتبێ. دەس درێژ ئەکەی تا پەردەی تارمایی لادەی. بە هەر دوو دەس چاو ئەگلۆفی و خەون و خەیاڵ ئەتارێنی. پاشان دەس ئەگێڕی تا داوێنی ئەوینت بگری و بەری‌نەدەی، کەچی دەستت بێهوودە هەوای بەتاڵ ئەپشکنێ. تۆوەك پەپوولەی هاوریشم ئەتەوێ لە تالاری رەنگاورەنگی تانوپۆت بێیە دەر؛ بەڵام لە دەرەوە جگە لە زبری و رەنگی خۆڵەمێشی هیچی‌تر نییە. تۆ ئەو کاتە ئەزانی کە هەی داد و بێداد چیت بە سەر هات. ئیتر نە هەتاو ماوە، نە دڵدار کە کەزی شۆڕی ئەتکوت پرچی گوڵەبەڕۆژەیە. ئەتەوێ بگری. لە کاولی تەنیاییتا بگری. هەوا تەزووی ساردە و لەشت ئەتەزێنێ. بزەی بێرەنگی هەتاو و ماسی بچووکی کەناری هەتاوگر لە ترسی هەوری رەش تاراون. هەور بە نەرمی و پیاوانە ئەگری و تۆ تەنانەت تنۆکێکت فرمێسك بۆنەماوەتەوە کە بە سەر ئاگری دەروونتا بیپژێنی. وەرگرتن و ملکەچ‌کردن رێگات لێ‌ئەگرێ. داخی‌گرانم کە ملکەچ‌کردن و وەرگرتن هەر ئەو مەرگە تاڵەیە کە لێی ئەترسای.

کام شاعیر لای کۆمەڵ رۆڵەیە؟

سەلام لە گوێگری بە هەست و هونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ.

«گەورەیی» گەورەترین شاعیر و نووسەر، یا هەر هونەرمەندێکی تر لەوەدایە کە هەرچی لە دڵیا هەیە و هەر مەبەستێکی بە دەستەوەیە باش بینوێنێتەوە. هەر وەك ئاوێنەیەکی روون کە هەر شتێ لە بەرامبەریا بێ، لە ناویا دەرئەکەوێ. هونەری ئیلقاکردن و راگەیاندن و تێگەیاندن، هونەرێکی هەرە مەزنە و راستییەکەی ئەمەیە کە زۆربەی کەس لە دڵی خۆیا شاعیر و نووسەرە. بیری یەکجار جوان لە زۆر مێشك و دەروونا

هەیە کە خاوەنەکەی شاعیر نییە، واتە ناتوانێ بیرە جوانەکانی بخاتە چوارچێوەی وشە و عیبارەتەوە. کە وەها بێ، جیاوازی هونەرمەند لەگەڵ خەڵکی ئاساییا ئەوە نییە کە باش هەست ئەکا و باش جوانی ئەناسێ، چونکە ئەم هێز و توانایە لە خەڵکی تریشا هەیە. ئەوەی شاعیر لە خەڵکی ئاسایی بەرزتر ئەکاتەوە و جیای ئەکاتەوە ئەمەیە کە هەستە دەروونییەکانی باش بە خەڵك رائەگەیەنێ. راگەیاندنی هەستی شاعیرانە، یانی ئەو چەشنە هەستە کە تێکەڵ بووە لەگەڵ هەوێنی عاتیفە و رواڵەت و قالب و چەشن و تەرزێکی تری پەیدا کردووە، یەکجار دژوارە، چونکە شاعیر زۆر شتی وردی وەها ئەبینێ کە دیتنی بۆ زۆربەی کۆمەڵ ساکار نییە. جگە لەمەش شاعیر تەنیا پلاتێك لە کارەساتێك یا روانگەیەك هەڵناگرێ کە بێ دەس لێدان و گۆڕین بیخاتەوە بەرچاوی سەیرانکار. شاعیر بەتایبەت شاعیری ئەمڕۆکە ناتورالیسم بە شێوەیەکی دواکەوتوو ئەزانێ، وەها نایەتە کۆیلەی تەبیعەت کە بێ دەسکاری کۆپی لێ هەڵگرێ. شاعیر، شەیء و مەکان و حاڵات، واتە ئەو شتانە کە لە دەور و بەرین، ئەو کاتە کە تێیدا ئەژی، ئەو نەفسانیات و حاڵەتانە کە هەیەتی تێکەڵ ئەکا و ئاوێنەیەکی لێ دروست ئەکا کە تەواو ئەو شتە نییە کە لە دەرەوە هەیە و خەڵکی تر ئەیبینن. بە کورتی کاری شاعیر ستاتیك static و وەستاو نییە، واتە زێهنی شاعیر چەشنی مەکینەی وێنەگر لە یەك حاڵەتی قەتیسی یەك کاتی کورت وێنە ناگرێ. کاری شاعیر دینامیکە dinamic، واتە بە درێژایی زەمان و کات لە جووڵانەوە دایە چەشنی فیلمی سینەما، لە سەرەتای پەیدابوونی شتێکەوە تا دوایی‌هاتنی ئەو شتە لە هەموو حاڵێکا ئەیداتە بەر تیشکی رووناك کردنەوە. بۆنموونە، بۆرەپیاوێك ئەبینێ کە مناڵێکی برسی لە باوەش دایکی ترساو و سەر لێشێواودا خەوی لێ‌کەوتووە، هەندێك کە ئەڕوا ئەبینێ مناڵێکی خڕ و خوڵ و چاوگەش و لێو سوور لە ناو باغچەی پڕگوڵ و سەوزەی حەوشی باوکی دەوڵەمەندیا خەریکی کایە کردنە. بۆ ئەو بۆرەپیاوە ئەگەر زۆر تێنەگەیشتوو بێ، یا دڵی

تەواو رەق و رەش بووبێ، دیتنی ئەو دوو روانگە جیاوازە باسی هیچ شتێك ناكا. بۆرەپیاو تێپەڕێ و نەخشێك ناكەوێتە سەر هەستی، یا ئەگەر هەستیشی جوولا، هەر بۆ ماوەیەكە، پاشان ئەچێتەوە سەر باری ئاسایی خۆی، تەنانەت ئەگونجێ كەسێك ئەم دوو روانگەیە ببینێ و كارێكی گران و شوێنێكی قوولێ بخاتە سەر هەستی و لە بیریشی نەچێتەوە. بەڵام ئەو هەوێنە كە لە هەستی ئەوا مەییوە، هەر لای خۆی ئەمێنێتەوە و ئەو بەرهەمە كە هاتۆتە بەر هەر لە گیانی خۆیا پاشەكەوت ئەبێ و هەرگیز بە چەشنی شێعرێك نایەتە دەر كە خەڵكی تریش لە راستەقینەی كارەسات بگەیەنێ و ئەوانیش وەك خۆی بخاتە سەر زریەی بیر و خەیاڵەوە، بەرزتر لەم رادەیەش ئەگونجێ روو بدا، واتە كەسێك كە ئەو دوو روانگەیەی چاو پێبكەوێ، روانگەی منالێكی لاواز و بێ‌هێز لە باوەشی دایكێكی هەژار و نیگەران و شڕۆڵا و منالێكی لەش پتەوی چاوگەش و بزۆز لە باغچەی بەگوڵێ رەنگاوی باوكی دەوڵەمەندیا، دڵی لەم جیاوازییە سەیرە پڕبێ لە خەم و بیەوێ خەڵكی تریش تێبگەیەنێ كە چی دیوە. بەڵام یا هەر باسی ئەو روانگەیە ئەكا و لێكی ناداتەوە كە بۆچی وەهایە یا ئەگەر شارەزاش بێ و بیەوێ هۆیەكانی ئەم بەرز و نزمییە دەرخا، ناتوانێ بە زمانێكی هونەری بدوێ و ئەگەر توانی ئەمە هونەرمەندە و خەڵكی ئاسایی نییە.

شاعیری ئەمڕۆ ئەڵێ كە لە كۆمەڵا تووشی فلان مەبەست یا كارەسات یا روانگە هاتم، بە لێكدانەوەیەكی زانستی لێكمداوە. واتە بەرودوای شتەكەم هەڵسەنگاند، هۆیەكانم لە سەرەتاوە شی كردەوە، پاشان ئەو مەوادە خاوەی كە كۆمەڵ و تەبیعەت دابوویان بە من و لە ژێر تیشكی زانستا بە باشی سەرنجم لێ‌دابوو، بردمە ناو كارگەی زێهن و عاتیفەی هونەریمەوە و لەو كارگەیەدا رێك و پێكم كرد، لێك‌ولووسم كرد، ئەوەی وا دزێو بوو بە رەنگی هونەر رازاندمەوە و بە كورتی شتەكەم گۆڕی، بەڵام نەك گۆڕینێكی ئەوتۆ كە نەناسرێتەوە. پاشان ئەو دەسكردەی كارگەی خەیاڵی خۆم خستە

بەر تماشای خەڵك، ئەوانیش لێی تێگەیشتن، چونکە لەگەڵ ئەوەشا کە لەگەڵ قسەی ڕۆژانەی خۆیان جیاواز بوو بەڵام هەر بە زمان و لێکدانەوەی ئەوان بوو و پێیان خۆش و گوێیان بۆ شل کرد، چونکە دەردیدڵی خۆیان بوو و لەبەر ئەمە من کە شاعیرم بووم بە ساحیر و کۆمەڵ لە خۆی پرسی: چۆنە وائەزانێ ئێمە چیمان ناتەواوە؟ چیمان ئەوێ؟ و بەیانی ژیانمان چۆن ئەبێ؟ من کە شاعیرم و ساحیرم و ئەزانم کۆمەڵم چی نییە و چی هەیە و چۆن ئەبێ لەوانەی کە هەیەتی کەڵك وەربگرێ بۆبەدەستهێنانی ئەوانەی وا نییەتی، خۆشەویست بووم، بە گوێم کرا و قسەم ڕەوا بوو، شێعرم برەوی پەیدا کرد و کۆمەڵ ناوی نام: «ڕۆڵە».

تا بەرنامەیەکی تر هەمووتان بە خوای گەورە ئەسپێرین. هیواداریـن شادمان و بەختیار و سەرکەوتوو بن.

بەرە هەر لە لای تەنگییەوە دەدرێ!

کۆلان و گەڕەکی شار لە ژێر پۆپەشمینی مانگەشەوا خەویان لیَ‌کەوتبوو. هەناسەی ژین جارجار بە ئەسپایی ئەهاتە گوێ. دوو دڵدار لە ژێر سێبەری سەردەرانێکا قسەی شیرین و هیوابزوێنی ئەوینیان بە گوێی یەکترا ئەچپاند. سەرخۆشێك لە مەیخانەی سەر رووبار ئەگەڕاوە و بە دەنگێکی بەسۆز خاڵەی رێبواری ئەکوت. وشەکانی هەر وەك هەنگاوەکانی تێکەڵ و پێکەڵ ئەبوون، گاهێ دەستی بە دیوارێك ئەگرت و بە دەسرەسرێکی چڵکن کە لە پێشا وا دەرئەکەوت پڕبووە لە

خواردەمەنی مەزەی ئارەق و ئێستە هیچی تێدا نەماوە ئارەقەی سەرگۆنای گرگرتووی ئەسرِی. گاهێ پۆلێك خەڵك پاش شەوباش و تۆخۆش و منخۆش لە ماڵێك ئەهاتنە دەرەوە. پرِشنگی چرای ناوماڵ وەك مافوورەیەكی زەردی كاری كرمان لە دالانی تاریكەوە رائەخرا و ئەگەیشتە سەر تاریكایی جۆگەی سەر شەقام، پاشان بە پێوەدانی دەرگا ئەپێچراوە و تەنیا رەنگی نیوەرەنگی مانگەشەو ئەما كە لە بزەیەك ئەچوو نەتئەزانی بزەی دڵتەنگییە یا زەردەی دڵخۆشی. پۆلی میوان بە وتوویژیانا دیار بوو كە لە خوازبێنی ئەگەرِێنەوە. یەكیان كە گەنجتر بوو ئەیكوت جا ئەمە بوو بە چی؛ دەهەزارتمەن مارەیی، گوڵ و گوارەی زێر، ژێرچەنە و ملوێنكە و ئاینە و ئۆینەی گرانبایی، هەیت و هووت و جرِ و جانەوەر، سەر تا پاخوار پێنج دەست جل و بەرگ، پشتێنی پەشمینەی قەدیم، كراسی زریوە و چیمەنی كوردوستان، كولۆنجەی چاوی ئەم و ریشی ئەو![1] جەماڵ ئەگەر هەموو ئەمانە بكرِێ، پاشان ئەبێ بۆ نانی شەو دەست بۆ ئەم و ئەو درێژ كا. كەس نییە بە حاجی بڵێ ئەمە كچ بە شوودان نییە، كچ فرۆشتنە.

یەكیان كوتی: «جا بە ئێمە چی برا!؟ لە سەرمان بوو بچین و خوازبێنی بكەین و كردمان، سازان و نەسازانەكەیان بە خۆیانە. جەماڵ ژن دێنێ و حاجی كچ بە مێرد ئەدا، ئێمە لەم نێوانەدا سەری سیرین یا قونچكی پیوازین؟» یەكی تریان وەدەنگ هات و كوتی: «كەچە ربەیە كەس پێی ناپێوێ، لە بەر خۆیەوە دەڵێ شازدە.»

زەنازەنایان هەر دەهات و كەمتر دەهاتە گوێ و خرمەی پێیان لە سەر قیلەتاوی شەقام ئەبرِایەوە. من سێ‌چوار رۆژ زۆرتر نەبوو هاتبوومە ئەو شارە، بەڵام ئەتكوت هەموو تەمەنم لەوێ رابواردووە. لە بەر چی هێندە هۆگری شارێك ببووم كە بە رواڵەت هیچ جوانییەكی تێدا نەبوو؟ نە دار و شینایی، نە كێوی بەرز و بەفراوی، نە خانووی

---

١ - چاوی «مەلا مستەفا» و ریشی «مام جەلال» - س . ع

خۆش و مەیدانی بە گوڵ و چیمەن. خۆم نازانم کە هی ئەوینێکی کوتوپڕبوو کە لە دڵما خەریکی چرۆدەرکردن بوو، یا ئەوینێکی لەمێژینەترم لەو شارە لە دڵدا بوو. ئەوینێکی ئەوتۆ کە گەلێ بەڕێزترە لە کەشم و نەشمی ئەندامی کیژۆڵەیەك یا بزەی لێویکی ئاڵ و نیونیگای دوو چاوی کاڵ. ئەوینێك کە منی دەکرد بە هاوشاری خەڵکەکە. ئادەمیزاد بریتییە لە دوێنێ و ئەمڕۆو بەیانی و شارەکە بیری دوێنێی منی شیرازە گرتبوو. ئەمڕۆش دوو چاوی مەڕی رازاوەی شەرمێکی کچانە بە جادووی روانینێکی گەرم، هۆگری کۆنی منی بەم شارە بووژاندۆتەوە.

ئەو شەوە من لە بیری شارەکە و رابردووی و ئەمڕۆی نەچووبوومە دەر. لە هەر گۆشەیەکی شارەکەدا تاپۆیەك وەستابوو و لە رووبەندەی ئەفسانەوە پێچرابوو. ئەتکوت پەیکەرەی مەرمەڕینی مەزنە پیاوێکە و هێشتا پەردەی لە سەر لانەبراوە. ئەمانە بیری مێشکم بوون و بیری دەمارم؛ بەڵام دڵیشم سەرەڕۆی بیرێکی تر بوو. بیری چاوکەژاڵێکی شلکەنەمام کە دەنگی ئەتکوت چپەی بە ئەسپایی شەوبای شەوگەڕە و لارولەنجەی لە رەوتی ئاسکێکی سڵی ترساو ئەچێ. ئەم دوو بیرە تلاوتلیان دام و بە دەردی خەورەوینەوە هەستام و چەشنی مقەستێك بە دەست بەرگدروویەکی ناشارەزاوە لە حەریری زەردی مانگەشەو نیشتم. ئەڕۆیشتم، بێ ئەوە بزانم بۆ کوێ! هەنگاوم بێ ئەوە نیازی بە فەرمانی مێشکم بێ، بەرەو پێش ئەچوو. شاری میهرەبان، دەنگی پێی منی ئەکرد بە لێدانی دڵی. قانگڵەی کۆڵان لە ژێر پێما ئەپێچرایەوە و هەڵئەکرا و من کاتێ بە دەور و پشتما روانیم جگە لە چەند خانووبەرەی بە مۆرە دروستکراوی یەك نهۆمی لار و کۆم، نیشانەیەکی لە شار نەمابوو. خانووبەرەکان هەندێکیان بە نووری بێڕەنگی مانگەشەو لە بزەیەکی بێ تەوژمی رەنجەڕۆیەك ئەچوون کە خۆیشی نازانێ بە خۆی پێئەکەنێ یا کۆمەڵ و ئاسمان و خوار و ژووری نێوان تاقمی ئادەمیزاد بۆتە هۆی پێکەنینی؟ هەندێکیشیان کە سێبەری شاخیان بە سەرا کشابوو ئەتکوت گنجی ناوچاوانی مۆنی

کەسێکن کە شکاوە، بەڵام نەبەزیوە. بێدەنگی تەنها دەنگێك بوو کە لەم ماڵانەوە ئەیلووراند. من ئەو شەوە زانیم کە دەنگی بێدەنگی چەندە بەرز و گوێکەرکەر و زراوبەرە. ئەترسام بەڵام ئەکێشرام بەرەو خانووبەرەکان. گۆڕستانی زیندووان ئەبێ چی تێدا بێ کە بێڕەزاترین کەلکەڵەی من هان ئەدا تا بچم و لە رازی زیندووی زیندەبەگۆڕ سەر دەربهێنم. هەنگاوێك، دوو هەنگاوی بە ترس، تا کاتێ سێبەری کێو منیشی داپۆشی. بە خۆما روانی، ببووم بە یەکێك لەو خانووبەرانە کە خانووبەرە نەبوون و تاپۆی خانووبەرە بوون! نە؛ لێکدانەوەکەم کورتی هێنا، من ببووم بە گیانی خانووبەرەکان؛ گیانێکی سەرگەردان کە لە بەر دەرگای هەموو خانووبەرەکانا ئەوێستا، گوێی ئەگرت و چپەی ئەویندارانەی بووك و زاوایەکی بە شەرمی لە ناو خانووبەرەکانی لێ ئەگۆڕا لەگەڵ لێدانی دڵی خۆی وناڵەی ساوایەکی نەخۆشی لەگەڵ ئاخێك کە دەروونی ئاگرین ئەکرد لێ تێکەڵ ئەبوو. ئافرەتێك بە گریانێکی بەرگیراوەوە ئەیکوت: «چی بکەین پیاوەکە؟» دەنگی پیاوێك لە درزی دەرگاوە خۆی بە گوێما ئەدا کە وەڵامی ئەدا: «روو لە خودا بکەین!» بەڵام وا دیار بوو زۆری ئەم وتەیە بە ژنەکەی کوتبوو، کاتێ کە چەند ساڵ لێرەوەبەر زەماوەندی کردبوو و بۆ شەوی یەکەمی ژیانی خێزانداری هەر ئەوەندەی بە دەستەوە بوو کە ئەو رۆژە بە قورەکاری پەیدای کردبوو و پاشانیش زۆر جار کوتبووی: «ئافرەت! کار نییە خودا چاکی نەکا.» ئەمشەو کە کۆرپە ساواکەیان بێ سەر و زمان کەوتبوو و دەستیان بە هیچ لایەك رانەدەگیشت، لە خۆی رانەدی ئەم وتەیە دووپاتە کاتەوە، بەڵام ئەو پیاوی ماڵەکە بوو، ئەبوو قسەیەك بکا.

بایەکی سەرشێت، کەلێنێکی دابووە دەرگاکە؛ من ئەمدی ئافرەتەکە بە چاوێك سەیری مناڵەکەی ئەکا و چاوەڕوانی رووداوێکی تاڵە، بە چاوێکی تریش ئەڕوانێ بۆ شووەکەی و لای وایە ئەتوانێ دەروویەکی روون لەم شەوە رەشە بکاتەوە. ئەمدی کە ساوای بێ‌تاوان، سەر کوڵمی بە ئاگری تاو و یاو بۆتە پۆلووی ئاگری سوور و ئەمدی کە

پیاوی لێقەوماو کە لە لایەکەوە شوو بوو و لە لایەکی ترەوە باوك، هەر لە وشەیەك ئەگەڕا کە هەندێ هیوادەرتر بێ لەوەی تا ئێستە کوتوویەتی. من خۆم پێ نەگیرا و لەبەرخۆمەوە کوتم: «بەرە هەر لە لای تەنکییەوە ئەدرێ!» شووی سەرلێشێواو بێ ئەوە بزانێ دەنگەکە لە کوێوە هات، بە شوێن مندا دووپاتەی کردەوە: «بەرە هەر لە لای تەنکییەوە ئەدرێ».

بای ئارامی سەری شەو، ئەیلووراند و چەشنی چنجرووکی ئافرەتێکی ئازیەتبار روومەتی کێو و دار و دەوەنی ئەرنی. ئیتر شار جوان نەبوو. بیری کیژە بە لەنجە و لارەکە لە دڵما نەمابوو. دڵ بە خەم و ئاڵۆز، بەرەو شار ئەگەڕامەوە تا پەنا بەرم بۆ خەو.

لە دوورەوە دەنگی سەرخۆشێك ئەهات و با، سەربەندەکەی بە هەموو شارا بڵاو ئەکردەوە:

رێگاکەم دوورە، مزڵم کوێستانە

شەوم لێ دادێ، خەم لێم میوانە

تراویلکه

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرستی بەرنامەی تاپۆ. تکایە گوێ بگرن بۆ پارچە پەخشانێك.

لە هۆدەیەکی بەرەو هەتاودا هەر دانیشتن و چاو لە دەرگا برین، تا کەی زاری بەستراو و تەوێڵی گنج و مۆنی دەرگا بە زەردەیەك بکرێتەوە و بەژنێکی کچانەی کەڵەگەت لەناو دووتای دەرگاکەوە دەرکەوێ، لە بەر دەرگاوە بە دەمتەوە پێکەنێ و پاشان بە رەوتێك کە پیاو ئەکەوێتە گومانەوە کە ئەم دوو پێ بچووکە بە سەر زەویدا ئەڕۆن یا

وەك مژی بەهاری بەسەر زەوییا نەرمونیان خشکە ئەکەن، بەرەو لات بێ و بە دەنگێکی ئاشنا پێت بڵێ، دەی چۆنی و پاش ئەوە وەڵامت دایەوە، دەس پێ بکا بە باسێکی کە هەزارها جارت بیستووە، بەڵام هەرگیز بیرت نەکردۆتەوە کە وشە و وتە و واتەکان بۆژۆ و کۆنن. لە پێشا کەمێك خۆگرتن کە ئەمە چ ژیانێکە؟ بیستنی هەزارانناڵە و نیوەنووزە، بە بیراهاتنی هەزاران دەستی بێ گۆشت و هەیکەلی بەئێسقان جارێك لە بیافرا ئەو جارەکەی تری... و لەوێوە بیرت بچێ بۆ ئەو هەموو گەنمە کە لە ئاوی ئوقیانووس ئەکرێ تا نرخی بازاڕی بژیو نەشکێ؛ گوایە نرخی بازارِ دڵی ئادەمیزادە، ئەگەر شکا....

راستی من کارم چییە بە سەر ئەم قسانەوە؟ خەریك بووم بڵێم تۆ لە هۆدەیەکا کە هەموو جیهانی تۆیە دانیشتووی بە هیوای کەشم و نەشم و لەنجەولاری بەژن و بارێك. راستی دەردمان چییە؟ ئەو ئاورەی کە بە واتەی عەلی بەردەشانی:

بەر بۆتە دەروونی دەروونخانێ
نە بە بای دەکوژێتەوە نە بە بارانێ
نە بە پاچ و پێمەرِە و گڵ وەسەردانێ
داخوا بڵێسەی کام کڵی دانەمرکاوە؟

دوێنێشەو هەنگی سەرشێتی بیر و خەیاڵ لە پلوورەی سەرما پوورەی دابوو؛ ئیتر خەوی چی؟ با هەستم برِۆم لەو سێباری شەوەدا کە هەوای دەرەوە زرنگاوە بە تاسەی بۆنی دوورترین کوێستانی سەر بە تەمی پرِ لە هەڵاڵە و بەبیوونەوە سەرم هەڵگرم و کەمێك پیاسە بکەم. کۆڵانی چۆڵ لە ئێشی هەزاران قۆندەرە و پێڵاوی کینە لە دڵی رۆژانە رزگاری ببوو، ئەحەسایەوە و من لە ژێر پێما لەوانە بوو هەناسەی هێدی و لەسەرخۆی خەوی خۆشی پاش شەکەتی زەوی ببیستم. بۆوەهاین ئێمە؟ بۆ بێ ئەمەك و ناسپاس و سپڵەین لەگەڵ یەك، تەنانەت لەگەڵ سەرزەویش؟ لەگەڵ هەوا و دەریاش. هەر بە چەند مانگ جارێك کارگێکی ژاراوی لە نێوادا و سیبیری و

ئوقیانووسی گەورەدا ئەڕوێنین، دێوێك لە ناو تەلەسمی زەڕڕە بەرەڵڵا ئەکەین. جا هەزار هاوار بە پوولێك چوونکە ئێمە بەهێزین، ڕەگی ملمان ئەستوورە، با هەر لە شەقام دانیشێ ئەو پیرەژیرەی کە ناوی «ڕاسێل»ە؟ مەگەر ئاکامی چییە جگە لە شەکەت بوون و خنکانی گوێی بە گرمەی بێ وچانی شەقامی پڕ لە ڕەوڕەوەی ئاسن؟ هەر کەس گیرۆدەی شتێکە و داخی گران ئەمەیە کە هیچ شتێك تا سەر نییە. نە! مەبەستم ئەمە نییە کە ئادەمیزاد پیر ئەبێ و ئەمرێ، یا وەك ئەو شاعیرە خۆشەویستە خەفەت بخۆم کە جوانی دەم‌وچاو، تا سەر نامێنێ بۆ پیاو. مەبەستم ئەو بوتانەیە کە ئەیانتاشین بە دەستی خۆمان تا نەزانیمان زاخاو کا، تا هیوامان بزوێنێ. پاش ماوەیەکی زۆر لە بیرمان ئەچێ کە لە پێشا چێو و چیلکە بوون ئەیانپەرەستین. تا ئێرە هەر نەزانییە بەڵام بە کێ بڵێم کە دەردی زانین گاهێ لە ئێشی نەزانی تاڵترە، بوت تاشین دەردی نەزانییە؛ بەڵگەی بێ هێزییە؛ بەڵام هەرچی بێ، هیوایە بۆ زیندوو مان. دەردی گەورە کاتێ دڵ پڕ ئەکا کە مێشك تێئەگا بوت هیچی لە دەس نایە. ڕووخانی بوت، یانی ڕووخانی هیوا. جا هەر بوت تاشینە و بوت شکاندن. هەر هیوایە و بێ‌هیوایی. ڕاستی کامەیە ڕێگا؟ کوانێ خاڵی ڕێبوار؟ من چی ئەڵێم خاڵی ڕێبواریش بوتێکی ترە.

ژیان یانی ئەوەندەی ئەو ماوەیە کە تینوویەك بەردەتراوکەیەك چاو ئەکا لە یەکەم هەنگاووە تا هەنگاوی دوایی، تا ئەو کاتە تێئەگا ئاوەکەی بۆتە بەردی داگرساوی بەر هەتاوی گەرم. تینوەتی ناخۆشە. بەشوێن ئاو گەڕان ناخۆشە. دیتنی بەردەتراوکە خۆشە، بەڵام لە هەمووان ناخۆشتر ئەمەیە کە تێبگەی هەرچی بە ئاوت زانی تراویلکە بوو، نەك هەر تۆ؛ هەرچی ئادەمیزاد دۆزیویەتەوە و ئەیدۆزێتەوە تراویلکەیە....

ئەمە پارچە پەخشانێکی سەمبولیك بوو پێشکەشمان کرد بەو گوێگرە بەڕێزانە کە زۆرجار بە نامە لە ئێمەیان پرسیوە بۆچ لە بەرنامەکەتاندا پەخشانی کوردی ناناسێنن

و نموونەیان ناخوێننەوە؟ بۆچ لە بەرنامەی تاپۆدا کە گوایە بەرنامەیەکی هونەرییە و ئەبێ بە هەموو لایەکی هونەرا رابگا زیاتر باسی شێعری کوردی ئەکەن؟ ئێمە لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا ئەڵێین کە بەرنامەی تاپۆ باسی هەموو چەشنە هونەرێکی بە گشتی کردووە و زۆرجار پەخشانی کوردیمان لەم بەرنامەیەدا بڵاو کردۆتەوە، بەڵام باشترین وەڵام بەجێهێنانی ویستی گوێگرەکانە بە کردەوە و ئەم پارچە پەخشانەش نیشانەی رێزدانانە بۆ ویستی ئەوان. جا ئێمەش تکایەکمان لە گوێگرە بەرێزەکان هەیە، ئەویش ئەمەیە کە لە شوێنەواری نووسەرانی کورد هەرچی دەستیان کەوت بۆمانی بنێرن، تەنانەت ئەگەر خۆشیان لێهاتوویی و جەوهەری نووسەرییان هەیە لە شوێنەواری خۆیانمان بۆ بنێرن تا پاش لێکۆڵینەوە بە ناوی خۆیان بڵاوی کەینەوە. تا بەرنامەیەکی دیکە خواتان لەگەڵ.

ژیان و ئەوین

بەڵێ هەرچی بوو ئەوەندە بوو و ئێستە هەتاوی راستەقینە لە چاوم چەقیوە، وەك خوێ بە سەر برینی تازەیا کەی ئەیکزێنێتەوە. ئاخۆ ئەوین پووچ و بێهوودەیە؟!

نە، لێم گەڕێ با ناوی بنێم تاقیکارییەکی تاڵ و بێ سەرکەوتن، چونکە ئەوین خۆی راستەقینەیە؛ بەیانییە؛ هەمیشەیە. با بکووژێتەوە کوانووی گەرمی خۆرەتاو، ئەگەر نەپژێتە ناو بێشکەی ئەوین و بە سەر گۆڕی ئەوینا بدرەوشێتەوە. بێدەنگ بوون و لە بێدەنگیدا شوورەیەکی پۆڵایی دروستکردن کە توانای هەبێ خۆی راگرێ لە بەر

مەنجەنیقی غەم و تیری ئاگرینی ناهومێدی، ئەگەرچی نابێتە هۆی شادی، لانی کەم غرووریکی پیاوانەی تێدایە.

داخێك و سەد مەغابن. چەند بە ساکاری، چەند بە ئاسانی ناچارین مل کەچی بەسەرهات بین! مردنیش خۆی مل کەچییە بۆ دوایی هاتنی هەموو شتێك، بێ ئەوە جێگایەك بێ خۆی لێبشارینەوە، یا رێگایەك کە دەستی مردن نەیگاتێ. کاتی نەهاتی هاتووە و ئێمە بە دەستی پڕ چەپکە گوڵی سوورەوە لە سەر رێبازی دانیشتووین. هاکا هات. هات و بە بزەیەك موژدەی بەهاری پێ راگەیاندین. رۆژاوا بە ئاسۆی زەردییەوە لە بەر چاومان ئەبێتە رۆژهەڵات و هەزار خۆرەتاو هەڵدێ، بێ ئەوە تاقە یەکێکیشیان تینێ بدا بە لەش.

دێتەوە بیرت کە پێت شۆڕ کردبۆوە بۆ ناو چۆمیلکەیەك و ماسی بچووك کە لە ترسی قووڵی و رەشی گۆم هاتبوونە بەر خۆرەتاوی کەناری چۆم، دەمی لووسیان بە ژێر پێتا ئەهێنا و ختیلکەیان ئەدای. سەرت کردۆتە سەر سەرینی سەوزەی تازە و تازەهەڵچوو و خۆرەتاو هەموو میهرەبانی خۆی کردۆتە پێشکەشی لەشی گەرماخوازت. یاوێك لە چاوی بەستراوەتەوە ئەبێتە میوانی دڵی دڵاوات. زەردەخەندەی وەك کۆلکەزێرینە تێتەوە ئەپێچرێ. دەنگی زەنگی دوورەدەستی هەزار کاروانی رۆیشتوو بۆت ئەبێتە لایەلایە و تاسەی خەوێکی خۆش دەماری لەشت شل ئەکا.

لە جیهانێکا کە نە خەوە و نە بێداری خشپەی کراسێکی کچانە ئەبیستی و بۆنی مێخەکی بەرۆك و عەتری لەشی زیندووی خۆشەویستەکەت موچرکێکی ئۆخەی ئەخاتە سەر هەستت. بێ ئەوە نیازت بە وشە و لێو و دەنگ هەبێ، بە لێدانی دڵ پێی ئەڵێی خۆشم ئەوێ. خاکی ژیاناوی، تووترکی کێوی، بۆنی خۆشی شنەبایەك کە دوێشەو میوانی شلێرەجاڕی کوێستان بووە، پڕت ئەکەن لە گیان، لە هیوا، لە ژیان. خەوبینین لە بێدارییا! ئاخۆ گەلی دە برادەران، ژیان هەر خەوبینینێکی دوور و درێژ نییە

که شەقژنی تاڵی مردن لەو خەونە رامانئەچڵەکێنێ.

بە داخەوە تەنانەت خەوبینینیش قنیاتی هەتا سەر ناکا. ئەتەوێ بەخەبەر بی. بە چاوی واڵاوە سەیری دەوروپشتت بکەی. ئەتەوێ بە هەموو لەش دڵنیا بی کە خەونەکەت راستە. هاوار بۆ تۆ. ئەو دەستەی وا درێژی ئەکەی، تارای خەیاڵی و خەو لە سەر رواڵەتی بووکی هیوا لا بدەی، لێتئەبێتە بیورێك کە ریشەی ئاواتت ئەبڕێ. ئیتر نە ناو ئەمێنێ نە سەوزە و پەلکەزێڕینە. ماسییە وردیلەکان لە ترسی هەوری رەش پەنایان بردۆتەوە بەر قووڵایی. تەزوویەکی سارد. مێروولە بە پێستی هۆگری گەرمات ئەکا. «دونیات لێئەبێتە چەرمی چۆڵەکە.» تۆی و تەنیایی. تۆی و خەم و تەم. لە بەر خۆتەوە ئەڵێی بڕایەوە. هەموو شت تەواو بوو. بریا وا بوایە وەك تۆ ئەڵێی. بریا دوایی هەموو شت بوایە. بەڵام بە هەڵە چووی. تەنیا خۆشییە بڕاوەتەوە. ناخۆشی و تاڵی و زبری سەرەتایەتی. ئەبی بە مەلێکی پەڕەوازەی هێلانە لێشێواو. سەر هەموو لکی دارێك لێت ئەبێتە تەلەسمێك. هەموو باز و شمقارو کۆلارەیەك لە راو کردنت ئەگەڕێن. تۆ لە تەنیایی و تەریکی بێ بڕانەوەتا وشەی باڵ و سێبەری ترسێنەریان ئەبیستی و ئەبینی. تا کاتێ دێیە سەر ئەم بڕوایە کە مردن وەك ئەڵێن دزێو نییە. بیری مردن، بیری پەنابردن بۆ سنوورێك کە ئارامی و حەسانەوەی هەتا هەتایە، بێدەنگی و بێڕەنگی رووتە، بۆت ئەبێتە ئامانج. تۆمل کەچ ئەکەی بۆ مردن و مردن جگە لە وەرگرتنی راستەقینە و دوایترین راستەقینەی ژیان هیچی تر نییە.

لەگەڵ ئەوەشا، با نەڵێم ئەوین بێهوودەیە. با ناوی بنێم شیرینترین بەری داری ژیان. دارێك کە ئەگەر تۆوی بکەوێتە دەم بایەکی سەرشێت و لە شۆرەکاتا بڕوێ، ئەبێتە ژەقنەمووت و ئەگەر لە زەوییەکی بە پێز و پیتا شین بێ، بەری سێوە لاسوورە دێنێ. بەڵام ئەوین زۆرتر لەو دڵانەدا ئارام ئەگرێ کە تانوپۆیان لە خەو و خەیاڵ پێکهاتووە، زرمە و خرمەی پێ و چەك لە کوێ و جیهانی نەرم و نیانی ئەوین لە کوێ؟

لە دوایی بەرنامەکەدا وەڵامی گوێگرێکی بەڕێز ئەدەمەوە کە نووسیویەتی: «وێژەری بەشی وێژەیی رادیۆمەهاباد بە باشی شێعر ناخوێنێتەوە. بۆنموونە نووسیویەتی ئەڵێ: «لە خوێندنەوەی پارچە شێعرێکی گۆرانی نەمرا تووشی چەند هەڵەیەك هاتووە و خوێندوویەتەوە:

کوردستان گەڕام

دۆڵا و دۆڵ پێوام

نە لە شار و نە لە دێ

نەمدی کەس وەك تۆ جوان بێ

تۆیت و بەس

پاشان مووسیقای نێوان دوو پشوو هاتووە و پاش مووسیقایەکە، وێژەر دەستی کردۆتەوە بە خوێندنەوەی پاشماوەی شێعرەکە:

کچە کوردێ وەك گوڵ وا بێ

کوردستانی پێ ئاوا بێ

..............»

بەڵێ گوێگری بەڕێز، ئەم چەشنە خوێندنەوەیە هەڵەیە. ئەبوو پاش «تۆیت و بەس» رانەوەستێ و دواییەکەی بخوێنێتەوە، چونکو ئەگەر وەهای نەخوێندبێتەوە شێعرەکەی مامۆستای تێك داوە، بێ مانای کردووە. هیواداریـن وێژەری بەشی وێژەیی زۆرتر ورد بێتەوە. هەروەها لە جیلوەی شانۆشا وێژەر وەك گوێگری بەڕێزمان نووسیویە تووشی هەڵە بووە و خوێندوویەتەوە: «بە سۆزی تەشویقی مەتاعیبی گوزەران» و چەشنێکی ئەدا کردووە کە مانای شێعرەکە بەم چەشنە بەرچاو بکەوێت کە بە سۆزی تەشویقی مووسیقا ناخۆشی و تەعب رابوردن و لاچوون....

لە کاتێکا ماناکەی ئەمە نییە و بەم جۆرەیە:

به سۆزی تەشویقی
مەتاعیبی گوزەران
هێواش هێواش ئەتکێتە دەروونی نیسیانێك
کە ڕەمزی لەززەتە
میفتاحە بۆ تەلیسمی ژیان
ژیانی ئینسانێك...!

واتە بە سۆزی تەشویقی مووسیقاکە، تەعەبێ کە لە پێشا بە سەر پیاوا هاتووە لە بیر ئەچێتەوە.

تکام لەم گوێگرە ئەمەیە ئەگەر هەڵەیەك لە بەرنامە کوردییەکانی رادیۆ مەهابادا بەدی ئەکەن، یا بۆ کاربەدەستانی رادیۆی مەهاباد بنووسن، یا بۆ تاران بە ناو نیشانی: «جاده پهلوی ـ بلوار جانسپار، برنامەهای خارجی ـ شورای نویسندگان کُردی» بنووسن. دڵنیا بن ئێمە ئاواتمان ئەمەیە بەرنامەکەمان کەمایەتی و هەڵەی تێدا نەبێ و بە سپاسەوە گوێ ئەگرین بۆ گشت ڕەخنە و ڕێنوێنییەك کە لە لایەن گوێگرەکانمانەوە بێ.

٥٢/٦/١١

«تاپۆ و بوومەلێڵ» یانی چی؟

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆو بوومەلێڵ. پێش هەموو شت ئەبێ عەرزتان بکەم کە بە راستی ناوی بەرنامەکە بۆتەهۆی هەزاران پرسیار. کەم گوێگری وامان هەیە کە نامەیان نەنووسیبێ و نەیانپرسیبێ تاپۆو بوومەلێل یانی چی؟ گوێگرانی واشمان هەبوو، کە بێ ئەوە تەنانەت پرسیارێکی وێژەیی بکەن یا دیارییەکمان بۆبنێرن، تەنها ئەم پرسیارەیان کردووە. ئێمە زۆر جار وەڵامـمان داوەتەوە و ئێستە لەمە ئەترسین ئەگەر دیسانەوە ئەم دوو وشەیە مانا بکەینەوە و پێوەندییان لەگەڵ

یەکا هەڵدەین، لە لایەکەوە ئێمە تاوانبار بکرێین بەمە کە باش سەردێڕی وتارەکانمان مانا نەکردۆتەوە و لە لایەکی ترەوە گوێگرەکانمان وەها بدرێنە قەڵەم کە گوایە باش گوێ بۆ وتارەکان ناگرن، بەڵام لەگەڵ ئەوانەشا، جارێکی تر ئەڵێین: تاپۆ بە تارمایی و هەیکەلێ کەم دیار و نائاشکرا ئەگوترێ؛ وەك ئەمە کە ئەڵێن تاپۆی کەسێك لە تاریکی شەوا دیار بوو، واتە هەر ئەوەندە بوو کە ئەزانرا ئەم هەیکەلە ئادەمیزادە، بەڵام روون نەبوو کێیە و رواڵەتی چۆنە. ئەمە مانای تاپۆ. بوومەلێڵیش، تێکەڵە لە دوو وشەی بووم و لێڵ. بووم هەر ئەو وشەیە کە لە نێوان کوردی و فارسییا هاوبەشە و هەر دووك زمان بە وڵات و هەرێم و سەرزەوی ئەڵێن بووم. لە فارسییا ئەگوترێ: «بوومی» یا «مەرزوبووم». بوومی واتە خەڵکی هەریمێکی تایبەت. پیتی «ی»ی دوایی وشەی بووم، «یا»ی نسبەتە. مەرز و بوومیش واتە سنوور و وڵات. لە کوردییا ئەگوترێ بوومەلەرزە کە بە فارسی زەمینلەرزەی پێ ئەگوترێ. واتە لەرزینەوەی زەوی. هەڵبەت لە کوردییا بوولەرزەش ئەڵێن کە هەر بە مانای بوومەلەرزەیە.

دەچینە سەر وشەی لێڵ و لام وایە پێویست بە کوتن ناکا کە لێڵ بە مانای کەدیرە، واتە ناسافی و تەمگرتوویی. بەڵام رابیتە و پێوەندی ئەم دوو وشەیە بە یەکەوە چییە؟ ئەمە شتێکە کە حاڵەتێکی تەجەرڕودی و ئینتزاعی هەیە. واتە مەفهوومێکە کە نووسەری بەرنامەکە لە بەرچاوی گرتووە و پێویست ناکا لەگەڵ لێکدانەوەی تاکە تاکەی گوێگرەکاندا یەك بگرێتەوە. نووسەری بەرنامەکە هەیکەلێکی تەمگرتووی نیوەدیاری لە تاریك و روونی بەیانییا راگرتووە و لە کارگای زێهنی خۆیا مەبەست و واتە و مەفهوومێکی داوە بەم هەیکەلە. رەنگە مەبەستی ئەمە بووبێ کە ئەم هەیکەلە موناسبەت و لەیەکچوونی هەیە لەگەڵ وێژە و هونەری جادووکارانە و غەیرە سەریحی وێژەوانیا. هەر دووکیان لە وزووح و ئاشکرایی دوورن. هەردووکیان وێنەی خەیاڵ ئەدەن و بیری مرۆڤ ئەبزوێنن. ئاخۆ ئەم هەیکەلە نیوە دیار و دوورە لە دەسەڵاتی

هەرێمی پڕشنگ و نووره، کێیە و چییە کە لە ناو تەم و مژی بەربەیانێکی نیوەتاریکا وەستاوە؟ ئەمە هەیکەلی وێژەوان و شاعیرە؟ ئەم بوومەلێڵە جیهانی پڕ لە ئیما و ئیشارە و ئیستعارەی شێعر و ئەدەبە؟

کوتم رەنگە نووسەری بەرنامەکە وەهای لێکدابێتەوە، ئێوەش بە ناوی گوێگری بەرنامە کەیفی خۆتانە ئەم لێکدانەوەیە وەربگرن، یا لە سەردێری بەرنامەکە بە گوێرەی بەراورد و لێکدانەوەی خۆتان شتێکی تر ساز بکەن.

لە مهابادەوە گوێگرێکی خۆشەویست کە ناوی خۆی بە تەواوی نەنووسیوە، نامەیەکی بۆ نووسیوین و پرسیاری کردووە: «ئاخۆ کاتی وێژەی ژنانە تەواو نەبووە و لە سەر نووسەر پێویست نییە لە سەردەمێکا کە مرۆڤایەتی کەوتۆتە بەر هێرشی هەزاران مەترسی لە نووکی خامەکەی وەك شمشیرێکی تیژ، نەك چەشنی هودهودی سولەیمان، کەڵك وەرگرێ؟» ئەم گوێگرە بەڕێزەمان کە لە ژێر نامەکەیا دوو پیتی «م.ع» بەرچاو ئەکەوێ و هیچی تر، لە ناو دوو پەڕانتێزا نووسیویە:

«مەبەست لە هود هودی سولەیمان، مەزهەری دڵداری و حەزلێکارییە و ئەم باڵدارە وەك ئەڵێن نامەی سولەیمانی بردووە بۆ بەڵقیس و ئەگەر نووسەریش بە خامە و نامە هەر کارەکەی هودهود بکا ئیتر نووسەر نییە، دەڵاڵە».

لە وەڵامی ئەم گوێگرەدا ئەبێ بڵێین کە ئێمەش لامان وایە دەوری ئەو جۆرە وێژەیە کە تەنیا هاندەری حەزلێکاری و دڵداری بێ، بە سەر چووە. بەڵام لامان وایە ناونانی وێژەی دڵدارییانەی رووت بە وێژەی ژنانە، نە جوانە و نە پڕبە پێستە. چونکە ئێمە ئەمڕۆ لە ئێرانا ئافرەتی زۆر گەورەمان هەیە کە لەگەڵ ئەوەشا گیانی ناسکی ژنانە لە نووسراوەکانیاندا خۆی ئەنوێنێ، نووسراوەکانیان لانی کۆمەڵایەتییەکی هەرە بەهێزیان هەیە، وەك «فرووغی فەرڕوخزاد»ی خوالێخۆشبوو. جگەلەمەش کاتێ کە ئەڵێن ئەمڕۆ قەڵەمی نووسەر شمشیرە، مەبەستیان ئەمە نییە کە خامە ئەکرێ بیکەی بە چاوی

دوژمنا، دوژمنێ کە بێگومان بە کەرەسەی قورسی شەڕەوە دێتە مەیدان. مەبەست ئەمەیە کە ئەم شمشیرە ئەتوانێ سەری دوژمنێ کە بریتییە لە ناحەزی و دزێوی ناو کۆمەڵی ئینسانی بپەڕێنێ و سپای بێداد و تاوان تێکبشکێنێ. ئاخۆ کاک «م.ع» لایان وا نییە کە بەشەری سەردەمی ئێمە لەم بارەشەوە زۆر ئازار و ئێشی پێئەگا کە ئیتر ناتوانێ وەك پێشوو لە مانای وشەی بەرزی خۆشەویستی تێبگا، ناتوانێ کەسێکی پڕبە دڵ خۆش بوێ؟! ئاخۆ ئەگەر ئادەمیزاد نەتوانێ ئاسایی ترین و لەدڵنزیکترین خۆشەویستی کە بریتییە لە خۆشەویستی دوو کوڕو کچی لاو تێبگا، روونتر بڵێین نەتوانێ کەسێکی خۆش بوێ چۆن ئەتوانێ هەموو کەسی خۆش بوێ؟!

حەز لێکردن و دڵداری و خۆشەویستی نێوان دوو ئینسانی ژن و پیاو ئەگەر تێکەڵ نەبێ لەگەڵ نزمی، تاقیکارییەکە بۆ خۆشەویستییەکی گەورەتر بە ناوی خۆشەویستی بەشەرییەت.

کاك «م.ع» دڵنیا بێ ئەگەر نووسەر بتوانێ خۆشەویستی بەرەو مەرگ زیندوو کاتەوە، ئەو کارەی کردووە کە «عیسا» لەگەڵ «لازار»ی مردووی کرد. واتە کاری نووسەر ئەبێتە بووژاندنەوەی بەهار و گوڵ و سەوزایی و هیوا، نەك دەلاڵی، وەك گوێگری بەڕێزمان نووسیویەتی و با برای خۆشەویستمان لەمەش دڵنیا بێ ئەگەر کەسێك نەتوانێ مووسیقای دەنگی ئافرەتێك و لار و لەنجە و نیو نیگای چاوێکی کەژاڵی پێ جوان و خۆش بێ، بێگومان ناشتوانێ لە هەرێمێکی گەورەترا ئەویندار جوانی و مرۆڤایەتی بێ.

تا بەرنامەیەکی تر هەمووتان بە خوای گەورە ئەسپێرین. ئەم کاتە و هەموو کاتێکی ژیانتان خۆش.

رەزبەری ١٣٥٢

«روودەکی» مامۆستای مەزنی شیعری فارسی

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ.

ئەبووعەبدوڵڵا جەعفەر کوڕی محەممەد کە نازناوی روودەکی بووە، یەکێکە لە شاعیرانی پایەبەرزی ئێران و بێگومان هەوەڵ کەسێکە کە شێعری فارسی پتەو کرد و توانی لە ناو وێژەدۆستانا پەرەی پێ بدا. روودەکی مامۆستای گەورەی شێعری فارسی لە ساڵەکانی ناوەڕاستی سەدەی سێدا لە ئاواییەك بە ناوی روودەك کە لە هەرێمی سەمەرقەندا هەڵکەوتبوو، لەدایك بوو. هەر بە ناوی ئەو ئاواییەوە پێیان کوتووە:

ڕوودەکی، واتە خەڵکی ڕوودەك.

هەموو تەزکەرەنووسانی ئێرانی لەم بڕوایەدان کە هەر بە منداڵی وریا و زرەنگ بووە. عەوفی، نووسەری پەڕاوی «لباب الالباب» لە پەڕاوەیەکا ئەنووسێ: «کە ڕوودەکی لە تەمەنی هەشت ساڵییا بە تەواوی قورئانی پیرۆزی لەبەر بووە و شێعری باشیشی هەڵبەستووە.» نووسەری «لباب الالباب» هەروەها ئەڵێ: «کە ڕوودەکی خاوەنی دیمەنێکی جوان و دەنگێکی خۆش بووە و لای «ابوالعبك» کە مووسیقارێکی بەناوبانگی ئەو سەردەمە بووە، لێدانی چەنگ فێر بووە.»

رودکی چنگ برگرفت و نواخت

باده پیش آر که سرود انداخت

ئەمیر نەسری سامانی، ئەمیری ئەدەب پەروەر و هونەرناس و نیشتمان خۆشەویست، کاتێ ناوبانگی ڕوودەکی بە گوێ ئەکا، ئەنێرێ بە شوێنیا و ئەیباتە دەرباری خۆی و لە دەرباری ئەوا ڕوودەکی بەڕێز ئەگیرێ و ئەبێتە گەورەی شاعیرانی ئەمیر نەسر.

سەبارەت بەم مەبەستە کە ڕوودەکی بە کوێری لەدایك بووە یا پاش ماوەیەك ژیان، کوێر بووە، بیر و بڕوای جۆربەجۆر لە ناو وێژەناساندا هەیە. هەندێك ئەڵێن کە ڕوودەکی زگماك کوێر بووە و بڕێکی تریش لایان وایە کە پاش ماوەیەك ئەو شاعیرە گەورەیە، چاوی نابینا بووە. عەوفی لەو کەسانەیە کە لای وایە ڕوودەکی کوێری زگماکی بووە و ئەڵێ: «ڕوودەکی شاعیری دڵ ڕووناك، ئەوەندەی هەناوی ڕۆشن بوو چاوی تاریك بوو و هەرگیز چاوی بە هەڵاتنی مانگەشەو و پشکووتنی گوڵ نەکەوت، لە کاتێکا لە هەزار شاعیری چاو ڕووناك باشتر بە تان و پۆی جوانی سروشتا چووە.»

نووسەری مێژووی سیستان، سەمعانی و نیزامی و عەرووزی هیچکامیان ئیشارەیەکیان بەم مەبەستە نەکردووە کە ڕوودەکی کوێر بووە یام نە. هەڵبەت ئەمەی کە ڕوودەکی چاوی بەسترابێ و نەیتوانیبێ جیهانی ڕۆشن ببینێ لە ڕێز و هێژایی ئەو شاعیرە گەورەیە

کەم ناکاتەوە. چونکە ئێمە ئەمڕۆ کاتێ باسی هونەرمەندێکی رابردوو ئەکەین کارمان بە سەر رواڵەت و ئەندامیەوە نییە، کەلەپووری هونەرمەند بۆ گەلەکەی و بۆ ئەو کەسانە کە پاش مەرگی ئەو دێنە جیهانەوە، شوێنەوارە؛ کە لە توێی پەڕاوەکانیدا و لە ناو خوڵقاوەکانی مێشك و بیریا ئەبێ بۆ دۆزینەوەی بگەڕێین. شاعیرێکی ئێرانی ئەڵێ:

در سخن مخفی شدم مانند بو در برگ گل

هر که دارد میل دیدن در سخن بیند مرا

واتە لە ناو وتاری خۆما شاراومەوە، هەروەك بۆنی گوڵ لە ناو پەڕەی گوڵا. کەسێك کە ئەیەوێ من ببینێ لە ناو قسەکانما ئەمدۆزێتەوە.

روودەکی لە دەرباری ئەمیر نەسرا جگە لە شاعیری، موونس و هاودەمی ئەمیریش بوو. بە پەنجەی سێحراوی کاتێ تەلی چەنگی ئەهێنا لەرین و هەزار ئاهەنگی خەیاڵاوی لێ‌هەڵئەساند و بە دەنگی وەك خوڕەی ئاوی جۆبار، شەپۆلی ئەخستە سەر هەوای کپی زەوقی دانیشتووانی کۆڕی بەزم و ئاهەنگ، ئەمیر نەسر فەرمانی ئەدا کۆشی پڕ کەن لە زێڕ. ئەم مەبەستە شیاوی سەرنجدانە کە لە ئێراندا شاعیرانی دەربارەکان زۆر خزمەتی گەورەیان بە خەڵك کردووە و بە شێعری جوان، ناحەزی رق و تووڕەیی دەسەڵاتدارانیان لابردووە. لەو دەربارانەدا کە شاعیر و هونەرمەند و زانا زۆرتر هەبوون زەوقی ئەمیران نەرمتر و ئاگری تووڕەییان دامرکاوتر بووە. تەنانەت زۆر شاە و ئەمیری وا لە ئێرانا هەبووە کە خۆی شاعیر و وێژەوان و هونەرمەند بووە؛ بەڵگەی هەرە گەورە بۆ ئەمە کە شاعیران و زانایان کاریان کردۆتە سەر هەستی شایان و بەدەسەڵاتان، بنەماڵەی مەغوولە. ئەزانین کە ئەو بنەماڵەیە لە سەردەمی چەنگیزا چ کوشتارێکی بێ‌بەزەییانەیان لەگەڵ ئێران کرد. پاشان بەهۆی تەئسیری زانایان و شاعیرانی ئێرانییەوە چۆن بە واتەی سەعدی خووی پڵنگانەیان وەلا نا و پیاوی وەك «بایسونقوڕ» و «خودابەندە» و «غازان خان»یان لێهەڵکەوت کە هەرکام لە بارێکەوە خزمەتیان کرد.

بنەماڵەی سامانی رەگەز ئێرانی بوون و یەکەم بنەماڵە بوون کە گەلی ئێران پاش دووسەد و پەنجا ساڵ دیلی، هیوای خۆی بەوانەوە بەستبوو و چاوەڕوان بوو لە ژێر ئاڵای ئەو بنەماڵەدا سەربەخۆیی دۆڕاوی بێنێتەوە دەست. لە سەردەمی ئەو بنەماڵەیەدا بوو کە شێعری فارسی بە چەشنێکی پتەو سەرەتای دامەزرا و هونەر و هەموو نیشانەیەکی تری شارستانیگەری تایبەتی ئێران بووژایەوە. شێوەی خوراسانی لەو سەردەمەدا لە وجوودی شاعیری وەك روودەکی بەهرەمەند بوو. هەندێ لە مێژوونووسانی ئەدەبی ئەڵێن کە هیچ کام لە شاعیرانی پێش ئەو و پاش ئەو بە ئەندازەی ئەو شێعری نەکوتووە. یەکێ لە شاعیرانی هاوسەدەی روودەکی ئەڵێ:

شعر او را برشمردم سیزده ره صدهزار

هم فزون آید اگر چونانکه باید بشمری

واتە شێعری ئەوم ژمارد، کردێ سێزدەجاری سەد هەزار و ئەگەر باشی بژمێری لەوەش زۆرتر ئەکا. سێزدەجار سەدهەزار ئەکا ملیۆنێك و سێسەد هەزار.

ئەگونجێ ئەم ئەندازەیە کەمێك لە بڕواکردن دوور بێ، بەڵام بەڵگەی ئەمەیە کە روودەکی بەرهەمی گوڵزاری زەوقی زۆر بووە و دەریای دەروونی پڕ بووە لە گەوهەری هێژای شێعر و وتاری ئاهەنگداری جوان.

وەك لە شێعرەکانی روودەکی دەرئەکەوێ تەمەنێکی درێژی هەبووە. تەمەنێکی درێژی بە بەهرە و بار کە لەوا خزمەتێکی زۆری بە وێژە و ئەدەبی ئێران کردووە. هەر ئەو ژمارەش کە ئەمڕۆ لە شێعرەکانی ماوەتەوە، ئەندازەی خزمەتی روودەکی دەرئەخا. خۆی سەبارەت بە پیری خۆی لە غەزەلێکا ئەڵێ:

مرا بسود و فروریخت هر چه دندان بود

نبود دندان، لا، بل، چراغ تابان بود

سـپـیــد ســیــم زده بــود و درّ مـــرجــان بــود
ســتــارۀ ســحــری بــود و قــطــره بــاران بــود
تــو رودکــی را ای مــاهــرو کــنــون بــیــنــی
بــدان زمــانــه نــدیــدی کــه ایــن چُــنیــنــان بــود

بەم شێعرەدا دەرئەکەوێ کە ڕوودەکی بە لاوەتی ڕواڵەتێکی جوانی هەبووە و ئەوەی وا عەوفی سەبارەت بەم باسە کوتوویە، ڕاستە.

لەم بارەدا کە وتاری ڕوودەکی لە گیانی ئەمیری سامانییا تەئسیری زۆر بووە، داستانێك ئەگێڕنەوە و ئەڵێن: ئەمیر ماوەیەکی زۆر لە بوخارا دوور بوو. سپاکەی هەموو بیری ژن و ماڵ و مناڵیان کەوتبووە سەر، بەڵام هیچکەس نەیئەوێرا بە لای ئەمیرەوە باسی گەڕانەوە بکا تاکوو ناچار پەنا ئەبەن بۆ ڕوودەکی و ئەویش پارچە هەڵبەستێك لە تاریفی بوخارادا ئەڵێ و لە کاتێکا ئەمیر سەرخۆشە بۆی ئەخوێنێتەوە. پارچە شێعرەکە بەم شێعرە دەس پێئەکا:

بــوی جــوی مــولــیــان آیــد هــمــی
یــاد یــار مــهــربــان آیــد هــمــی
شــاه ســرو اســت و بــخــارا بــوســتــان
ســرو ســوی بــوســتــان آیــد هــمــی
شــاه مــاهَــســت و بــخــارا آســمــان
مــاه ســوی آســمــان آیــد هــمــی

ئەڵێن پاش خوێندنەوەی ئەم شێعرە، ئەمیری سامانی بە ئەندازەیەك هەوای بوخارای ئەکەوێتە سەر کە دەسبەجێ دەستوور ئەدا سپا بەرەو بوخارا بکەوێتە ڕێ.

لێرەدا بەرنامەکەمان دوایی هات. تا بەرنامەی داهاتوو خواتان لەگەڵ.

داخوا «روودەکی» یەکەم شاعیری فارسە؟

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ.

گوێگرێکی بەڕێز پرسیاری کردووە کە باشتر نییە لەباتی ئەو هەموو جیاوازی بیر و بڕوایە کە لە نێوان مێژوونووسانی وێژەدا پەیدا بووە و هەر کام سەبارەت بە هەوەڵ شاعیری ئێران شتێکیان نووسیوە و کەسێکیان هەڵداوە، راست و رەوان روودەکی بە هەوەڵ شاعیر دابنێین و خۆمان لەم هەرایە رزگار کەین. ئەو گوێگرە پاشان داوای کردووە کە ئێمە بۆی روون کەینەوە کە ئایا روودەکی هەر لە منالییەوە چاوی نەیدیوە یا

پاشان چاوی بەستراوە. نووسەری بەرنامەکە بەم چەشنە وەڵامی ئەداتەوە و هاوکارییەکی ترمان پێشکەشی ئەکا.

راستە کە ئەمە هەڵەیە هەوەڵ کەسێك کە تەنیا شێعرێك یا تەنانەت نیوە شێعرێك هەڵبەستێ لە مێژووی وێژەدا بە هەوەڵ شاعیر بدرێتە قەڵەم، وەك بەهرامی گۆرِ کە ئەڵێن کوتوویەتی:

منم آن شیر دمان و منم آن پیل یلـه　　　　نام من بهرام گور و کنیتم بوجبله

کە هەڵبەت کەمێك جێگای گومانیشە کە ئەم هەڵبەستە هی بەهرام بێت. یا وەك کوڕی یەعقووبی لەیس کە لە یاری مناڵانەدا کوتی: «غلطان غلطان همی رود تا لب گور».

ئەمانە و کەسی تری وەك ئەمانە ناتوانن هەوەڵ شاعیر بن. جگە لەمەش ئەگەر بچینەوە بناوانی کارەکە بۆمان دەرئەکەوێ کە هەوەڵ شاعیر، هەوەڵ ئادەمیزادێك بوو کە توانی وشە بە زمانا بهێنێ. ئەوەی کە کێ هەوەڵ شاعیر بوو و کام هەڵبەست یەکەم هەڵبەست بوو با بمێنێتەوە بۆ ئەو کەسانە کە مامۆستای ئەو کارەن و لە راستییا بێکارن! بەڵام ئەوەی کە فەرموویانە راست و رەوان روودەکی بە هەوەڵ شاعر دابنێین، ئەمەش هەڵەیە. چون پێش ئەو ئەبوو شەهید و حەنزەلەمان بووە و شاعیری باشیش بوون. راستە کە حەنزەلە تەنیا دوو شێعری لە تەزکەرەکانا ماوەتەوە و دیوانی نییە، بەڵام هەر ئەو دوو شێعرە نیشانەی دەسەڵاتی ئەوە لە هەرێمی شاعیریدا، بە چەشنێ کە خەربەندەیەك بە خوێندنەوەی ئەو دوو شێعرە وا هان ئەدرێ کە تێئەکۆشێ و ناوەستێ تا ئەگا بە پلەی ئەمیری. ئەم دوو شێعرە کە بۆتان ئەخوێنینەوە تەنانەت ئەمرۆش نوێ و نەشەمزاون و ناوەرۆکی کۆمەڵایەتی باشیان لێ دەرئەکەوێ. حەنزەلە ئەڵێ:

مِهتری گر بەکام شیر در است　　　　شو خطر کن ز کام شیر بجوی
یا بزرگی و عزّو نعمت و جاه　　　　یا چو مردانت مرگ رویاروی

بەڵام سەبارەت بە روودەکی، ئەبوو عەبدوڵڵا جەعفەر کوڕی محەممەد کە نازناوی

رووده‌کی بووه یه‌کێکه له شاعیرانی پایه‌به‌رزی ئێران و بێگومان هه‌وه‌ڵ که‌سێکه که شێعری فارسی پته‌و کردووه و له‌ناو وێژه‌ویستانا په‌ره‌ی پێداوه. رووده‌کی مامۆستای گه‌وره‌ی شێعری فارسی له ساڵه‌کانی ناوه‌ڕاستی سه‌ده‌ی سێ له ئاواییه‌ك به ناوی «رووده‌ك»ی سه‌مه‌رقه‌ندا له‌دایك بووه و به‌م بۆنه‌شه‌وه پێی کوتراوه رووده‌کی. ئه‌و شاعیره به واته‌ی عه‌وفی، نووسه‌ری په‌ڕاوی «لباب الالباب» ئه‌وه‌نده هۆشیار بووه که له ته‌مه‌نی هه‌شت ساڵییا ته‌واوی قورئانی له به‌ر بووه و شێعری باشی کوتووه. هه‌ر «عه‌وفی»یه که ئه‌نووسێ دیمه‌نێکی جوان و ده‌نگێکی خۆشی هه‌بووه و لای «ابوالعبك» که مووسیقارێکی ناسراوی ئه‌و سه‌رده‌مه بووه لێدانی به‌ربه‌ت فێربووه و ئاوازه‌ی ناوبانگی به هه‌موو ولاتا بلاو بۆته‌وه و «ئه‌میر نه‌سری سامانی» که ئه‌میری خوراسان بووه بردوویه‌ته لای خۆی. سه‌باره‌ت به‌م باسه که رووده‌کی به کوێری له دایك بووه یا پاش ماوه‌یه‌ك بینایی له‌ده‌س داوه، بڕوای جۆربه‌جۆر هه‌یه. «عه‌وفی» لای وایه که هه‌ر به مناڵی و کاتی له‌دایكبوون به چاوی به‌ستراوه‌وه هاتۆته دونیا، به‌لام سه‌معانی و نیزامی عه‌رووزی و نووسه‌ری مێژووی سیستان، هیچکام ئیشاره‌یه‌کیان به‌م مه‌به‌سته نه‌کردووه. له روانگه‌ی ئاوه‌زیشه‌وه سه‌لماندنی ئه‌مه که رووده‌کی کوێری زگماك بووبێ که‌مێك دژواره. عه‌وفی له پێش ئه‌وه‌دا که بنووسێ رووده‌کی چاوی نه‌یدیوه، ئیشاره‌ی به دیمه‌نی جوانی ئه‌و شاعیره کردووه و ئه‌مه که‌مێك سه‌یر دێته پێش چاو که عه‌وفی به تانوپۆی جوانی رواڵه‌تی شاعیرێدا چووبێ که جوانترین ئه‌ندامی ده‌م و چاو و روخساری ناقیس بووه. جگه له‌مه‌ش ئه‌و هه‌ڵدان و پێهه‌ڵکوتنه‌ی ته‌بیعه‌ت و جوانی ئافره‌ت و دیمه‌نه، که له شوێنه‌واری «رووده‌کی»دا هه‌یه، نابێ هی که‌سێك بێ که هه‌رگیز به چاو ئه‌و جوانییانه‌ی نه‌دیبێ. له باسی پیری خۆیا ئه‌ڵێ:

مرا بسود و فروریخت هر چه دندان بود
نەبود دندان لا، بَل چراغ تابان بود
سپید سیم زده بود و درّو مرجان بود
ستارۀ سحری بود و قطره باران بود
تو رودکی را ای ماهرو کنون بینی
بدان زمانه ندیدی که این چُنینان بود

کەسێك کە بەم مامۆستایی و ناسکییە باسی سەدەفی ددان و دوڕو مەرجان و ئەستێرەی بەیان و دلۆپەی باران بکا، ناکرێ جوانی تەبیعەتی بە چاو نەدیبێ.

رووودەکی مووسیقارێکی باش بووە و دەنگێکی خۆشیشی هەبووە و چەنگی باش لێداوە. چەنگ کەرەسەیەکی مووسیقای تایبەتی ئێرانییە و لەبەرئەمە کە خوار بووە و بە مزراب لێدراوە پێیان کوتووە چەنگ. ئێستەش لە برێ شوێنی کوردستان بە شتێك کە خوار بێ ئەڵێن چەنگە. لە شوێنەواری شاعیرانی سەردەمی رووودەکی دەرئەکەوێ کە ئەو شاعیرە چەنگی باش لێداوە. شاعیرێك ئەڵێ:

رودکی چنگ برگرفت و نواخت باده پیش‌آر کو سرود انداخت

لەم شێعرە هەم چەنگ‌لێدان و هەم دەنگخۆشبوونی رووودەکی دەر ئەکەوێ. جگە لەم هونەرانە لە شاعیریشا، رووودەکی لە سەردەمی خۆیا بێ‌هاوتا بووە. عونسوری، شاعیری گەورەی دەرباری غەزنەوی ئەڵێ:

غزل رودکی‌وار نیکو بوَد غزل‌های من رودکی‌وار نیست

رووودەکی زەوقێکی بەجۆشی هەبووە و دیوانەکەی یەکجار زۆر بووە و وا دەرئەکەوێ کە دیوانەکەی لە سەردەمی خۆیا بە دەستەوە بووە. یەکێ لە شاعیرانی تری شێوەی خوراسانی سەبارەت بە ژمارەی شێعرەکانی رووودەکی لە پارچە شێعرێکا ئەڵێ:

شعر او را بـرشـمـردم سـیـزده رەصـد هـزار

هم فـزون آیـد اگر چونـانـکه بایـد بـشـمری

سێزدەجار سەد هەزاری ئەکا یەك ملیۆن و سێسەد هەزار. هەڵبەت ئەم ژمارەیە یەکجار زۆرە و لە بڕوا بە دوورە کە شاعیرێك بتوانێ ئەم هەموو شێعرە هەڵبەستێ ئەویش شێعری وەها مامۆستایانە.

ئەمرۆ دیوانەکەی لە سێ‌چوار هەزار شێعر، تێناپەڕێ و ئەمەش بەڵگەیەکی ترە بۆ ئەمە کە ناکرێ لە یەك ملیۆن و سێسەد هەزار شێعر، تەنیا سێ‌هەزار شێعر مابێتەوە. هەرچی بێ بەلای منەوە چەندایەتی شوێنەواری هونەرمەند زۆر گرینگ نییە، ئەوەی وا گرینگە چۆنییەتی شوێنەواریەتی.

تا بەرنامەی داهاتوو هەمووتان بە خوای گەورە ئەسپێرین.

بەهاری دڵداری

ئەم پەخشانەی خوارەوە باسی بەهاری دڵداری و جیهانی رەنگاوی ئەکا، ئەو جیهانە کە لە هەرێمی دەستەڵاتیا هەرگیز شەو دانایە و گوڵی گەشی هەرگیز بە گەڵارێزانی پاییزیی ناژاکێ و سیس نابێ؛ سکاڵای ئەوینی لاوێك، سکاڵایەك کە چەشنی زایەڵەی دوورەدەستی دەنگی شمشاڵێکە لە بەرەبەیانییەکی زرنگاوەدا، یا چپەی پۆلی پەریانە لە کۆڕی جێگا کۆنەکانا.

چی بڵێم بەم دڵە کلۆڵەم کە چەشنی کۆتری گیراو خۆی بە قەفەسی سینەمدا ئەدا... چۆن ئەو رازە کە سێ ساڵ وەك گەنجێکی هێژا لە کەلاوەی خاپوور و چۆڵی دڵما رامگرتووە، بە لاتەوە بیدرکێنم، ئاخۆ وشە و دەم و لێو مەحرەمی دڵن؟ ئایا ئەم هەوایە لە نێوان دەمی منەوە تا گوێی تۆ ئەوەندە رازدارە کە من وەك ماری سەرگەنج پاسەوانی ئەم نیازە بەتین و خۆشەویستییەی پێ بسپێرم. بریا و سەت بریا دڵ ئەبوو بە رشتێکی بێرەنگی بێسنوور، سەرێکی لە هەرێمی خونکاری شەوەوە دەستی پێئەکرد و

ئەو سەرەکەی لە سنووری رۆژا ئەبرِایەوە تا من بتوانم ئەو هەموو تاسەیە لە دڵما جێ بکەمەوە و هەرگیز ناچار نەبم بە دەربرِینی ئەوینم، هێمنی و مەندی گۆمیلکەی چاوە جوانەکانت بشڵەژێنم و خەوی خۆشی پرِشنگی چاوت کە ئەڵێی ماسی زەرد و سووری دەریای ئارامە بشێوێنم.

جارێك ئەمەیە ئاواتم، جارێکی تریش ئەڵێم بریا دڵ لەمەش کە هەیە کەمتر ئەبوو تا گەرمتر وێنەی روخساری شکۆداری پاکت تاسەی هەرگیز نەشکاوی بیرەوەری لە باوەشی دڵ بنێ.

ئەمە شێتییە، بەڵام باوەرِ کە با ئەو هەڵۆ بەرزە کە ئەوینی پیاوانەی منە، شوێن باوێ و دە تیشکی خۆرەتاو کەوێ. هەڵۆی بەرەو بەرزی تا ئەو جێگایە پەرِو باڵی بە تینی خۆرەتاو ئەسووتێ و هەوری سپی وەك کفن و خەڵات لە دەورەی لەشیەوە ئەپێچرێن.

کوتم نا! با ئەو بێدەنگییە نەشکێنم، با هەرێمی سپی و بێگەردی خامۆشی بە تیخی تیژی وشە هەڵنەبرِم، با بسووتێم، ئەڵێم دەردەدار و ئەویندارم، بەڵام تا کەی...؟ دەرد و دڵ داستانی شووشە و بەردە... تا کەی بە یەکەوە ئەسازێن...؟

جەرگی کونکونی خوێندەڵێن بە چ زمانێك تێگەیێتم کە چەشنی بلوێر بلۆرێتەوە...؟

پیاڵەیەك بوو لیوانی شەرِابی خەم لە دەستم کەوتە سەر زەوی و بوو بە هەزار کوت... ئەمە ناڵە بوو، ناڵەی دەردەدارێك بوو کە ناچارە بناڵێنێ تا دەردی سووك کا....

ببوورە خۆشەویستەکەم! نەمتوانی خۆم بگرم، دڵم گۆلێك بوو پەنگی خواردەوە پەژارە و سەررِێژی کرد، ئەمە هەوەڵ دڵۆپی ئەم سێڵاوە بوو کە لە دڵم هەڵقوڵی و بە گۆنگەی لێوما هاتە خوار؛ بە خۆم نەبوو کە نووسیم، خۆشم ئەوێی!

لەمە شەرمەزار و پەشیمان نیم کە پرێسکەی دڵم لای تۆ کردەوە، ئەترسم هیوایەکی نادیاری بێڕەنگ کە ڕەنگ و واتەی ئەدا بە ژیانم وەك چرای شەوبێدارێکی هەژار لە تاقچەی سینەما بکوژێتەوە؛ ئەترسم نەکا چەپکەگوڵی هەستی ئاڵم کە بە خەیاتەی خاوی شێعر و خەیاڵم هۆنراوەتەوە بە دیاری وەرنەگری؛ سێ ساڵ، سێ ساڵ لێدانی بێ‌وچانی دڵ؛ شەوانی تا بەیانی لە بیرا بە سەر چوو، ڕۆژانی تا شەو بە هیواوە تێپەڕیو، بڕستی منیان بڕی، وەك گەنجێکی کەم تەمەن شەرم و شکۆ دایگرتم و کوتم: خۆشم ئەوێی... بێدەنگ بوو. چۆن بڵێم کە ئەم بێدەنگییە کەمخایەنت چی بەسەر من هێنا؟

لایەکم بەهار بوو بە هەزار گوڵی ئاڵ و واڵاوە، بە هەزار مەلی دەنگخۆشی بە جیلوەوە، لە لایەکی ترم زستان زەمهەریر بوو بە سۆزی لەش ترسێنی، تین فرێنی هەزار لوورەی با و کرێوەوە، ئەترسام زیاتر لەم بێدەنگییەدا ئازارم بدەی، خەریك بوو هاوار بکەم و بڵێم دەرگای گوڵزاری دەمت بکەوە تا هەناسەی زیندووکەرەوەی مەسیحایی بهاژێتە گیانم، بەڵام دەخیلت بم هیوای سێ ساڵەی دڵێکی گەنج بە بادا مەدە، تۆ کە گیانی نەرم و هێمنی دڵی ناسکت نەهات ئەم پەپوولە ئەویندارە کە بە هەزار هیواوە بەسەر پای گوڵی دڵتەوە نیشتبوو بتارێنی؛ ئێستێ ئەی ڕەمزی هەستی وا بەهار و ئەوین و جوانییە. هەر وەك لە پاڕانەوەکەما کوتم ئەتوانی بمخەیە بەر سێڵاوی ڕەشی شەوگاری دڕو کڕو ئەشتوانی دەستم بگری و بمبەیە مەڵبەندی بە گوڵ خەملیوی پڕشنگ و شادی.
ئەمەش بزانە کە ئەگەر وەڵامت هەرچی بێ، ئەگەر مۆژدەی بەختەوەری بێ یا شەقڵبوونی هیوابڕاوی، پەرژینت بە گوڵی ئەوینی من تێکناچێ، من هەر ئەو شەیدایەم کە بووم، شەیدایەکی بەختەوەر، ئەگەر بڵێی ئەرێ بە شەیدایەکی چارەڕەش، ئەگەر بڵێی نا، لێم گەڕێ، بەڵام سوێندەت ئەدەم بەو چاوە جوانانەت لە ئاگری دوودڵییا مەمهێڵەوە.

دیمەنی بەفر و زستان

سروشت لەم زستانەدا بە بەرگی سپی ئاوداوێنی بەفر خۆی رازاندۆتەوە بۆ هەر لایەك ئەڕوانی خێوەتی سپی هەڵدراوە. بەفر پیتە، بەهرەیە بۆ كانیاوی مووچە و مەزرای جووتیاران، دابینكەری نیازی كشتوكاڵە و لە راستییا بەفر هۆی شینایی و شیناوەردە.

كلووی بەفر كاتێ لە سەر سەكۆو كورسی گەرم لە پشت پەنجەرەوە سەیری كەی، روانگە و دیمەنێكی جوان دەخولقێنێ، بەڵام كرێوەیەك كە سەر لە رێبوار ئەشێوێنێ و تەنانەت بەرپێی خۆشی نابینێ، ناتوانێ بۆ ئەو رێبوارە، رێ هەڵەكردووە شتێكی باش بێ و ئەو سەرمایە كە هەرگیز روو ناكاتە كەناری دەوڵەمەندان، بە لای ئەو منالە بێبەرگ و رەش و رووتانەوە كە لە ناو ماڵێكی سارد و سڕ و بێ تینا ژیان ئەبەنە سەر، ناتوانێ خۆش و خۆشەویست بێ.

باوكێكی هەژاری دێنشین لە هەموو جیهانا جگە لە كچۆڵەیەك شك نابا، كچۆڵەیەكی تازە پێگەیشتوو، هەموو ئاواتی ئەو باوكە پیرە ئەوەیە كە نازداری كچی بە شوو بدا و نەوەكانی خۆی لە باوەش گرێ و بڕوانێتە بزەی بێ تاوانانەی سەر لێوی سوور

و ناسکیان.

زستان هاتووە و کار و کاسپی لە ئاواییا خەوتووە؛ دێ لە ژێر پێخەفی سپی بەفردا خەریکی خەوی زستانە.

هەرچی داهاتە لە کشتوکاڵ هاتۆتە دەست، ئیتر کاتی ئەوەیە باوکی پیریش لە داهاتی کەم و کورتی خێزانەکەی، ئەندامی شلك و جوانی نازدار کە بەرگەی سەرمای توورە و لەش تەزێنی زستان ناگرێ، پۆشتە کاتەوە. باوك ئەچێ بۆ شار و چاوی چاوەڕوان و جوانی نازدار لە ڕێگایە و هەزار ئاواتی ڕەنگاوڕەنگی کیژانە لە دڵیا شەپۆل ئەبەستێ.

سێ چوار ڕۆژێك بە بێ‌وچان
کلووکلوو بەفر ئەباری
هەموو وڵات سامالسا بوو بە یەکجاری
ئاسمانی ڕەش تاوێك
نەیئەتررووکاند چاوێك
بەفر ئەباری... بەفر ئەباری
بستێك، ئەژنۆیەك، ناوقەدێك، باڵاپیاوێك،
لەم لاو ئەم لای دێیەکەوە
پەسا پەسا ماڵ ئەڕووخا
هێلانەی هەژار ئەشووخا
نا! نا! ئیتر چ ناڵێم ماڵ
گۆڕی گشتی ژن و منداڵ
سێ چوار ڕۆژ بوو باوکی نازدار
چوو بوو بۆ شار

چووبوو جلی بۆبسێنێ
کراسی جاو
سەڵتەی بەرووپش بەلاشە
نازداری خۆی پێیداپۆشێ رووتی لاشە
ئێوارەیەك چەن تارمایی
تەرمێك لە کۆڵ
ئەیانشکاند بەفر و سەهۆڵ
ملیان ئەنا بۆئاوایی
تەرمی کێ بوو؟ تەرمی کێ بوو؟
تەرمی رەق بووی باوکی نازدار
هەی قوڕبە سەر خەڵکی هەژار
ماڵێك داڕووخاو
دڵێك پڕزووخاو
ژنێکی فەڕتووت
نازدارێکی رووت
بە میرات مابوو بۆدایکی نازدار!
مەگری مەگری نازداری خۆم
مەگری بەسە.
هەر ئێمە نین
خەڵکی هەژار،
گش بێکەسە
مەگری! مەگری!

چاوەکانم بخەوی باشە.

فریشتەی خەو

بۆی دووری سەڵتەی بەلاشە.

زستان تەواو بوو، خێوەتی سپی بەفر پێچرایەوە، بەڵام ئەو زووخاوە کە زستان و سەرما لە دڵی دایکی نازدار و نازداری خستبوو هەرگیز بە هاتنی بەهار و سروەی بۆنخۆشی لای گوڵزار تیمار نەئەکرا.

زستان ئەبڕێتەوە، پاش سەرما و سۆڵی لەش ترسێن، بۆنی خۆشی گوڵزار ئەهاژێتە دەماری تەبیعەتەوە، ئەوە رێ و شوێنی دابڕاو و دیاریکراوی ژیانی ئادەمیزادە.

گاهێ لە دڵیا بەهارە و گاهێ لە دەروونیا زەمهەریرە، بەڵام ئەو دڵانە وا بە گەرمای خۆرەتاوی ئەوین و هەستی نەوعدۆستی داگەشاون، هەرگیز بە سەرمای زستان و بە گەڵاڕێزانی پاییز ناژاکێن، کام دڵ ئەویندارە ئەو دڵە ئەبێتە کوانووی دانەمرکاوی ئینسانییەت.

ئەوین یا هەستی راسپێری ئینسانی، ئاخۆ لەم زستانەدا بێ‌دەربەست لە هۆدەی گەرما سەر ئەنێتە سەر سەرین لە کاتێکدا ئەزانێ کە دراوسێکەیان تەنیا بە دووکەڵی هەناسە و برینی دڵ گەرمی ئەبێتەوە؟! لام وا نییە، چونکە هێشتا کاتی ئەوە نەهاتووە، بە سەر تەرمی ئینسانییەتا بگرین، خۆزگا هەموو دڵێك رووگەیەك ئەبوو و ئەکرا نیازی لێ بخوازی و پەنای بۆبەری.

لە کاتێکا مەبەست و واتەی بەرزی ئینسانی ئەکەوێتە ناو، خۆزگا گوڵی ئینسانییەت لە بەهاری ئەمسالالەم مەزرای دڵمانا چرۆی دەرئەکرد.

خەڵکی شاری ئەوینم

هەوا تاریك بوو، هەوەڵ جار بوو کە من بە نوێژی نیوەڕۆ بیرم لەوە دەکردەوە، ئەگەر خۆرەتاو تینی نەمێنێ ئەم سەرزەوییە کە هەزاران ساڵە ئێمەی لە سەر پشتی خۆی سوار کردووە چی بەسەر دێ؟ وڵات یەکپارچە ئەبێتە سەهۆڵ، دار و بەرد و ئاو هەمووی ئەیبەستێ و گەرمای ژیان سارد و سڕ دادەمرکێ.

نازانم لەو بیرە ئاڵۆزانەدا گەیشتبوومە کوێ کە بەژنێکی بەرز و کەڵەگەت بە کراسێکی زەردەوە بە لای منەوە دانیشت.

ئەهات وا تاریك ئەبوو، پڕشنگێ کە لە خۆرەتاوەوە ئەهات و ئەکەوتە سەر خارای کراسی ئەو کچە وا لە لام دانیشتبوو، لە سەر کراسەکەی ئەبوو بە هەزار ڕەنگی بە ورشە، تێی‌گەیاندم کە تاو و ساوێکی خۆش خێوەتی هەڵداوە....

چاوم لە جووتێ کەوشی ژنانە هەڵگەڕا بەرەو ژوور، وەك مارێکی ڕەش بەڵەك و تینوو کە بە دارێکی شلك هەڵگەڕێ و بیەوێ لە ناو تورت و تەڕی لکی هەرە بەرزی دارەکە ماندوویی بحەسێنێتەوە، نیگام کەوتە سەر داوێنێکی خاوێن و لەوێ گەیشتە بەر

پشتێنێکی کەم و شل و مل و لە سەر سینەی دو گۆی زێڕین، دوو مەمکی قوت کە لە ژێر کراسە زەردەکەوە چرۆی دەرکردبوو وەستا! تاسەی گوشین دڵمی پڕ کرد و پاشان نیگای نەسرەوتووی برسیم راخوشی بۆ گەردنێکی بەرز کە چەنەیەکی خڕو پڕ سێبەری لێکردبوو، وەك سێبەری شەکەت لابەری دارەتوویەکی بەبەرگ و بەر.

ئاسکێك، ئاسکێکی ماندووی رەوەك و سڵ، هێندە بەرچاوە، کە لە گەرمای هاوین رائەکا بەرەو شنەیەکی چیای بژوێن و ئەگاتە پۆلە دودرکێك کە سێبەری رەوەزێك لە باوەشی گرتووە.

نیگای من ئەو ئاسکە بوو کە لە ژێر تووترکێك و مووی تازەهاتووی هەڵنەگیراوی لاجانگی کچەکەدا ئارامی گرت؛ دیسانە ئەوا بیرم رۆیشت، بەڵام نەك بۆ دوور و دەر، وەك تیرێك کە کەوانە بکات بەرەو خۆم گەڕاوە و لە جەرگم هەڵچەقی؛ چوومە ناو خۆمەوە و بیرم کردەوە ئەگەر هەموو جیهان بە بەرگ و دارەوە، دەریا و چیا و جەنگەڵ و شار و ئاوایی و چۆڵ و دەشتەوە گیانیان هەبوایە چۆن ئەبوو؟ ئەم کاتە بەیان بزەی خۆی زیاتر ئەڕازاندەوە، گوڵ گەشتر خۆی ئەنواند و کۆلکەزێرینە وەك ئەو بەرمووره رەنگاوڕەنگەی لێئەهات کە بەسەر پێستی لووس و بێگەردی گەردنی ئەم کچەوە ئەدرەوشێتەوە. دوو چاوی گەش و رەش گرتیانمە بەر روانینێ، تا ئەم کاتە نەمدیبوو، روانینێك ئەوندە بڕستبەزێن و گەرم و تاسەشکێن، ئەتکوت تەمەنێکی درێژە من هەر لەم جێگایە دانیشتووم و ئەو نیگا بە تینە ئاژواوەتە دەماری لەشم؛ ئەتکوت بێ ئەو نیگایە من هیچم، سارد و سڕم، وەك زەوییەك هەرگیز هەتاوی لێ هەڵنەهاتبێ. سەیرە بەڕاستی سەیرە، یارییەك کە گاهێ بزەیەك یا نیونیگایەك یا لەنجەولارێك بە دڵی پیاوی ئەکا، هەر بەم زووە بێ ئەوە بتوانم هۆگری وەك بۆنی گوڵزارێك کە لە پێچکەی بای شەماڵەوە ئەپێچرێ و لە بەر لووتی رێبوار ئەکرێتەوە هەموو دڵمی تەنێوە، هۆگری ئەو شتە کەس نەبێ باشە و هەبێ خۆشە.

نیگامان وەك دوو ماری عاشقە و ماشقە تێکهالاّ، دڵم بە لێدانی بێ‌وچان پەردەی شوورەیی و خۆڕاگرتنی دڕی، کوتم لەو ئاواییە غەریبم، بۆ غەریب؟ هیچ شتێ لە تەبیعەتی بێدەنگ و خامۆش ئاشناتر نییە، ئادەمیزاد نامۆیی ئەکەن، بەڵام سروشت دڵئاوایە و بەخشندە، بێ پرتە و بۆڵە.

پێکەنی و ورشەی ددانی وردی کەوتە سەر لێوی سوور و کچانەی، بە شوێن زەردەکەیا کوتی: «تێتەگەیشتم چیت کوت؟ ئەوندە ئەزانم کە تەنیا و غەریبی، ئەوەش ئەزانم کە لاوێکی جوانی.» ترسام. لەم چەشنە دووانە ترسام، بەڵام نەك لە بەر ئەمە کەمێکی گاڵتە تێدا بوو، نا... لەبەر ئەمە هەستم کرد من لە بەرامبەر کچێکەوە دانیشتووم کە بە ساکاری و لەباری و بێدەربەستی وەك شانازی‌کردن بە پەیکەری ڤێنووس و من وەك دێرینەناسێکی تامەزرۆ کە لە کەلاوەی خاپووری شارە کۆنەکانا لە شوێن عەنتیکەی هونەرییا وێڵە، ناچارم لە بەرامبەر ئەو کچەدا دەست‌بەسینە بوەستم. لەو تاسان و سەرسوڕمانەدا بووم کە لە پڕ لە زمانم هاتەدەر:

«تۆ... تۆڤێنووسی... تۆ پەیکەرەی خوای ئەوین و جووانی...» بە سیلای چاو سەیری کردم و کوتی: «تۆ لە رادەبەدر شەرم ئەکەی وا دیارە کوردیش نازانی؛ لام وایە خەڵکی ئەم شارە دوورانەی کە ئەڵێن، سەریان لەبەر دووکەڵ بە تەمە.»

وتم: «نا، نا، خەڵکی هەرێمی دڵداری و دانیشتووی شاری ئەوینم.»

رووناك

هەر دەبوو بێدەنگ بم، دەبوو نەنووسم، بەڵام لەو کاتەوە کە دڵم بە دڵی تۆوە پەیوەند کردووە، خۆپەرستی و غروورم نەماوە، خۆت ئاگات لێیە کە تا ئێستە زۆرم هەوڵ داوە بۆ خۆمت راگرم، هەر کات قسەیەك هاتۆتە پێشەوە و سەرچاوەی روونی ئەوینمان لێڵ کردووە؛ لەگەڵ ئەوەشا من تاوانێکم لە پێکهێنانی ئەم نێواننا خۆشییەدا نەبووە دیسان هەر من دەستی ئاشتیم بۆ لات راداشتووە.

بە گیان و دڵ کڕیاری نازت بووم، گوێم نەداوەتە گرمەی ترسێنەری دێوی غرووڕێك کە لە دەروونمدا وەخەبەر هاتووە، لەبەر چی؟ چونکە خۆشم ویستووی، تۆش پاش ئەوەی هەستی ناسکی کچانەت دامرکاوە، داوای ئاشتی منت وەرگرتووە و بە پێکەنینێکت هەموو لای رەشبینی و ناهومێدییەکت لە دڵم راماڵیوە. هەموو کچێك خاوەنی هەستێکی ئەوتۆیە، ئەیەوێ بۆ دڵدارەکەی ناز بکا، بتۆرێ و چاوەڕوانە کە پیاو هەنگاوی هەوڵ بۆ ئاشتبوونەوە هەڵگرێ.

ئەم راستەقینەیە کە من باشی تێئەگەم، ئەزانی کە هەمیشە هەر من پێشەنگی

ئاشتبوونەوە بووم.

چ پەیمانێکمان بەست؟ چەندەمان زەمزەمەی بەهار و ئەوین و دڵداری بە گوێی یەکا چپاند؟ چەند سەعاتی بە شۆر و هەرگیز لە بیر نەچووەمان لە لای یەك بەسەر برد؟ لە بیرتە کە من ئەترسام بە جارێ خۆم بسپێرمە دەس گەردلوولی ئەوین؟ چونکە تاڵترین تاقیکاریم لەم بارەوە هەبوو، بەڵام تۆی باش، تۆی خاوێن ناچارت کردم تەسلیم بم، دەروونی من ئامادە بوو، بۆبانگهێشتنی میوانی ئەوین، ئەمزانی کە هەستی من تەنیا لە دوڕگەی بەرین و سەوزەڵانی دڵدارییا تێئەگا و پتەو ئەبێ؛ بەڵام ئەترسام ئەو دوڕگەیە کە من لە دڵما سازم کردووە بەو هەموو مەلە جوانانەیەوە کە جریوەیان وەك مووسیقای بێوچانی ژیان دێتە گوێ لەپڕ ببێتە وشکارۆیەکی چڕ. ئەترسام ئەو هەنگاوانە کە من بە تاسەی هەرێمی ئەوینەوە هەڵیانئەگرم بمگەیەنێتە وڵاتی درۆ و دەلەسە و فریوکاری. لە بیرت چۆتەوە ئەو رۆژە پاش ساڵێك کە بە چاو، بە روانین، بە هەناسەی سارد و گاهێ بە بزەی شەرمێونی لێو تێمگەیاندبووی کە گرفتاری تۆم؟ لە کۆڵانێکا تووشی یەك هاتین، ئێوارەیەکی بەهار بوو تۆ کتێبەکانت بە سەر سینگی پڕ لە رازی کچانەتەوە گرتبوو، شەکەتی چەند سات گوێگرتن بۆ دەرسکوتنەوەی مامۆستای خوێندگەکە کەمێك چاوی گەشی لێڵ کردبووی، دەتکوت گوڵاوێکی مەندە بە پەلکی شلك و تەری شۆڕەبی سێبەری لێ کراوە.

لەمێژ بوو ئەمویست پرێسکەی دڵم لە لات بکەمەوە بەڵام نازانم چ سامێکی یەزدانیم لە چاوتدا بەدی ئەکرد؟ کە هەر لەگەڵ ئەمدیتی زمانم دەچووە بەست. بەڵام ئەو رۆژە شەپۆلی پەنگاو بەستووی هەستی من لەمپەری زمان و پەرژینی مژۆڵی رووخاند، کوتم: «رووناك!» راوەستای، بزەیەکی هیوابزوێن کەوتە سەر لێوت و رەنگت کە لە پێشا وەك پۆلووی ئاگر سوور بوو گۆڕا، وەك رۆژی سەرکەل پەری، پاش ئیستێکی کورت بووی بە ئاسکێکی سڵ و هەڵاتی. وەك دوێردێکی تیژ هەریری هەوای

کۆڵانت لەت کرد، کۆڵان پڕبوو لە بۆنی خۆشی ئەوینت. من مامەوە بە دڵێکی لەدەستدەرچوو. گیانەکەم ڕەنگە لەبیرت نەمابێ چونکە ئەمڕۆ بۆم دەرکەوتووە ئەم ماوەیە هەر نەخشت گێڕاوە، ڕووبەندی دڵداریت بە سەر خۆتا کێشاوە و لە ژێرەوە گاڵتەت بە من کردووە.

لێت ئەپرسم، کاری ئەو باخەوانەت پێ چۆنە کە تۆوی گوڵ ئەچێنێ؟ شەو ئاوی لێ‌ئەنێ، بژاری ئەکا، لەشی نەرم و نیانی گوڵەکە لە دەسدرێژی دڕكوداڵ ئەپارێزێ تا غونچە ئەکا، ئەپشکوێ و بە دەم بەیانەوە پێئەکەنێ، پاشان باخەوان پێشێلی کا، بیژاکێتێ و لە ریشەوە دەریبهێنێ، بیخاتە بەر سوورەتاوی بێ‌بەزەیی نیوەڕۆی هاوین؟ پێم بڵێ کاری ئەو باخەوانە بێ هەستە، دەروون زبرەت پێ چۆنە؟

کارم بە سەر وەڵامی تۆوە نییە، بەڵام تۆ خۆت وەك ئەو باخەوانە باغچەی دەروونی منت بە جوانترین گوڵی هەست و دڵداری ڕازاندەوە، ئەو گوڵانەت بە ئاوی هیوا پەروەردە کرد تا شەپۆلی بۆنی خۆشیان دەماخی لاویمی پڕ کرد. لەپڕ بێ ئەوە تەنانەت خۆشت بزانی بۆچ وات کرد گوڵەکانت خستە ژێر پێی بێ‌بەینەتی؛ ناڵێم بۆچ وات کرد، لێت ناپاڕێمەوە کە ئەو بەهارە کە خۆت کردت خەڵاتم بۆچی لێم وەرئەگریەوە؟!

تەنیا ئەمەوێ جارێکی تریش بتبینمەوە، سۆنەی نیگام کە هۆگری زرێباری چاوتە، جارێکی تر لەم دەریا شین و مەندەدا مەلە بکا. ئەمەوێ بزانم دیسانەوە لەبەر چاوم هەر ئەو کەلە هەتاوگرەی بەربەیانی، یا بووی بە ئاسۆی زەردی ڕۆژپەڕ. زۆر سەیرە چۆن ئەبێ دڵێکی وەك دڵی من بێ‌تاوان لە پڕلەوپەڕی بەختیارییەوە بێتە ئەم پەڕی چارەڕەشی؟ بەیانی کە چاوم کردەوە تۆم هەبوو، بزەی هەتاوم هەبوو، ژیان و هیوام هەبوو، کە شەو داهات نە تۆمای، نە پڕشنگی خۆرەتاو و نە ژیان و هیوا. نازانم بیرەوەری ئەوینی مردوومان ئەوەندە بێ هێزە کە بتکێشێ بۆ جێژوانی چۆڵی خاپوورمان یا

نا، بەڵام ئەگەر هاتی چاوت بە من یا باشتر بڵێم تاپۆی من ئەکەوێ و ئەو تاپۆیە پێت ئەڵێ بۆچ وات کرد؟

ئەم نووسراوە کورت و ساکارە کە پێشکەشتان کرا تەنیا لە روانگەی دڵدارییەوە سەیری دەوروبەری خۆی ئەکا و ناتوانێ بۆ کۆمەڵ کەڵکێکی هەبێ بەتایبەت ئەمڕۆ کە شێوەی رۆمانتیك کۆن بووە و دەرکەوتووە کە ناڵە و هاواری ئەویندارانە هیچ دەردێکی کۆمەڵ دەوا ناکا. بەڵام لەگەڵ ئەوەشا ئێمە هێندە وشك و بێ‌هەست نین کە بە جارێ ئەوینمان پێ بێهوودە بێ، ئەوین لە نووسراوەی «رئالیستی» یا ئەبێ کەرەسەیەك بێ بۆ هاندان و پتەوکردن و لابردنی شەکەتی، نەك خۆی ببێتە ناوەرۆکی مەبەست؛ واتە ئەوین بۆ ژیانی بەختەوەرانە لەگەڵ هەموو کەس، «نەك ئەوین بۆ ئەوین».

«نووری» شاعیری خەم

سەلام لە گوێگری هەستیار و بیستیاری هونەرناسی بەرنامەی تاپۆ.

لە سەرەتای بەرنامەی تاپۆدا رامانگەیاند کە ئەم بەرنامە جگە لەمەی وەڵامی پرسیارە ویژەییەکانتان ئەداتەوە، ئامادەیە بۆ ئەوە شێعر و نەسرەکانیشتان لە بەرنامەکەدا بنووسێ و بە ناوی خۆتانەوە بڵاوی کاتەوە. لەم بەرنامەیەدا پارچە شێعرێکتان پێشکەش ئەکەین لە شوێنەوارەکانی کاك محەممەدی نووری. کاك محەممەدی نووری بەداخەوە کەم کارە و چەوتی ژیان ماوەی نادا زۆرتر بە هونەرەکەیەوە خەریك بێ؛ ئەگەر وانەبوایە ئێمە ئێستە بینەری دیوانێکی جوان و رازاوەی شێعری ئەبووین. کاك نووری هەرچی شێعری هەیە هەموویان هیوابڕاوانەن. ئەمەش ئەگونجێ هەر لە بەر ژیانی ناساز و نەهاتی بێ. وا دەرئەکەوێ کە هەرگیز تینی هومێدێك لە دڵی کاك نووریدا نەبووبێ، بەڵام نە من و نە گوێگرەکان ئەم دەلیلەمان قبووڵ نییە کە کاك نووری نەهاتی و چەوسانەوە و

کەسەری خۆی بکا بە بەهانەی بەستنی سەرچاوەی زەوقی و ئێمە بێبەش بکا لەو ئاوە زوڵاڵە. با ئەمەش بڵێم کە ئەم چوار شێعرانە بە زاراوەی موکریانین و ئەگەر وشەیەك یا شێوە دوانێك و تەعبیرێکی موکریانیتان تێدا بەرچاو کەوت لاتان سەیر نەبێ.

کاك محەممەددی نووری بەر لەوە شێعرەکەی دەست پێبکا ئەڵێ: شێعرێکی «گۆران»ی ـ لە سەرەمەرگی هیوادا ـ خوێندۆتەوە و نووسیویەتی: «هەموو کەس بۆ مردووی خۆی دەگری، بەڵام گریانی گۆران بۆ هیوا و بێکەس هەموو کەسێکی خاوەندڵ بانگ ئەکاتە سەر شیوەنگا. من لەو کۆڕە گەرمەشینەدا بە خوێندنەوەی ئەم هۆنراوەیەی مامۆستا گۆران بۆ چەند رۆژێك دڵم گەرم بوو. دەردی خۆم لە بیر چۆوە و سەرم دانەواند لە بەر دەرگای هونەر. هۆنەر فەرق ناکا کوردە، عەرەبە، یا تورك. کۆنە یا تازە، «حافز»ە یا «لامارتین»، رەشە یا سپی. هەرچی هەیە، هی هەر خەڵکێکە بە جوانی دەچزێتە گیان و دەکشێتە ناو ژیان، هەم پێکەنینی جوانە و هەم گریانی شکۆدارە.» لێرەدا کاك نووری خۆی بە کەم داناوە و ئەنووسێ: «من نە نووسەرێکی زەبرم و نە شاعیرێکی زرنگ. تەنها ویستم بە زمانی بێزمانی کڕنۆشێك بەرمە بەر بارەگای شێعر و شاعیر و بڵێم:

ئەمن چی بڵێم بە جوانی،
رێك و رەوان و روون بێ
وەك گۆرانی «گۆران»ی
هۆی ئارامی دەروون بێ
بزەی لێو و کزەی دڵ
ئینسانی بێ و یەزدانی
دەمی تیغ و پەڕی گوڵ،
سێحرێکی جاویدانی
«حافز» بە نیوەی شەوێ،

به سروێکی عاسمانی
«گۆران» به چریکەی کەوێ
به قاسپەیەك گۆرانی
فرشتەی بێتە دەرکێ
پەری بێتە هەڵپەڕکێ
زەوی بچتە سەمایە
ئەمن چی بڵێم لە دوایە؟
هونەرمەند بە سەرسووڕماوی پەنا ئەباتە بەر ئیلهام و ئەپرسێ:
ئەی هەوێنی دڵی هونەر
ئەی هۆی زانست و رووناکی
لە پێش دەرگات دادەنێم سەر
باوێژە زەینم بە چاکی
چیت پێشان دا، چیت خستە دڵ
وا جوان هاتە دەرێ لە کڵ
چیت لێ ستاند و چیت دایە
وا جوان هێناتە کایە؟
هونەر! ئەتۆ ئینسانی پاك
نموونەی باش! ڕەوشتی چاك
بۆ کێ دەگری؟ بۆ کێ دەژی؟
دەبیە پۆلوو، دەبیە ڕەژی؟!
چۆن سووتاوی؟ چۆن چۆقیوی؟
جارێ شەمی، جارێ پیوی؟
هەڵدایسێی بۆ دنیای روون
دادەمرێنی کوڵی دەروون
تۆ «فیردەوسی» و «ویکتۆر هۆگۆ»ی
تۆ لامارتین، یا خۆ «خواجۆ»ی
تۆ «گۆران»ی، ئەستێرەی کۆی

زەمان دەڕوا، کوا تۆ دەڕۆی؟
دنیای پڕ ئاوازەی تۆ
واتەی کۆن و تازەی تۆ
لە هەر کوێ خۆی بنوێنێ
خۆری و پرشنگ دەپژێنێ
هۆنەر بڵێ ئەتۆ لەکوێی
نە ئاوا بووی، نە لە دەم سوێی
نە نزیکی نە لێم دووری
تۆ بڵێسەی کۆگای نووری
برۆی، چاوی، برژانگی
لە رووی زەرد و رەشانگی
خوێنی لە نێو پێستی سوور
سپی پێستی وەك بلوور
گیانی لە نێو هەمووانی
رەنگ و زمان نازانی
تۆ برووسکەی یەزدانی
ئەمما کوڕی ئینسانی
هۆنەر جێگات دیارە
گەنجی کونجی وێرانێك
ئاواڵ و هاوڕێ و یارە
شەمێك ، شەوێك پەروانێك
لەو خێزانە بچکۆلە
لەو وێرانە، لەو چۆلە
جیهانێك ئەخەیتە روو
پڕ بە تاسە و ئارەزوو

شەوە

سەلامێکی خاوێن وەك شنەی شەماڵی دوورەشار پێشکەش بە گوێگری هۆگری هونەر.

لە بەرنامەی ئەمجارەماندا یەکێ لە جوانترین و بەنرخترین شوێنەوارەکانی شێعری نوێی کوردی بۆئێوە هەڵبژاردوومانە کە لەگەڵ شیکردنەوەیەکا بۆتانی دەخوێنینەوە. ئەم پارچە شێعرە هی شاعیرێکی گەنجی کوردە و ناوی شێعرەکە «شەوە» یە.

ئادەمیزادێکی سەرلێشێواو و کڵۆڵ بهێننە بەرچاو لە شەوێکا، شەوێکی کپ و کەڕو کرهەتا چاو بڕشتی هەبێ و بیر بڕستی، تاریکییە و بێدەنگی، وەها کە ئادەمیزاد ئەسیری شەوە و تەنانەت لە بوونی خۆشی ئەکەوێتە دوودڵییەوە. تەنانەت هەناسەکێشان و روانینی چاو و هەستکردنی سامی شەویش ناتوانن ئەو دڵنیاکەن کە هێشتا زیندووە. «هەبوو، نەبوو» وەها سنووریان تێکەڵ دەبێ کە لەیەك ناناسرێنەوە. لەم حاڵەدا کە نە «تەواو نەبوون»ە و نە «تەواو هەبوون»، دەنگێك لە دوورترین سووچی شەوەوە دێتە گوێ. ئادەمیزادی بەندی زیندانی شەوگار هەست دەکا کە زیندووە و بە واتەی شاعیر: «شعووری گەرمی هەبوون بە گیانیا ئەگەڕێ». دەنگەکە پەرەگر ئەبێ. بەرزتر و نزیکتر دێتە گوێ. ئادەمیزادی تاسەبار تەواوی هەستی خۆی لە گوێیدا کۆئەکاتەوە تا بزانێ ئەم دەنگە خۆشە کە مزگێنی ژیان و هەبوونی پێوەیە چییە؟ بەڵام دەنگەکە هێشتا دوورە. ناچار ئادەمیزادی بە سوێ و تامەزرۆی دەنگ و بزووتن و ژیان بیرئەکاتەوە. جارێ بە دڵیا دێ ئەمە دەنگی «نووح»ە؛ جارێ لە بەر خۆیەوە ئەڵێ نە، ئەمە دەنگی نرکەی تەور بە دەسێکە کە خەریکی هەڵپەرتاوتن و بڕینی لكوپۆی دارسانە تا ڕێگایەك بەرەو شاری رووناکی بکاتەوە. جارێکیش ئەڵێ ئەمە دەنگی دەنووکی مەلی بەیانە کە پەرژینی سەختی شەو کون ئەکا تا دەروویەك لە سەر پڕشنگی هەتاو بکاتەوە. دەنگ هەر دێ و نزیکتر ئەبێتەوە، تاکوو ئەبێتە شەقژنێکی تاڵ و مەرگهێن. لە پێشا ئادەمیزاد لە بێدەنگی و خامۆشی شەو ئەترسا، ئەمجا دەروونی پڕ ئەبێ لە سامی دەنگەکە و تێئەگا ئەو زمزەمە نەرمە کە لە دوورەوە وەك پتەی سەرناو وەها بوو و زایەڵەی ئەتگوت هەڵقوڵینی کانییە، کاتێ نزیك بۆوە، بوو بە دەنگێکی ترسێنەری مەرگاوی کە چەشنی شەو گەرووی ئادەمیزادی تەنیا و بە هەڵەچوو ئەکوشێ...

وە ئێستە گوێ بگرن بۆ شێعرەکە:

پەسا پەسا پەرەگر بوو شەوی کڕی لاسار
نەما شنەی شەوبا،
نەوی بوو چەسپی زەوی بوو لە سامی شەو پاسار!
بە سێحری تاریکی «هەبوو، نەبوو»یەك بوو
نەما نیشانەی بوون
نەما نیشانەی من
لەشم تووایە دەروونی شەوێکی بێ‌ڕۆچن!
پەسا پەسا پەرەگر بوو
بەرەو فەزای بێ‌بن!
بەرەو فەزای بێ‌بن!
بەچاو و گوێ پەلەقاژەی شعووری بوونم بوو
سەرنجی چاوی بە هەڵپەم،
شەوی سمی لە هەموو لاوە بۆ ترووسکایی!
بە لەز بوو گیانی بە سوێ
دڵی بە خورپە لە بن گوێ
وە گوێ بە وریایی
بە کوڵ مڵاسی جریوەی ژیان
بەڵام هەیهات...
مەلوولی کردم شەو
مەلوولی کردم شەوگار
عەزابی دامێ شەوی بێ‌ڕەزا
بە گۆڕەوشار

کەچی لە دوورترین سووچی ئەم شەوا
ناکاو، بە نەرمە ئاهەنگێ
درنگ، درنگ، دەنگێ
وەکوو پتەی سەرئاو
شەپۆلی خستە دەروون
لە گوێم تەنینی لە گوێن هەڵقوڵینی کانی بوو
تەنینەوەی وەکوو بۆنی گوڵاڵە، ئانی بوو
شنەی بلاوێنی، دنەی ئەدا بە خەیاڵ
هەرا هەرای نووحە
«نووح»ە گەمی ئەخوڵقێنێ،
کە دێوی زاڵمی شەو
هەواڵەکانی بە لافاوی رەش نەخنکێنێ؟
بەیاخی کاوەیە ئاخۆ بە رەمزی فەتحی بەیانی
لە جەرگی شەو ئەچەقێ؟
مەلی بەیانە لە شەو زیزە بێ وچان و هەدا
دەنووکی سەختی لە پەرژینی قایمی شەو ئەدا؟
وە یا تەور بە دەسێکە لە دارسانی چڕی شەو
خەریکە تیئەپەڕێ روو لە شاری رووناکی؟!

ئەهات... ئەهات... ئەهات...
ئەهات و شەو شەق ئەبوو
شعووری گەرمی هەبوون

به گیانما ئه‌گه‌ڕا
جێ به سامی شه‌و له‌ق ئه‌بوو!
ئه‌هات... ئه‌هات... ئه‌هات...
ئه‌هات و گه‌وره ئه‌بوو، گه‌وره‌تر ئه‌بوو،
هه‌یهات!!
له سامی شه‌و کڕبووم
له سامی ده‌نگ پڕبووم
دڵم کولاوه به زرمه‌ی هه‌ناسه‌تاسێنی!
ئه‌هات و گه‌وره ئه‌بوو، گه‌وره‌تر ئه‌بوو،
هه‌یهات!!
شه‌قژنی تاڵی وه‌کوو مه‌رگی ناگه‌هانی بوو
ته‌نینه‌وه‌ی وه‌کوو «ژه‌هری هه‌لاهه‌ل» ئانی بوونی
هه‌رای ده‌روون ئاخن
په‌سا په‌سا په‌ره‌گر بوو وه‌کوو شه‌وی لاسار
په‌سا په‌سا پشووبڕبوو عه‌زابی گۆڕه‌وشار
وه‌رن، وه‌رن شه‌وه گرتوومی
بمگه‌نێ هاوار، هاوار!

سێحری نیگا

من بووم و دوو سێ گەز هەوای هۆدەکەم. ئەوەندە تەنیا بووم کە ئەتگوت ئادەمم لە یەکەم رۆژی خولّقانیا. بێدەنگی هێندە پڕو چڕبوو کە دەنگی لێدانی دڵ و نەبزی دەستم ئەتکوت گرمەی هەورەتریشقە و رژانی ئاوهەڵدێرێکی گەورەیە لە هەزاربەهەزاری شاخێکی سەختەوە. لە سەر هەودای نەدیاری بیرەوەری، چەرخ و خولم ئەخوارد و بەرەوپاش ئەگەڕامەوە. ژیانی سی ساڵەم لە پەڕاوێك ئەچوو کە شنەیەکی نەرم و نیان لاپەڕەکانی هەڵداتەوە. لە منالّیمەوە پێیا دەهاتمەوە. وەك فەقێیەك کە لە بەر

هەیوانی مزگەوت دەرسەکانی رابردووی دەور بکاتەوە.

منالّیم زۆر تیژ تێپەڕی. جگە لە بزەی لێوێك کە هی رواڵەتێکی خەمبار بوو، چی ترم نەدەهاتە بەرچاو. بزەی دایکم بوو کە زوو بەجێی هێشتم و بە ناوی یادگار هەر ئەو بزەی بۆ دانام کە هەمیشە لێوی ئەرازاندەوە، بەڵام هەمیشەش ئەو بزەیە بە رواڵەتێکی خەمبارەوە ئەنیشت. چەشنی قورینگێکی تەنیا کە چلەبڕی کردبێ و لە کەناری شەتاوێکی بە بەفر و سەهۆڵ گەمارۆدراو هەڵنیشتبێ. لەو ساتەوە فێر بووم کە بزانم کام بزە هی دڵخۆشییە و کام زەردە هی پەرۆشی و پەشێوی و هەر لەو کاتەوە خەم بوو بە هەوێنی بیرەوریم. ئۆە چەندە تاڵە خەمنامەی ژیان خوێندنەوە، خوێندنەوەی پەڕاوێك کە ئەزانی هەمووی تراژێدییە و لە هیچ دێڕێك تووشی خۆشییەك نابی. بە با کردنی کای کۆن! لە هەموو کەلاوەیەکا بە شوێن گەنجا گەڕان؛ ئەمەیە تەقەلای من لە پێداچوونەوەی ئەوەی بە سەرم هاتووە و ئەو رۆژانەی کە بناغەی خانووبەرەی تەمەنی منیان دامەزراندووە.

دێتەوە بیرم لە هۆدەیەکا کە بەرەو رۆژ پەنجەرەکانی ئەکرانەوە دادەنیشتم. زەردەی خۆرەتاو تا نیوەی مافوورەی هۆدەکەمی بە پۆی زەرد ئەتەنی و شەبەقی ئەکەوتە سەر ئاوێنەیەك کە بە دیوارەوە هەڵواسرابوو. پۆل‌پۆل پەڕەسێلکەی تیژباڵ بە قاژوقیژ بە بەر پەنجەرەی هۆدەکەمەوە تێئەپەڕین. قووقەی کەڵەشێرێك لە دەرەوە ئەهات و باڵۆرەی سەگێکی برسی بەرز ئەبۆوە. کارەکەرە پیرەکەمان تا گوێی لە لوورەی سەگ ئەبوو لە ژێر لێویەوە نزایەکی ئەکرد و خێرا پەنجەرەی هۆدەکەی ئەبەست و بە دەم کارەوە ئەیگوت: «پەنا بە خوا ئەمجارە نۆرەی کێیە؟»

ناوی پوورە خاتوون بوو. بە هەزاران داستانی دێو و جنۆکە و پەری ئەزانی. جنوکەیەك کە ئەبوو بە پشیلە و شەوانە ئەچوو لە کۆڕی زەماوەندی جنۆکەکانا زوڕنای لێ‌ئەدا، «گەسکەکۆڵە» و «شەولەبان» و ناوی تر. من لەگەڵ ئەوەشا کە زۆر لەو

داستانانە ئەترسام و کاتی خەوتن سەرم ئەبردە ژێر لێفەکەمەوە، هەموو شەوێ گوڕووم ئەگرت و تا پوورەخاتوون داستانێکی بۆنەگێڕابامەوە خەوم لێنەدەکەوت. هەر لە منالّییەوە فێر بووم کە ئادەمیزاد ئەسیری چارەنووسە و هەر هەولّێ بدا لە داوی چارەنووس رزگاری نابێ!

تەمەن لە شازدە و حەڤدە تێپەڕی و من هەستم کرد لەگەلّ لاوانی ترا جیاوازم. شەرمن و کەمڕوو بووم؛ بەتایبەت کاتێ لەگەلّ کیژێکا ڕووبەڕوو ئەبووم، زمانم ئەبەسترا و قسەم بۆنەدەهات. هەر وەك کاتی منالّی، خۆم نوقمی خەیالّ کرد. سەرم بردە ناو کتێبەوە. لەگەلّ جیهانی بێدەنگ و ڕەنگاوڕەنگی ئەوین و خەیالّدا بووم بە هاودەمی شەو و ڕۆژ. هەر وەها بووم تا ڕۆژێك ڕوانینی چاوێکی گەش و ڕەش دلّی لەرزاندم! نە... نە... تۆنابێ پابەندی ئەوینی خاکی بی. ئادەمیزاد بێبەینەت و بەقان؛ چارەت ئەوەیە راکەی، هەر تا ئەتوانی خۆت دوور خەیەوە. ئەوین جوانە، بەلّام ئەوینی ناو هۆنراوە و پەڕاو؛ نەك هی ناو کووچە و شەقام... ئەم چاوە گەشانە داوێکە ئەتکا بە ئەسیرێکی دەستوپێ بەستراو. کاتێ خۆت و دلّت پێ سپارد جێتئەهێلّێ.

هەموو ئەمانە هاتنە سەر لاپەڕەی بیرم؛ بەلّام سوودی نەبوو؛ ئەو دوو چاوە گەورە و گەورەتر بوونەوە. هەموو دەوروبەری منیان داگرت، وەك شەوێك کە بەسەرتا بکێشێ و بەرچاوت تاریك کا، یا وەك ئەمە لەپڕڕۆژ بگیرێ و نیوەڕۆت لێ ببێ بە نیوەشەو و نەتوانی هەنگاو هەلّبڕی. ئەم دوو چاوە گەشە، بە ڕوانینی گەرم و ئەویندارانەیانەوە تەنانەت بۆوردەیەکیش وازیان لێم نەدەهێنا. بێوازی یەخەی گرتم. بیر و خەیالّێکی تازە مێشکمی ئالّۆز کرد، تا لەناکاو دیسانەوە لە کولّانێکی تەسکا کەوتمە بەر سێحری ئەو دوو چاوە گەشە. نەمزانی چ هێزێك پالّی پێوە نام کە بۆلای بکێشم و چ جادوویەکی زمانمی خستە کار. لەبەر خۆمەوە کوتم: «لام وا نەبوو ئیتر چاوم پێتبکەوێتەوە.» شەرمێکی کچانە ڕوومەتی کرد بە دوو پۆلووی سووری ئاگر.

پێکەنینێکی نادیاری لە دوو لێوی سوور و دوو چاوی ڕەشیا دیاری دا. ئەو دوو گۆمە قوولّە بە شەپۆلی وردی یەك‌لەدوای‌یەك شلّەژان و بە نەرمی نەسیمێکی ئێوارانەی هاوین کوتی: «منیش لام وا نەبوو!»

ـ «لەو ڕۆژەوە من ئەوینم ناسی و ژیانم ناسی. ئەگەر تۆ نەبوایەی و ئەگەر تۆ بەم نیگا گەرمە نەتگرتبایەمە بەر سەرنج، من چ بووم جگە لە کرمێك لەناو لاپەڕەی کتێبی زانکۆی مافا؟ ئاخۆ، جێگایەتی بلّێم سپاس کە ژیانت پێ ناساندم!»

تا حەوتەی داهاتوو، خواتان لەگەڵ.

شانۆگەری چۆن و کەی سەری هەڵداوە؟

سەلامێکی گەرم و گوڕپێشکەش بە گوێگری هۆگری هەوای بژوێنی هونەر.

باسی ئەمڕۆمان تەرخان ئەکەین بۆ ئەم مەبەستە کە تئاتر یا شانۆگەری چۆن و لە کەیەوە لەناو کۆمەڵا پەیدا بووە و بە کوێ گەیشتووە و لە ناو کۆمەڵی کوردا ئەم هونەرە پێشینەی چیە و ئەمڕۆلە چ پلەیەکدایە؟

شانۆگەری لەگەڵ نووسینی نومایشنامە جیاوازییەکیان لە باری زەمانەوە هەیە، واتە پێش ئەوە کە نووسین و خەت هەبێ شانۆگەری و نیشاندانی مەبەستێکی

کۆمەڵایەتی یا ئایینی بە چەشنێکی نزیك لە تئاتری ئەمڕۆ هەبووە و ئەم نیشاندانە ئەگەڕێتەوە بۆ هونەری جادووکارانە کە کوتمان دایکی هەموو هونەرێکی تری ئەمڕۆ بووە و هەر بەشێکی هونەر کە بیگری لە ئاکامی پەرەگرتنی ئەو شێوە جادووکارانەی هونەری پێشوودا پەیدا بووە. تەنانەت پەیکەرە دروست کردن و ئارشیتێکتی و تئاتری ئەمڕۆ.

بێگومان ئادەمیزادی بەروو، پێش ئەوە زمانی بکەوێتە کار و بۆ هەموو شتێکی دەور و بەری ناوێك دابنێ و کۆمەڵ ئەو ناوە بگرێ و بە کاری بهێنێ، دەستی لە کارا بووە. جا بیری لێ بکەنەوە کە ئەو ئادەمیزادە کاتێ ویستبێتی بە خێڵەکەی حاڵی بکا کە لە بێشەیەکا شێر یا ماری دیوە و بە ئیشارە و زیل و بەمی دەنگ ئەو کارەی پێتەکرابێ چی کردووە؟ بێگومان شکڵی ئەو دڕندە یا ماری لە قوڕ و بە وێنەیەکی سەرەتایی دروست کردووە. ئەمە پەیکەرە سازکردن. هەر ئەو ئادەمیزادە ناو غارەکەی خۆی بەش کردووە و هەر بەشەی کردۆتە جێگای تایبەتی شتێك. وەك شوێنی خەوتن، شوێنی هەمارکردنی خواردەمەنی و ئازۆخە و پێتەویستی تر و ئارشیتێکتی هەر ئەم لەبەرچاوگرتنەی پێتەویستەکانی جێگای حەسانەوە و یا کارکردنە کە جوانی و تەفەننونیشی تێکەڵ بووە. ئەمێنێتەوە تئاتر یا شانۆگەری کە ئەمڕۆوا دێتە بەرچاو کە گوایە تئاتر ناچارە نومایشنامەیەکی نووسراوی هەبێ و دەورگێڕەکان بکەونە شوێن پییەس و سووژەیەکی نووسراو. ئەپرسین تئاتر چیە؟ ئاخۆ تەنیا بۆ تەفەننون و سەرگەرم کردن پەیدا بووە و بەهرەیەکی کۆمەڵایەتی نییە و بە ناوی پێتەویستێکی ژیان خۆی نەنواندووە؟ وەڵام ئەمەیە تئاتر یانی نواندنەوەی ئەو راستەقینە کۆمەڵایەتییانە کە ئامبازی ژیانی مرۆڤن بە چەشنێکی هونەرمەندانە واتە بە هێزی عاتیفە و بە هۆی جووڵە و قسە و حاڵەتەوە و بە کەڵكوەرگرتن لە وێنەسازی بۆ تەبیعەتێ کە داستانی رووداوە تئاترییەکەی تێدا هەڵکەوتووە. ئەم قەیدی دوایی، یانی کەڵكوەرگرتن لە وێنەسازی ـ دێکۆر ـ لە پێشدا پێتەویست نەبووە، چونکە ئادەمیزاد خۆی لە تەبیعەتا ژیاوە و دێکۆری ئامادە و

سروشتی هەبووە.

تئاتر بۆ ئادەمیزادی بەروو، شتێکی خەریککەری تەفەننونی نەبووە، بەڵکوو بەشێکی پێتەویستی ژیانی ئەو بووە، کە وەها بوو بەهرەی کۆمەڵایەتی هەبووە. ئادەمیزاد ئەگەر ویستبێتی خۆی ساز بکا لەگەڵ دوژمنێکا شەڕبکا لە پێشا بۆ ئەو کارە تەمرینی کردووە. تاقمێ لە خێڵەکە بوون بە دوژمن و تاقمێکی تر ویستوویانە ئەو دوژمنانە کە بە رواڵەت کراون بە دوژمن بشکێنێ و لە ناویان بەرێ. ئەمە خۆی بۆتە مایەیەك بۆ شانۆگەری بێ ئەوە پییەسێك (نومایشنامە) لە کارا بێ.

لە سەرەتای سەدەی شەشەمی پێش لەدایكبوونی عیسادا، نومایشنامەی نووسراو لەناو یۆنانییەکانا پەیدا بوو. لە سەرەتاوە تراژێدی ئایینی بە چەشنی سروود، هەر وەك لە ئێرانی کۆنا سروودی ئاگر (نیایشی ئەهوورامەزدا) هەبوو، لە یۆنانی سەدەی شەشی پێش لەدایك بوونا دەستی پێکرد. بۆنموونە سروودێ کە بۆ ڕێزگرتنی خوای شەراب دیونیسووس لە جەژنە ئایینییەکانا لە لایەن تیپێکی تایبەتەوە ئەخوێنرایەوە. سروودی قوربانیکردنی ئاسك، یەکێکی ترە لەو سروودە تراژدیکە ئایینیانە. گەورەترین تراژێدینووسی ئایینی ناوەڕاستی سەدەی شەشەمی بەر لە میلاد «ئیبیس»ە کە ئاڵوگۆڕێکی لەو چەشنە نومایشنامە ئایینییانەدا پێکهێنا و دیالۆگی هێنا ناو سروودەکانەوە. ئاکتۆر actor واتە نەخشیاری شانۆ ئەکەوتە دەمەتەقە و گفتوگۆ لەگەڵ سەرۆکی تیپەکە و بەم چەشنە تراژێدی لە سروودێکی رووتەوە گۆڕا بە وتووێژ و سروود، تێکەڵ.

ئاخۆ ئەم چەشنە شانۆگەرییە زۆر لە بەیتە کوردییەکان ناچێ کە هەندێکیان بە قسە و پەخشان بوو و بڕێکیان بە شێعر و هەڵبەست؟ بەیتخوان لە کاتی خوێندنەوەی پەخشانەکەدا هەوڵی ئەدا بیری گوێگر ئامادە بکا بۆ پەردەیەکی تر لە بەیتە نومایشنامەکە و ئەمجار دەستی ئەکرد بە خوێندنەوەی بەشە هەڵبەستەکە.

پاش تراژێدی ئایینی، درام یا دراما drama لە یۆنان پەیدا بوو. ئی سی خۆلۆس گەورەترین درامنووسی یۆنان بوو. ئی سی خۆلۆس لە ژمارەی سروودخوێنانی ساکاری نومایشنامەی کەم کردەوە، لە جیاتی ئەوە دیالۆگی درامی زۆر کرد و جموجۆڵ واتە نواندنی بە حەرەکەی باو کرد. پرۆمیووس ماگیدا بە نووسینی نومایشنامەی ئاگامێ م نون و سۆفۆکل یا سۆفۆکلێس بە نووسینی ئۆدیپ گەورەترین تەئسیریان کردە سەر درامنووسینی یۆنان. یوریپیدیس لە نومایشنامەنووسەکانی پێش خۆی زۆرتر، بە لای راستەقینەوە چوو. هیپبولیتووس و میریا و ئەیوون چەن نومایشنامەی ئەو نومایشنامە بەرزەی یۆنانی کۆنن کە تەنانەت لە سەردەمی ئێمەشدا سەرنج رائەکێشێ. شتراوس مووسیقاری بەناوبانگ، نومایشنامەی ئەلکترای کردووە بە ئۆپێرا operra.

بەداخەوە لە ناو کوردا تا ئەم دواییانە نومایشنامە نەنووسراوە، بەڵام شانۆگەری هەبووە، زۆرتری پارییەکانی کوردستان کە بە گەل ئەکرێن، چەشنە نومایشنامەیەکن. یەکێك لەوانە «میرمیرێن»ە کە نومایشنامەیەکی کومێدییە و بۆرەخنەگرتن و قەشمەری کردن بە زۆردار ساز ئەکرێ. هۆی ئەمە کە بۆچ لە ناو کوردا نومایشنامە نەنووسراوە ئاشکرایە و لێدوانی ناوێ.

تا بەرنامەیەکی تر خواتان لەگەڵ.

راسپێری هونەر

سەلام لە گوێگری بەزەوق و چێشکە پاراوی بەرنامەی تاپۆ.

زۆرکەس لە خۆی ئەپرسێ کە ئایا هونەر وێنەی زانست، پێتەویستی ژیانی ئادەمیزادە، یام نە؛ ئایا هونەر لە کۆمەڵا چ نەخشێکی بەدەستە و راسپێری چییە؟ ئاخۆ هونەر بۆ ئادەمیزاد لەو شتانەیە کە ئەگەر نەبێ زیان ئەگەیەنێ بە مرۆڤایەتی؟

لە زۆر کەسمان بیستووە کە بۆ نموونە «هونەری شاعیری» بێبایەخ ئەدەنە قەڵەم و تەنانەت تاقمێکیش هەن کە شێعر و شاعیری بە راگر و گنخێنەر و خنکێنەری کۆمەڵ ئەزانن. ئەوانە بێئەوە بیر بکەنەوە کە هونەر و زانست دوو لفەدوانەی کۆششی مێشك و ئاوەزی ئادەمیزادن، لانی لایەنگری زانست ئەگرن و ئەڵێن زۆر خوو بە هونەر گرتن و زۆر پەرژانە سەر هونەر رێگای بەرەوپێش چوونی زانست ئەگرێ، لەکاتێکا ئەگەر مێژووی خەباتی ئادەمیزاد لە هەوەڵی پەیدابوونی کۆمەڵی کلانییەوە(clan) تا ئەمرۆ بزانن هەرگیز بڕوایان وەها نابێ کە هەیە.

ئادەمیزاد جیاوازی هەرە گەورەی لەگەڵ گیانداری ترا ئەوەیە کە بەدیهێنەری هونەرە، بەشێکی کەموکوورِ لە زانست تەنانەت لە ناو گیانداریشا هەیە، بەڵام هونەر تایبەتی ئادەمیزادە؛ لەو کاتەوە ئادەمیزاد دابەش بووە بە دەستە و تاقم و بەیەکەوە ژیاوە، واتە لەو رۆژگارەوە کە ژیانی خێزانی و بنەماڵەیی واتە کلان دامەزراوە، ئادەمیزاد هونەری ناسیوە و گرنگترین راسپێری خراوەتە ئەستۆی ئەو بەشەی مەعریفەتی ئینسانی. وشە و دەنگ و رەنگ و بزووتن، بە ریز وێژە و مووسیقا و وێنەگری و سەمایان پێکهێناوە، تەنانەت ئایین و ئوستوورەی «ماوراءالطبیعە» بەرهەمی پەنجەی یەزدانی و خولقێنەری هونەرن؛ هونەر هەمیشە لە درێژایی مێژووی ژیانی ئادەمیزادا چرایەك بووە بۆ رۆشنکردنەوەی بەرپێی زانست. هەر کات ئادەمیزاد بە هۆی ئاوەزی کەموکورتیەوە دامابێ لە گەیشتنی بە ئاواتێك، پەنای بردۆتە بەر جیهانی پانوبەرین و بێپەرژین و لەمپەری هونەر؛ ئەو جیهانە وا راستەقینەی وشك و زبری دەوروبەری ژیانی ئادەمیزاد ناتوانێ گەمارۆی بدا و تەنگیپێهەڵچنێ؛ زانست ناچارە هەر لەو شتانە وەرگرێ کە لە دەوروپشتی هەن و خاوەنی مادە و جسمن، بەڵام هونەر لە دەریای بێبنی عاتیفە و خەیاڵ سەرچاوە ئەگرێ؛ لە هونەرا هیچ بەرگرێك نییە کە پێش بە ئاواتی ئادەمیزاد بگرێ. لەو جیهانەدا هەڵفرین هەیە، خەوبینین هەیە، جوانی بێخەوش و خاڵە. هونەر تا ئەو رادەیە کە ئاوات برِوا ئەتوانێ هەڵفرێ، بێئەوە جیهانی راستەقینەش لەبیر بەرێتەوە. هونەر پردێکە لە واقعیەتەوە هەڵبەستراوە بۆ حەقیقەت. ماکسیم گۆرکی نووسەری بەرزی رووس ئەڵێ هیچ بەرهەم و داهاتێکی زەوقی ئادەمیزاد نییە کە بەهرەیەکی لە راستەقینە نەبێ. زیهنی ئادەمیزاد ئاوێتەیەکە لە ئاوات و راستەقینە. «قالیچەی باڵدار»، «چەکمەی خۆش ئاژۆ»، «دراکوڤلان»(dracovlan)، «کڵاوی سەخری جن»، «هەڵفرین و تەنوورەی دێو»، «چەرخوفەلەکی پیرەژن»، هەموو نوێنەری هەڵپەی بێوچانی هونەرن بۆ دۆزینەوەی رێگای زاڵبوون بە سەر فەزا و ئاسمانا

و دەرچوون لە کێشەر و پێوەندی خاك، بەتایبەت «چەرخوفەلەکی پیرەژن» تەواو باری سەنعات و زانستی تیا بەهێزە؛ ئێستە وا باشە هەرکام لە سێ وشەی «چەرخ» و «فەلەك» و «پیرەژن» ورد بینەوە، تا دەرکەوێ کە ئیستعارە و ئیماژ و سەمبول‌سازی چ کارێکی کردووە.

چەرخ لە مێژە بە نیشانەی بزووتن و حەرەکە ئیستعارەیەکە بۆ زانستی مکانیکی و فیزیکی چەرخی چالاو کە بە کوردی پێی ئەڵێن کوڵوبیر، هەڵبەت کوڵی تەنیا بە کەرەسەی بووزووتەنینیش ئەڵێن، چەرخی چالاو رەنگە یەکەم دەزگایەکی سنعاتی بووبێ کە بەشەر کردوویە بە خزمەتکاری خۆی، تەنانەت ئێستەش لە هونەری نەقاشییا لە سەبکی «ئەمپرسیۆنیسم»ەوە تا شێوە نوێیەکان «چەرخ» بە ئیستعارە و سەمبۆل دانراوە بۆ سەنعەت، کە وابوو «چەرخ» واتە و مەفهوومێکی ئیستعارەیی‌یە بۆ زانستی میکانیکی، «فەلەك» واتە ئاسمان ئەو فەزا بەرینەیە کە ئادەمیزادی سەرزەوی ئەلکێتێ بە ئەستێرە گەشەکانەوە و بیری هەستیارانەی بەشەر هان ئەدا بۆ پشکنین و سەردەرهێنان و زانستی کورتە و وزەی فڕینی بیر و خەیاڵی زۆر و بەربلاوە، بیر ئەکاتەوە کە چەند سەیر ئەبوو بیتوانیایە بە چەرخێك واتە کەرەسەیەکی میکانیکی بە سەر ئەم رێبازە بێ‌گرێ‌وگۆڵەی فەلەکەدا باڵ بگرێتەوە، چونکە هەروەك شاعیری ئێرانی ئەڵێ:

شنیدستم که هر کوکب جهانی است
جداگانه زمین و آسمانی است

بەڵام بزانین «پیرەژن» لەم کارەساتەدا نەخشی چییە؟ پیرەژن رەمزی ئادەمیزادێکی پڕ تاقیکاری و ساردوگەرم چێشتووە و ئەم ئادەمیزادە ئەشێ کە رێبواری سەفەرێکی پڕ مەترسی بێ.

هۆیەکی تریش کە پیرەژن بۆ ئەم گەشتی فەزایە لەبەرچاو گیراوە کە پیرەژن لە

ئابووری کۆمەڵا پێکهێنەری بەرهەم و داهاتێك نییە و ئەگەریش لەناو بچێ و بێسەروشوێن بڕوا زیانێك لە کۆمەڵ ناکەوێ، هەر ئەو ئاواتەیە کە لە پێشا هونەر نوێنەری بوو ئێستە لەم چەرخەدا کە ئێمە تیا ئەژین لە چەشنی ئاواتێکی ئەفسانەیی دەرچووە و بووەتە کارێکی زانستی. فەزا بە هەموو رەمز و رازێکیەوە کەوتۆتە بەر تیشکی زانست، بەڵێ هەر وەك لە هەوەڵەوە کوتمان زانست و هونەر دوو لفەدوانەی تێکۆشانی گیان و ئاوەزی ئادەمیزادن و نە وەك هونەر هەر تەنیا رێگای بەرەوپێش چوونی زانست ناگرێ، بەڵکوو ئەو رێگایە کە بە تەمومژ و تۆز و خۆڵ داپۆشراوە روون ئەکاتەوە.

تا حەوتەی داهاتوو بە خوای گەورەتان ئەسپێرین.

گەورە شێت

هەموو هاوینێك ئاواییەکەی ئێمە چەند ڕۆژی سەرەتایی جمو جووڵێکی تێدەکەوت؛ هەر دووکەس کە ئەکەوتنە یەك، باس ئەبوو بە باسی «گەورە شێت». لە کانیژنان، لە سەر خرمانان، لە مزگەوت و حوجرەی فەقێیان، لە هەموو شوێنێك باسی گەورەشێتیان دەکرد. گەوەر ئافرەتێکی شێت و سەرگەردان بوو کەس نەیدەزانی سێ وەرزەی دیکە بۆ کوێ ئەچێ و چۆن ئەژی؛ تەنیا ئەوە ئاشکرا بوو کە ئەو یەکەم ڕۆژی هاوین لەگەڵ یەکەم گزنگی خۆر لە سەر ئاسۆ دەرئەکەوت، کەمێك لە بەرزایی سەر گۆڕستانی ئاوایی ڕائەوەستا و چاوی ماندوو و شڵەژاوی بە هەر چوار لای گۆڕستانەکەدا ئەگێڕا. بای بەیان شڕۆڵی جل وبەرگەکەی ڕائەشەکاند، لەوکاتەدا لە خودای کوڵوڵی یۆنانی کۆن ئەچوو، پاشان وەك خەونێکی پڕ ماتەم ئەهات بۆ ناو جەرگی ئاوایی و لەگەڵ خۆیا هەزار ئەفسانە و ڕاز و خەیاڵی لە دڵی دانیشتووانی دێدا ئەبووژاندەوە. ئەوانەی وا تەمەنیان زۆرتر بوو ئەیانکوت گەوەر تەمەنی لە سی تێتاپەڕێ،

بەڵام زۆر حەستەم بوو کەسێ رواڵەتی تێکشکاوی گەوەر ببینێ و بڕوا بەم قسەیە بکا، ئەتکوت بە نووکی گاسنی رۆژگار، چیمەنی سەرسەوزی تەوێڵ و گۆنای هەزار کووزی خوار و چەوتی تێکراوە، بەتایبەت نیگای بێ‌گیان و بێ‌دەربەستی کە نەتئەزانی تەوس و توانجی پتر تێدایە یا رق و تووڕەیی. هەرگیز نەبوو کە تۆ گەوەر ببینی و trووسکەی بێ‌تین و تیژ تێپەڕی زەردەخەندەیەك لە سەر لێوی نەبێ، بەڵام ئەو زەردەیە زوو هێلانەی وشك و چۆڵی لێوی بەجێ‌ئەهێشت و ئەبووەوە بە پەیکەرەی خەم و دەرد. هەموو مێژووی ژیانی ئادەمیزاد، هەموو سەرکەوت و تێشکانێك لە یەك کاتی کورتا ئەوەندە مەلی نیگای تۆ لە چاوتەوە هەڵفڕێ و بگاتە سەر وشکارۆی روخساری ئەو، وەك برووسکەی شەوێکی بە هەوری بەهار، رۆشن ئەبوو و ئەگوژاوە.

من هەمیشە بە تاسەوە بووم، وەك مەراقێکی وەدی‌نەهاتوو ئەمویست بتوانم قسەی لەگەڵ بکەم، چونکە زۆرم ئەفسانە و داستان سەبارەت بەم ئافرەتە بیستبوو، یەکێك ئەیکوت جنۆکە دەستیان لێ‌وەشاندووە، یەکی تر ئەیکوت حەزی لە گەنجێك کردووە و پێی نەگەیشتووە، لەبەر ئەمە شێت بووە، بەڵام هیچکام لەم داستانانە بۆ من جێگای بڕوا نەبوو. رۆژێك ئاواتم وەدی‌هات؛ کاتێ کە بەیانی زوو وەك هەمیشە ئەچووم تا لە بێدەنگی بەیانییا کەمێك لە کەناری رووباری بچووکی قەراخی ئاواییا دابنیشم و هەندێ بیر لە هەڵپەی بێ‌وچانی ئادەمیزاد بکەمەوە، نەرمە ئاهەنگی ئاوی رووبار کە دەنگی ئەوپەڕی دیواری پۆڵایینی تەمەن بە گوێی مرۆڤا ئەچڕێ و سەری بەرزی چیا کە لەگەڵ چەن پەڵە هەوری سپی و نەزۆکا راز و نیازیەتی و هەرگیز ئادەمیزاد نازانێ کە سروشت چی لەدڵایە و بەم بێ‌دەنگییە کە لە هەموو هاوارێك، لە هەموو بانگەوازێك بەرزترە، ئەیەوێ چی بە ئادەمیزادی سەرلێشێواو بڵێ؟!

کێشێکی بەهێز کێشامی و لە پاڵ دەستیا دایمەزراندم، بێ‌ئەوە رووی وەربگێڕێ و بزانێ من کێم، کوتی:

- «تۆش لە تەنیایی وەڕەز بووی؟»

هیچ دەنگم نەکرد. درێژەی دا:

- «بەڵێ ئادەمیزاد زۆربەیان تەنیان، لەگەڵ ئەوەشا کە بە رواڵەت هەزار هەڤاڵ و خزم و کەس‌وکاریان هەیە.»

لام سەیر بوو کە ئافرەتێکی شێت ئەم قسانە بکا. بە ئەسپایی و بە چەشنێ کە نەیسڵەمێنمەوە پرسیم:

- «تۆش تەنیای؟»

بە تەوسەوە روانی بۆم و دیتم کە لە نزیکەوە ئەکرێ جارێ جوانییەکی نەماو لە زەوی پڕلە خاڵ و خەوشی دەم‌وچاویا بەدی کەی.

کوتی:

- «ئەوساڵەش هەر ئەم وەرزە بوو کە ئەو رۆیشت و من تەنیا کەوتمەوە.»

بەدوودڵییەوە پرسیم:

-«ئەو کێ بوو؟»

دیار بوو بیرەوەری تاڵی هاتۆتە خورۆش و سەررێژ ئەکا. کەمێك چاوی بە دەوروپشتیا گێڕا و کاتێ دڵنیا بوو کەسێ بە دەوروپشتمانەوە نییە، کوتی:

- «کۆرپەکەم، کۆرپەی نازار و خۆشەویستم!»

دەنگی ئەتکوت لەژێرِ چاڵێکی بێ‌بنەوە دێتەدەر؛ کپ و خەماوی بوو. لەسەر قسەکەی رۆیشت:

- «باوکم زۆر دەوڵەمەند بوو؛ زیاتر لە دیوەخانی ئاغا بوو؛ بەهارێکی سەوزی خەیاڵاوی کە یەکەم بەهاری گەنجی من بوو، فەقێ مارف هاتە ئاواییەکەمان و هێندەی پێ‌نەچوو کە من و ئەو دڵمان دا بە یەك. هاوین هات و گەرمای ئەوینی ئێمەش لەگەڵ گەرمای هەوا هەر هات و زۆرتر بوو؛ بەڵام باوکم ئامادە نەبوو من بدا بە فەقێیەك کە بە

واتەی ئەو نەیدەزانی کوڕی کێیە و لە کوێوە هاتووە. لایەکم ئەوین بوو کە بانگی ئەکردم بۆبەهەشتی خەیاڵاوی هەمیشە بەهار، ئەو لای ترم باوکم بوو کە لە بەر چاوم ببوو بە رواڵەتێکی دزێو و هەڕەشەی لێئەکردم کە هەنگاو نەنێم بۆلای ئەو گوڵزار و بەهارە کە ناوی ئەوین بوو. کوتم کە من گەنج بووم، گەنجێکی تازەساڵ و نەمدەزانی لەم ناوەدا چی بکەم.

با سەرت نەهێنمە ئێش؛ من پاش دوو ساڵ بووم بە دایکی کوڕێك کە لەگەڵ فەقێ مارفا ئەتکوت سێوێکن و کراون بە دوو کوتەوە، بەڵام فەقێ مارف هەر ئەوەندە مێردی من بوو؛ پاشان ڕۆیشت و منی تەنیا بەجێهێشت. کاتێ کوڕەکەم ببوو بە هەشت ساڵە، لەپڕ نەخۆش کەوت؛ من پارەم نەبوو کە بیبەمە لای دوکتۆر، باوکیشم لێم بە رقدا کەوتبوو و ماوەی ئەو دە ساڵە قسەی لەگەڵ نەکردبووم، تەنانەت ئەو ڕۆژەش کە چوومە لای داوام کرد پارەیەکم بداتێ، بە توانجەوە کوتی ئەم کوڕە باوکی هەیە، بۆ داوا لە فەقێ مارف ناکەی پارەی دوکتۆر و دەرمانی بۆبدا؟ پاڕانەوە و گریانی من دڵی وەك بەردی باوکمی نەرم نەکرد، کاتێ گەڕامەوە، گۆشەجەرگم، سۆمای چاوم لە جێگاکەیا....»

وا دیار بوو نایەوێ لەمە زیاتر قسە بکا، چونکە بێدەنگ بوو و چاوی بڕییە گۆڕستانی ئەوپەڕی. ڕووبارەکە تاوی بە سەر کشابوو و لە پێکەنینی توانجاوی ئافرەتێکی کوڕمردوو ئەچوو.

تا حەوتەی داهاتوو خواتان لەگەڵ.

١٣٥٣/٩/٢٤

ڕەخنەیەکی ئەدیبانە

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ، هیواداریـن کامەران و بەختیار بن و پێوەندی خۆتان لەگەڵ ئێمەدا بەهێزتر کەن و هەر وەك لە بەرنامە پێشووەکاندا کوتوومانە، شەکەتیمان بە ڕەزامەندی ئێوەی بەڕێز لەم کارە کۆمەڵایەتییە کە بە ئەستۆمانەوەیە لائەچێ و پاداشی خۆمان وەرئەگرین.

گوێگرێکی بەڕێز لە سنەوە پرسیاری کردووە، بۆچ ئێمە ئەم بەرنامەیە چەشنێك لێناکەین کە وەك ماڵی گشتی یا پارك و باغی نەتەوایەتی، هەموو کەس بتوانێ بچێتە

ناویەوە و بڕوای هەرچی هەیە سەبارەت بە هونەر دەربڕێ؟

کاك مرادی بەختیاری کە وەك خۆی نووسیویەتی سالّی شەشی ناوەندییە و بەم چەشنە درێژەی بە باسەکەی داوە: «ئایا ئێوە لاتان وا نییە کە بڕوای هونەری وەك بڕوای زانستی نییە کە ناچار هەموو وەك یەك بن؟ ئایا لاتان وا نییە کە هونەر پێوەندی بە عاتیفە و چێشکەوە هەیە و قەتعیەتی بەشی زانست لە هونەرا نییە؟ کە وەهایە ئەبێ ئەمەش بزانن کە بڕوای تاکێك با زۆریش مامۆستا و لێزان بێ، ناتوانێ بۆ هەموو کەس ببێتە جێگای چاو لێکردن و سەرمەشق. هونەر هەزار ڕێگای لێ ئەبێتەوە کە گشتیان ئەگەنە ئاکام. لە زانستا شوێنی زانایەکی پێشوو کەوتن و بەکەلّك‌هێنانی تاقیکاری زانستی ئەو، تەقلید نییە. ئێستە کەس نالّێ نابێ شوێن ئەو کەسە کەوم کە لە پێشا کەشفی کرد زەوی خڕە، یا مانگ بە دەوریبا ئەسووڕێ یا هەمو جەغزێك خاوەنی ٣٦٠ دەرەجەیە، بەلاّم لە هونەرا تەقلید و شوێن‌گرتن بێ ئەوەی هونەرمەند خۆی چێشکەیەکی تایبەت لە کار بێنێ و ڕێگایەکی سەربەخۆ بدۆزێتەوە، شتێکی ناپەسندە.

ئەلّێن سەعدی غەزەلی باو کردووە. ئەمە خۆی هونەرێکە، بەلاّم حافزیش هونەرمەندە چونکە نەیویستووە ڕاستەوڕاست پێ لە جێگای پێی سەعدی بنێ، لەگەلّ ئەوەشا غەزەلی کوتووە و تام و بۆنێکی چێشکە و لێکدانەوەی تایبەتی خۆی ئاوێتە کردووە. زۆر شاعیری وامان هەبووە و هەیە کە نوسخە بەدەلّی شاعیرێکی گەورەن و ڕەنگە لە تەقلیدکردنی شاعیرە گەورەکەشا زۆر هونەریان نواندبێ، بەلاّم هەرگیز نەبوون بە شاعیرێکی ناسراو و ئەگەر کەسێك بیەوێ تاریفی شاعیرێکی ئەوتۆ بکا هەر ئەوەندە ئەلّێ کە بەڕاستی جوان توانیویەتی شوێن فلاّن شاعیری گەورە بکەوێ. لە ڕاستییا هونەرمەندی ئەوتۆ، شەخسیەتێکی جەنبی و هەلّپەسێراوی هەیە. خۆی نییە بەلّکوو دەنگدەرەوەی شەخسیەتی کەسێکی ترە؛ جا ئەمەش ئاشکرایە تا نوسخەی ئەسلّی هەبێ، کەس مەیلی گوێگرتن و خوێندنەوەی نوسخەی بەدەلّی ناکا. کە وا بوو ماوە

بدەن کە چێشکە پاراوەکان و زەوقی لاوانی گوێگر بکەونە هەوڵ. با خۆیان ڕێگایەك لە هونەرا بدۆزنەوە. من لام وایە ئەم بەرنامەیە دەسەلاتێکی ئەوتۆی لەسەر هونەرمەندانی لاو هەیە کە ئەیانگرێتە ژێردەست. هەر وەك ئەگونجێ ئەو سێبەرە کە لە سەر سەریانی ئەکا لە گەرمای هاوین بیانپارێزێ، ئەگونجێ بەری ڕۆژی گەرمیشیان لە چلەی زستانا لێ بگرێ.»

کاك مراد پاشان نووسیویەتی: «باشتر ئەوەیە کە نووسەری بەرنامەکە تەنیا ڕێگا پێشان بدا و ئەو شتانە کە ئەیزانێ و پاش هەوڵێکی زۆر بە دەستی هێناوە لە بەرنامەکەدا بۆ گوێگران ڕوون کاتەوە، ئیتر کاری بە سەر ئەمەوە نەبێ کە کامە ڕێگا باشە و کامیان هەڵەیە. بە واتەی خۆی تەرازوویەك هەڵنەگری کە بەرد و وەزنەکانی و سووك و قورس کردنی تای تەرازووەکە هەر خۆی بیزانێ و کەسی تر. بۆ نموونە کاتێ باسی شێوەیەکی هونەری ئەکا، بڵێ کە چۆن پەیدا بوو و هۆی پەیدابوونی چ بوو، گەورەیانی ئەو شێوەیە کێ بوون، تایبەتییەکانی شێوەکە چین، کەی دوایی هات و لەبەر چی، نەك پێشداوەری بکا و لە هێزی زانستی هونەری خۆی کەڵك وەرگرێ بۆ ئەوە شێوەیەك بکوتێ و لە بەر چاوی خەڵکی بخا و شێوەیەکی تر کە خۆی لەبەر هەر وێستێك کە هەیەتی پەسەندی کردووە بەرز کاتەوە و ماوەی بیر کردنەوە و هەڵسەنگاندن لە گوێگر ببڕێ و وزەی وەکارکەوتنی چێشکە و لێکدانەوەی نەداتێ. ڕەنگە کەمێك دوور لە ئەدەب بێ، بەلام یارییەك هەیە لە کوردەواری کە باشە لێرەدا باسی بکەم. یارییەکە بەم چەشنەیە: چەن کەس دائەبن و چەن کەسی تر بە سەریانا باز ئەدەن. ئەو کەسە وا ناتوانێ باز بدات تەنیا دەس ئەنێتە سەر پشتی هەواڵی دابوو و ئەڵێ: «بە گوێی ماموەستام.»

ئاخۆ باشە لاوەکانمان هەموو بڵێین بە گوێی ماموەستا سوارە؟ من ئەو نووسەرەم زۆر پێ هونەرمەندە، بەلام لەگەڵ ئەو کارەشیا موافق نیم کە ئەیەوێ چێشکەی ئیستاندارد و یەك چەشن ساز بکا.

من خۆم ڕەنگە بزانم ئەم موشکلەیە چۆن پەیدا بووە. لام وایە نووسەری بەرنامەکە وا بیر ئەکاتەوە ئەتوانێ هەرچی وا خۆی خوێندوویەتی و کردوویەتی و دیویەتی و بە هەموویانەوە بە واتەی فارسی دیدی هونەری و لێکدانەوەی زانستی و فەرهەنگی ئەویان پێکهێناوە لە چەند بەرنامەی کەم ماوەدا، ئەویش لە پشت میکرۆفۆنی ڕادیۆوە کە تەنیا یەکجار وزەی گوێگرتن ئەدا بە بیستیار، فێری گوێگرانی خۆی بکا. من خۆم خوێندکارم و لە ماوەی خوێندنمدا زۆر مامۆستای وەهام دیوە کە ئەوانەی خۆی ئەیانزانێ و بە بەدیهیاتی ئەوەڵییەیان دائەنێ، لای وایە کە خوێندکارەکەشی ئەبێ بێگومان بیانزانێ و لەسەر ئەم بڕوا هەڵەیە دەرس ئەڵێتەوە. بۆ نموونە، ئەڵێ فلانە شاعیرە پێڕەوی فلانە شاعیری تر بووە و بێ ئەوە هیچی لێ زیاد بکا تێئەپەڕێ، لە کاتێکا بۆ خوێندکار، هەر وەك شاعیری دوایی نەناسراوە، شاعیری پێشووش کە پێڕەوی لێوە کراوە، نەناسراوە و لە ڕاستییا دژواری و موشکلە ئەبێتە دوان. مامۆستا سوارەش ئەڵێ ئەزانین کە شێوەی دادائیسمی ئورووپا شێوەیەکی پاشەڕۆك و بێ ناوەڕۆکە و هەر شێوەیەکی تریش کە باری کۆمەڵایەتی تێدا بەهێز نەبێ هەر وەهایە.

کەس نییە و ڕەنگە من هەوەڵ کەس بم کە وێراومە بەم برا نووسەرەمان بڵێم مامۆستا دادائیسم کامەیە؟ بازی کۆمەڵایەتی بەچی ئەڵێی؟ ئاخۆ لات وایە بۆ تاقمێ خوێندەواری زانای وەك خۆت قسە ئەکەی یا بۆ من و هاوتای من؟! ئەگەر بۆ خۆت و وەك خۆتە ئەمە ئیتر کوتنی ناوێ. مەگەر بڵێی سەرتاشی بێکارم، سەری هەوالانی سەرتاشی ترم ئەتاشم! ئەگەر بۆ ئێمەشە تکایە بەپێی زانستمان بدوێ و بەرەبەرە بچۆ پێشەوە. بەرنامەکانت کورتە، مەبەستەکانت دژوارن و گوێگرەکانت هەموویان شارەزا نین. ببوورن کە ماوەتانم گرت و هەرچی لە دڵما بوو کوتم. ئەوە بزانن کە مەبەست باشتربوونە نەك ڕەخنەگرتن.»

لێرەدا نامە جوان و ڕێك و پێکەکەی کاك مراد تەواو ئەبێ و ئێمە چونکە پێمان

حەیف بوو هەموو نامەکەتان بۆ نەخوێنینەوە ماوەمان نەماوە وەڵامی بدەینەوە، بەڵام گوێگرانی خۆشەویست ئەوە بزانن کە ئێمە هەرگیز خۆمان بێنیاز نازانین لە رێنومایتان و هەرگیز بە رەخنەتان دڵـمەند نابین و هەمیشە ئامادەی بیستن و کەڵك وەرگرتنی رێبەدیکاریتانین. تا بەرنامەی داهاتوو کە وەڵامی ئەم گوێگرە بەرێزە ئەدەینەوە خواتان لەگەڵ. شەوتان خۆش.

وه‌لامی «ره‌خنه‌یه‌كی ئه‌دیبانه»

ژن :

سه‌لامێكی گه‌رم و گوڕپێشكه‌ش به گوێگری به‌ڕێزی به‌رنامه‌ی تاپۆ.

له به‌رنامه‌كانی پێشوودا نامه‌ی كاك «مرادی به‌ختیاری»مان بۆ خوێندنه‌وه و به‌ڵێنمان دا له به‌رنامه‌كانی داهاتوودا وه‌ڵامی بده‌ینه‌وه، به‌ڵام باشتره كورته و كاكڵێك له نامه‌ی ئه‌و گوێگره خوێنده‌واره به‌ڕێزه‌مان دووپاته كه‌ینه‌وه تا باسه‌كه‌مان له یه‌ك نه‌پچڕێ و هه‌ر وه‌ڵامێك له به‌رامبه‌ر پرسیارێكا بێ و هه‌ر ره‌خنه‌یه‌ك كه ئه‌و برا به‌نرخه‌مان له نووسه‌ری به‌رنامه‌كه‌ی گرتووه له جێگای خۆیا وه‌ڵام بدرێته‌وه.

كاك مرادی به‌ختیاری نووسیویه‌تی كه بۆچ به‌رنامه‌كه چه‌شنێك لێناكه‌ن كه هه‌ركه‌س خاوه‌نی چێشكه‌یه‌كی هونه‌رییه، بتوانێ له‌و به‌رنامه‌یه‌دا خۆی بنوێنێ؟

بۆوه‌ڵامی ئه‌م وته‌یه ئه‌ڵێین ئێمه له‌مێژه له‌م به‌رنامه‌یه‌دا رامانگه‌یاندووه كه به‌رنامه‌كه‌مان ده‌رگایه‌كی ئاواڵه‌یه بۆهه‌موو ئه‌و كه‌سانه كه به به‌رگ و بارێكی هونه‌رییه‌وه

دێن. من ڕەنگە لە هەموو بەرنامەیەکا جارێکم ئەم مەبەستە ڕاگەیاندبێ کە تاك هەرچەندە شارەزا بێ ـ کە من بێگومان نیم ـ ئاوەزی بە هەموو لایەك ڕاناگا و هەرچەندە هونەرمەند بێ ـ کە من دیسانەوە نیم ـ ناتوانێ مەکۆی هەموو هونەرێك بێ، تەنانەت تاك لە یەك بەشی هونەریشا ناتوانێ بیروڕای لەسەداسەد دروست بێ.

ئێمەش هەروەك کاك مراد نووسیویەتی لامان وایە بڕوای هونەری و لێکدانەوەی عاتیفی هەموو کەس لە یەك جیاوازی هەیە، بەڵام من ناچارم لە ڕاگەیاندنی ئەو شتانە کە بە لای منەوە باش و ڕاستن و هەروەهاش ناچارم بێبەزەیی هەموو دەوروپشتی ئەو شتانە کە لە هونەرا بەلامەوە دواکەوتوو و دزێون ڕوون بکەمەوە، بێگومان هەرکەسێ بۆخۆی ڕێگا و شوێنێکی هەڵبژاردووە کە پاش هەڵسەنگاندن و لێکۆڵینەوە پێی گەیشتووە و ئەو بیر و بڕوایە کە هەیەتی ئەیکاتە تەرازووی هەڵسەنگاندن و دیاریکردنی بەرجەوەند و نرخی شێوەیەکی هونەری. ئێمە هەزار جارمان کوتووە و دیسانەوە ئەیلێیمەوە کە ئەو هونەرە بێدەربەستانە کە جەنبەی دینامیکی و لافی بزووتن و ژیان و بەرەوپێش‌بردنی قافڵەی کۆمەڵیان تێدا نییە، بەلامانەوە بێنرخ و بەتاڵن، لامان وایە هونەرێ کە تەنیا فۆرم و قالبێکی مینیاتۆرییە و هیچی تر و چەشنی دەهۆڵی دەنگ‌زلی بێناوەرۆك مێشکی کۆمەڵ دێنێتە ئێش، دژی هونەری ڕاستەقینەن. ئەگەر بێئینسافی نەکەن ئێمە لە سەرەتای پەیدابوونی هونەرەوە پێداهاتووین و بە چەشنێکی گشتی ئەم باسەمان شیکردۆتەوە کە هونەر چۆن پەیدا بووە و بەڵگەی بەنرخمان لە مێژووی کۆمەڵایەتی بەرەی ئادەمیزاد بەدەستەوە داوە و هەروەهاش قسەی مامۆستایانی هونەر و کۆمەڵناسیمان کردۆتە شاهیدی میسال. هەڵبەت لەپێش هەموو شتێکا تایبەتییەکانی شێوەیەکی ویژەییمان هەڵداوە و تا ئەو جێگایە لە وزەی دەسکورتی زانست و ماوەماندا بووبێ هەوڵمان داوە هۆی گەشانەوە و پەرەگرتن و کزبوون و لەناوچوونی شێوەکە لەباری ئابووری و کۆمەڵایەتییەوە دیاری

کەین. وەك ئەزانی، ئەگەر دیسانەوە بە تەوازوع و خۆبەکەمزانینیەوە نەفەرمووی نازانم، هونەر و هەموو کاروبارێکی تری کۆمەلایەتی وەك لیزگەی زنجیر بەیەکەوە بەستراون و هەموویان تەئسیری موتەقابیل و کاری دوولایەنیان لە سەر یەك هەیە.

هەڵبەت من بە پێچەوانەی «برتراندراسل» لام وا نییە ئەگەر لووتی «کلئۆپاترا» کەمێك کورتتر بوایە، جیهان ئەمڕۆ بە قۆناخێکی ترا تێئەپەڕی، چونکە نەخش و تەئسیری تاك هەروەك «پلیخانۆف» بە کەم ئەزانم لەسەر ناچاری مێژوویی و لەسەر کاری کۆمەلایەتی؛ بەلام ئەمەی کە ئەمڕۆ ئێمە قسەی لێئەکەین هونەرە و هونەر کاری تاکی نییە. راستە کە تاك ئەیخوڵقێنێ، بەلام کارێکی گشتی و کۆمەڵییە. ئەمەش تایبەتی بێکەم و زیادی کاری کۆمەلایەتییە کە کار ئەکاتە سەر کۆمەڵ و لە کۆمەڵەوە کاری ئەکرێتە سەر. بەم چەشنە دەرئەکەوێ ماشەرەبەنی وەها ئاڵۆز کە هەر سەرەی بە شوێنێکەوە بەستراوە، دۆزینەوەی جەمسەری کارێکی دژوارە و من کە خۆم لەگەڵ ئەو پشێوە و ئاڵۆزییە وا خەریك ئەکەم، هەڵبەت هەروەك یەکێك لە ئێوە مافی ئەوەم هەیە کە شێوەیەکم بە لاوە پێباش بێ.

کاکی من بێگومان تۆ ئەوەت بەگوێ گەیشتووە کە ئەڵێن نووسەر پێویست نییە بتوانێ ئاکام لە نووسراوەکەی خۆی وەربگرێ، ئەو راسپێری هەر ئەمەیە کە باش و خراپ روون بکاتەوە. بە لای منەوە نووسەر و هەموو هونەرمەندێکی تر لەپێش هەموو شتێکا ئادەمیزادێکە کە هەموو تایبەتییەکی ئەندامانی تری کۆمەڵی تێدایە و هەر روونکردنەوە و دەرخستنی باش و خراپ خۆی چەشنە ئاکاموەرگرتنێکە. ئەوەی کە ئەڵێن ئاکام وەرنەگرێ مەبەست ئەمەیە کە نووسراوەکەی نەکاتە مەیدانی شیعار و رمبەرمب، دەنا ئەوەی کە «داستایووسکی» ئەنووسێ پەیکەرەی سی ساڵ چەوسانەوە لە بەرامبەر دەرەبەگی بەرچاو بە چلچرا روونەوە راوەستابوو، مەبەستی کابرای فەلایە؛ خۆی ئەتوانێ هاندەرانەترین ئاکام بێ. دیارە کە داستایووسکی لایەنی فەلای چەوساوەی گرتووە و بە سیحری وشە هەژاری و زۆرلێکراوی ئەوی لە بەرامبەر

دەرەبەگی تێروتەسەل و زۆردار دەربڕیوە.

ئادەمیزاد ئەویش کەسێك کە کاری هونەری ئەکا، چ نووسین بێ، چ شێعر، چ نەقاشی، چ پەیکەرەسازی و ئەو کەسانە کە رەخنەگر و هەڵسەنگێنەری شوێنەواری هونەرین، وەك هەموو کەسێکی تر خاوەنی هەستی خۆش‌ویستن و ناخۆش‌ویستنن و ناتوانن کەنار بن لە کێشەری ویست و ئاواتیان. جگە لەمانە تکایە «کاك مراد» ئادەمیزادێکی لایەن‌نەگرم نیشان بدا و بەواتەی کوردی سەرم بشکێنێ.

بەڵام ئەوەی کە من لە هونەرا خەریکی دروستکردنی چێشکەی ئیستاندارد و یەك‌چەشنم. برای خۆشەویست وای دائەنێن کە بڕوای من لە هونەرا بڕوایەکی باش بێ، جا لەو حاڵەدا لاوەکانمان زیانێك نابینین لە شوێن‌گرتنی بڕوای من و ئەگەر دروست نەبێ لە سەر ئێوە و هەڤاڵانی تری وەك ئێوەیە کە هەڵەکانم راست بکەنەوە تا گوێگرەکان تووشی هەڵە نەبن. ئەمانە لە کاتێکدا ئەگونجێ کە من کارەکەم کاری هونەری رووت بێ. من لەم بەرنامەیەدا زیاتری کارم لەسەر نەقد و هەڵسەنگاندن ساغ بوەتەوە و ئەگەر لاوێك بڕوای منی بە لاوە دروست بێ، ئەمە ئیتر دروستکردنی چەشکەی ئیستاندارد نییە. خۆتان ئەزانن کە من ئامادەم بۆبیستن و وەرگرتنی ئینتقاد و بەئاوات ئەخوازم گوێگرانی بەڕێز هەموویان چەشنی ئێوە گوێ بگرن بۆ بەرنامەکە و ئەگەر تووشی هەڵەیەك هاتن کە بێگومان بیری ورد و ئاوەزی بەکار و چەشکەی پاراوتان زۆر لە بەرنامەکەدا تووش دێ، بۆمی بنووسن و منەتبارم کەن. ئەوا ئێوە و ئەوەش بەرنامەکە، دەیجا فەرموون بەخێر هاتن.

تا حەوتەی داهاتوو بەخواتان ئەسپێرم. شەوتان باش.

یەکەم و دووهەم قۆناغی نەسری کوردی

سەلامێکی گەرموگوڕو پڕبەدڵ پێشکەش بە گوێگری هۆگری هونەر و بیستیاری هەستیاری بەرنامەی تاپۆ.

برێ لە گوێگرە بەڕێزەکان پرسیاریان کردووە کە بۆچ لە بەشی وێژەیی ئێران و کوردەواری و بەگشتی لە وێژەی رۆژهەڵاتا هەر باسی شێعر هەیە و لە بەرنامەکەتاندا ناوێك لە نەسر نابەن. ئەو گوێگرە بەڕێزانە پێیان خۆش بووە بزانن کە نەسر لە کوردەوارییا چ بارێکی هەبووە و هەیە.

بەڵێ ئەمە راستە کە لە شەرقا زیاتر باوی شێعر و وتەی رێك و ئاهەنگدار بووە تا نەسر و ئەم باسە چەن هۆی هەیە کە ئێمە لامان وایە لە بەرنامە پێشووەکاندا باسمان کردبێ، بەڵام وەڵامی پرسیارەکە:

پەخشان یا نەسر لە ئەدەبی کوردییا لکێکی ساوایە، لەبەر ئەمە سەردەمانی پێشوو باری تایبەتی ژیانی کورد نیازێکی زۆری پێی نەبووە.

ئەزانین کە ژیانی کورد بە دوو قۆناخی ئابووریـیا تێپەڕیوە: یەکیان ئابووری خێڵاتی و عێلاتی کە بە ئاژەڵداری و بەخێوکردنی ماڵاتەوە بەستراوە، دووهەمیان ئابووری فیێۆداڵی یا دەرەبەگی نیشتەجێ کە لە سەر زەوی‌وزار دامەزراوە و هیچکام لەو دوو ژیانە ئابووریانە نیازیان بە نەسر نەبووە، چونکە نە واقعەنووسین نە شیکردنەوەی بە وردی ژیان بە چەشنی نەسر پێویست نەبووە و لەگەڵ گیانی ئابوورییەکە نەهاتۆتەوە، تا کاتێ کە شارنشینی و لانی‌کەم ئابووری سەوداگەری و بازرگانی لە شار پەرە ئەگرێ. بە پێی ئەو پەرەگرتنە گۆڤار و رۆژنامەی کوردیش پەیدا ئەبن و نیاز بە نووسینی نەسر لە ئەدەبی کوردییا خۆی ئەنوێنێ.

ئەم نیازە و هەروەهاش پەیدابوونی نەسر بە ناوی لکێکی تایبەت لە وێژەی کوردییا لە بەرامبەر مێژینەی شێعرەوە ساوا و کەم‌تەمەنە، لەم تەمەنە کورتەی پەخشانی کوردیشا دوو بەشی جیاواز بەر چاو ئەکەوێ: بەشی هەوەڵ زیاتر تەرخانی راگەیاندنی مەبەستی رامیارییە و هێشتا تاشراو و رێك‌وپێك و لیێك‌ولووس نەکراوە. نەسرێکی پڕلە زەنازەنا و رمبەرمبە کە زیاتر لە نوتق و خەتابەیەکی ساکار ئەچێ کە جگە لە رواڵەتی دەرەوە مانایەکی جوانی لە ناوەرۆکیا نەشاردۆتەوە؛ بە جۆرێکی تر بڵێم هێشتا نەسر راسپێری تایبەتی وێژەیی دەس‌نەکەوتووە و لەگەڵ خەتابە و وتاری هاندەرانەی دروشمداری رامیاری جیاوازی نییە، نووسەری لەو کاتەدا شارەزایی و پسپۆری گەرەك نییە، هەرکەس خاوەنی ـ هەرچەند کەم و کەم‌قووڵایی و بێ تێبینی ـ دەس ئەداتە پێنووس و رووپەڕەی رۆژنامەیەك رەش ئەکاتەوە. گاهێ نووسەر ماوە بە خۆی کە مەبەستی تەواو شەخسی وەك سکاڵا لە دەس خزمێکی خۆی یا گلە لە کابرایەکی ئاپۆرەی نەناسراو لە رۆژنامەدا بنووسێ. نەسری ئەوکاتە پڕە لە مەبەستی ئەفسانەیی و مێتافیزیکی کە مەزهەب و رەوشتی کۆنی ئەفسانەیی ئەخاتە روو، وەك خەودیتن و ئاوات خواستن، ئەڵێی هەموو کەس لە دەروونیا دەریایەکە کە سەرڕێژ ئەکا و پەلەیەتی لە نووکی پلووسکی پێنووسەوە بیرێژێتە سەر کاغەز.

دوایی ئەم بەشە کەمێك باشترە، ئەگەرچی هێشتا نەسرنووسین هەروەك منالێك کە خەریکی پێ‌گرتنە، هەڵدەستێ و دەکەوێتەوە، بەڵام فێربوونی زمانی بێگانە و کرانەوەی روانگەی هەراوی ویژەی بێگانە بەتایبەت رۆژاوا ماوە ئەدا کە وەرگێرانەوەی شوێنەوارە لاوەییەکان باو بێ، وەرگێڕراوەکان ناوەرۆکێکی پتەو و بەکەڵکیان هەیە، بەڵام لەبەر نەبوونی دەسەڵاتی وەرگێڕەکان، وشە هێشتا ناقوڵا و نەسازاوە؛ باشە ئەمە بڵێم کە لەوکاتەدا مەیدانی نووسراو هەر سەر لاپەڕەی گۆڤارەکانە و داستانێ لە زمانی بێگانەوە ئەبێ تەرجەمە بکرێ کە لە لاپەڕەی تەنگ و تەسکی گۆڤارا بگونجێ، بەم چەشنە زیاتری تەرجەمەکان داستانی کورت و نۆوێلن. نەسری تەحقیقی لەبارەی هۆز و رەگەزی کوردەوە و هەروەهاش وەرگێرانەوەی شوێنەواری کوردناس و ئۆریانتالیستەکانیش بەرهەمی ئەو کاتەیە. کارم بەسەر ئەمەوە نییە کە زۆر جار بڕوای سەیر و شیاوی پێکەنین لەم نووسراوانە دەرئەکەوێ، یەکێك ساسانی بە کورد ئەداتە قەڵەم و کەسێکی تر کەیانی بە کورد ئەزانێ و سێهەمی پارتەکان ئەباتەوە سەر رەگەزی مادی؛ بێ‌ئەوە شارەزای دێرینەناسی و عیلمی تاریخ بن، ئەبینین کە تەنانەت لە مەبەستی تەحقیقیشا هەستی بە لەز و خورۆشانی گەلی کار ئەکا.

لە بەرنامەیەکی ترا لەسەر ئەم مەبەستە ئەڕۆین و ئەگەینە قۆناخی سێهەم کە لە راستییا قۆناخی دوایی و ئەمڕۆیی نەسری کوردییە.

تا حەوتەی داهاتوو خواتان لەگەڵ.

دوایین قۆناخی نەسری کوردی

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرستی بەرنامەی تاپۆ.

لە بەرنامەی پێشوودا باسی نەسری کوردیمان کرد و قۆناخی هەوەڵ و دووهەمی نەسری کوردیمان هەڵدا و بەڵێنمان دا کە ئەمجار باسی نەسری وێژەیی بکەین کە دوایین قۆناخی پەخشانی کوردییە.

لە سەرەتای مەرحەلەی سێهەما، نەسری کوردی ئەکەوێتە سەر بارێکی تر و خۆی لە دەس هەراهەرای بێسوود و بێکاکڵ رزگار ئەکات. ئەو نووسەرانە کە خەشی دڵیان رشتووە و جانتایان هیچی تێدا نەماوە، ماڵاوایی لەگەڵ پێنووس ئەکەن و روو ئەکەنە هەرێمێکی تر. نووسەریەتی ئەبێتە بەهرەیەك کە هی هەموو کەس نییە. هەروەك شاعیری، نووسەریەتی وێژەیی لە نووسەریەتی تەحقیقی جیا ئەبێتەوە، واتە لێکۆڵینەوەی زانستی ئەدرێتە زانایان و وێژەی رووت ئەگەڕێتەوە بۆ لای هونەرمەندان و عاتفەداران، دیسانەوە هەر چەن شێعر ـ لێرەدا نەسر و شێعر ـ واتە پەخشان و وتاری

ئاهەنگدار و هەڵبەست لەیەك نزیك ئەبنەوە، هەردووك راسپێریداری شیکردنەوەی بەر و پشتی ژیانی کۆمەڵایەتین؛ هەرکام بە رواڵەتی تایبەتییانەوە، بەڵام هێشتا پەخشان رێگای رێئالیسمی بە تەواوی نەدۆزیوەتەوە.

ئەمە سەرەتای قۆناخی سێهەمە و لە ئەنجامی ئەم قۆناخەدا دیسانەوە گۆڕانێکی بەرەوباشی دێتە پێش.

نووسەرانی کوردی ئێرانی هەوڵ ئەدەن رێبازێك کە نووسەری کوردی عێراقی پیاسەی بەسەرا کردووە، بێگرێوگۆڵتر کەن و ناوەرۆکێك کە لە عێراقا پێکهاتووە پتەوتر و بەهێزتر کەن و نەك هەر لە باری ناوەرۆکەوە، بەڵکو لە روانگەی دیوی دەرەوە واتە لەباری قالب و «فۆرم»یشەوە بیبرازێننەوە؛ هەروەك شێعری نوێ لە عێراقا بە مامۆستا گۆران دەس پێئەکا و لە ئێران بەرز ئەکرێتەوە و شوێن ئەگیرێ، هەروەهاش پەخشانی کوردی لە ئێران گاهێ شانلەشانی شوێنەوارە بەرزە رێئالیستەکانی جیهان ئەدا، هەڵبەت لەبیرمان نەچێ کە وزە و ئیمکان و بۆلوان بۆنووسەر زۆر شەرتە. بەداخەوە گاهێ لە ئێرانیش پەخشان کەمی ئەکەوێتە ناو تەموومژی سوررێئالیسم و سەمبولیسمەوە و لە هەرێمی فام و تێگەیشتنی خەڵکی ئاسایی دوور ئەکەوێتەوە. هەرچی بێ ئەمە رەخنەیەکە لە سەر نووسین، لەگەڵ ئەوەشا ئەزانین سەمبولیسم پێتەویستێکی کۆمەڵایەتییە و ئەمرۆلانی کەم ناکرێ نەبێ؛ ئەم خۆشاردنەوەی «بووکی مانا»یە لەناو تاری وشە و لەتوێی «حەریری تەعبیر»دا بۆ شێعریش هەر هەیە. رەنگە هەندێ بپرسن کە ئاخۆ ئەگەر پەخشانێك زۆر ساکار و بێگرێوگۆڵ نووسرابێ، یا پارچە شێعرێك کە ئیماژ و ئیستعارەی تێدا نەبێ جیاوازی چییە لەگەڵ وتاری ئاسایی و رۆژانە؟

من لام وایە کە راستەقینەی دەرەوە هەر وەك هەن پاش ئەوە لە دەروون و هەستی هونەرمەندا جێگر بوون دەرناخرێنەوە. عاتفە رەنگی تایبەتی خۆی لە راستەقینە و رووداوی ناو کۆمەڵ ئەدا. پێوەندێکی زەریف و نادیاری لەنێوان رووداوەکانا دروست

ئەکا. دوێنێ و ئەمڕۆو بەیانی بە یەکەوە ئەلکێنێ و ئاکامیان بە چەشنی هونەرەکەی جا چ نووسینی نەسری، چ شێعری و چ بەشەکانی تری هونەری پێ دەرئەخا و ئەزانین کە بۆ ئەم دەرخستنە ورد و عاستەمە زمان و وشە و لێکدانەوەیەکی وردیش پێویستە کە ناچارە بەرزتر بێ لە ریزی ئاسایی، بەڵام داپۆشراوی و تەعقید و ئیماژ و ئیستعارەی دوور لە دەسکەوتی دەسکورتی خەڵکی گەڕەك و کۆڵان نابێ ئەوەندە زۆر بێ کە بە تەواوی هونەرەکە بکاتە شتێکی مینیاتۆری و رواڵەت جوان، بەڵام بێ‌کەڵك و سوودی کۆمەڵایەتی.

ئێستە تکایە گوێ بگرن بۆپارچە پەخشانێك کە لە سەرەتای نۆوێلێك وەرگیراوە و شوێنەواری نووسەرێکی نەناسراوی ئێرانییە.

هەتاوی رۆژپەڕی پاییز ئەڵێی بزەی نابەدڵی ماڵاوایییە. خوایە ئەمڕۆ چەن زوو تێپەڕی؛ دیسانەوە شەو، دیسانەوە یاوی گەرمی ئەم منالە بێگوناهە. عەزیز لە بەربەرۆچکی مزگەوت هەستا، خۆی تەکاند و کەمێ چاوی گێڕا کە خواحافیزی بکا و بەرەو ماڵ بێتەوە. کەسی نەدی، پێکەنینێك وەك بزەی نابەدڵی هەتاوی رۆژپەڕی پاییز کەوتە سەر لێوی... «وا دیارە من لە مێژە سەرم بەرداوەتەوە و خەریکی بیرکردنەوەم، هەموو رۆیشتوون و من بە تەنیا ماومەتەوە.» هاتەوە بیری کە هەمیشە تەنیا بووە، کەس نییە هەواڵی تێشکاو بێ. راستی هەژار بۆمردن باشە؟! سەری هەڵێنا لەسەر ئاسۆ چاوی بە داری وشکی چاك کەوت، بایەکی نەرم پەڕۆی شینی دارەکەی ئەشەکاندەوە. ئەو پەڕۆیە خۆی دوێنێ لە دارەکەی هاڵاندبوو، ئەیزانی هیچ ناکا، بەڵام باش بوو بۆڵەی لە خێزانی ئەبڕی.

ـ «تۆ هیچ ناکەی، نابزوویەوە. هیوا لەشی وەك پۆلوو ئەگرێ، تۆش هەر دەستەوئەژنۆ دانیشتووی. ئاخر نووشتەیەك، شەخس و پیرێك.»

ـ «کچێ ئافرەت نەخۆش چی داوە بە سەر نووشتە و دۆعاوە؟! هیوا سەرمای

بووە، هەموو گیانی رووتە، ئەبێ بیبەینە لای دوکتۆر.»

کاتێ بیرەکەی بەم جێگایە گەیشت پێکەنین گرتی: «کام دوکتور؟ بە کام دراو؟!» هەناسەیەکی ساردی هەڵکێشا، وەك بیەوێ لەدەس ئەم بیرە ئالۆزانە راکا، هەنگاوی هەڵبڕی بەرەو ماڵ.

- «هیوا چۆنە، ئافرەت؟»

زۆر بۆوەڵامەکەی ماتڵ نەبوو. لە بەیانییەوە چوبووە دەرەوە کە پارەیەك پەیدا کا، بەڵام هیچی بۆنەکرابوو. چووە سەر سەری هیوا. لێفەیەکی شڕی بەسەرا درابوو، هەڵیداوە. ئارەق زەنگۆڵزەنگۆڵ لەسەر گۆنای گەرمی هەڵنیشتبوو، هەناسەی باشتر ئەهات و ئەچوو.

خێزانی پرسی:

- «کارێکت بۆ کرا؟»

عەزیز سەری بەرداوە و بە ئەسپایی کوتی:

- «نە، ئەمڕۆ گزیری ئاغا هاتە دەرکی مزگەوت و دەنگی دام بۆبێگار، بەیانی جۆماڵە.»

خێزانی بە ناڵینەوە کوتی:

- «خوا هەڵینەگرێ»

عەزیز وەك کەسێك لەبەرخۆیەوە قسە بکا کوتی:

«ئەمە راسپێری سەرشانی خۆمانە!»

تا حەوتەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین، شەوتان باش.

وەڵامی گوێگرێکی خۆشەویست

سەلام لە گوێگری بەڕێز و هونەرپارێزی بەرنامەی تاپۆ.

کاك رەحیمی بەهرامزادە لە بۆکانەوە نامەیەکی بۆنووسیوین و پاش ئەوە کە نزای بۆ سەرکەوتنمان کردووە لە خزمەتی گەلا، چەن رەخنەیەکی لێگرتووین و ئێمە لەم بەرنامەیەدا وەڵامی ئەدەینەوە. کاك رەحیم وا دیارە گەنجێکی بەشۆر و هونەرناسە و دەرئەکەوێ بەرنامەی تاپۆی چەن حەوتە بەر لە ئێستەی گوێ لێ بووە کە لەودا کوتبوومان نابێ ماوە بدرێ ئەو شتە نزمانە کە ئەمڕۆ بە ناوی گۆرانی کوردی لەناو خەڵکا باوە پەرە بگرێ. لە نامەکەیا نووسیویە کە ئێوە خۆتان زۆر کاری وا ئەکەن کە خەیانەتە بە هونەری کوردی. کاك رەحیم مەبەستی ئێمەی کاربەدەستی رادیۆی کوردی بووە و نووسیویە کاتێ کە شێعرێکی کوردی ئەخوێندرێتەوە، پێتەویستی چییە کە لە ناوی هونەرمەندێکی کە کورد نییە لە مووسیقای ئەوان لەگەڵ شێعرە کوردییەکەدا کەڵك وەربگیرێ. ئەمە رەخنەی یەکەمیەتی. رەخنەی دووهەمی ئەمەیە کە بۆچ ئێمە هەر باسی

هونەرمەندانی رابوردوو ئەکەین و لانی هونەرمەندانی گەنج و ئەمڕۆییمان بەرداوە. ئەو گوێگرە هوشیارەمان نووسیویەتی کە بەڵێ باسی خزمەت و تێکۆشانی رابوردووان بەکەڵکە، بەڵام ئەبێ بۆ گەنجەکانیش کە تامەزرۆی هونەرن هەنگاوێك بنرێ و رێنوێنی بکرێن و هان بدرێن. رەخنەی سێهەمی ئەمەیە کە بۆچی بەستە فارسی و تورکییەکان وەرئەگێڕنەوە بە کوردی؟ ئەمانە ئەبنە مایەی لەناوچوونی رەسەنی ئاهەنگی کوردی. دانەری ئاهەنگ کە لە خەڵکی کورد دوورە و لەناویاندا نەژیاوە و ئاگای لە چلۆنیەتی ئاهەنگە بەرووەکان نییە، کاتێ کە پێی ئەکوترێ ئاهەنگێکی کوردی بۆبڵاوبوونەوە لەسەر رادیۆ دابنێ، ناچار پەنا ئەبا بۆ ئەو ئاهەنگانە کە یا تورکین، یا فارسی و خۆی لە دانانی ئاهەنگێکی تازە رزگار ئەکا. پاشان ئەو ئاهەنگە کە بێگومان پڕبە پێستی چێشکە و هەستی کورد نییە، شێعرێکی بێتام و بۆنی کوردی ئەخرێتە سەر کە تەنانەت شێعرەکەش پێناسی کوردی نیە. جا بیری لێ بکەنەوە کە لەم ناوەدا تەنیا وشەی ئاهەنگەکە کوردییە، نە گیانی شێعرەکان، نە هەناوی ئاهەنگەکە کوردی نین. کاك رەحیم پاشان پرسیار ئەکا ئاخۆ ئەم کارەی ئێوە باشترە لە کاری گۆرانییێژێکی کەمزان کە وشەی نزمی دوور لە خوو و رەوشتی جوانی بەسەر زمانا دێ و بە واتەی نووسەری تاپۆ ئەڵێ: «دایکی حەوت کوڕبی پێت دەکەم حاشا»؟!

برای گەنج و هێژامان کاك رەحیمی بەهرامزادە!

ئێمە هەرگیز نەمانکوتووە کە کارمان بێکەموکووڕی و کەمایەتییە. رەنگە زۆر کەمایەتی وا لە کارمانا هەبێ کە گوێگرەکان وەك خۆمان شارەزای نەبن؛ بەهیواین وردەوردە بە سەر ئەو کەمایەتییانەدا زاڵ بین، بەڵام ئەوە کە ئێوە نووسیوتانە باسی هونەرمەندە گەنجەکانیش بکەین، لامان وایە کە ئێمە لە ناساندنی ئەو برا بەهەست و هونەرمەندانەدا، چ مووسیقار، چ شاعیر، چ نووسەر و یا دەنگخۆش کۆتاییمان نەکردووە، مەگەر لە هەبوونی ئەوان ئاگامان نەبووبێ، کە ئەویش تاوانی ئێمە نییە. رەنگە

ئەوە کەمتەرخەمی ئێوە بێ کە ئاگاتان لە بوونی شاعیرێکی گەنج یا هەر هونەرمەندێکی تر هەبێ و بە ئێمەی نەناسێنن. ئێمە لە هەموو بەرنامەیەکدا دووپاتەی ئەکەینەوە کە بە دەستێك چەپڵە لێ‌نادرێ. ئێمە و ئێوە بە یەکەوە ئەتوانین راسپێریمان بە باشی بە رێوە بەرین، چونکە ئێمە ناتوانین و لە وزەماندا نییە هەموو هونەرمەندێك لە هەموو شوێنێك بناسین، کە وەها بوو هەموو گوێگرێك لە سەریەتی کە هونەرمەندانی شار و ئاوایی خۆی بە ئێمە بناسێنێ، شوێنەوار و کاریان بۆ ئێمە بنووسێ و بنێرێ و ئێمەش راسپێریمانە کە ئەگەر شوێنەوارەکانیان کەڵکی بڵاوکردنەوەی هەبێ بە ناوی خۆیانەوە بڵاویان کەینەوە و کارێك بکەین کە لە هەموو شوێنێك بیناسن، بەڵام یەك شت هەیە کە نابێ لە یاد بکرێ و ئەویش ئەمەیە کە ئێمە کۆڕی نووسەرانمان هەیە و هەر نووسراوێك چ هی نووسەرانی خۆمان بێ و چ لە لایەن گوێگرەکانەوە بێت ئەو کۆڕە بە وردی ئەیخوێنێتەوە و بڕوای لەسەر ئەدا، تەنانەت ئەتوانێ ئەگەر لەنگ و لۆرییەك لە نووسراوەکەدا هەبێ دەستی تێبەرێ و چەوتییەکان راست کاتەوە.

ئێمە زۆرمان پێ‌خۆشە کە پەیوەندێکی پتەومان لەگەڵ ئێوە هەبێ، گەشەی کاری ئێمە بەمەوە بەستراوە کە ئێوە لە کارمان رازی بن؛ هەڵبەت ئەمە کە ئێوە لە سەداسەد رازی بن، نە بۆ ئێمە باشە و نە بۆ ئێوەش ئەلوێ، چونکە لەو حاڵەدا ئیتر ئێمە خۆمان بە راسپێریدار نازانین بۆ بەرەوپێش چوون و باشترکردنی بەرنامەکانمان و ئێوەش هەوڵ نادەن بۆ دۆزینەوەی هەڵەکانی ئێمە و رێنوێنی‌کردنمان.

با ئەمەش لە دوایی ئەم باسەدا بڵێم کە ئەم بەرنامانە گشتیان بۆ ئێوەن و هی ئێوەن و باشتر بوو کە لە کاتی رەخنەگرتنا ئەمەتان لەبەرچاو بێ کە بەشێك لە بەرزکردنەوەی بەرنامەکە هی ئێوەیە.

کاك حەسەنی رەسووڵی خوێندکاری زانکۆی ویژەی زانسگەی تاران پرسیاری کردووە ئایا بە لای ئێوەوە هونەرمەند هەر بە شاعیر و نووسەر ئەکوترێ؟ ئەگەر لاتان وا

نییە بۆچ باسی گۆرانیبێژێك، نەقاشێك یا مووسیقارێکی کورد ناکەن؟

وەڵامی کاك حەسەن ئەمەیە کە نەخێر هونەرمەند بە لای ئێمەوە هەر تەنیا بە شاعیر و نووسەر ناکوترێ مووسیقار و نەقاش و دەنگخۆشیش هونەرمەندن، بەڵام شاعیر و نووسەر لە ناو کوردا زۆرترن لە مووسیقار و نەقاش و هونەری دەنگخۆشیش لەو چەشنە هونەرانە نییە کە بەرنامەی لەسەر بنووسرێ؛ هەر ئەوەندە کە دەنگیان لە رادیۆوە بڵاو ئەکرێتەوە خۆی چەشنێك ناساندنە. ئەگەر نەقاش یا مووسیقارێکی کورد هەبێ و بە ئێمەی بناسێنن، زۆر سپاستان ئەکەین.

لێرەدا بەرنامەکەمان دوایی هات؛ تا حەوتەی داهاتوو خواتان لەگەڵ.

١٣٥٣/١٠/١

جیاوازی نێوان شێوه وێژەییەکانی فارسی

سەلام لە گوێگری بەڕێزی بەرنامەی تاپۆ.

لە لێکۆڵینەوەی وێژەی ئێرانا گەیشتینە ئەم ئاکامە کە جیاوازییەکی بنەڕەتی وا کە لە نێوان شێوە وێژەییەکانی ئورووپادا هەیە لە ناو سەبك و شێوەکانی فارسییا نییە، واتە شێوەی کلاسیك و رۆمانتیك و ریئالیك لە بناغەوە جیاوازن و هەرکام ڕاگەیێنەری مەبەستێکی تایبەت و فەلسەفەییێکی سەربەخۆن. لەکاتێکا لەنێوان سەبکی «خوراسانی» و «عێراقی» و «هیندی» ئێرانا جیاوازی بەم ئاشکراییە بەرچاو ناکەوێ، تەنیا جیاوازییەکی ئەوتۆ کە ئەبێتە هۆی ناسینەوەی شێوەیەك و هەڵاواردنی لە شێوەکانی تر جیاوازی ڕواڵەتییە، واتە دیوی دەرەوەی وتار. ئەم پرسیارە دێتە پێش کە بۆچ وەهایە و چۆنە لە ماوەی کورتی کەمتر لە چوارسەد ساڵا چەن شێوەی تەواو جیاواز کە جیاوازییان لە ناوەرۆك و کاکڵدا بەپەکەوە هەیە، لە ئورووپا پەیدا ئەبن و لە ئێران لە ماوەیەکی هەزارساڵییا واتە لە هەوەڵی پەیدابوونی شێوەی «خوراسانی»یەوە تا دوایی

شێوەی «هیندی» جیاوازییەکی ئەوتۆ ناکەوێتە ناو شێوە شێعرییەکانەوە؟!

لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا ئەبێ بڵێین ئابووری فیئۆدالّی گۆڕا بە ئابووری بازرگانی و بە شوێن ئەم گۆڕانەدا شێوەی کلاسیك کە بەرهەمی ئابووری فیئۆدالّی و ئاریستۆکراسی بوو، بوو بە شێوەی رۆمانتیك کە نیازی کۆمەڵی سەوداگەری ئورووپا بوو. ئێمە زۆرجار کوتوومانە کە هونەر و زانیاری و خوو و رەوشت و هەموو ئەو شتانە رووکاری ژیانن و لە سەر بناغە و پایەی ئابووری دامەزراون، ئەگەر بناغە بڕووخێ بێگومان رووکاریش خۆی پێ ناگیرێ و ناچارە بەرەو نەمان و فەوتان بڕوا. شێوەی رۆمانتیك وردەوردە گۆڕا بە شێوەی رێئالیسم، چونکە ئابوورییەکی نوێتر هاتبوو. لانی کەم ئەگەر وڵاتانی ئورووپا هەر لەسەر ئابووری بازرگانی مانەوە، بەڵام پێشکەوتنی سنعەت و تێکنیك و پەیدابوونی چەن تاقیکاری لە ئابووری گشتییا و دەرکەوتنی بێدادی، شێوەی ئابووری بێ‌دەربەستی تاکی بۆرووناکبیران و خاوەن پێنووسانی ئورووپایی روون کردەوە کە هەرێمێکی بژوێنتر و ئینسانیتر هەیە لە تاك پەرستی و بڕوا بە کۆللێکتیڤ(collective)، چ لە ئابوورییا و چ لە هونەرا پەرەی گرت.

مەبەست ئەمەیە کە لە ئورووپا بناغە گۆڕا و بە گۆڕانی بناغەی ئابووری رووکاریش کە هونەر بەشێکیەتی گۆڕا، بەڵام لە ئێرانا بۆ ماوەی دوو هەزار ساڵ ئابووری فیئۆدالّی مایەوە، گاهێك بێ‌هێز بوو، بەڵام لەناو نەچوو و توانی هەڵداتەوە، هەروەك لە «چین» یشا وەها بوو و ئابووری دەرەبەگی زیاتر لە دوو هەزار ساڵ بە حەوسەلە و گیان سەختییەوە خۆی راگرت، بەڵام ئەمەش خۆی پرسیارێکە و شیاوی وەڵامێکی ترە کە بۆچی لە ئورووپا ئابووری گۆڕا و لە ئێرانا نەگۆڕا. ئەزانین کە هەموو گۆڕانێك لە بەرەنگاری «تێز» و «ئانتی تێز» دێتە بەرهەم و هیچ مەبەستێك لەم هەرێمە تێناپەڕێ و ئەم دەسەڵاتی تێز و ئانتی تێزە بەسەر هەموو مەبەستێکا رەوایە و لێرەدا پێویستە بزانین چ هۆیەك یارمەتی مانەوەی تێزەکە ئەدا کە ئانتی تێز ناتوانێ بە سەریا

زاڵ بێ و «سەنتیز» بێتە روو؟ بە چەشنێکی تر چ بارێکی تایبەت دێتە فریای فیئۆدالیسم کە ماوە نادا لە ژێر هێرشی بازرگانییا لەناو بچێ؟

شاڵاوی هۆزە بیابانگەڕە کۆچەرەکان بۆ سەر «بانوو» واتە فەلاتی ئێران، هۆی هەرە گرنگی دواکەوتنی ئابووری ئێرانە. ئەو هێرشانە وڵاتیان شڵەژاند و باری بەرەوپێشکەوتنی ئابوورییان تێکدا و نەوەك تەنیا بوونە هۆی راوەستانی بەلەزی پێشکەوت، بەڵکوو بەرەو پاشیش ئابووریان گێڕاوە.

ئەزانین پاش پەیدابوونی ئایینی ئیسلام جگە لە دوو سێ خانەدانی وەك «ئالیزیار» و «ئالیبوویە» و «سامانی» هەر ئەمیر و سوڵتانێك کە هات و لە ئێرانا فەرمانڕەوایی کرد تا دامەزرانی «سەفەوییە» رەگەز ئێرانی و راهاتووی ژیانی کۆمەڵی ئێران و هۆگری خوو و رەوشتی ئێمە نەبوو، زیاتریان لەو هۆزانە بوون کە بۆ لەوەڕاندنی مەڕو ماڵات لەوپەڕی «ماوراءالنهر» و لە «تورکستان»ەوە هاتبوون و بە چەن شەڕو پشێوە دروستکردن توانییان هەرکام حکوومەتێك پێکبهێنن وەك «سەلجووقی» و «غەزنەوی» و «ئاققۆینلوو»؛ هیچکام لەو حکوومەتانە جگە لەوە کە ئێرانی نەبوون ئەوەندەش دەسەڵاتیان پەرەدار نەبوو کە تەواوی ئێران بگرێتەوە و ماوەی حکوومەتی بنەماڵەشیان زۆر نەبوو. هێرشی مەغوولەکان کە گەورەترین بەڵای پێشکەوتنی ئێران بوو لەوەی کە بووش ئابووری زیاتر وەدواخست. ئەو ئەمیر و دەسەڵاتدارانە خۆیان لە پێشا بە مەڕداری و شوانی ئەژیان و ئابوورییەکەیان دواکەوتوو بوو. ئەزانین کە لە سەردەمی ئەشکانیش «اقطاع» و «فیئۆدالیسم» ـ کە خاوەنی ئابوورییەکی پێشکەوتووترە لە ئابووری ئاژەڵداری ـ لە ئێرانا دامەزرابوو، تەنانەت لەدوایی سەردەمی ساسانییا بەرەو بۆرژوازی بازرگانیش چووبوو.

سنعەتکار لە شارەکان پەیدا ببوون و بەپێی کتێبە داستانییە ئێرانییەکان بازرگان لە کۆمەڵا رێزێکی زۆری هەبوو؛ رێگای تیجارەتی هاوریشم کە ئورووپای بە

هیندوچین و شەڕقی ئێستاوە پێوەند ئەدا بە ئێرانا تێپەڕی؛ لەبەر ئەمە ئابووری ئێران کاتێ بە هۆی فەرمانڕەوایی ئەو هۆزە ماڵاتدار و کۆچەرانەوە رەنگی ئابووری شوانی گرت لە راستییا دواکەوتی بەسەرا هات. شارنشینی وەك لە ئورووپا هەبوو پاش تێکڕووخانی «چاچ» و «سەمەرقەند» و «قەرغانە» و «هەرات» و «ئۆرگەنج» و «خوجەند» لە ئێرانا پەیدا نەبوو؛ ئەمە هۆیەکی هەرە گەورە بوو کە لە ئاکامیا ئەشرافە فیئۆدالەکان وەك لە ئورووپا جێ گرتوو و بەدەسەڵات بوون، لە ئێرانا نەیانتوانی تەئسیریان لە حکوومەتا هەبێ. هێرش و شەڕو کوشتار هێمنی نەهێشت کە ئەزانین هێمنی بۆ پێشکەوتی ئابووری گەلێك پێویستە.

تا حەوتەی داهاتوو بە خواتان ئەسپێرین. هیوامان بەختەوەری ئێوەیە.

«گۆران» و «هەژار» کامیان بەرزترن؟

سەلام لە گوێگری بەهەست و هونەرپەرەستی بەرنامەی تاپۆ.

کەمێك بە بۆنەی کارەکەمەوە و برێکیش لەبەر ئەمە کە هەڤاڵ و ئاشنا و رۆشنای هونەردۆستم زۆرە، دوچاری هەندێ کۆڕی وا ئەبم کە تیا دائەمێنم و گاهێ پرسیاری وەهام لێئەکرێ کە وەڵامەکەی نازانم، یا وا ئەبێ کە لە نێوان شیکردنەوە و لێدوانی مەبەستێکی هونەرییا مەبەستی وا دێتە پێشەوە کە لە پێشا بیرم لێنەکردبۆوە. ئەم کۆڕو ئەنجومەنە بچووك و دۆستانەیە بۆمن جێگای شەوی شێعر و کۆڕی وێژەیی و هەڵسەنگاندنی هونەری ئەگرێتەوە و لام وایە ئەو بڕوایانە کە لەو دانیشتنە گەرم و برایانەدا دەرئەبڕێ، کەڵکی ئەوەی هەبێ کە ئێوەش گوێتان لێبێ و لێی ئاگادار بن. هەڵبەت ئەگەر بڕوایەکی ترتان هەبێ و بەڵگەی باشتان بۆ بڕواکەتان لە دەستدا بێ، ئێمە بڕواکەی ئێوەش بەناوی خۆتانەوە بڵاو ئەکەینەوە. بەم چەشنە رایەڵکەیەکی لەیەكگەیشتن و هەڵسەنگاندن لەنێوان ئێمە و ئێوەدا بەدی دێ کە زۆر جێگای کەڵکە و

ئەگونجێ زۆر شت لەم ئاڵوگۆڕی بڕوایەدا روون بێتەوە.

شەوێك لە کۆڕێکی بچووکی دۆستانەدا ئەم باسە وێژەییە لە گۆڕێ بوو کە «پلەوپایەی دەسەڵات و سامانی شاعیری «گۆران» و «هەژار» کامیان بەرزتر و زۆرترە؟» بۆ روونبوونەوەی باسەکە لە پێشا باس لەوە کرا کە شاعیر ئەبێ چ ئیمتیازێکی هەبێ بۆ ئەوە بچێتە ریزی شاعیری باشەوە و هەموو پێکهاتین کە شاعیر ئەبێ جگە لە دەسەڵاتێکی مەعنەوی کە «هەوێنی شاعیرانەی دەروونی» ئەتوانین پێ بڵێین، واتە جگە لەوە کە ئەبێ زەوق و لێهاتوویی سروشتی هەبێ بۆ شێعرکوتن، ئەبێ چەند شتی تریشی هەبێ کە بریتین لە شارەزایی بە مێژووی هونەری وڵاتەکەی خۆی و وڵاتانی تری جیهان، بۆ ئەوە کە بتوانێ لە سەرچاوەی هونەری گەلانی تر خۆی تێراو کا. وا باشترە کە زمانێکی زیندووی بێگانە بزانێ، چونکە بەو زمانانە کتێبی زۆر سەبارەت بە هونەر و وێژە نووسراوە کە ئەگونجێ وەرنەگێڕابێتەوە بۆ زمانەکەی خۆی. تەنانەت ئەگەر شاعیر وەرگێڕراوی دیوانێکی شێعریشی لەبەردەست بێ، ناتوانێ بەهرە لە هەموو ئەو جوانییانە کە لە ئەسڵی کتێبەکەدا هەن وەربگرێ، چونکە هەر زمانێك شتی وەها تایبەتی تێدایە کە بە وەرگێڕاندن لەناو ئەچێ. کە وەها بوو شاعیر ئەبێ هەم زەوقی شاعیرانەی هەبێ، هەم لە وێژەی جیهان ئاگادار بێ. هەواڵێك پرسیاری کرد سەبارەت بەم راستەقینە ئەڵێن چی کە بەیتبێژ لەگەڵ ئەوەشا شوێنەواری زۆر گەورەی خوڵقاندووە جگە لە زمانی گەلەکەی خۆی زمانێکی تری نەزانیوە. وەڵام ئەمە بوو لەو کاتەدا ئەکرا شاعیری کورد خۆی بێنیاز بزانێ لە زانیاری و وێژەی گەلانی تر، چونکە ژیانی کورد ساکار بوو. ئابوورییەکی ساکار و کۆمەڵێکی ساکار، بەڵام ئەمڕۆ لەو ساکارییە، نە لە ئابووریدا و نە لە کۆمەڵ و ویستی کۆمەڵایەتیدا نیشانەیەك نەماوە. ژیانی کورد پێچوقەمچی پەیدا کردووە و چارەنووسی تێکەڵ بووە لەگەڵ چارەنووسی جیهان. ئابوورییەکەی گۆڕاوە. شارنشینی و بازرگانی و سنعەت پەرەی سەندووە و شاعیری

کورد ناتوانێ خۆی بپارێزێ لەو هەموو گۆڕانە و ناچارە بۆ ئەمڕۆ و کۆمەڵی ئەمڕۆ شێعر بڵێ.

«هەژار» و «گۆران» هەردووکیان فارسی و عەرەبی و تورکی و کوردی ئەزانن و هەردووکیان زمانێکی ئوروپایی تا رادەیەك کە بتوانن نووسراوی ئەو زمانە بە بێ یارمەتی وەرگێڕ بخوێننەوە شارەزان کە وەها یە لەم بارەوە بەرامبەر دێنەوە، بەڵام ئەگونجێ کە «هەژار» بەسەر زاراوە جۆربەجۆرەکانی کوردییا شارەزاتر بێ، چونکە «کرمانجی ژوور» کە لە ئێران پێی ئەکوترێ «بادینی»، باش ئەزانێ و لە شێعرەکانیا کە بە زاراوەی کرمانجی خواروون، وشەی کرمانجی ژوورروو زۆر ئەهێنێ، وەك «بیرکم»، «هەیڤ»، «شەپاڵ»، «چەلەنگ» و زۆر وشەی تر؛ تەنانەت «هەژار» لە شێوەکانی زاراوەی کرمانجی خوارو کە لە ئێران «سۆرانی» پێ ئەڵێن چەشنی «سنەیی»، «موکریانی»، «هەولێری»، بەتایبەت شێوەی «دەشتی دزەیی» و «سلێمانەیی» کەڵك وەرئەگرێ و بەلایەوە زاراو و شێوەکانی کوردی بەیەکەوە جیاوازییان نییە و شاعیری کورد ئەتوانێ لە وشەی هەموویان کەڵك وەربگرێ، ئەم کارە لە شوێنەوارەکانی مامۆستا «گۆران»دا بەرچاو ناکەوێ. جا یا لەبەر کەمدەسەڵاتی بەسەر شێوەکانی کوردییا، یا لەبەر ئەمە کە پێی باش نەبووە لە شێعری سۆرانییا وشەی کرمانجی ژوورروو بەکار بێنێ.

کۆڕەکەی ئێمە لەدوای لێکۆڵینەوەیەکی زۆر بەم ئاکامە گەیشت کە لە ناو کوردا شاعیرێك کە لە ناسکی زەوق و جوانی تەعبیرا بگاتە «گۆران» زۆر کەمە، بەتایبەت لە پێهەڵگوتن و پەسندی جوانی تەبیعەتا، لەباسی ئەوین و جوانی ئافرەتا کەس ناگا بە «گۆران». هەڵبەت ئەوە کە ئەڵێین لەم ڕێبازەدا گۆران ڕێبواری تاقانە و چالاکە، مەبەستمان ئەمە نییە کە لە ڕێبازەکانی ترا دواکەوتووە. شێعری بەرزی «جیلوەی شانۆ» یا «تاقەستارە» یا «دەروێش عەبدوڵڵا» یا «بۆ هاوڕێم بێکەس» لەو شێعرە بێ وێنانەن کە بە ڕاستی سامانی وێژەی کوردی دەوڵەمەندتر کردووە و گوڵزاری

زەوقی شێعرناسانی بەهاراوی کردووە. کێ ئەتوانێ لە چەند دێڕی کورتا باسێکی ڕەوانناسی وەها باریك کە لە پارچە شێعری «تاقەستارە»دا هاتۆتە گوڕێ بەیان بکا؟

ئەمە سەبارەت بە «گۆران»؛ هەژاریش لە هەرێمی شێعری حەماسیدا بێوێنەیە.

لە ڕۆشنایی ئەم ڕاستەقینانەدا کە باسمان کرد بەم ئاکامە گەیشتین کە «گۆران» شاعیرێکی «لیریك»ە[1] و «هەژار» «ئێپیك»ە[2] و هەرکام لە هەرێمی خۆیانا دەسەڵاتدارن؛ بەڵام کاتێ «هەژار» لا ئەدا بۆ شێوەی «غەنایی»، یا «گۆران» ڕوو ئەکاتە مەڵبەندی «حەماسی»، کەمێك لە بەرزییەکەیان کەم ئەبێتەوە. ڕەنگە «گۆران» لە شێعری حەماسییا کەمدەسەڵاتتر بێ تا «هەژار» لە شێعری غەناییدا.

شتێکی تریش ئەبێ بکوترێ، ئەویش ئەمەیە کە «هەژار» لە «شێوەی نوێ»دا تەواو کەمدەسەڵاتی خۆی نیشان ئەدا و «گۆران» لەم شێوەدا لەپێش ترە تا شێوەی عەرووزی، بەڵام لە شێوەی عەرووزیشا شێعری گەورەی خوڵقاندووە.

بەهیوای ئەوە کە بڕوای خۆتانمان بە بەڵگەوە بۆبنووسن. تا حەوتووی داهاتوو خواتان لەگەڵ.

١٣٥٣/١٠/١٥

---

١ - لیریك = غەنایی

٢ - ئێپیك = حەماسی

تراژێدی سەیدەوان

کۆمەڵ لەسەر ڕێگای ڕاستە و هەرچی لە ناو کۆمەڵەوە هەستێ و باسی خواس و ویستی کۆمەڵ بکا، جوانە؛ چونکە ئەوەی وا بە هەڵە دەچێ تاکە و کۆمەڵ کەم وا هەیە ڕێگای چەوت بگرێتە بەر.

کۆمەڵ بە لای منەوە بەم کەمایەتییە ناڵێن کە سوودێکیان هەیە جیا لە سوودی گشتی و هونەرێکیان هەیە بەپێچەوانەی هونەری کۆمەڵ.

چینی پێکهێنەر، واتە ئەو کەسانە کە زۆربەن و هەمیشە ڕوویان لە ژیانی مرۆڤایەتی و بەرزکردنەوەی پلە و پایەی ژیانی ئینسانییە، بە لێکدانەوەی من کۆمەڵ بەوان ئەکوترێ؛ ئەوانن کە خەمیان وەك تەمومژی سەر چیا وایە و شادییان چەشنی پێکەنینی هەوەڵ زەردەی خۆرەتاوە؛ ئەوانن کە هونەریان ئێسك سووك و لەدڵنزیك و خوێن‌شیرینە؛ هونەرێك کە بە خشڵی خۆماڵی ڕازاوەتەوە و ڕەنگ و بۆن و تامی بێگانەی پێوە نییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشا لە هەموو شوێنێك چ لە ناوخۆ و چ لە دەرەوە هەر جوانە،

چونکە مانای بەرزی جوانی ئەو جوانییەیە کە پێوەندی بە هەرێمی بەرپانی جوانەوە هەیە و لەگەڵ باسی خاوەنیی یەك مانان؛ لە هەموو لایەك و بە لای هەموو کەسەوە بەرزە.

ژیانی خێڵاتی هێندێ خوو و رەوشتی تایبەتی خۆی هەیە، کە یەکیان دڵاوایی و بەخشین و ماڵی دنیا بە لاوە کەمبوونە، چونکە لەو چەشنە ژیانەدا ئاسان بژیوی و کەم بەرێچوون هەیە و باری ژیانەکە چەشنێکە کە ئادەمیزاد بەرامبەر بە پاشەکەوتکردن و بیر لە بەیانی ژیانکردنەوە بێدەربەست دەبێ. لەبەر ئەوەیە کە کورد سەربەرزی و ئازایەتی و میوانگری زۆرە و بەیتی «سەیدەوان» داستانی ئەم چەشنە ژیانە ئەگێڕێتەوە.

بەداخەوەم کە ویژەی ئێمە لە ناو گەلانی جیهاندا بڵاو نەبۆتەوە، دەنا خوا عالم کە بەیتی «سەیدەوان» زۆر لە «هاملێت»ی «شکسپیر» بەرزترە. شکسپیر لای وایە «هەبوون» یا «نەبوون»، مەبەست یەکێ لەو دوانەن؛ بەیتبێژی «سەیدەوان» ئەڵێ:

«دیلان یا ماتەم.» کامیان مەبەستی ژیانە؟!

قارەمانی شکسپیر «هاملێت»ی باوککوژراوە؛ دایکی خەیانەتکار و مامی پیاوکوژ بوونە هۆی پەژارەی «هاملێت»؛ بەڵام لە بەیتی «سەیدەوان»دا باوکێك سێ کوڕی گەنجی ئەمرن، کە یەکێك بە دەسی باوکەکە ئەکوژرێ.

خەمی «هاملێت» بە ئەندازەی پەژارەی «عەبدولعەزیز»ی رۆڵەکوژراو گران نییە.

جا با بچینەوە سەر داستانی «سەیدەوان».

«رەبی خودایە ئەتۆ هەوری رەحمەتێ بێنی لە لای قیبلەی موبارەك.
لە داوێنی فەرەنگیان، لەسەر قەبری پیر خدری هەڵبرێژی.
کێ دیویەتی لە سەر سێ کوڕانڕا بووك بچنەوە ماڵی بابیان بە کیژی؟»

«عەبدولعەزیز»ی داسنی، سێ کوڕی ئەبێ بە ناوی «سەیدەوان» و «نێچیروان» و «مەلکەوان». سێ کوڕی گەنج کە کاتی ژنهێنانیانە و سێ بووکیان بە رۆژێك بۆ دێنن. عەشیرەتی داسنی هەموو لە شایی و زەماوەندا بەشدارن، «مەلکەوان» شەوی هەوەڵ

«پەردووگیر» ئەبێ و ئـەمرێ و خـەفـەتێکـی گـەورە ئـەخاتـە سـەر دڵی بـاوکـی، بـەڵام «عـەبدولـعەزیـز» کـوردە، سـەرۆکی خێڵی «داسـنـی»یـانـە، چۆن رووی هـەیـە بـە عەشیرەتەکەی بڵێ:

«دەستی دیلان بەردەن و بڵاوەی کەن!»

راستە کە کوڕمردن پشتشکێن و بڕستبڕە، بەڵام ئەی سـەرۆکی چـی؟ ئـەی پیاوەتی و میوانخۆشەویستی چی لێ بکا؟ «عەبدولعەزیز» دەنگ ناکا و هـەڵپـەڕکێ و زەماوەند هەر دەمێنێ. تا شەوی دووهەم دەشتەوانان هەواڵی دەدەنێ کە «نێچیـروان» لە رەوەز، رەوەزی تووش و چڕە هەڵدێراوە و مردووە. دیسانەوە باوکی کۆسکەوتوو برینی ئەکولێتەوە و خەم بە هەموو گرانییەکەوە ئەکەوێتە سـەر دڵی و بیـر ئـەکاتـەوە دوو کـوڕی جوانەمەرگ بوون، ئەم زەماوەندە شوومە، ئەم بەهارە بێ فەڕە، بێفەڕو دزێوە، چی بکا؟

ئایا لـەگەڵ ئەوەشا کـە تـەرمی دوو کـوڕی لـە بەر دەستییـەتی، زەمـاوەنـد هـەر بمێنێ؟ ئەگەر بە داسنیان بڵێ: من زەماوەند ناگێڕم و ئێوە هـەڵپـەڕکێ بوەستێنن، چی پێئەڵێن؟!

ئاخۆنالێن: «عەبدولعەزیز، پیرە، خەرفاوە و پیاوێکی ئاخرشەڕە؟»

ئەمانە ژێردەستی خۆی؛ بێ جیاوازی کوڕە داسنی کوڕی ئەون و هـەمـوو ئـەوڕۆ لە شادی ئەوا بەشدارن. میوانن، گەڕی هەڵپەڕکێ گەرمە، کیژ و کوڕی داسنی خـەریکی «رۆینە» و «سوێچکەیی» و «چۆپی» و «سێجارە»ن. ئاخۆبچێتە ناویان و بە پڕمـەی گریانەوە بڵێ: «ئەی کـوڕو کیژی داسـنـی دیلانەکەتان بەردەن، لـەباتـی شـایـی، شیـن بگێڕن، «مەلکەوان» و «نێچیروان» مردن و ئێوە بۆدوو زاوای نـەمـاو شـایـی ئـەکـەن!؟» بەڵام نا، عەبدولعەزیز کوردە، ئەوانەش میوانن. رەوا نییە زەماوەندەکەیان بشێوێ. ئەی دڵی پەژارەداری چی لێ بکا؟ ئەم هەموو خەم و دەردە بۆ کوێ بەرێ؟

وا باشە لە ئاوایی دەرکەوێ، پەنا بەرێتە بەر داوێنی چیـا، خـەفـەتی بدا بـە دەم

شەماڵی سەرشێتی شیو و دۆڵا. با لە هەرای هەڵپەڕکێ رزگار بێ، ئاگری بەجۆشی دەروون ئەیبا، ئەیبا تا ئەو جێگایە وا رێبازی مەڕو بزنە کێوییە. لەژێر بەردێکا ئارام ئەگرێ، بەڵام دڵی وەك ئاوی سەر ئاگری بەتین ئەجۆشێ و هەڵئەچێ. فرمێسکی گەرمی بە سەر گۆنای پڕچینیا دێتە خوارەوە!

دەوروبەری بەهارە، بەڵام چ بەهارێك، بەهارێکی رەش و ناحەز، ناحەزتر لە هەموو زستانێك.

چاوی تیژی وەك هەڵۆی پیری چیا ئەڕوانێتە ئەوبەری دۆڵەکە؛ بەهانەی لە ماڵ دەرکەوتن و کۆڕی زەماوەند جێهێشتنی ئەمەیە، کە دەچێ گۆشتی راوێك بێنێتەوە. لێرەدایە کە تراژێدی دەگاتە ئەوپەڕی خۆی، دەستێکی بەهێز لەکاردایە بۆپەروەراندنی دڵتەزێنترین بەسەرهات.

دەوروبەر بەهارە، گیا شینە، لاسکی ناسکی گوڵی کێوی بە دەم بای نەرمونیانەوە ئەلەرێتەوە. دڵی باوکێك پڕە لە مەینەت، پەردووی زاوای دوو کوڕی گەنج بەتاڵە، دوو بووك چاوەڕوانە، داسنی لە شایی و خۆشییا نوقم بوون. «عەبدولعەزیز» گاهێ بە دڵیا دێ: ـ «دوانم مردن، «سەیدەوان»م ماوە! ژیان شایی‌یە یا شینە؟!»

دەنگی گۆرانی‌بێژ و دەهۆڵ و زوڕنای ناو دێ کە زۆر دوور لە دەرەوە دێتە بەر گوێ، ئەو جارانە وا شەماڵ ئەیهێنێ، ئەڵێ: «ژیان شایی‌یە!» دوان مردن، هەموو دەمرن، چونکە لە هەوەڵەوە نەبوون، هاتن و پاشان رۆیشتن، کە وەهایە ژیان قۆناخێکی کەمخایێن و کورتە لە نێوان دوو نەبوونی درێژ و بێ‌بەستێنا. هەرا و بگرتنێکە لە بەینی دوو بێدەنگی و هەدادان، کە وەهایە ژیان شایی‌یە و بۆنەمانی بێدەنگی ماوە زۆرە، بەڵام دۆڵی کپ و خامۆش کە ئەڵێی گریانێکی بەکوڵی پیاوانەی لە گەرووی بەستراوەتەوە، ئەڵێ: «نا، نا، ژیان ماتەمە، ژیان کۆس‌کەوتنە، ژیان لە گۆ کەوتنی دوو لێوی پڕبزەیە!»

با، لەوبەری دۆڵەکەوە یاری بە مووی زەردی ریشی بزنەکێوییەك ئەکا و لێکی ئەدا و ئەیهۆنێتەوە و «عەبدولعەزیز» بە چاوێکەوە کە فرمێسکی مەینەتی تێزاوە،

ئەڕوانێتە ئەو مووە زەردانە کە ئەڵێی پرچی «گوڵەبەڕۆژە» یا قژی «گەنمەکابە»یە و با ئەیشەکێنێ. وا ئەزانێ بە راستی مووی ریشی بزنە کێوییە. تەقەی تفەنگ هەڵدەستێ، وەك پرمەی گریانێکی بەکوڵ ئەچێ، نا ئەڵێی قاقای پڕلە تەوسی ئینسانە بە ژیان! شتێکی زیندوو لەپشت بەردێکەوە ئەکەوێتە خوارەوە، وا دیارە پێکراوە. «عەبدولعەزیز» دەگاتە سەری، ئەبینێ «سەیدەوان»ە، مووی زەرد و خوێنی سوور و دەموچاوی سپی لە سەر گیای سەوز تێکەڵ بوون؛ هەناسە لە سینگی چیادا قەتیس ماوە، کەو لە قاسپە کەوتووە، رۆژ خۆی لە ژێر هەورێکی چڵکنا شاردۆتەوە!

«عەبدولعەزیز» چی بۆ ماوەتەوە؟! دانیشێ، چونکە ئەژنۆی هێزی نییە؟ لە بێدەنگی ئەترسێ و ناشتوانێ بگری، چونکە پەشۆکاوە، هەموو دنیا لەبەر چاوی دەبێتە یەك پرسیار: ژیان شینە یا شایی‌یە؟! خەم لەوە گەورەترە کە لە دڵی پیر و ناسکی «عەبدولعەزیز»ا جێگای ببێتەوە. ئەپاڕێتەوە، لەبەر خوا ئەپاڕێتەوە:

«رەبی خودایە بای رەحمەتێ بێنی لە لای قیبلەی مومبارەك
لە داوێنی فەرەنگیان، بیدەی لە خەمی «عەبدولعەزیز»ی و
لە بەحری خوێنەی تێپەڕێنی!»

چەند خەمێکی گەورەیە، خەمی «عەبدولعەزیز»ی داسنی کە دوو کوڕی ئەمرن و یەکێکی بە دەستی خۆی ئەکوژێ؛ لەکاتێکا بەهارە و کاتی بووژانەوە و ژیانە. بەیتبێژ چ تراژێدییەکی بەرزی پێکهێناوە، گیانی نەمری شاد بێ.

نومایشنامەی سەیدەوان

[دەنگی دەهۆڵ و زورنا، لەدوورەوە، لە مەتندا]

ویژەر:

دەواری رەش وەك خاڵی سەر گۆنای کیژێکی جوان لە داوێنی دەشتی سەوزی بەگوڵ‌خەملیو بۆتە نەخش. بەهار ئەڵێی گیانی ئەوینە ئەهەژێتە ناو هەناوی سروشت. زەردەی خۆرەتاو کراسی خارای کردۆتەبەر چیا بەرزەکان. رووباری کەف‌چەرێن وەك

کەحلانی تازەگیراو حیلەی دێ و بەرەو نشێو پەل ئەکوتێ. لکی بەرزی هەموو دارێك بە تیشکی خۆر، زەردەی تێزاوە و ئەڵێی دار هەموو لەشی بۆتە چاو و ئەڕوانێتە ئەو مەلە ئەویندارانە کە بە جریوەی خۆیان بەستەی بەهار و ژیان بە گوێی گوڵاوی مەندی چاو بە خەوا ئەخوێنن. دەهۆڵکوت و زوڕناژەن لە مەیدانێکا کە بە دەواری ڕەش دەورە دراوە، خەریکی لێدانی ئاهەنگی «سەحەری»ن . خەوی خۆشی پاش شەکەتی، وەك دڵدارێ کە تازە هاتبێتە جێژوان و بە پەرژینی دەستەملان و داوی لێو لە سەر لێودانان ڕێگای سڵی و ڕاکردنی لە دڵبەر تەنیبێ، ماوەی نەدەدا دوو پێڵووی چاوی گەنجان دەس لەیەك بەردەن، بەڵام دەنگی نرکەی دەهۆڵ و زوڕنا بە ئاهەنگی دڵبزوێنی «سەحەری» وەك شەپۆلی بۆنی گوڵاڵە خۆی ئەکرد بە دەلاقەی گوێی لاواندا و لەگەڵ خۆیا چەپکێ هەستی سووری دڵدارانەی ئەخستە سەر سینەی دڵ. هەر چاو بوو وەك پەنجەرەی بەرەو خۆر ئەکرایەوە و هەر لاوی تاسەباری هەڵپەرکێ بوو ڕائەپەڕی و ڕووی ئەکردە گۆڕەپانی جێگای هەڵپەڕکێ و زەماوەند. پاش ماوەیەك دەوار چۆڵ ببوون و مەیدان لەبەر حەشیمەت جمەی دەهات. میر عەزیزی سەرۆکی عێلی داسنی لە خێوەتی سپی خۆیدا کە ئەتکوت تاکە چڵی سپی ناو ریشی ڕەشە، دانیشتووە. چەن ریش سپی و کەیخودای داسنی لە لای دانیشتوون و چەند نۆکەر دەس لەسەر دەسکی خەنجەر چەشنی پەیکەرەی بەردین، بێدەنگ وەستاون. عەزیزی داسنی ڕوو ئەکاتە ریش سپی و مەزنەپیاوەکان و ئەڵێ:

- «ئەمڕۆ ئەڵێی ڕۆژ بۆیە هەڵاتووە تا لە شادی منا هاوبەش بێ. حەفتا بەهارم بەڕێ کردووە، بەڵام بەهاری ئەمساڵ پێش ئەوەی سەری «سیپانی» برازێنێتەوە و چیای مەغلۆوبێ بخەملێنێ، لە دڵی منا خێوەتی هەڵداوە. لە دارایی و سامانی جیهان سێ کوڕم هەیە کە ئەمڕۆ زەماوەنی هەرسیانیانە. ئەمە بۆ باوکێکی پیر، نیشانی ئاخربەخێرییە. کوڕە جەحێڵی داسنی هەر وەك لە ڕۆژانی سەختی شەڕو کوشتارا شان بە شانم

وەستاون لە شاییەکەشما بە هاوبەشی پڕبە دڵیان، دڵمیان گەشاندۆتەوە. هەزار و هەزار بار شوکر خوای مەزن؛ من گەنجی خۆم لەم سێ کوڕەدا بەدی ئەکەم. نێچیروانم کوڕی شەڕو گۆوەند و مەیدانە، مەلکەوانم گەورەی خێڵ و سەپان و شوانە، سەیدەوانم خانی خانان، قسە لە پێشی دەرك و دیوانە.»

[مووسیقای کورت . ورتەورت و پچەی چەند کەسێك]

میر عەزیز [بە حەسرەتەوە]: ـ «نە؛ لە کاری گەورەی خێڵی داسنی ناچێ. لێم دەکەن بە پەڕۆی شین و بە سەر شانما ئەیدوورن. بەیانی لەناو هەموو دەوارێکا لە دیوانان، لە گەڕەك و کۆڵانان ئەیکەن بە بەند و بالۆرە و ئەڵێن عەزیز زەماوەندی تێکدا. دڵی گەنجانی داسنی شکان. نە. دەنگ ناکەم. با لە دڵی منا کوندەبووی مەرگ بخوێنێ. با لەگەڵ هەر پێیەك کە کۆڕی هەڵپەڕکێ بە سەر زەوییا ئەدا، بەندێك لە دڵی من بپسێ و با خرمانەی خەم لە دەوری سەرم بهاڵێ، بەڵام نەڵێن عەزیز میوانی لە ماڵی خۆی دەرکرد. با نەڵێن جیاوازی دانا لە نێوان کوڕی خۆی و کوڕی عەشیرەتەکەیا. خوایە بریا شوانێك بوایەم و بمتوانیایە پەژارەی مەرگی «مەلکەوان»م لە گەرووی شینگێڕی شمشاڵەوە بڕژاندبایەتە ناو دۆڵی چیای سیپان تا ئاگرێکی وەهای تێبەربوایە کە هەتا هەتایە نە چڵەگیایەکی لێ شین بوایە و نە ئاسك و مەڕەکێوی بە هیوای بەفراوی ژێر بەفری چەند ساڵە لێی ببوایەن بە میوان؛ نە قەت جارێکی تر شەنگەبێری و شۆڕەسواری خێڵاتی کوردەواری بیکەن بە جێژوان. بەڵام من مەزنی عێلی داسنیم. شین گێڕانم شوورەییە و دەستی هەڵپەڕکێبەردانم لێناوەشێتەوە. خودایە سەبرێکم دەوێ و بە ئەندازەی دڵۆپی زریای وان و زێیە بادینان، بە قەدرایی گەڵای داری جەنگەڵی سەردەشت و مەریوان.»

ویژەر:

میر عەزیزە کۆرەی داسنی سێبووکی بە رۆژێك بۆ سێ کوڕی گەنجی هێناوە.

سەرۆکی پیری عێلی داسنی لە هەموو تیرە و خێڵەکانی عەشیرەتەکەی خۆی گێڕاوەتەوە و کۆڕی زەماوەند و هەڵپەڕکێ گەرمە. خۆشخوان و بەیتبێژ، لاوك و حەیران ئەڵێن. لەم کاتەدا سەیدەوان دێتە ژوورەوە و بە چاو باوکی تێئەگەیەنێ کە کاری پێیەتی. سەیدەوان هەواڵێکی پێیە کە ئەترسێ ئەگەر بۆباوکی بگێڕێتەوە، داری پیر و بە سێبەری عێلی داسنی، واتە میرعەزیز بە گەردەلوولی ژاراوی هەواڵەکە لە پێ بکەوێ و ریشەی وشك بێ. دڵی باوك لە پەنجەرەی تەمگرتووی چاوی سەیدانەوە ئەڕوانێ و هەورێکی رەش بەدی ئەکا. لەبەر خۆیەوە ئەڵێ: «چی بووە سەیدەوان؟!»

زۆرجار هەیە ئادەمیزاد پێی خۆشە بزانێ و ناوێرێ بزانێ. ئەیەوێ دەستی بەو پووشە بێهێزەوە بەند بێ کە پێی ئەکوترێ هیوا. ئیتر بیر ناکاتەوە، دەریا دەمی شەپۆلی کردۆتەوە بۆ هەڵلووشینی! میر عەزیزی داسنیش ئەیزانی کە کۆسپێکی گەورە یا کۆستێکی کەوتوو ئەم هەموو خەم و تەمەی باراندۆتە سەر چیمەنی تێراوی تازە شین بووی روخساری سەیدەوان. لە بەر ئەمە تەنیا توانی دیسانەوە هەر ئەمە دووپاتە بکاتەوە: «چی بووە سەیدەوان؟!»

سەیدەوان و میر عەزیز لە رەشماڵ و خێوەت و دەوار دوور کەوتبوونەوە. دەنگی دەهۆڵ لە دوورەوە لەگەڵ هەرای کوڕە داسنی و هەوهەوی سواری تەقڵەباز تێکەڵ ئەبوو. لەبەردەم ئەم باوك و کوڕەش جارجار جوڕڕەیەك ئەیجریواند و کۆرکۆڕەیەك دەرئەپەڕی. ئەتکوت گیانێکی پاکە و پەلەیەتی بۆ گەیشتن بە بەهەشت. چاوی پرسیاری میرعەزیز وەك هەناسەی گەرمی دەشتی گەرمێن؛ لێوی وەك سوورەگوڵی سەیدەوانی شەقارشەقار ئەکرد. بەڵام ئەو دوو لێوە، ئەو دەمە کە هەمیشە هەواڵی هاتنەوەی قاز و قورینگیان دابوو بە میر عەزیز و موژدەی بەهار و ژیانیان هێنابوو، چۆن ئەیانتوانی بە باوکێکی بە هیوا بڵێن ماڵی دڵت کە لە سەر سێ کۆڵەکە راوەستابوو بە ترازانی کۆڵەیەکیان خەریکی رووخانە؟!

سەیدەوان لەپڕ بە سۆزە دەستی کرد بە زەمزەمەی ئاهەنگی «گوڵە جوان» و گەیشتە سەر ئەو بەندە ـ «وەرە ئەمن و تۆ دەستـان تێکـەڵ کەیـن/ چـونکـە مـردن داعبایەکی زەڕەندەیە/ نە لە کەسمان خۆش دەبێ و نەلە کەسمان دەبوورێ».

سەیدەوان بێدەنگ بوو. دەنگی دەهۆڵ و هەرای ڕەشمال و جریوەی مەلی بەهار بڕا. بۆ کورتەیەك سروشت مرد، ژیان کاس بوو. میرعەزیز پرسی: «کامەیان؟!»

سەیدەوان کوتی: «مەلکەوان!»

[مووسیقا]

وێژەر:

مەلکەوان پەردەگیر بوو، بەڵام ئەمە دوایین خەمی عەزیزی داسنی نییە. لە بەرنامەیەکی ترا لەسەر ئەم تراژێدییە دراماتیکە ئەڕۆین. خواتان لەگەڵ.

درێژەی نومایشنامەی سەیدەوان

سەلام لە گوێگری بەڕێز. بێگومان ماوەکەوتنی نێوان دوو یا چەند بەشی داستانێك بە یەك حەوتوو، ئەتوانێ زیانێکی زۆر، بە هێژایی نووسراوەکە لە لایەکەوە و لەلایەکی تریشەوە بە تێگەیشتن و پێخۆشبوونی گوێگر یا خوێنەرەوە بگەیەنێ. من لە ریزی ئەو کەسانە نیم کە ئەڵێن وا باشە بۆ ئەوە داستانێك تەئسیری هەبێ، بەتایبەت ئەگەر نووسراوەیەك بێ بۆرادیۆو تەلەویزیۆن، لە جێگایەکی حەستەم و گرنگا ببڕێتەوە تا گوێگر چاوەڕوانی بەشی دووەمی بکا، چونکە لام وایە نووسراو ئەبێ گیرایی و

کێشەری ئەوەندە هەبێ کە خوێنەرەوە یا گوێگر نەتوانێ دەستی لێهەڵگرێ و گوێی لێ کلا کات. نەك لەبەر ئەمە کە بزانێ پایانەکەی بە کوێ ئەگا. کەسێ کە لەبەر ئانتریگ و رووداو گوێ لە داستان ئەگرێ و چەشنی نووسینەکەی لا گرنگ نییە، لەباری هەستی هونەرییەوە چەشنی منالێکە کە گوێ لە ئەفسانە و جنۆکە و دێو و پەری ئەگرێ.

پاش ئەم سەرەتایە، لە بەرنامەی پێشوودا کوتمان کە میرعەزیز سەرۆکی عێلی داسنی لە رۆژێکا سێ کچی بۆ سێ کوڕەکەی هێنا و تەواوی عەشیرەتی داسنی بانگ کرد بۆ زەماوەند؛ بەڵام چارەنووس شتێکی تری لە ناوچاوانی میرعەزیزی پیر نووسیبوو. ئەبوو لێوی لەجیاتی زەردەی پێکەنین لەرزەی گریان لیی بێتە میوان. مەلکەوان پەردەگیر بوو.

میرعەزیز:

- «بەهارە، بەهارە، بەهارێکی سەر بە زستانە

لە لایەکەوە مەیتی مەلکەوان هێزی ئەژنۆو سۆمای چاوانم لەبەر دەستانە

لەلایەکی دیکەوە سەمایە، هەڵپەڕکێیە، جلیت و تەقڵە و دیلانە!

بڕوانە هەوری دە عاسمانێ، لە من وایە چاوی عەزیزی داسنییە و پڕلە گریانە

بەڵام ئەگەر بڵێم هۆ خێڵی داسنی دەستی دیلانی بەردەن

سۆرانییان دە خمێ گرن

دەڵێن عەزیزە کۆرە پیرێکی ئاخرشەڕە، میوانی دەردەکا لە دەرك و دیوانێ

خودایە ئەگەر عومری نووحم هەبێ

لەگەڵ سەبری ئەییووب، لەگەڵ دەوڵەتی جومجومەسوڵتانێ

قەتم سوکنایی ناگاتە ئەو دڵەی قەلەندەری بابانوێرانێ.

بەهارە، بەهارە، چەند بەهارێکی لە من شین دەنوێنێ.

تۆ خودا گەلی داسنیان کێ دیویەتی لە دەورەتی زەماناندا

لەسەر مەیتی شۆڕەسواری ڕەنجبەخەسار،
لەباتی قورعان و کەلامێ،
خۆشخوان و گۆرانیبێژ، ئایشەگوڵ و هەوای سوێسکەیی بخوێنێ؟»
ویژەر:

پیری دڵشکاوی کوڕمردوو لەگەڵ هەستی خورۆشانی خۆیا شەڕیەتی؛ هەناوی گڕگرتوو هانی ئەدا بچێتە ناو کۆڕی هەڵپەڕکێوە بڵێ: «بەسیەتی! ئێوە لەسەر لەشی ساردەوەبووی لاوێکی ڕەنجەڕۆ هەڵئەپەڕن. بەڵێ! مەلکەوان مرد و دیلان دوایی هات؛ بەڵام هێزێکی تریش لە دەروونیا هەیە بەرەنگاری وەستاوە و بە تانەوە پێی ئەڵێ: نا پیرەپیاو! تۆ کوڕێکت مردووە، دوو کوڕی ترت ماون، تۆ کاتێ بووی بە گەورەی داسنیان، لەسەرت نووسرا هەموو لاوانی خێڵەکەت بێ جیاوازی بە کوڕی خۆت بزانی. نە، میر عەزیز! بۆ کارێکی تێپەڕیو شوورەیی مەهێنە سەر خۆت. بە تەنیا باری گرانی ئەو ماتەمە هەڵگرە و لێیان گەڕێ با لاوان لە خۆشی و شادییا نوقم بن.» میرعەزیز کوردە و ئیتر نایەوێ بڵێم سەر بۆ کامە هێزی دەروون دائەنەوێنێ. بەڵام زەماوەند هەر وا گەرمە، تەنیا دڵی باوکی پیر و کوڕێکی تازەی ژێر لووتکەیەکی بەفرین لە سەری سیپانێ ئەزانن چ کۆستێکی گەورە کەوتووە.

عەزیزی داسنی ناچارە هەروەك جاران بەدەم میوانەکانیەوە پێبکەنێ. سەر لە خێوەتی پیاوماقووڵان بدا و بچێتە ناو ڕەشماڵی گەنجانەوە. تەنانەت ناچارە گەڕێك لەگەڵ گەنجەکانا هەڵپەڕێ و شانازی بدا بەو گەنجانە کە پاشان بۆ دەزگیرانەکانی خۆیان بگێڕنەوە بڵێن ئێمە لەگەڵ گەورەی داسنیان لە کۆڕی هەڵپەڕکێدا دەستمان گرتووە. تراژێدی لێرەدایە، دڵێکی بریندار ناچارە بە دەستی خاوەنەکەی خوێ بکاتە سەر برینیا. ناچارە، چونکە گەورەی خێڵەکەیەتی. چونکە کوردە و میوانی هەیە؛ بەڵام ئاخۆ هەر بەمە دوایی دێ، یا تەبیعەت ئەیەوێ گەورەترین تاقیکاری لەسەر عەزیزی داسنی بکا

بۆ ئەوەی بزانێ ئەم قەڵالە پۆڵا دارژراوە کەی تێکئەشکێ و کام بەڵا دەستی ئەگاتە ئەو لووتکە بەرزە، کە ناوی توانای ئادەمیزادە؟! [مووسیقای کۆتا] [دەنگی شەو]

میرعەزیز [حاڵەتی دوعا و پاڕانەوە]:

- «ئەی شەو! ئەی قەڵای مێردان! هەمیشە لە لام خۆشەویست بووی. لەکاتێکەوە بە گەنجی دەوارەودەوار لەژێر باڵی رەشتا ئەگەڕام و کێشکی خێڵاتم ئەکێشا، لەوکاتەوە کە تۆ یارمەتیت ئەدام و گرانی خەوت ئەخستە سەر پێلووی چاوی خاو و خێزانی یارەکەم و من تاریکایی تۆم ئەکرد بە جێژوان. خودایە گەنجی چەند خۆشە و مردنی گەنجان چەند تاڵە؛ بەڵام ئەی شەو! ئێستە من پڕبەدڵ لێت ئەترسم؛ لە ناوچاوانی گرژ و مۆنت لە تاریکی و تەنیاییت ئەترسم. خەو لە چاوم تۆراوە. چاوەڕوانم ئەستێرەی بەیان لەسەر هەوار هەڵێ و دەروازەی بەیانی بکرێتەوە. چەند دوور و درێژ و بێ سنووری ئەی شەوی رەش!»

[دەنگی چەند کەسێك، تێکەڵ و پێکەڵ و ورتەورتی ئەسپایی]

شوان:

«داخی گرانم، میرم! کاتێ ئێمە گەیشتین هەناسەی دوایی بوو!»

[مووسیقای توند و بەتەوژم - زەربەیی -]

میرعەزیز:

«کامەیان؟! نێچیروان یا سەیدەوان؟!» [بە سەرسووڕمانەوە دەیڵێت و دەنگی دەلەرزێ]

شوان:

«نێچیروان گەورەم! لە رەوەزێکی بەرز کەوتۆتە خوارەوە!»

میرعەزیز:

«بیبەن لە پەنا گۆڕی مەلکەوان بینێژن؛ هەواڵ بدەن بە سەیدەوان. منیش هەر

ئێستا ئەتانگرمەوە. بەڵام نابێ کەس بەم باسە بزانێ!»

وێژەر:

کوڵەکەیەکی تریش رووخا. ئەستێرەیەکی تریش راخوشی و توایەوە. بەسەرهات چی لە گیانی عەزیزی داسنی دەوێ؛ لە زەماوەندەوە تا مردن، لە هیواوە تا هومێدبڕان، لە بەهارەوە تا زستان؛ رێگایەکی دوورە، بەڵام تەبیعەت ئەیەوێ لە یەك چاوتروکاندنا میرعەزیزی داسنی بەم هەموو رێگایەدا رابکێشێ؛ چۆن ئەبێ؟!

با بمێنێتەوە بۆ بەرنامەیەکی تر. خوا تان لەگەڵ.